CONSPECTUS REIPUBLICAE LITTERARIAE IN HUNGARIA AB INITIIS REGNI...

Pál Wallaszky

Digitized by Google

6
6-F
24

BIBLIOTECA NAZIONALE VITTORIO EMANUELE
6
5 K
30

Digitized by Google

6-5-K-30

CONSPECTVS
REIPVBLICAE
LITTERARIAE
IN
HVNGARIA

AB

INITIIS REGNI AD NOSTRA VSQVE TEMPORA

DELINEATVS.

A

PAVLLO WALLASZKY.

VITTORIO EMANUELE BIBLIOTECA IN ROMA
BIBLIOTECA NAZ. ROMA VITTORIO EMANUELE
BIBLIOTECA NAZ. ROMA VITTORIO EMANUELE

POSONII ET LIPSIAE,

APVD ANTONIVM LOEWE, TYPOGRAPHVM ET BIBLIOPOLAM.

1785.

BIBL. ROM. PROF. RES. IHS

Digitized by Google

Digitized by Google

PRAEFATIO.

Prodit tandem, Lector Beneuole, Conſpectus hicce Hiſtoriae Litterariae in Hungaria, et Prouinciis eiusdem a primis Regni initiis, ad noſtra vsque tempora delineatus, quo Patria Noſtra (abſit inuidia verbo) hucdum caruit. Intelligimus vero per eum, narrationem de ortu, progreſſu, et fatis Studiorum Litterariorum, in hac parte Europae, in Compendio exhibitam.

Neceſſitatem Opuſculi huiusmodi, et vtilitatem nemo Erudito-

Digitized by Google

rum negauerit, quae duplex eſt, communis nempe cum aliis gentibus partim, partim vero Hungariae propria. Quod priorem illam attinet, vt omittam, Litteratis eſſe turpitudini, Litterariam, adeoque domeſticam ignorare Hiſtoriam, in eaque errores committere, ex ea I.) notitiam haurimus bonorum, malorum librorum. II.) Methodum addiſcimus expeditiore, breuioreque via, perueniendi ad eruditionem. III.) Quae in ſtudiis ſequenda, vel fugienda, cognoſcimus, et prudentiam addiſcimus litteratam. IV.) Vitas Virorum ingenio, doctrinaque illuſtrium oculis animoque luſtrantes, non ſolum praeiudicium auctoritatis *a)*, et antiquitatis ſenſim exuimus, verum etiam V.) co-

a) Obſeruatu haud indignum eſt, locis illis, quibus friget Studium Hiſtoriae Litterariae, Philoſophos coeca fide ſuum Ariſtotelem, Iurisconſultos ſuum Bartolum aut alium; Theologos ſuum Thomam, ouium ritu ſequi: contra vbi percolitur Hiſtoria Litteraria, non ſolum Philoſophi, ſed eti-

gnoſcentes, quanti viri, ope Litterarum euaſerint, ad aemulationem incitamur. Non minus *a)* poſtulat id, ab Exteris ad nauſeam vsque obiectata Hungaris barbaries, et bonarum Litterarum ignorantia: quam depellere ab Inclita Natione inficetam iniuriam, nomini magis, quam eruditis Hungariae incumbit.

Hae me olim impulerant Cauſſae, vt periodum annorum circiter quinquaginta Litterariam, ductis primis lineis, in *Tentamine Hiſtoriae Litterarum ſub Mathia de Hunyad, Rege in Hungaria, Lipſiae Anno* 1769. 4*to*. expromerem. Non

am Iuriſconſulti, Hiſtorici, Medici, Philologi, immo et Theologi ſunt ecclectici, et ex ſolido eruditi. Eſt enim Hiſtoria litteraria lux veritatis, et mater libertatis ingeniorum.

a). Ita ex vero, de Vſu Hiſtoriae Litterarariae iudicat Cel. Chriſtoph. Auguſt. Heumannus in *Conſpectu Reipublicae Litterariae. Hanouerae.* 1735. *in* 8.

Digitized by Google

diſplicebat Conatus Eruditis, eoque valebat, — vt et obtrectatoribus Nominis Hungarici melior de Studiis Litterarum Hungariae ingenerata fuerit Opinio, et mihi calcar adderetur, eadem methodo, Hiſtoriam Hungariae Litterariam, eiusque Prouinciarum, a primis Regni initiis, ad noſtra vsque tempora pro modulo virium pertexendi. Dum haec ita meditor, euenit felici Sydere, vt tota Reipublicae in Hungaria Litterariae, adnitente immortali MARIA THERESIA, facies in melius circa annum 1776. conuerteretur. Inter primas habebatur in condito Educationis, Iuuentutis, Syſtemate, ratio Hiſtoriae Litterariae, cuius quam plurimi inſtituti ſunt Profeſſores. Sperabam ego, immo plane confidebam, magna eos contentione, domeſticum huncce, qua late patet, fundum adgreſſuros excolendum, lucubrationesque ſuas publici iuris facturos. Ma-

num itaque ego de tabula ſubtraxi tanto libentius, quod neque ſatis inſtructus a ſuppellectili, et a commercio Eruditorum nimium tum remotus *a)*, vix dignum quidpiam luce publica extrudere iudicauerim. Falſus tamen ſum expectatione diuturna, inſcius, quid Viros eruditos a publicatione foetuum vtiliſſimorum cohibeat. Reſumſi ergo propoſitum, et veritus, ne vel haec Occaſio, de Patria bene merendi effluat e manibus, quicquid eius eſt, donec meliora dabuntur ab aliis, publicae vtilitati expono. At vero ipſe omnium ſentio optime, quam ſit difficile, in inculto, et ſpinoſo agro, in quo excolendo integro, neminem praeeuntem habeo, vires ita exercere, vt Reipublicae Litterariae expectationi ſatisfaciam. Etſi etenim tam ante, quam poſt renatas Litteras, pro temporum ratione, apud nos non minus,

a) Defungebar tum ab Anno 1769. ad 1780. in Ecclesia Euang. Komlós cis Maruſium I. Comitatus Békéſienſis, Miniſterio.

Digitized by Google

quam alibi floruerint Litterae, nihilominus bella tam domeſtica, quam Turcica duobus fere Saeculis continuis ſaeuientia, adeo rapinis, ferro, et igne, quicquid ad inſtituta pertinebat litteraria, exinaniuerunt Regnum; vt vix tabulae ex naufragio lacerae ſuperſint amplius, ideoque media in Germania aut Italia, quam ipſa Hungaria pertinaci etiam adhibita diligentia, id genus documenta facilius reperias. Accedit ad haec, (quae eſt aliarum quoque Regionum iuſta querela): nullibi eſſe eruditos remiſſiores, quam in condenda Hiſtoria Litteraria. Neque nullum non momentum afferebat; non ea apud nos hucdum, quae alibi ſentiendi, et dicendi, quae cogitas libertas *a)*. Immo eſto, vtiliſſima

a) Cenſura immitis librorum typis exſcribendorum tulit hoc malum hucdum ſecum: quae quantum eruditionis obſit progreſſibus, Pritanius ipſe R. Catholicus agnouit Lib. II. *de ingeniorum moderatione in Religionis negotio.* Cap. 5. pag. 266. et ingemuit inquiens: *Nouimus.*

Digitized by Google

etiam conſcribant eruditi, niſi ipſi et auctores, et bibliopolas agere velint, (at non cuiusuis rationes admittunt, ſumtus in typos facere): tineis, et blattis corrodenda relinquere oportet *a)*. Hae ſunt cauſ-

qui, ne ſibi conſligendum foret, cum indocili quorundam Cenſorum inſcitia, atque impotentia dimiſſis theologicis, ac philoſophicis Studiis, ſe totos coniecerunt in eruditionem profanam, vnde ſi non aequa laus, certe minus periculi, et plus quietis expectandum fuerat. Non ergo priuatis tantum ſtudiis officitur ab hiſce Cenſoribus, ſed publicae etiam vtilitati, et Eccleſiae, quae Scriptoribus, Theologisque indiget, non aſſentatoribus, dum ſcribunt, neque Zelo immoderato feruentibus, dum iudicant, ſed ſolida eruditione refertis, et omni Superſtitione et Affectu vacuis. Noui exemplum, vbi liber vtiliſſimus propter ſolam dedicationem, ceteroquin innocentiſſimam fere prohibitus, ſaltim ipſa dedicatio ſupprimi debuit. Si vero opera vtililiſſima in exteris Regionibus typis exſcribebantur, Auctor carceres, vel exilium accepit proemium. Paullus Gyöngyöſi, et Matthias Bahil ſint loco aliorum exemplum. Quanta eſt noſtra ſub Ioſepho II. felicitas.

a) Hucdum mos hic vigebat apud nos, (licet iam pedetentim diſpereat), quem aetate ſua queritur in Germania celeberrimus Martinus Chemnizius, qui in Epiſtola quadam ad Ritterum teſta-

Digitized by Google

ſae praecipuae, cur ſit in praeſens nobis in tenebris palpandum; hinc inde ſparſa editorum nomina; librorum ſaltim ante Saeculum eruditorum fama fere extincta, reſtauranda, ſcientiarum Officinae, et id genus inſtituta litteraria, refractario labore colligenda, in ordinem redigenda. — Haec penſitando, tanto maiori fiducia, ab omnibus lectoribus eruditis, defectuum, et erratorum veniam peto, et expecto, certus, ſi qua olim repetenda fuerit opuſculi editio, multo limatius, et amicis opem ferentibus perfectius dari poſſe, vt cum Virgilio idem alloqui (poetice tamen haec dicta volo) in praeſens poſſim:

tur, ſe non ſolum nullum a bibliopola accepiſſe operae ſuae pretium, ſed etiam quinquaginta exemplaria *ſui Examinis Concilii Tridentini* (at quam boni, quanto digni proemio operis) ab eo parata pecunia redimere coactum eſſe, non niſi hac Conditione ſuſcepturo huius operis editionem.

Google

PRAEFATIO.

Nunc te marmoreum pro tempore fecimus, at tu,
Si foetura gregem ſuppleuerit, aureus eſto.

Intereſt lectoris, vt Oeconomiae, quam in libello ſecuti ſumus condendo, reddamus ſuccincte rationem. Scribimus Hiſtoriam Litterariam Hungariae latiore ſignificatu ſumtae, quae prouincias etiam eius, Croatiam, Slauoniam, et Dalmatiam, atque Tranſiluaniam, immo Moldauiam et Valachiam complectitur. Methodo vſi ſumus Analytica, ſeu Chronologica, qua ſecundum Saecula, ſtatum Rei litterariae deſcripſimus. Conſpectus integer duabus diſpeſcitur partibus: prior *ante*, poſterior *poſt renatas litteras* continet hiſtoriam. In illa, *Sectione priore*, de litteratura Hunno-Hungarica ante, *poſteriore* vero poſt ſuſceptum Chriſtianiſmum egimus: in hac porro *primum* fata litterarum

a Saeculo XI. ad Annum 1776. quo aliam longe induit Reſpublica noſtra faciem; atque ſic *vltimo* aetatis noſtrae recenſuimus conuerſiones. Si quidem propriae *Hungariae* ſcribimus Hiſtoriam; ad gentis donec in Aſia morabatur, tanto minus volebamus aſcendere in hoc Vitae genere geſta, quo magis pleraeque innexis nituntur ſcriptiunculae huiusmodi coniecturis, ex quibus nihil commodi Respublica refert litteraria. Itaque orditi ſumus a litteratura Hunno-Scytica, quidue Hunno-Vngari iam in Regione noſtra conſidentes profecerint, explicuimus. Nitebamur ſequentibus oſtendere, quid quouis ſaeculo, provt id vel ſterile, vel fertilius fuit bonarum litterarum, ad augmentum earum contulerint Hungari. Vt ſua Auguſtis, et Maecenatibus, quorum Ope conſeruatae, et auctae ſunt omnigenae diſciplinae, conſtent merita: *primo* cuiusuis Saecu-

Digitized by Google

li (vbi licuit) loco, eorum praepoſuimus nomina; ſequentur in ſingulis ſcientiis eruditi, non excluſis etiam doctis mulieribus, officinae denique earum Vniuerſitates, (ſi quae fuerant), Scholae illuſtriores, Societates litterariae, bibliothecae, Vehicula diſciplinarum, nempe typographiae, bibliopolia, et id genus Miſcellanea litteraria. Eruditorum Virorum, illorum ſolum habuimus Rationem, qui in ſolo Hungarico, ſaltim aliquamdiu vixerunt, ſeu illi exteri natione fuerunt, ſeu indigenae: alios, qui quidem in Hungaria nati, alibi tamen vitam exegerunt, in album Eruditorum Hungariae non retulimus. In omnibus tamen his libertate ea vſi ſumus, vt non gymnaſia omnia, quorum certe inſignis, poſterioribus tribus Saeculis fuit copia, ſed duntaxat illuſtriora, neque quoslibet Viros doctos, ad complendum ſolummodo numerum,

Digitized by Google

qui vna forte, vel altera innotuerunt diſſertatiuncula, ne id mihi quod Zuittingero obiiciatur, verum praecipuos nominauimus. Subvereor tamen, an ex cuiuslibet lectoris opinione, aut guſtu. Quodſi vero forte (vtor verbis Cel. Heumanni) optime de litteris meritorum, merentiumque nomina fruſtra quaeſiueris? ſcias, me peccaviſſe inuitum, cogitesque, tales eo minus iuſtam habere de facta ſibi iniuria querendi cauſſam, quod ipſi eiusmodi exigendo opera, quae nec *Iouis ira, nec ignes, nec poterit ferrum, nec edax abolere vetuſtas*, immortalitati nomina ſua commendaverunt. Inuenies vero, Lector Beneuole! eosdem eruditos quosdam, bis etiam a nobis, pro diuerſarum ſcientiarum ſpecie laudatos, vti nempe Operibus diuerſis nobis innotuerunt. Plerique tamen eundem ſunt ſortiti locum, quo maxime doctrinam ſuam exercuerunt.

Digitized by Google

Theologorum, Oratorum, et Poetarum, pro diuerſitate Religionis, et nationum diuerſa eſt apud nos ratio. Curae fuit indigitare, ad quam Claſſem pertineant. Si quidem claſſes Eruditorum non libuit augere, ad numerum Philoſophorum omnes Scriptores Phyſices, Hiſtoriae naturalis, Aſtronomiae — inter hiſtoricos, antiquarios, geographos — ac poſtremum ad oratores, philologos, grammaticos — retulimus. Praemiſimus in Prolegomenis ſcriptores Hiſtoriae Litterariae Hungaricae, Serie Chronologica, adiecto, qui mihi lecti ſunt iudicio critico. Patet ex his, non plane deſertam adeo, vt multi putant, partem hanc Hiſtoriae; licet vniuerſali deſtitui nos fatendum eſt omnino.

Propoſitum fuit nobis initio ſegetem dare in quouis ſcientiarum genere, Saeculo ſingulo librorum cum recenſione critica, ex quibus

paterent incrementa in Hungaria eruditionis. Nihilominus tamen obſeruans, vltra limites propoſitos progreſſurum ita libellum, mature mutaui conſilium; ſed non penitus.. Indicaui identidem, vbi neceſſarium putaui, Libros in primis rariores, et materiam eis contentam, non neglecto iudicio moderato. Si qua olim ſperanda eſt noua opuſculi editio; auctius Capite hoc prodibit. Interim dabunt eorum notitiam Lexica Eruditorum, quae Zuitingerus, Bod, Horanyi, et Veſzpremi, Viri clariſſimi condiderunt.

In praeſens hoc ſolum moneo, genericam eruditionis in Hungaria notitiam comparare poſſe lectorem, ſi animaduertat Religionis diuerſitatem. Plerisque etiam extraneis Viris doctis notum eſt, Iuuenes Hungaros plerosque, vberioris Scientiae tam ſacrae, quam profanae

com-

Digitized by Google

comparandae gratia, exteras, Italicas, Germanicas, Batauas, Helueticas, immo et Anglicas adire vniuerſitates. Quae itaque ſcientiae, et quo tempore, quaue methodo tractantur, ibidem: eaedem in Hungariam delatae florent maxime. Sic e. g. Seculo XVI. Melanchtone communi illo Germaniae praeceptore, commendante linguam graecam, latinam, et Poeſim, Luthero vero hebraicam, omnes in Hungaria exegeſi, et philologiae S. deditos, ac verſificatores vidiſſes. Eodem, et XVII. Seculo, Theologis in Germania digladiantibus, Scholae, et Eccleſiae Hungaricae, eriſtica perſonabant Theologia. In Eccleſia Romano - Catholica, vti in Italia, ita et in Hungaria Dunſcotus, et Thomas de Aquino (vt nihil de Philoſophia Ariſtotelica dicam) Duces, quos deſeruiſſe, vel ad api-

Digitized by Google

cem piaculum erat, fuere. Cocceio in Eccleſia reformata cum Theologia ſua foederali, et Cartheſio cum ſyſtemate cauſſarum occaſionalium, Belgium pervadentibus, Hungariam reformatam pariter cito occuparunt. Wolfio eccleſiaſticam ſectante Philoſophiam, methodo mathematica tractatam, omnes in Hungaria, in eius imprimis Religionis coetu, methodo eadem philoſophatos audiuiſſes. Noſtra aetas exemplo ceterorum, praecipue admiratur litteras humaniores, phyſicam, hiſtoriam naturalem, cet. Sed haec attigiſſe in genere ſufficiat.

Fidem, qua in conſcribendo opuſculo verſati ſumus, non eſt, cur quispiam vellicet. Fontes, ex quibus mea depromſi, laudaui affatim: eſto tamen non vbique (quod in collectis hinc inde diuerſiſſimis materiis facere,

immo et legere foret moleſtiſſimum) publice tamen profiteor ex vero, me nihil ſcripſiſſe, quod non alibi ſcriptum repererim. An ſemper duces mei, fide digne egerint, a me nemo vadimonium requiret.

Satis eſt, me cura, quanta fieri potuit, ſumma cauiſſe: ne in errorem inducam lectores. Idem dictum etiam, quam maxime velim de iudiciis, quae de libris virorum doctorum paſſim tuli. Nemo iniuriam ſuam, quam plane deteſtor, interpretetur, ſi quidpiam non ſuis principiis, et modo cogitandi conueniens repererit. Si tamen ſcapham, ſcapham, at ſine conuicio nominauerim: vſus ſum libertate, quae cuiuis ciui, in libera republica litteraria competit. Hanc veniam petimus, damusque viciſſim. De ſtili genere non eſt, cur moneam. Non eſt is an-

Digitized by Google

xius et ſcrupuloſus, iudicio ad quaelibet verba ſuſpenſo: neque phaleratus, ſed neque humi ſerpens, hiſtoriae, vt puto texendae conueniens. Sunt, (vti ſapienter cel. Dan. Georg. Morhoffius in praefatione ad Polyhiſtorem monet) qui etiam in rebus, quae ornari negant, doceri contentae, ſingula verba periodosque ad amuſſim vocant, numeroſa omnia, et exaſciata volunt, nullam, quae Romanam Ciuitatem non ſapiat, vocem admittant, nihil alieni ſcriptoris verbis, ſed ſuis exprimant, vt ita libellum, tanquam omnibus numeris abſolutam Paſicompſen, lectoribus ſuis ſiſtant, et velut in ſcenam, aut orcheſtram producant. Has ego formas earumque ſpectatores non ſperno, quin potius laudo, iisque aſſurgo: eſt tamen vbi vel incomptae Veneres, et paſſo capillo horridulae, ipſa ſe negligen-

Digitized by Google

tia commendant. Eſt, vbi praefucata Phryne aliqua, decoro vultu decolor

Sabina qualis, aut peruſta
ſolibus
Pernicis Vxor Appuli.

non diſplicuerit. Malim et ego, in didactico argumento, ſermonem puluere, ſed erudito oblitum, quam ceruſſa et pigmentis incruſtatum. Qui maiorem hic a me ornatum deſiderauerit, horrea me hic ſtruere meminerit, in quibus nemo marmoreas, varioque opere elaboratas columnas, nemo periſtylia et porticus, nemo parietes aulaeis ſuperbos, ſed pro congerendis frugibus apta ſpatia requirat.

Digitized by Google

Vale Lector beneuole, et ſtudiis noſtris fauere perge. Scribebam Iolſuae, ſeu Alnouiae, oppido I. Comitatus Gömörienſis Montano, Anno 1784. Die 20. Iunii.

Digitized by Google

CONSPECTVS OPERIS.

Pag.

Prolegomena. - - - - - - 1

PARS PRIOR.

Conſpectus Reipublicae Litterariae ante renatas Litteras.

Sectio Prior: De Litteratura Hunno - Scythica. - - - 35

Sectio Poſterior: Conſpectus Reipublicae Litterariae, a ſuſcepto Chriſtianiſmo, ad renatas vsque Litteras, id eſt: a Seculo XI, ad Seculum XVI. - - - - - - 53

Digitized by Google

Pag.

PARS POSTERIOR.

Sectio Prior: Conſpectus Reipublicae Litterariae, a renatis, ad inſtauratas Litteras, ſeu, ad annum M.DCC. LXXVI. - - - - - - - 105

Sectio Poſterior: Conſpectus Reipublicae Litterariae, ab inſtauratione Litterarum, id eſt: ab Anno M. DCC. LXXVI, ad Ann. M. DCC. LXXXIII. - - - - - . 266

Digitized by Google

PROLEGOMENA.

Antequam ad delineandum Hiſtoriae Litterariae Hungariae Conſpectum accedamus: *SCRIPTORES* eius, qui ſuperſunt, breuiter ſerie Chronologica percenſebimus.

1. Eſt primus omnium IOANNES TELEGDI, Vir eruditus, qui ſcripſit Schediaſma inſcriptum: *Rudimenta priſcae Hunnorum Linguae*, labente ſeculo XVI. Exile illud eſt, quatuor plagulis conſtans, dedicatum Conrado Dieterico, quod ſe poſſidere, celebr. Godofredus Schwarcz liberalitate Chr. Frid. Ayrmanni Hiſtor. in Academia Gieſenſi condam Profeſſoris, ex bibliotheca D. Maii iunioris, profitetur in *Initiis Religionis Chriſtianae, inter Hungaros, Eccleſiae Orientali adſertis*, Halae 1740. §. 66. pag. 77. non minus cel. Daniel Cornides, teſtantur. Num opuſculum id typis in publicum prodierit, pro certo affirmare non poſſum: Schwarczianum certe illud M. S. exemplar fuit. At vero mihi ita videtur. Eruditi Lipſienſes in recenſione operis Beliani, eiusdem Argumen-

Digitized by Google

ti, infra producendi, ſimilis faciunt mentionem his verbis: *Operae pretium forte feciſſet Cl. Auctor, ſi Tractatum Lugduni Batauor. 1598. in 8. editum, quem non vidiſſe videtur, in conſilium adhibuiſſet.* Et ſane fauet Chronologia. Nam Decius Barouius Litteras ad Telegdium, de Tractatu hoc ſcriptas dedit 5. Martii Anno 1598. e foro ſiculorum, quas infra producemus. Saltim editionem hanc oportet eſſe rariſſimam, cum in Hungaria ſit viſa nemini.

2. Thomas Balásfi, Epiſcopus Boſnenſis breuem ſcripſit commentariolum *de vita Nicolai Iſtvanffi*, celebris illius Hiſtorici, quem ex MSto Bibliothecae Auguſtae Vindob. Codice inter Hiſt. prof. 462. exſcriptum, ſuisque ad Lambecii de Bibliotheca Vindob. *Commentarios ſupplementis* inſertum vulgauit Illuſtr. Adam. Franc. Kollarius. Opuſculum imperfectum, notis auctum Memoriae ſuae Hungarorum Tom. II. pag. 247. ſeq. inſeruit Cl. Alexius Horanyi. Auctores quoque opuſculi periodici ſub titulo: *Vngriſches Magazin*, Preſsburg 1781. Tomi I. Part. 1. pag. 21. ſeq. et Part. IV. pag. 464. nec non Cl. Georg. Pray Annal. Regum Hung. Parte V. in praefatione, monent utilia.

3. Daniel Kleſchius, qui edidit Schediaſma breue, vna philera conſtans, inſcriptum: *Pentas Doctorum Iuris in Hungaria, Ienae 1688.* in Folio.

4. Georgius Rajcſanyi, *Tyrnauia creſcens, ſeu quinque Hungariae Antiſtitum de vrbe hac Academica, Litteriſque praecipue meritorum glorioſa memoria*, Tyrnauiae 1707. Sunt vero Antiſtites Petrus Pazmany, Georgius Lippai, Georgius Szelepcſényi, Archi-Epiſcopi Strigonienſes, Ioannes Telegdi, Archi-Epiſcopus Colocſenſis, et Ferdinandus Palffi, Epiſcopus Agrienſis.

5. Ioannes Fridelius, Rector Gymnaſii Soproni-
enſis, auctor eſt opuſculi: *Chriſtophori Lackne-
ri Doctoris* (ICti) *et Conſulis Sempronienſis vitae
curriculum.* Ratisbonae 1714.

6. Dauid Zuittinger edidit *Specimen Hungariae lit-
teratae, virorum eruditione clarorum, natione Hun-
garorum, Dalmatarum, Croatarum, Sclauorum at-
que Tranſyluanorum vitas, ſcripta, elogia et cen-
ſuras ordine alphabetico exhibens: accedit Bibliotheca
Scriptorum, qui extant de rebus Hungaricis.* Fran-
cofurti et Lipſiae, Typis et ſumtibus Iod.
Guil. Kohleſii Vniuerſitatis Altdorf. Typogra-
phi 1711. in 4to. Eſt auctor hic pater hiſto-
riae litterariae Hungaricae, tanto maiore ab
omnibus doctis ciuibus dignus laude, quod
ante eum, nemo eruditos Hungariae, tam
frequenti numero collegerit. Sequitur is me-
thodum alphabetariam, eruditi cuiuslibet, quan-
tum fieri potuit, biographiam et ſcripta ex-
ponit, elogia denique et cenſuras procul amo-
re ac odio, ſed non ſemper ex merito ſubiun-
git. Vti id omnibus ſolet euenire ſcriptori-
bus, ita etiam Zuittinger laudatur ab his,
culpatur ab illis. Extra omne dubium eſt,
eum (vti cl. Michael Rotarides loco mox lau-
dando ex vero monet) *in vitis eruditorum Hun-
gariae, et annexo illis ſcriptorum patriae catalogo*
verborum ac rerum delectum, iuſtum item et
neceſſarium iudicium, vt et methodum adcu-
ratiorem non adhibuiſſe, multos inſuper cla-
riſſimos viros, incaute ac veluti oſcitanter
omiſiſſe, ſubinde etiam ab inſtituto aliena,
parumque, aut nihil ad rem pertinentia attu-
liſſe, non nulla perperam et vitioſe poſuiſſe,
vnum idemque ſine vlla neceſſitate frequentius
repetiiſſe, magnam praeterea partem commen-

tariorum ſuorum, ex aliis, exiguae interdum fidei auctoribus compilauiſſe, ac multa denique alia eruditorum reprehenſione digna commiſiſſe: nihilominus ampliſſimam meretur, ſi res, quae cum ſcribentem circumſtabant, conſideremus, excuſationem. Primus fuit, qui ſcribere tentauit; apud exteros verſatus opem eruditorum Hungariae implorare belli domeſtici tumultibus impediebatur, (quae omnia ipſe in praefatione queritur) ad haec *ſpecimen*, non iuſtum opus dedit. Tanto magis eum, res tum domi anguſta excuſat: ſi vera ſunt, quae Petrus de Ludewig *in der rechtlichen Erleuterung der Reichshiſtorie* Halae 1735. in 8. Prooemii pag. 77. apud cl. Iugler in Biblioth. Hiſtor. Struu. Tom. I. pag. 556. dicit: *Laudandus interim Zuittingeri conatus, qui forſitan meliora dediſſet tunc temporis, niſi Altorffii, ob aes alienum, in cuſtodiam coniectus, hoc ſpecimen ibi compoſuiſſet.* Multo maiori dignus eſt reprehenſione, quod Schemnitii in patria commode, ſine vllo publico munere viuens, foetum ſuum (vti promiſerat) non perpoliuerit.

7. Mathias Belius edidit *Litteraturam Hunno-Scythicam* Lipſiae 1718. in 4. in qua ingenti niſu agit, vt doceat, Hunno-Hungaros, proprio orientali ſcribendi charactere, quem l. c. excudi curauit, inſtructos fuiſſe. Non ipſe ſum alienus ab hac hypotheſi, at pleraque argumenta Beliana plane mihi non ſatisfaciunt. Vt quod ſuſcepit, praeſtet auctor: ſuppetias requirit a linguis orientalibus, et eorum litteris, puta Hebraicis, Samaritanis, Syriacis, Armenicis, Aethiopicis, atque tam diu ordine, litteras ſuas Hunnicas tornat, donec cum quopiam enumeratorum idiomatum ſimilitudi-

nem eliciat. At caue, euidentem. Opus eſt ſubtractione, additione, eliſione, rotundi in quadratum, ſemicirculi in circulum, mutatione, ſiniſtrorſum, dextrorſum, ſurſum, deorſum, recti in obliquum flexione, et quae non? Ad tam debilia delabuntur viri etiam eruditiſſimi argumenta, adamatae ſemel hypotheſeos ſtudio. Obſeruat id etiam ipſe cel. auctor: quare l. c. §. 9. deprecatur veniam. *Quapropter lector eruditus, ſi forte nimia ei viſa fuerit haec accuratio noſtra: eo facilius nobis veniam indulgebit, quo magis deprehendit, — iſtud, circa huiusmodi ſcribendi genus, vbi res fere omnis coniecturis conficitur, plus ſatis eſſe.* — Sed de his in opere noſtro dum ad hanc materiam peruenerimus, erit dicendi locus. Fuſius ſcripſit quoque idem eruditiſſimus vir, *Meletema de peregrinitate Linguae Hungaricae in Europa*, quod Miſcell. Berol. T. IV. inſertum eſt. Sed Hiſtoria Linguae Hungaricae, quam circa annum 1713. orbi erudito promiſerat, ſpecimen item Etymologici Hungarici ex 4. Linguis orientalibus, Hebraica, Chaldaica, Syriaca et Arabica erutum; Epimetra porro de veſtigiis ſapientiae Scythicae in lingua Hungarica reſiduis, nec non de affinitate linguae Hung. cum tribus Europae linguis, quas cardinales vocant, Latina, Germanica, Slauica; typos haud viderunt. — Quantum, quod ad illuſtrandam hiſtoriam Hungariae litterariam facit, in vaſto *Notitiae* opere occurrat, quiuis, qui illud legit, perſpectum habet. — Aureae ſunt omnes Praefationes, quas idem vir ſummus ſiue ſuis ſiue aliorum operibus praemiſit. Sic in praef. ad Inſt. linguae Germaniae de eiusdem provt et Slauici Idiomatum, in Hungaria, fatis, in praef. ad

Digitized by Google

Grammat. Slauico - Bohemicam Doleſchalianam de Slauicae linguae antiquitate, vbertate, Maieſtate, late propagato vſu, variis dialectis, Grammaticis Inſtitutionibus, *cet.* in Praef. ad Száſzkianam Introductionem in orbis hodierni Geographiam, de ſtudii huius in Hungaria tam priſcis, quam recentioribus fatis, in praefat. vero ad Schwandtnerianam Script. Hung. collectionem, adparatum item ſuum ad hiſtoriam Hung. de nonnullis hiſtoriae Hung. Scriptoribus, pulcherrime diſſeruit. — Sequentium quatuor Scriptorum, Rotarideſii potius, viri doctiſſimi verbis, quam meis (adeo iudicium eius mihi ſatisfecit) recenſionem exhibeo.

8. Ioannis Iony, Iglouia - Scepuſii, ICti Hungariae celebris, *Commentatio Hiſtorico - Iuridica, de origine et progreſſu Iuris Hunno - Hungarici a primis Hunnorum in Pannoniam ſuſceptis demigrationibus, ad praeſentia vsque tempora, continua annorum ſerie repetita.* Leutſchouiae 1727. in 4., liber quidem mole eſt exiguus, at rebus maximi ponderis plenus, in quo contexendo, quanta Auctor eximius accuratione, quantoque delectu ſingula elaborarit, nemo facile, niſi illum diligenter peruoluerit, credet. Eas autem, quas proponit doctrinas, ordine, vti iam dictum, chronologico ab ipſis Reipublicae Hunno - Hungaricae initiis, ad noſtra vsque tempora, feliciſſimo conatu, nexuque optimo, ex optimis, quae quidem haberi potuerunt, documentis expoſuit: auctores huc ſpectantes, vbi opus fuit, adiecta ſua quoque de iis ſententia, attulit: praeſtantiam et naevos, cum rerum, tum ſcriptorum, vt et alios defectus, accurate demonſtrauit, atque hac

Digitized by Google

ratione, argumentum nulli ante ipſum, ex integro tentatum, ita explicauit; vt pauciſſima in hoc nobiliſſimo opuſculo, iure meritoque deſiderare poſſis. Imprimis hiſtoriae noſtrae litterariae cuius etiam cum reliquis diſciplinis, tum in iure vtilitatem, ac neceſſitatem maximam, in prooemio erudite docuit, tantam lucem affudit, quanta in exiguae alioquin molis libello, ſperari vix ac ne vix quidem a quopiam potuit. Praeter haec, cenſores nonnullos gentis Hungaricae parum aequos, ſcite et acute confutauit. Ciuibus plerisque iuſte, vt debebat, cum difficilem in iuuandis muſis animum, tum deſidiam exprobrauit, multaque alia, antea vix nomine nota, in apricum produxit.

9\. Laudem quoque meretur Andreae Huſzty *Origo, incrementum, et facies hodierna trium in Tranſyluania illuſtrium Gymnaſiorum Reformatorum*, Francofurti ad Viadrum 1731. in 4. Hic luculentus libellus multa rei Hungaricae ac imprimis Tranſyluanicae momenta, Viros item eruditos, et id genus alia, ex optimae fidei monumentis deſumta, iuſtoque iudicio temperata exhibet.

10\. Anonymus Ieſuita, ſcripſit *Ortum et Progreſſum Vniuerſitatis Tyrnauienſis*. Tyrnauiae 1735. Exiguus eſt libellus, nec adeo accuratus, vt lectori ſatisfacere poſſit: quippe cuius auctor maiorem vbique curam donationum atque immunitatum laudatae Vniuerſitatis, quam litterarum et litteratorum habuit.

11\. Daniel Fiſcherus Keſmarkienſis, M. D. et Comitatus condam Scepuſienſis Phyſicus, vulgauit *Epiſtolam inuitatoriam, eruditis Pannoniae dicatam, qua, ad acta eruditorum pannonica, res et*

Digitized by Google

euentus naturales, *ac morbos patrios exponentia*, *edenda perhumaniter inuitat.* Brigae 1732. *a)*. Incipit auctor eruditus a querelis, quae plerisque inopia ſcriptorum Hungaricorum expreſſit; deinde defectum illum, vna cum hiatibus hiſtoriae noſtrae breuiter exponit: his confeſtim ſubiicit, quo potiſſimum tempore, litterae meliores in patria noſtra maxime floruerint, et in quo, tempore quoque auctoris, conſtitutae fuerint, quibusque hoc noſtro imprimis ſaeculo, eruditis augmentis adiutae, promotaeque fuerint. Explicatis vtcunque memoratis rebus, tandem ad neglectam in hunc vsque diem hiſtoriam Hungariae naturalem, quam ille illuſtrandam ſuſcepit, tranſitionem facit, illiusque cum maximum defectum, tum auctores nonnullos enumerat: atque ita vltimo, inſtituti ſui honeſtiſſimi methodum indicat, et *Actorum Pannoniae eruditorum Claſſes III.* in nouas ſectiones diuiſas, ac appendice neceſſaria augendas, lectori breuiter aperit, rogatque inſuper humaniſſime ciues Pannonicos, vt laudabili huic inſtituto, quamprimum manus admoueant. Tota hæc epiſtola eruditiſſimis, ſelectiſſimisque rebus, vt et iudiciis de ſcriptis variorum egregie latis refertiſſima, magnam rei noſtrae litteratoriae imprimis ad illuſtrandam hiſtoriam Hungariae naturalem, pertinentem notitiam, lectori ſuppeditare poteſt.

12. Sequitur Franciſcus Kazy, qui *Hiſtoriam Vniuerſitatis Tyrnauienſis Societatis Ieſu ad annum Chriſti 1735. eiusdem Vniuerſitatis ſaecularem Partibus III.*

a) Fuſiorem eius recenſionem vide in Commercio Litteratorio norico anno 1732. Hebd. 45. et Cl. Veſzprémi in memoria Medicorum Hung. Cent. 1. pag. 45.

conſcripſit. Tyrnauiae 1737. in 4. In tres diſpeſcuit partes auctor librum. *Prima* exponit Societatis ſuae in Hungariam ingreſſum, obices, lares incertos, ſtabilem denique ſedem Tyrnauiae, atque ex hac in vtramque rempublicam emolumenta: *Secunda*, Academicae Societatis Ieſu Tyrnauienſis, ſeculo toto variam fortunam, ſtudia et vigilias: *Tertia*, miſſiones ab hac Societate (ad traducendos nempe Proteſtantes ad Eccleſiam Rom. Catholicam) ſuſceptas, Fundatoris Academiae et Collegii, ac Vniuerſitatis Rectorum Elogia. Vel ex hoc generali libri Schemate apparet, perperam operi titulum illum eſſe praefixum: quod potius nominandum fuiſſet *Hiſtoria*, rectius *Panegyricus Societatis Ieſu Tyrnauienſis*. Sane vix decimam operis partem vindicat ſibi Vniuerſitas. Pars integra prima ne gry de ea. Secunda, initio, fundationem eius anno 1635. a Petro Pazmany ſolenitatesque, praeſenti ſummorum, imorum, vtriusque ordinis frequentiſſima concione, celebratas deſcribit. Multus quidem eſt auctor in recenſendis academiae incrementis, cerimoniis, promotionibus, diſputationibus, quarum ne vllam negligat, ſtudioſe cauet: at, ſi cum allotriis, inanibus, ſaltim non eo pertinentibus *a)* comparentur, quibus materiam principem oppreſſit, pauciſſima dicenda ſunt. Atque hic etiam circa corticem haeret, *b)* nihil hic de incre-

a) Hiſtoriam ciuilem pertexendi occaſionem quamuis aucupari videtur: adeo diffuſus eſt citra neceſſitatem. Peſſime tamen eam flagellat.

b) Certe aſſiduus eſt in enarrandis ludis ſcenicis, a ſuis Tyrnauiae, Poſonii, Trenchinii frequenter productis. Quantum in rebus inane!

mentis ſcientiarum, inuentis vel auctis veritatibus phyſicis, mathematicis — nihil de moliminibus, actis, ſcriptisque eruditorum Tyrnauienſium legas. Altum de his ſilentium. Imo quod mireris, ne tabulas quidem fundationis aut diplomata, regium et pontificium, quae Iura academiae Societati huic contulerunt, produxit. Vt in eam veniam opinionem; aut a materia deſertum fuiſſe auctorem, (quod eſt minus credibile) aut adgreſſus hiſtoriam litterariam ſcribere, ignorauerit, quae ſunt officia ſcriptoris huius diſciplinae. Parte tertia, quadantenus elogia Fundatoris et Rectorum huc ſpectant. Sed quadantenus dico: fruſtra etenim biographias hic virorum eruditorum quaeras, quos ſolum laudauiſſe propoſitum erat. Miſſiones ſacras, quae ad hiſtoriam eccleſiaſticam pertinent, quis in opere litterario expectet? *a)* Sed Panegyricum (vt ſupra dixi) auctor ſcribere ſocietati ſuae voluit: quod vt faceret, omnes neruos orationis cum iniuria aliorum ſumma intendit. Nihil apud hos (ſi ei credas) niſi ſumma doctrinae integritas, exquiſitiſſimaque morum ſanctitas: cum tamen et ipſi fuerint homines, iisdem, quibus alii obnoxii vitiis. Erga religionis ſuae ſocios, imprimis V. Clerum, animum ſtudio partium deditiſſimum prodidit, cum ita in promouenda fide R. Cath. et pie-

a) Apoſtolicas plane miſſiones has fuiſſe crederes: adeo tonitrua concionum Sociorum Tyrnauienſium, millenos penetrarunt, et ad ouile reduxerunt. Sed longe cordatius, alius Romano - Catholicus auctor egit, qui docuit plus armatos effeciſſe miſſionarios. Eſt vero ille Martinus Sigismundi in *Metamorphoſi fidei orthodoxae de bono in malum et viciſſim in Comitatu Trenchinienſi.* Caſſouiae 1737. pag. 45. ſeq.

tate ſuorum operam laudat, vt illis vix ſpicilegium relinquat. Erga Proteſtantes illiberalem plane et crudum ſemet geſſit. Contempti hi coram illo, *a)* religio eorum ipſi ſemper *haereſis*, *damnata haereſis*, praecones, rudes ſcientiarum miniſtelli, duces, auctores rebellionis — et quis poſſet craſſam eius maledicentiam, errores hiſtoricos (ad quos enumerandos et refutandos libro opus eſt) in compendio notare. Sed neque huc ſpectat: quare conſulto praeteruehimur: quae virtus eius eſt, nitorem orationis laudaueris ex merito.

13. Eodem anno 1735. latius, et ad propoſitum noſtrum appoſitius duxit lineas, anonymus edito opuſculo inſcripto: *Res Litteraria Hungariae.* Caſſouiae pag. 62. in 12. §. 1. enumerat Gymnaſia, Montis Pannoniae Seculi XI. Vacienſe, Academiam Quinque Eccleſienſem, Budenſem, Poſonienſem, Tyrnauienſem, Caſſouienſem, recentioraque Lycea quaedam. §. 2. continentur Bibliothecae quaedam: vtpote Budenſis, Strigonienſis, Cſak-Tornenſis, Tyrnauienſis §. 3. nonnullae Typographiae, non tamen ſeculum XVI. excedentes (ſiquidem antiquiores ignorauit.) Fuerunt vero hae, Tyrnauienſis, Caſſouienſis, Poſonienſis. — Fuiſſe etiam Varadini et Zolnae, quas tamen partim *iniuria temporum*, *partim Catholicorum Procerum opera*, *quod rei Chatholica non parum obeſſent*, *ſublatas eſſe*, dicit auctor. §. 4.

a). Moris hoc fuit Ieſuitis Hungariae, contemnere coram rudi plebecula Proteſtantes, imprimis miniſtros, et ruditatis accuſare; vt ſua tanto magis eueherent. Sed fuit hoc ſcientiae, anguſtis circumſcriptae limitibus, ne quid aliud dicam indicium.

Digitized by Google

Eruditos 33. oppido pauciſſimos, neque illos ſatis ſelectos breuiter enumerat. Vt vt pleraque haec ſint proletaria: laude tamen dignus eſt auctor, quod in illa ſterilitate fundi huius litterarii, veſtigia oſtenderit eruditioribus, quae maiori cum apparatu ſequi olim deberent.

14. Georgius Dáróczi e S. I. conſcripſit *Ortum et progreſſum, Collegii academici S. I. Claudiopolitani* (in quo tum degebat) *ab anno 1579.* Claudiopoli 1736. 12. Foetus mihi nondum viſus.

15. Andreas Spangar e S. I. *Bibliothecam Hungaricam*, Caſſouiae anno 1738. in 4. idiomate Hungarico, quo hucdum nihil ſimile ſcriptum habuit patria, vices ſupplementi Gregorii Petthö chronici ſubituram, prodire iuſſit. Qua fide auctor in opere concinnando verſatus fuerit, quidue praeſtiterit, cl. Rotarideſii verbis potius, quam meis, lubet referre. In Prolegomenis Lineamentorum Hiſt. Litt. Hungariae pag. 83. ſequ., ita ait: Exhibet Spangar praeeunte ipſi inter alios, Pazmano, Szent-Iuanyio, Timone, aliisque ſuae potiſſimum parti fauentibus ſcriptoribus, varias diuerſarum materiarum claſſes et catalogos, Szent-Iuanyianis fere ſimiles. In quibus, quoniam praeter origines, resque nonnullas Hungariae memorabiles, etiam antiquitatem ſacram ac eruditam domeſticam breuiter attigit: imo et litteratorum quosdam, inprimis vero hiſtoricos aliquot commemorauit: Miſcellaneis ſuis *Bibliothecae Hungaricae* nomen praepoſuit. Quod idem auctor, ſe id exemplo potiſſimum Zuittingeri feciſſe, quodue hic lingua Latina, illud ſe vernacula, in emolumentum gentis Hungaricae, quippe quae ad noſtram vsque aetatem ſimili Bibliotheca Hungarica caruerit,

praeſtare voluiſſe, fatetur. Vt ita nimirum querelis de penuria ſcriptorum lingua Hungarica potiſſimum editorum, cum a Petro de Reua, tum Zuittingero, aliisque factis, quodam modo obuiam iret, huic domeſtico malo medelam ſumme neceſſariam in tempore adferret. Quod vti male non fecit, ita etiam notatam in Zuittingero 300. circiter auctorum omiſſionem atque culpam oſcitantiae ipſe committere haud debuiſſet. Valde enim paucos in dicta ſua bibliotheca ſcriptores, et ne illos quidem ſelectos ac rariores, ſed iam dudum omnibus pene notos et vbique obuios exhibet. Vt iam reliquos nouae huius bibliothecae defectus non addam. Rectius ergo hoc ſuum ſupplementum; quod paulo ante laudati Gregorii Pethö Chronico Hungarico Spangarius adiecit, *Antiquitatum Rerumque Hungariae memorabilium*, et quidem ad ductum eruditi Szent - Iuanyi, cui omnino plurimum debet, *Miſcellaneorum*, quam *Bibliothecae* titulo inſigniuiſſet. Sed haec minora ſunt, quam vt graviorem quandam reprehenſionem mereantur. Illud magis dolendum, auctorem eruditum, et vtcunque diligentem, praepoſtero, nec in rebus ſuis adſtruendis admodum neceſſario, quin potius viro theologo plane indigno Zelo adeo fuiſſe abreptum, vt vnum idemque ſecum ſentire nolentes, ne nomine quidem honeſto dignaretur. Quaſi vero non peraeque vt ipſe Spangarius, eſſemus de ſanguine humano, eoque Hungarico orti, vnius nimirum cum eodem patriae filii — nec etiam nobiliſſimum illud nomen chriſtianum tam publice, quam priuatim religioſe profiteremur: imo nec vllis vnquam glorioſiſſimorum potentiſſimo-

rumque Hungariae Regum edictis, legibus, Religioni, honori et ſecuritati noſtrae conſultum prouiſumque fuiſſet. — — Multo plura ad haec laudato loco Rotarides. Eheu! quis vnquam finis querimoniarum, ſed et probrorum Republica ſanctiore et litteraria indignorum? Fuit hoc omnino Societati Ieſuiticae proprium, vel ad aſpectum alienae religioni addictorum, atra bile perfundi, ſua ſolum ſuſpicere. — Vtinam non hodiedum, in luce hac litterarum, idem de vulgo Doctorum quiritari cogeremur!

16. Ioann. Georgius Lippiſch Scepuſienſis, abſolutis ſtudiis ſcholaſticis, valedicturus Gymnaſio Thorunienſi ex cathedra, dicta oratione propoſuit *Thorunum Hungarorum Litteris deditorum matrem*, atque Ienae anno 1743. Typis exſcribi curauit. In ea auctor, praeter auguſtum ſcholarum, quo matres appellantur nomen, Hebraeorum etiam ſapientiae ſtudia, muſarum domicilia, vnacum Aſſyriorum, Chaldaeorum, Aegyptiorum, Perſarum, Graecorum, Romanorum, aliorumque occidentis populorum litteris breuiter, neruoſeque attigit. Inprimis Pruſſiae iam ab antiquo, Hungaris comparandae maioris ſapientiae gratia, apud exteras nationes peregrinantibus fauentiſſimae, ac in hac, Thorunienſium potiſſimum vrbis atque ſcholae merita maximopere praedicat, huiusque maternam erga gentis noſtrae litteratos propenſionem iure meritoque laudat. Hac occaſione Lippiſchius inde ab ipſis maioribus Hungarorum ſcythis orſus, ad recentiora vsque et ſua tempora pergit, multos eruditione varia clariſſimos viros, ciues ſuos, a Zuittingero partim omiſſos, partim vitioſe deſcri-

ptos egregie illuſtrat et quantum Hungari, iam ab antiquo, eruditione valuerint, quantumque non ſolum de patriis, verum et de exteris, ac praecipue de Pruſſicis ſcholis meruerint, breuiter, accurate et neruoſe ex fide dignis monumentis docet.

17. Stomachum mouit eruditis cenſoribus, opus quod prodiit ſub rubrica: *Pro cultu litterarum in Hungaria ac ſpeciatim Ciuitate, Dioeceſique Nitrienſi vindicatio* Innocentii a D. Thoma Aquinate, Clerici Regularis Scholarum Piarum, Romae 1743. in 4. Legi libellum, oportetque fateri, iuſtam eſſe cenſuram eruditorum Lipſienſium, aliorumque, quam de eo ſeueram tulerunt. Oppoſuit auctor id, erudito cuidam peregrino, quem tamen non nominat, ignorantiam Hungarorum *biloſe* accuſanti. Eum itaque, declamando per omnium Rhetorum genera circumducit, et recenſitis ſummatim non nullis Hungariae eruditis, magno denique clamore ex aduerſario, quales nam per litteras, ſcientias, vtrum notitiam antiquitatum, an linguarum, an vero Philoſophiae recentioris culturam intelligat, quaerit. Tranſit denique praecipue ad Dioeceſim et Ciuitatem Nitrienſem defendendam: vbi feruide magis, quam erudite rem agit, atque aduerſario, quem tantopere exagitat, adeo non ſatisfecit, multominus gentem noſtram ab obiecto ignorantiae crimine, hoc rhetorico ſpecimine liberauit. Aduerſarius enim negligentiorem culturam litterarum apud noſtros, quam alibi, cum olim fuiſſe, tum hodie quoque eſſe obiecerat: Innocentius vero tanto crimine motus, auctoritatem, dignitatem, potentiam, latifundia et magnificum Praela-

Digitized by Google

torum, ac reliquorum Hungariae Clericorum apparatum, magno cum ſtrepitu, opponit, atque ita de cultu litterarum apud Hungaros reſpondere iuſſus, vitae eccleſiaſticae commoda, de quibus nullus vnquam dubitauit, repoſuit. Qui reſpondendi modus, quam ſit ridiculus, nemo non videt. Miſera enim res eſt, ab auctoritate, potentia, commodis et ſplendore eccleſiaſtici ordinis, ad eruditionem argumentari. Vid. haec fuſius in actis eruditorum Lipſienſibus ad hunc locum et apud cl. Rotaridem l. c. pag. 163. ſeq.

18. Reſtituat guſtum Michael Rotarides Otrokocſio - Gömörienſis, vir eruditiſſimus, qui emiſit in publicum opus: *Hiſtoriae Hungariae litterariae antiqui, medii, atque recentioris aevi lineamenta, quorum Prolegomena, generalem in vniuerſam hiſtoriam Hungariae litterariam introductionem continentia prodeunt, ſtudio ac ſumtu H. M. Hungari.* Altonauiae et Serueſtae M. DCC. XLV. in 4. H. M. Hungarica innuunt *Hazaſia Mihaly*, quod latine ſonat, Michaëlem ciuem Patriae. Bonus hic Patriae ciuis, abſolutis Theologicis Vitembergae ſcientiis, totum ſe ſcribendae hiſtoriae litterariae et eccleſiaſticae Hungaricae addixit. Rediit itaque in patriam, ſuppetias conquiſiturus, quibus, annis 1742. et 1743. magnis impendiis et laboribus ex integro fere regno congeſtis, cum hocce ſuo theſauro difficulter eluctatus, ad almam ſuam matrem vniuerſitatem Vitembergenſem rediit, ibique opus ſupra laudatum ſcribere adgreſſus eſt. Rationes, quas eo toto concinnando ſecuturus eſſet, in *Prolegomenis* publici iuris factis ipſe praefat. pag. 13. et opuſculi pag. 18. ſeq. explicauit. Opus nempe totum, prae-

ter

Digitized by Google

ter *Prolegomena*, quae generalem in vniuerſam hiſtoriam Hungaricam litterariam introductionem continerent, diuiſit in libros IV. *Primo:* Originem litterarum varii generis, fataque earum varia, atque artem ſcribendi diuerſam, antiquam et recentiorem daturus erat. *Secundo:* Studiorum litterariorum prima incunabula, incrementa, fatalesque conuerſiones. Proſequar (inquit auctor) per ſaeculorum interualla, latiſſime fuſam Hungariae antiquae, medii aeui atque nouae rem litterariam. Qua occaſione repetam generatim, ſerie chronologica ex omni memoria, quae ſtudiorum litterariorum, apud maiores noſtros, origines, aut aliunde factae ad nos commigrationes, quae doctrinae et artes, quo tempore et loco potiſſimum floruerint? Praeterea earum antiquitates, progreſſus varios, variaque per diverſas orbis terrarum partes, cum laudatis maioribus peregrinationes, declinationes, obliuiones, inſtaurationesque nouas commemorabo. Neque vltimo ſectas, controuerſiasque celebriores, auctores praecipuos, libros, ſcholas, collegia, academias, ordines, et quaecunque demum ad rem praeſentem ſummatim exponendam, pertinere videbuntur, penitus intacta relinquam. Quam ego quidem commentationem ita inſtituam: vt non tantum parentum noſtrorum Scytharum, horumque propaginis Hunnorum, Auarum atque Hungarorum eruditione clarorum habeatur ratio; verum etiam vt cognati, coniunctique illis ab antiquo populi, nec non aliae nationes, tam ciuitatis, quam hoſpitii iure patriam noſtram incolentes, attingantur. Emenſus ita infinitum pene rerum campum, data

Digitized by Google

omnium fere ſtudiorum litterariorum generatim facta expoſitione, iam ex inſtituti noſtri legibus, ad partes illorum nobiliſſimas, artes nimirum ingenuas ac diſciplinas, more recepto, hiſtorice deſcribendas me conuertam. Itaque *tertio* artes ac diſciplinas, muſarumque Hungaricarum domicilia delineaturus fuerat. Inquiram (pergit porro) ſigillatim, quae artes ac ſcientiae a maioribus noſtris ipſis, illorumque ſociis inuentae, et quae ab illis etiam paulatim, aliis ex regionibus, beneficio commerciorum litterariorum, in patriam noſtram allatae, paucisque non nunquam, vt fit, commutatis ad vſum publicum accommodatae fuerint: quae denique harum extiterint incrementa, ac fata in progreſſu, cauſſae obliuionis, iteratae inſtaurationes, auctores, horum patroni, ac moecenates, et id genus alia, ad hanc doctrinae praeſtantiſſimae claſſem pertinentia. Scientiarum enim atque doctrinarum domi inuentarum genuinam originem, et ab aliis gentibus detectarum, aliunde factam, in ſedes noſtras antiquo-nouas primam introductionem, vtriusque item occaſionem, tradendique modum ac diſciplinam accuratius noſſe, non modo iucundum eſt, verum etiam vtile atque ſumme neceſſarium. Artibus poſtremo ingenuis, eodem libro annectentur muſarum Hunno-Hungaricarum, cum memoratae antea peregrinationes variae, tum imprimis fixa domicilia, ſiue ſcholae, collegia, academiae, ſocietates item patriae noſtrae religioſae, vna cum aliis huc ſpectantibus adminiculis atque ornamentis reliquis litterariis. *Quarto* et vltimo, ſcriptores et ſcripta praecipua daturus erat. De Vi-

rís illuſtribus (ait) operibusque illorum variis, parte, niſi me omnia fallunt, laboris ſuſcepti difficillima, atque ideo etiam in finem commentariorum reiecta, more ſolito agetur. Vbi oſtendetur, neminem prorſus eorum omitti debere, atque adeo hic exulare ſexus etiam rationem, conditionem vitae, nationis diuerſitatem, aetatis diſcrimen, et quemcunque demum religionis diſſenſum. De libris quoque varii generis ſingularum artium, ac diſciplinarum in certas materiarum claſſes diuidendis, et accurato ordine, in hoc eodem libro collocandis, atque debito cum iudicio recenſendis par eſt ratio. Huc vsque auctor. Hoc opus, hoc ſtudium fuiſſet, habuiſſetque patria cedro auroque digniorem theſaurum: ſi quod propoſuerat, optimus hicce patriae ciuis, conſummare potuiſſet. Sed ſpes haſce noſtras pulcherrimas mors inuida praeuertit. Occidit eheu, moerore animi, vigiliis, peregrinationibus, laboribus, anguſtiisque oeconomicis, apparatu ſuo non mediocri, bibliothecae Pannonum Vittembergae, vltima voluntate relicto, enectus prius, quam plura dare potuiſſet, praeter *Prolegomena operis*, quae iam breuiter recenſebimus. Ait *primum* in eis, de natura et indole hiſt. litt. Hungaricae, de naeuis partim diſciplinae huius variis, partim virtutibus, ornamentis, requiſitis et cautionibus nonnullis, partitione eius, quam ſupra exhibuimus atque eam tractandi methodo diuerſa. Tranſit *denique* ad ſcriptores antiquos et recentiores typis expreſſos, ex quibus hiſt. litt. Hungariae hauriri poteſt, chronologice recenſendos, adiecto vbique indicio pragmatico: *vltimo* vero ſubiungit au-

Digitized by Google

ctores, quorum opera, ad diſciplinam hanc pertinentia M. S. S. delitescunt, doctorumque in Hungaria manibus teruntur. Opus eſſe rei-publ. litt. vtiliſſimum, vel inuidia fateatur: ſunt qui acrimoniam ſtili ei exprobrant. Ita eſt: iuſto percitus dolore, caſtigauit Péterfivm ſeuere, effuſo imbre aculeorum in eum, neque tamen adeo virulenter, vti ab hoc factum eſt, quae iam non moramur. a) Nihil interim tentauere in hoc campo eruditi, vsque dum prodiret.

19. *De Auguſta Budenſi Bibliotheca commentatio*, a Paulo Fabri, Lipſiae 1756. Eſt ſcriptum perbreue plag. 5. a Cl. auctore dum Vittebergae ſtudiis operaretur concinnatum. Prolocutus pauca de academiis Quinque-Eccleſienſi, Budenſi, Poſonienſi, et bibliothecis Strigonienſi atque Cſáktornenſi, accedit ad enarranda fata bibliothecae Budenſis, deque eius auctore, loco, ſplendore, adminiſtris, pretio, fineque in fauſto, atque reliquiarum collectoribus breuiter commentatur. Errores commiſſos alibi notatos recolere non attinet.

20. Michael Tſomos, profeſſor collegii Claudiopolitani publicauit *Orationem de ortu, progreſſu, fatisque Iurisprudentiae Tranſiluanico-Hungaricae, Claudiopoli anno 1758.*

21. Petrus Bod, eccl. ref. M. Igenenſis in Tranſilvania Miniſter, lingua Hungarica Lexicon eruditorum vulgauit inſcriptum: *Magyar Athenás* i.e. Hungaricae Athenae, ſeu virorum doctrina florentium in Tranſiluania et Hungaria, atque eorum potiſſimum, qui libris in lucem emiſſis, celebritatem nominis conſecuti ſunt, hiſtoria.

a) Fuſam et laudibus plenam recenſionem continent libri huius. Noua Acta eruditorum Lipſienſ. ad annum 1746. pag. 469. ſeq.

Digitized by Google

Anno 1766. in 8. pag. 360. adiecta breui bibliotheca ſcriptorum praecipue theologicorum, qui idiomate hungarico ſcripſere. Inſtitutum oppido in commune vtile et nationi honorificum, quo etiam illi, qui linguae latinae ſunt expertes, doctrinam conterraneorum ſuorum videant, diſcant et ad aemulationem laudabilem excitentur. At vero in diſcrimen fere conatus coniecit auctorem, et opuſculum auctoritate ac voluntate Auguſtae Aulae prohibitum eſt. Nempe negari non poteſt, indicia interſperſa bilem atram interdum in alios, religione imo natione ab eo diſſidentes ſapere. Quod, quam ab hiſtorico veri nominis, quem ſine patre, matre, religione, ſano ſenſu eſſe oportet, procul abeſſe debeat, non longa indiget demonſtratione. Recudi quoque curauit verſus idiomate Hungarico a Franciſco Pariſzpapai ſcriptos in Nicolaum Kiſs Toth-Faluſy eruditum Typographum Claudiopolitanum, notis ſelectiſſimis ſeriem typographorum Tranſiluanorum exhibentibus inſtructos, ſub titulo *Erdélyi Fénix Tóthfaluſi Kis Miklós*, anno 1767. in 8. Verſiones ſacri Codicis Hungaricas erudite recenſuit, in libello *A' Szent Bibliának Hiſtoriája*, Cibinii 1744. 8. excuſo. De lexicis et grammaticis Hungaricis critice diſſeruit in Praefatione ad Franc. Pariz Papai lexicon Hungaricum.

22. Celeberrimus Godofredus Schwarcz concinnauit idiomate germanico *Catalogum omnium Rectorum et Conrectorum Gymnaſii Leuſchonienſis ſuperioris Hungariae vrbis ab anno M. D. XX. ad praeſens vsque tempus*, actis ſcholaſticis a clariſſimo Bidermanno collectis Vol. 5. Part. 6. pag. 526 - 545. inſertum. Huc ſpectant eius-

BIBLIOTECA NAZ. ROMA VITTORIO EMANUELE

Digitized by Google

dem, *Decadum Antonii Bonfini editio nupera Poſonio-Viennenſis*, *iuſto pretio aeſtimata*, *Schediaſma Litterario-Hiſtoricum 1745. in 4.* *Recenſio critica Epitomes rerum Vngaricarum*, *auctore Petro Ranzano Siculo: cum triplici appendice inſignium ad memoriam diplomatum duorum*, *et Criſeos ſingularis editionis Epitomes Ranzani Tyrnauio-Budenſis*, *Lemgoviae 1744. 8.* Item: *De vita et ſcriptis Andreae Dudithii Diſſ. Hiſtorico-Critica*, orationibus Dudithii quinque in Concilio Tridentino habitis et *Halae Magdeb. 1743.* excuſis praemiſſa; nec non: Anzeige von des Herrn Grafens Wolffgangi de Bethlen hiſtoriarum Hungarico-Dacicarum, libri XVI. Lemgo 1774. 4.

23. Xyſtus Schier, Auguſtinianus, in commentatione *de regiae Budenſis bibliothecae Mathiae Corvini*, *ortu*, *lapſu*, *Interitu et reliquiis in 4.* Vindobonae apud viduam Georgii Ludou. Schultzii, anno 1766. Ex inſcriptione, opuſculi totius partitio atque ſumma apparet, in quo, etſi paucos quosdam commiſerit auctor errores, alibi iam a nobis notatos: nullus tamen eo hucdum materiam integram accuratius ac diligentius exhauſit. Eidem viro diligenti debemus, *Memoriam academiae Iſtropolitanae ſeu Poſonienſis*, *Viennae 1774. in 4.* non minus accurate elaboratam. *Duorum quoque ſermonum Auguſtini*, *primum Zagrabienſis dein Lucerini Epiſcopi a Ioanne Tomco vitae beati huius viri inſertorum genuinitatem diſcuſſit et examinauit.* Viennae 1765. 4. In MSSto vero reliquit *Collectanea ad aulam doctam Mathiae Corvini Hungariae Regis.*

24. Succedat *Tentamen Hiſtoriae Litterarum ſub Rege Glorioſiſſimo Mathia Coruino de Hunyad in Hungaria*, *auctore Paullo Wallaſzky*, *Lipſiae* ex officina Sommeria 1769. quarta forma pag. 98.

Digitized by Google

Totum opus conſtat V. ſectionibus. *Prima*, de fautoribus litterarum et litteratorum periodi huius, *Secunda*, de Viris in qualibet diſciplina eruditis, *Tertia*, de academiis ſtudiis generalibus, et ſcholis illuſtrioribus, *Quarta*, de ſodalitatibus litterariis, *Quinta*, denique de bibliothecis, adnexa de typographia Budenſi appendice, ſatis fuſe agit. Errores commiſſos dabitur inferius ſuis locis corrigendi occaſio. *a)* Eiusdem paulo ante ann. 1768. prodiit itidem Lipſiae apud Langenheimium: *De Stephano Verböczio ICto Hungariae celeberrimo diſſertatio* in 4. pag. 31. Agitur in eadem Verböczii origine, patria, ſtudiis, muneribus variis in republica geſtis honoratiſſimis, virtutibus et vitiis, atque morte funeſta, viro tanto indigna. Singularem requiſiuit opus ab eo ſcriptum iuridicum ſub titulo: *Opus tripartitum Iuris conſuetudinarii Regni Hungariae* editum diſquiſitionem, eius itaque hiſtoria, fontes, methodus, defectus, breuiter pertexuntur. Errores quidam ſchediaſmatis et defectus, correcti et ſuppleti ſunt in tentamine ſupra laudato, pag. 39. ſeq.

25. Samuel Klein, Gymnaſii nunc Epperienſis Euang. Subrector, orationem oppido vtilem dicitur dixiſſe in Vniuerſitate Rintelienſi anno 1769. et vulgaſſe, mihi nondum viſam: *Leonhardus Stökelius, praeceptor Hungariae.*

26. Succedat *Memoria Hungarorum et Prouincialium ſcriptis editis notorum*, *quam excitat Alexius Horányi, Hung. Budenſis de CC. RR. Scholarum Piarum*,

a) Honorificam Opuſculi huius recenſionem dederunt Eruditi Lipſienſes in relationibus, anni 1770, Litterariis, XV. particula: Erlangenſes in Obſeru. Litt. XI. Hebdomade, 17. Martii anno eodem, vt Hamburgenſes et alios taceam.

Digitized by Google

Eſt liber hic Lexicon eruditorum impenſis Antonii Loeve, Bibliopolae Poſonienſis impreſſum, methodo alphabetaria concinnatum, quo Patria noſtra vaſtius nondum vidit. Conſtat etenim partibus III. forma 8. annis 1770 et ſeq. editus. Harum prima conſtat pag. 741. ſecunda pag. 719. tertia vero 696. Acceſſit Bibliotheca ſcriptorum de rebus Hungaricis compendioſa. Opus ſpecimini Zuittingeriano in multis affine, at etiam diſſimile. Diligentia auctoris doctiſſimi in colligendis ſcriptoribus alias grauiſſimis, ſed quia carebant hucdum vate ſacro, obſcuriſſimis, indefeſſa, laudem ampliſſimam, moderatio vero animi, erga alienae imprimis religionis ſcriptores ibi etiam, vbi difficile eſt ſeruare modum, admirationem iure meretur. Ego fateor ex vero, me tantam aequabilitatem animi, vbi ex proprio ſcribit, in ſcriptore R. Cath. Hungariae (legi vero complures) nondum vidiſſe. Tanto maior virtus, quanto rarior. Eſt haec omnino laus Inſtituti Scholarum Piarum, quod partem maximam, indiſcreto religionis feruore non tumeant. Vbi tamen aliorum auctorum verbis vtitur, (quod non infrequenter fit) maculis his nondum eſt perpurgatum opus. Atque hic diuerſiſſimorum ſcriptorum ſtilus, non poteſt orationis etiam inducere inaequalitatem. Monenda erant quaepiam, quae in lectione libri vtiliſſimi occurrerunt. Quia tamen Cl. auctor ſupplementa promittit edenda proxime, in quibus multa praetermiſſa eſt additurus, et perperam poſita emendaturus, conſulto labori ſuperſedemus; viro vero Cl. et nobis amiciſſimo, ad patriam ornandam, et rempublicam litterariam promouendam, vi-

Digitized by Google

tam longaeuam et vires intemeratas, ex animo precamur. Iungendus eſt huic merito ſuo,

27. Stephanus Veſzprémi M. D. et L. R. Ciuitatis Debreczinenſis Phyſicus ord., qui edidit *ſuccinctam Medicorum Hungariae et Tranſilvaniae Biographiam.* Prodierunt iam centuriae duae. Prior Lipſiae anno 1774. in 8. pag. 218. Poſterioris pars prior anno 1778. p. 221. poſterior vero itidem ibi anno 1782. p. 471. Quo incultior eſt ager hic medicus in Hungaria, (incultiſſimum vero eſſe inter omnes partes hiſtoriae litterariae, fatendum eſt) tanto maior eſt virtus Cl. auctoris, qui eum excolendum, et vti ex opere patet, feliciſſime adgreſſus eſt. Inſignem peritiam, non domeſtici ſolum, ſed alieni etiam fundi, quaeuis docet pagina. Penum antiquitatum hiſtoriae, non medicae ſolum, ſed aliarum etiam ſcientiarum, et earum cultorum, lapidum et inſcriptionum — iure dicere poſſis. Quod alibi vitio verti poſſit, tanta a propoſito aliena, quae in opere vix quaereres, interſeruiſſe: id apud nos merito, in tanta caligine laudi ducitur. Eum obſeruat Cl. auctor ordinem: vt vitae cuiusuis medici, quantum fieri poteſt, enarret rationes, atque denique catalogum ſubiungat, tum luci publicae expoſitorum, tum deliteſcentium hucdum operum. In eo videtur nobis nimius, quod amore forte diſciplinae ſuae captus, viros ſacris medicis vix tinctos, ad numerum eorum explendum cogat. e. g. Cent. I. pag. 15. 107. Stephanus Böjte, et Petrus Melius Theologi, propter collectas herbas, et frutices aliquot; atque veſte Hungarica donatas, Dudithius item; Apaczſai, Catharina Betlen, ad

claſſem hanc referri vix merentur. — Caeterum, non poſſum non Cl. auctorem ſponte currentem vltro pro amore erga litteras patrias rogare, ne laborem feliciter ſuſceptum deſerat; quin merita maiorum noſtrorum in rempubl. litter. nullo eorum merito ſepulta vindicare pergat. Feliciter!

28. Georgius Ieremias Haner, Superintendens olim in Tranſiluania euang. vir diligentiſſimus et doctiſſimus (vt de M. SS. taceam) edidit *Aduerſaria de ſcriptoribus rerum Hungaricarum et Tranſiluanicarum, ſcriptisque eorundem antiquioribus.* Viennae apud Thomam de Trattner 1774. in 8. Indefeſſa collegit auctor opera, quosquos, bonos, malos, conſequi potuit ſcriptores in rem Hungaricam omnem ſpectantes.

29. Accedat quoque ſcriptoribus hiſtoriae litterariae vir multiiugae lectionis et indefeſſae diligentiae Ioſephus Benkö, Tranſiluano-Siculus cum opere ſuo: *Tranſiluania, ſiue M. Tranſiluaniae Principatus, olim Dacia mediterranea dictus, orbi nondum ſatis cognitus, nunc multifariam at ſtrictim illuſtratus. Pars prior ſiue generalis Tomus II.* Vindobonae typis Ioſephi Nobilis de Kurtzbök. — 1778. Liber quidem hic de Tranſiluania, qui compluribus continebitur tomis, directe ad propoſitum, quod nobis praefiximus non ſpectat: continet etenim deſcriptionem eius, qua ſtatum geographicum, naturalem, oeconomicum, politicum, ciuilem, militarem, eccleſiaſticum, litterarium cet. verbo, quidquid fere memoria dignum dici poteſt: nihilominus tamen, quia hiſtoriam Tranſiluaniae litterariam, loco hoc tam adcurate et fuſe deſcribit, vt nullus huedum

Digitized by Google

alter; non potui mihi temperare, quin vberius eum recenſeam. Ait vero de re litteraria tomo hoc capitibus XVIII. XIX. et XX. a pag. 244. — 532. omnium nationum et religionum ciuitate ibi donatarum, vtpote Hungarorum, Siculorum, Saxonum et Valachorum, ſeu illi R. Cath. ſeu Reformatae, ſeu Euangelicae, ſeu Vnitariae, ſeu Graeci ritus vnitae addicti ſunt Eccleſiae. Exponit primum, omnium horum gymnaſia et ſcholas, typographias denique; ac vltimo viros doctos, ſecundum ſaecula. Tradunt *R. Catholici* litteras ſtudioſae iuuentuti in academia Claudiopolitana, gymnaſiis Carolino - Albenſi, Vduarhelienſi, Maros - Váſárhelyienſi, Cſikſomlyoienſi, Cantenſi, Cibinienſi, Medienſi, Biſtricienſi: *Reformati* in Gymnaſiis, Nagy-Enyedienſi, Claudiopolitano, Maros - Váſárhelyienſi et Vduarhelyienſi, cet. *Euangelici* in Gymnaſiis Cibinienſi, Coronenſi, Schaesburgenſi, Medienſi, Biſtricienſi, Groſſ - Schenkenſi, Birthalbenſi: *Sociniani* Claudiopoli et Tordae, *Valachi Vniti* in Gymnaſio Balasfaloenſi. Recenſentur hic ſtrictim, origo, fata illuſtrium harum ſcholarum ſecunda et adverſa, rationes ſtudiorum, atque catalogus Maecenatum et Docentium, qui eas prouexerunt et illuſtrarunt. Quae de Typographiis atque viris eruditis dicit: ne praeuertiſſe videamur, ſuo loco producentur. Id magnopere dolendum, quod doctiſſimo auctori non libuerit rem litterariam paulo altius ante ſeculum XVI. ordiri, Habet certe Tranſiluania, antiquiora ſua decora, quae producere intereſt. Sed nos viro doctiſſimo, pro his quoque obſtrictiſſimos noſmet libenter profi-

Digitized by Google

temur, atque ad plura, cum orbe litterato communicanda, vitam, ſanitatem, et otium ex animo precamur. Id vnum porro optamus, vt ad tam elegans, vtileque inſtitutum, caſtigatior quoque ſcribendi accedat ratio.

30. Non minus pertinet huc Georgii Pray *Index rariorum librorum bibliothecae Vniuerſitatis Regiae Budenſis*, *Partes II.* Budae Typis Regiae Vniuerſitatis 1780. in 8. Non eſt labor hic laude ſua fruſtrandus: notitia et enim Bibliothecae huius Palatinae quadantenus, non minus librorum, qui reuera rari ſunt, atque analecta complura, hiſtoriam Hungariae litter. eleganter illuſtrantia, identidem interſperſa hauriri poſſunt ex eo. At negare nolim, Cl. auctorem ſeu ſtudio amplam rariorum copiam congerendi, ſeu quibuscunque ex rationibus, non vbique labore hoc defunctum eſſe accurate. Si pro ſubiecto librorum rariorum, Hungariam ponat: multo plures immo medium bibliothecae huius inferre oportuit. Contra, ſi exteras prouincias prae oculis habuit: principia, ex quibus raritatem librorum deriuauit, non fixit accurate. Conſcriptores aliquot bibliothecarum, vtpote Solgerianae, Feuerlinianae, Rinckianae, Heningianae, Vogtius, Bauer, duo tresue alii, quibus reuera tuto fidem dare plerumque poſſis, ſunt eiusdem auctores, non attendens, ſcriptores hos, frequenter, vt mercibus ſuis tanto cupidiores conciliarent emtores (nam plerumque tempore venditionis, catalogi tales ſunt confecti) aut ex bibliothecae ſuae pretio, glorioſae captandae cauſſa, aut plane ex ignorantia, notam raritatis libris, experientia aliorum contradicente alleuere. Per

Digitized by Google

exempla ire non lubet, quae non plane hiſtoriae litterariae rudis obſeruabit facile. Id vel maxime precatus fuiſſem: vt Cl. auctori placuiſſet, recenſiones materiae a ſcriptoribus tractatae, (vt nonnunquam fecit) cum notis criticis adiicere, maximo lectorum, qui opibus bibliothecae huius frui cupiunt, commodo. Quid iuuat etenim, quam plurimos, titulo tenus noſſe libroros rariores?

31. Balthaſaris Adami Kerſchelits, *Collectio ſcriptorum ex regno Slauoniae, Varasdini 1774. in 8.* mihi titulo tenus nota eſt.

32. *Hiſtoria Iuris Hungarici per ſuas poſitiones, cum prouocatis ad rem fontibus, legibus ac rationibus adumbrata. Tyrnauiae 1779. 4.* phill. 8. auctor operis huius quadruplicem Hiſtoriae iuris Hungarici conſtituit periodum; ad primam, ius et conſuetudines Hunnorum, a prima illorum in Hungariam excurſione, vsque tempus, quo fidem chriſtianam amplexi ſunt, referuntur: ſecunda leges Hungarorum ab hoc tempore ad compilationem decreti tripartiti ſub Vladislao II. factam complectitur: tertia reliquas leges a tempore compilationis Tripartiti ad Caroli III. tempora comprehendit: quarta, Caroli III. et M. Thereſiae Conſtitutiones recenſet. Multa pulchra in hoc opere occurunt, dignumque lectu eſt. Nihil addam amplius de Baſilii, Fabricii Szikſzoviani *Oratione, de vita et morte Ioannis Viti Balſaratii*, anno 1575. dicta, ſequenti vero Vitembergae impreſſa: nihil de Georgii Caeſaris Caſſouienſis oratione *de vita et obitu Baſilii Fabricii, Vittebergae 1577. in 4.* edita: nihil de laudationibus funebribus diuerſorum virorum eruditorum, auctoribus Ioann. Chriſtoph.

Digitized by Google

Deccard, Daniele Hainoczi etc. *Orationem vero Panegyricam in memoriam clementiſſimae redonationis altiorum ſtudiorum*, *anno 1750. die 30. Iunii Euangelico Gymnaſio Fragopolitano ben. Caeſareo Regio Mandato impertitae habitam in publico ſcholarum examine*, *anno 1775. oratore Ioan. Georgio Déſy*, nominare ſufficiat.

Subiungamus non minus opera ad hiſtoriam Hungar. litterariam ſpectantia MSS. paſſim in bibliothecis doctorum virorum latentia, nobisque cognita.

1. Eſt vero primum Ioannis Cſere Apaczai Th. et Phil. Doctoris Gymnaſii primum Albenſis, dein Claudiopolitani Profeſſoris, viri diligentiſſimi et doctiſſimi. Dum Claudiopoli Profeſſor, an. 1656. inaugurarctur, dixit orationem *de ſumma ſcholarum neceſſitate*, *earumque inter Hungaros barbariei cauſſis.* Ab eo etiam proficiſcitur *Methodus ſundandi academiam in Tranſiluania.* Haec Enyedini ſupereſt opella, quam Principi Achacio Barcſai porrexerat, viamque monſtrauit, qua, e fundo collegii Albenſis, Profeſſores omnium facultatum conſtituerentur. Sed votum, ob inſecutas bellorum procellas, caruit effectu.
2. Ioannis Burii M. Germanorum Carponenſis *Opus* circa annum 1680. conſcriptum, in quo recenſentur *ſcripta Hungarorum*, *quae in Theologia*, *Iure*, *Medicina*, *Philoſophia*, *cet. emiſere*, *adiectis quoque Tranſiluanicis*, teſtante Rotaride, qui etiam legit, in catalogo mox laudando.
3. *Gymnaſiologia*, *ſeu hiſtoria Scholarum et Rectorum Euangelicorum in Hungaria*, cuius fata Cl. Rotarides l. c. pag. 189. ſeq. deplorat, auctore

Digitized by Google

Ioanne Rezikio Gymnaſii olim Epperienſis Profeſſore, ſub initium huius ſeculi conſcripta, a Samuele vero Matthaeides V. D. M. Slauico in vrbe illa aucta, et elimata, immo noſtris etiam temporibus a pluribus expolita atque vltro protenſa. Eſt ea in Partes III. diſpertita. Agit prima *de ſcholis Magnatum*, ſecunda *de Vrbanis*, tertia *de Oppidanis*. Enarrant auctores, origines, fata ſecunda, et adverſa ſcholarum, biographias doctorum — Legi opus omnino vtiliſſimum, quod hiſtoriam litterariam ampliſſime illuſtrat: at niſi multa inania allotriaque reſcinderentur, hiatus explerentur, — vultum eruditorum ferre non poſſet. Sunt multi ibi docentes, non alio, quam obſcuritate ſua merito commemorandi. — Sunt vitis etiam reuera eruditorum inſerta micrologica, quae reipubl. litt. ſcire plane non intereſt: ſunt ſcholae, quas neſcire nullum eſt famae diſpendium.

4. Sebaſt. Ferdinand. Dobner, parata (inter MSS. alia) habuit pro typis, *Supplementa Hungariae Litterariae Zwittingeri.* Id, quod teſtatur der neue Bücher-Saal. Part. 41. pag. 376. Lipſiae, an. 1714. Vtinam alii veſtigia haec ſequerentur, non vero alter alterum exſcriberent! Talia ſupplementa adornauerat Samuel Vilhel. Serpilius, paſtor olim Poſonienſis, quae in MSS. in bibliotheca Conuentus Euangel. Poſon. haerent.

5. Martinus Schmeizelius Corona-Tranſiluanus, qui aperuerat Ienae lectiones ſtudioſis aliquot Tranſiluanis, *de notitia ſcriptorum, qui res Tranſiluanicas litteris conſignarunt VIII. capitibus comprehenſam* conſcripſit opus. Eorum I. egit de Tabulis Geographicis. II. De ſcrip-

Digitized by Google

toribus geographicis. III. De ſcriptoribus rerum naturalium. IV. De ſcriptoribus antiquariis. V. De ſcriptoribus hiſtoriae ciuilis, ſtatusque publici. VI. De ſcriptoribus hiſtoriae eccleſiaſticae. VII. De ſcriptoribus ad Ius ſpectantibus, et VIII. De ſcriptoribus non editis promiſſis, et in MSS. latitantibus. His extremo adiecta eſt appendix, de ſcriptoribus vicinarum gentium nonnullis. Praeſtantior eſt hoc catalogo, eiusdem Schmeiczelii *Bibliotheca ſcriptorum Hungaricorum inſtructiſſima.* Opus, teſte Rotaride loco citato pag. 193. luce digniſſimum: vtpote quod auctor eruditiſſimus, magnis laboribus ac ſumtibus collegit, accurate digeſſit, et elaborauit, iudiciisque de libro quolibet latis, velut gemmis diſtinxit. De aliis operibus eius, quibus Hiſtoriam quoque litterariam Hungariae auctum ibat, tacemus conſulto.

6. Alexander Szörényi e S. I. anno 1719. e viuis ſublatus, conſcripſit *Pannoniam doctam*, *ſcriptores Hungaros complectentem* mihi ex titulo notam. Cum tamen Cl. Horanyi in *Memoria* ſua ſcribat, in manibus ſibi eſſe opus: putamus, nos iam eo carere poſſe commode.

7. Carolus Frid. Loeuius, Nobilis Hungarus Sempron. M. D. Naturae Curioſorum et aliarum ſocietatum membrum elucubrauerat *Diſſertationem Epiſtolicam ad Martinum Schmeitzelium, in qua continetur catalogus ſcriptorum rerum Hungaricarum, varii, ſigillatim vero Medici, Phyſicique argumenti, quos ille vel poſſedit, vel quorum notitiam habuit.* MS. hoc cum reliqua ſuppellectile libraria Schmeitzeliana bibliothecae Cibinenſi illatum eſt.

8. Ioan-

Digitized by Google

8. Ioannes Tſetſi, Gymnaſii Patakienſis Profeſſor, conſcripſit eiusdem *Collegii S. Patakienſis Hiſtoriam*, quam is, vti colligere licet, ex hiſtoria eccleſiaſtica Paulli Ember deſumſit.

9. *Auctorum et ſcriptorum Hungariae praecipuorum Catalogus alphabeticus, diuerſis ſumtuoſis, iisque periculoſiſſimis itineribus collectus, ſtudio indefeſſo, a Michaele Rotarides, Gömörino Hungaro.* Multas continet Doctorum centurias, quam in aliis Lexicographis Hungariae, fruſtra quaeſiueris.

10. Andreae Schmal, M. V. D. ante aliquot annos Oppidi Ratko Comitatus Gömör. cum notis Paulli Maior, poſtremum M. Cſetnekienſis, *de ſcriptoribus, rem eccleſiaſticam euangelicam in Hungaria illuſtrantibus, diſſertatio*, iudicio critico ſcripta, tironibus hiſt. eccl. apprime vtilis, imo ad fontes cognoſcendos neceſſaria. Idem Schmalius elucubrauit illuſtrandae Patriae ſuae cauſſa (fuit enim Neczpalino Turoczenus) *Centuriam eruditorum Turoczienſium.* Conatus vti verboſus, ita ieiunus. Vix in eo decem memoria dignos reperias. Pietas tamen in patriam laudanda.

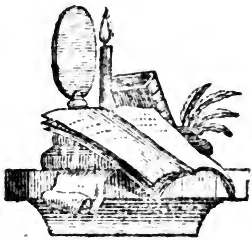
11. Petri Bod, *Bibliotheca, ſeu notitia Auctorum de rebus Hungaricis*, aliudque eiusdem argumenti, idiomate Hungarico inſcriptum: *Magyar Könyves-ház*, poſſident haeredes.

12. Ioannes Seiuert, vir clariſſimus molitur opus, in quo *ſolos eruditos Saxones Tranſiluanos* recenſet, proximeque luci exponet publicae. Si a ſcriptis, quae a viro hoc erudito prodierunt, concludere liceat: non inutilis futura eſt opera haec, reipublicae litterariae.

Digitized by Google

13. Danielis Perlitzi, Medici ante paucos annos comitatus Neograd. experientiſſimi, et Polyhiſtoris ſummi, *de inſtituenda in Hungaria ſocietate litteraria erudita, et conferendis ad illuſtrationem rerum patriae ſymbolis, commentatio.*

Atque haec ſunt, quae de Scriptoribus diſciplinae huius Hungaris, dicenda in compendio habui, fuſiorem inueſtigationem relinquens aliis.

Digitized by Google

PARS PRIOR
CONSPECTVS
REIPVBLICAE LITTERARIAE
ANTE
RENATAS LITTERAS.

SECTIO PRIOR
DE
LITTERATVRA HVNNO-SCYTHICA.

§. 1.

Delineaturus breuiter Rempublicam Litterariam apud Hungaros, ante omnia, de litteratura Hunnorum, priusquam religionem Chriſtianam ſuſcepiſſent, quae auctoritate ſcriptorum fide dignorum dici poſſunt, mittam in compendium. Quod dum intendo: cura ſit prima, an artem ſcribendi calluerint, inueſtigare? atque dein, an quidpiam in ſtudiis litterarum praeſtiterint? videre.

Digitized by Google

§. 2.

Fuiſſe veteribus duplicem, quibus ſenſa animi exprimebant, characterem, ſymbolicum nempe, ſeu emblematicum, atque illum, vtpote ſimpliciſſimum, antiquiſſimum, norunt eruditi. Cur eundem Hunno-Hungaris noſtris primaeuis etiam illis negemus, etiamſi nulla ſuppeterent teſtimonia rerum, non video. At vero adeſt *Clemens Alexandrinus*, qui Stromat. Lib. V. ex Pherecyde Syrio, et philoſopho antiquiſſimo, qui annis ante Chriſtum natum circiter 600 floruit, ex verſione Stephani Morini ita ait: *Non ſolum ſapientiores Aegyptiorum, ſed apud barbaros etiam nonnullos, quicunque Philoſophiae cupidi fuerunt, ſymbolicam ſpeciem affectarunt. Dicunt enim Idanthuram Scytharum Regem, vt refert Pherecydes Syrius, Dario Iſtrum tranſeunti, ad bellum inferendum miſiſſe ſymbolum pro litteris, murem, ranam, auem, ſagittam, aratrum, dubio autem circa interpretationem eorum orto, Chiliarchus Orontopagas dixit, Scythas dedere Imperium, atque mure deſignari domicilia, rana aquas, aue aërem, ſagitta arma, et aratro terram: Xiphodres contradixit, ſignificari, quod niſi vt aues auolemus, aut vt mures ima terrae petamus, aut ſub aquis ranarum inſtar deliteſcamus, non effugiemus eorum ſagittas; quia minime potiemur eorum regione.* a)

a) Noſtra etiam aetate vigere apud Hungaros rudes characteriſticam hanc ſymbolicam, teſtes ſunt, qui commercium habent cum eis. Prodigio ſimilem refert hiſtoriam Cel. Mathias Belius, in *vetere litteratura Hunno-Scythica*, Lipſiae 1718. in 4. de quodam ruſtico Neogradienſi, qui illiteratus, homilias ſacras auditas, fuſtellis ſolebat inſculpere, atque poſt decem, vel plures annos, vbi ratio auditorum erat danda, expromptis ſuis fuſtellis, omnia ſacri ſermonis momenta, quin etiam locum auditae concionis, atque oratores, qui identidem mutabantur, haud ſecus, ac ſi in litteras habuiſſet relata, recitabat.

Digitized by Google

§. 3.

An vero alphabethario quoque vſi fuerint Hunno-Hungari, altioris eſt indaginis. In cuius quaeſtionis explicatione, duo ſunt probe diſtinguenda: quae non ſemper viros eruditos, de materia hac diſputantes accurate attendiſſe, obſeruo. Prius eſt, num character is eorum proprius et domeſticus, an vero exoticus et adſciticius fuerit? Quod prius illud attinet, id credere vel ipſa neceſſitas ſuadet, quali quali, et rudi eos factitaſſe charactere: quippe, qui non nomadum more, ſed in ſocietate, ſub imperatoribus, ampliſſimam ciuitatem conſtituentes, belli, pacisque neceſſitate coacti, qua domi, qua foris, cum amicis et hoſtibus, commercia inſtituentes, non facile arte ſcribendi carere poterant. Saltem Sinenſium cauſſa, gentis iam tunc literatiſſimae, iisque viciniſſimae, cum quibus Hunni frequentes exercebant inimicitias, atque bella componebant, foederaque pangebant, vt credam, adducor *a)*. Poſt tranſitum vero eorum diuerſis in coloniis, diuerſoque tempore in Europam, ſcriptitaſſe eos fragmenta, et hiſtorici omni exceptione maiores, de quibus inferius erit dicendi locus, aſſerunt firmiter. Sed quali id factum, domeſticone, an exotico charactere? Multi ſunt, qui eis omnem proprii alphabeti denegant notitiam: alii contra, et plerique rerum Hungaricarum Scriptores, pro eo, tanquam pro aris et focis, acriter non minus, quam diligenter depugnant. *b)*

a) Vide de nexu hoc eorum ciuili, Cl. Georg. Pray Annales veteres Hunnorum, Auarorum et Hungarorum. Vbi vir doctus pag. 119. auctoritate Cl. Deguineſii affirmat, Metteum, Hunnorum Tanjoum ad Sinas ſcripſiſſe litteras.

b) Ex priorum numero ſunt: Procopius de Bello Gothico, Lib. IV. cap. 19. inquiens: *Hunni etiamnum rudes ſunt litterarum, quas ne auribus quidem admittunt, neque eorum pueri in labore litterario adoleſcunt*, (vbi tamen non alphabeti

Digitized by Google

§. 4.

Subiiciamus iam ea, quae nobis vero ſimilia, immo certa videntur. Exiſtit hucdum in Tranſiluania, propago veterum Hunnorum celebris, quibus nomen eſt Siculorum. Hi etſi eandem cum Hungaris lingua, tamen multis diuerſa dialecto et conſuetudinibus vtuntur. Apud hos antiquarum illarum litterarum reliquias, aetate ſua ſuperfuiſſe, auctores

proprii defectum, ſed neglectum et contemptum litterarum innuere auctorem, lector aduertit) Simon de Keza Chron. Hung. Lib. I. Cap. IV. pag. 62. 63. edit. Bud. an. 1782: *Zaculi Hunnorum ſunt reſidui. -- -- -- Blachis commixti litteris ipſorum vti perhibentur.* Samuel Timon in epiſtola I. ad L. B. Apor, pag. 2. Georgius Pray in Annalibus Hunnorum. pag. 10. Poſteriores, vero ſunt Ioannes Thuroczius in Chron. Hung. Lib. I. Cap. vlt. Nicolaus Olach in Attila, Cap. 18. Ioannes Telegdi, in *Litteratura Hunno - Scythica*, Stephanus Zamoſcius in *Annalectis Daciae antiquitatum*, Patauii 1593. in 8. Cap. 3. Georgius Csépkés Komaromi, in ſua *Hungaria illuſtrata*, §. 4. pag. 20. Ioannes Tsefi in *Obſeruat. ortograph. Grammat. de recta Hungarice ſcribendi et loquendi ratione.* Part. I. §. 2. et Sect. II. pag. 23. In ea ſunt opinione extranei etiam, Ioannes Boemus Aubanus, in libello, quem de moribus, legibus et ritibus omnium gentium compoſuit, Libro III. pag. 230. Ioann. Ludou. Godofredi, Archontologiae Coſmicae, pag. 390. Andreas Müllerus in Alphabetis ac notis diuerſarum linguarum, Ioann. Anton. Maghinus, in deſcriptione Tranſiluaniae, volumine II. Ioann. Godofr. Oertelius, in Harmonia LL. origentis et occidentis, ſpeciatimque Hungaricae cum Hebraea, Vittembergae 1746. §. 28. adeoque omnium maxime Cel. Mathias Belius in vetere Litteratura Hunno - Scythica, qui toto id agit opuſculo, vt oſtendat Hunnos proprium habuiſſe ſcribendi characterem, atque eo vſus eſſe. Alphabetum itaque, quod dicunt eſſe genuinum Hunnicum, nobis depingit, et ſincerum eſſe, rationibus fulcire allaborat diuerſis. Nihilominus tamen, etſi ipſe ego ſententiae eius lubenter ſubſcribam; fateri tamen oportet, argumenta eius pleraque eſſe debilia, conjecturisque confici.

Digitized by Google

omni exceptione maiores docuerunt. Ioannes Thuroczius Saeculi XV. Scriptor, in Chron. Hung. Lib. I. cap. vlt. ait: Hi (Siculi) *nondum Scythicis litteris obliti, eisdem non encauſti et papyri miniſterio, ſed in baculorum exciſionis artificio, dicarum inſtar vtuntur.* Idem perhibet Nicolaus Olahus, Siculorum conterraneus, et Archiepiſcopus Strigonienſis, in ſuo *Attila* Cap. 18. inquiens: *ad explicandam animi ſui ſententiam ac voluntatem quotidianam, praeter vſum papyri et atramenti, aut characteris aliarum linguarum* (ergo proprium habuere) *notas, quasdam bacillis ligneis incidunt, aliquid inter ſe ſignificantes: quibus ita inciſis, apud amicos et vicinos, viae nuntii epiſtolaeve vtuntur.* Et ne plures congeram, domeſticum produco teſtem, cui ego tribuo plurimum, Stephanum Székeli, patria Siculum (vixit is circa medium ſaeculi XVI.) qui in *Chronico mundi*, Cracouiae anno 1558. idiomate Hungarico ſcripto, ſequentia, quae ipſe vidit et expertus eſt, ad annum 801. pag. 142. habet: *Poſt mortem Attilae, Hunni in Tranſiluania, ad limites Moldauiae conſederunt: vbi hucdum permanent, et non Hungari, ſed Siculi vocantur. Hi nunc etiam diſtinguuntur legibus, et modo ſcribendi: ſiquidem Hunnico modo Siculicis litteris vtuntur, ad hodiernum tempus.* Certe non video, quare Hiſtorico domeſtico et oculato, fidem negare poſſimus, vel velimus. At, quae ille et quales ſint? An, quas Belius et Oertelius locis citatis produxere, vel ab eis diſtinctae, nemo nos hucdum vltra veriſimilitudinem docuit. Protraxit eas, primus quod ſciam, labente ſaeculo XVI. Ioannes Telegdi, vir eruditus, in *Litteratura Hunno-Scythica* ſuperius laudata. Godofredus Schvarczius teſtatur, differre characteres hos non nihil a Belianis. Neque mirum: nam cum Siculi non calamo ſcriptorio in papyro ſcriberent, ſed ligneis baculis litteras ſuas cultellis inciderent, fieri non potuit,

Digitized by Google

quin moleſtiſſimus ſcribendi labor, figuras pareret alias, aliis magis, magisque diſſimiles. Mirum eſt, quod laudatus auctor loco citato adnectit: *Has* (inquit, nempe litteras Siculicas, ex editione Telegdi) *ſi quis cum alphabeto Slauonico, quod ſeptem formis expreſſum, Anſelmus Banduri exhibet, a) ſtudioſius conferre voluerit, mea quidem opinione reperiet nonnullas, cum characteribus Slauorum* (veterum illorum, quos, niſi caeſpitem graecarum litterarum eſſe, ſupra dixit) *tantam ſimilitudinem habere, vt non ouum ouo ſit ſimilius, aliae laeuiter ſunt inflexae, fronte potiſſimum, a dextra verſus ſiniſtram conuerſo, aliae formae, non defiteor, diuerſae. Cuius diſſimilitudinis variae adſunt rationes.* Obſeruo, virum doctum comparatione hac, eo propendere: vt doceat, Siculicum hunc ex Slauico, *b)* iſtum vero pariter (vti reuera eſt) ex graeco charactere deriuatum. Sed quia Bandurianus ille, praemanibus non eſt, nihil amplius docere habeo.

§. 5.

Et ſiquidem opuſculi Telegdiani compos fieri non potuerim: non tamen poſſum mihi temperare; quin Cl. viri Ioanni Decſii, Barouii eatenus ad Telegdium ſcriptas, et praefationis loco ei praefixas, producam litteras, quas Cl. Petrus Bod, in *Athenis Hungaricis*, idiomate eodem, anno 1766. impreſſis, produxit ſequentibus: Ioannes Decius, Barouius Ioanni Telegdio S. P. D. Cum nuper mihi litteraturam Hunno-Scythicam exhibuiſſes, et an dignam publi-

a) In *Imperatoribus orientis, ſiue antiquitatibus Cpol.* T. II. p. 118. ſqq.

b) Vtut ſit, oſcitabat, dum loco laudato ſcripſit: *Fuiſſe tempus, quo Hungari ſermonem vernaculum, charactere ſcriberent Slauonico, fidem nobis faciunt, quae Thuroczius in praefat. Chron. p. 1. et Part. I. Cap. vlt. Bonf. Dec. X. Lib. VII. Nicolaus Olahus in Attila ſuo, Cap. XVIII. de litteris Siculorum in Tranſiluania prodiderunt:* cum tamen apud auctores hos, ne veſtigium horum exiſtat.

cation e eam iudicarem, interogaſſes: non ſolum hac in re, conatus tuos laudaui; ſed etiam, vt primo quoque tempore promulgares, et auctor et adiutor fui. Etſi enim dubito, quin ludicrum et puerile videatur non paucis, tempus in hisce litteris vel propagandis, vel etiam diſcendis conſumere: tamen ego prorſus diuerſum ſentio, remque dignam eſſe iudico, quo non ſolum noſtrae genti, ſed etiam exteris nationibus innoteſcat. Primum enim, ſi aliae omnes nos coniecturae deſiderent, ex his tamen ſolis litteris certo colligere poſſumus, gentem Vngaricam eſſe longe antiquiſſimam, et abOrigentalibus illis, Aſiaticisque Scythis oriundam, a quibus Cyrum, Darium, et alios potentiſſimos Monarchas deuictos legimus. Nam ſicut Hebraei, Syri, Chaldaei, Arabes, et Turcae, caeterique Origentales, a dextra ad ſiniſtrum, contra Graecorum, Latinorumque morem, exarant ſuas litteras: ita etiam haec noſtra elementa ſimili ratione ſcribuntur. Id quod vel ex eo patet, quod non ſolum communem pronuntiandi, atque ſcribendi, inflectendique cum hebraeis vocabulis rationem noſtra habeat: ſed etiam ſexcenta et amplius reperiantur, quae tam apud Hebraeos, quam apud nos, eandem fere ſignificationem obtineant. Deinde vtut haec, nihil ad huius litteraturae commendationem faciant: tamen honeſtiſſimum ſemper habitum eſt, vnam quamque gentem, peculiari litteratura vti, atque frui. Videmus enim pauciſſimas gentes eſſe, alioquin ciuilitate et politia excellentes, quae ſpecialibus litteris linguas ſuas exprimere poſſint. Nam certe nec Itali, nec Hiſpani, nec Galli, nec Germani, proprios habent characteres, ſed omnes eorum populorum litterae, ex lingua latina, tanquam fonte promanarunt. Graeci quidem gloriati ſunt, ſe ex Phoenicia litteras, neſcio quo auctore attuliſſe: alias vero ex gruum volatu excogitaſſe, in eumque, quem nunc videmus

Digitized by Google

ordinem digeſſiſſe. Vnde non erubeſcunt, inuentionem philoſophiae, atque omnis ſcientiae et antiquitatis, ſibi arrogare. Sed vel hae litterae noſtrae, fabulas eorum abunde refutant, ac certis teſtimoniis demonſtrant, Aſiaticos Scythas, et vetuſtiores, et populo Dei longe propinquiores ipſis fuiſſe, veteremque ſapientiam ab Hebraeis ad Aſiaticos, et ab his ad Graecos demum promanaſſe. Iam vero, ſi vel numerum litterarum noſtrarum ſpectes, omnes aliarum gentium characteres ſuperant; vel elegantiam conſideres, nullis certe exterarum elementis cedit. In hoc vero litterae noſtrae, aliarum gentium litteras, longis etiam paraſangis ſuperant, quod et ſine punctis ſcribantur, et pronunciationes omnes noſtras, multo quam aliarum nationum litterae, perfectius exprimunt, et denique illis facilius addiſcuntur. Graecam, Hebraeam, Latinam linguas, toto vitae curriculo vix mediocriter addiſcere poſſumus, Germanicam, Gallicam, Hiſpanicam, difficillime inbibimus, et ad eas exacte addiſcendas et percipiendas, multis libris, multis expenſis, papyro, calamo, atramento, et neſcio, quibus aliis multiplicibus inſtrumentis opus habemus. Has vero noſtras litteras facillime, et breuiſſimo tempore, quispiam addiſcere poteſt, eas, ſine vllis libris, calamis, atramento, papyro, vel lignis, inſtar Scythalae Lacedemoniae, vel aliis, quibusuis materiis, nullo negotio inſcribere. Quamobrem, equidem dignas haſce litteras eſſe iudico, quae non ſolum in omnibus ſcholis pueris proponantur, et inſtillentur: ſed etiam, quas omnium ordinum homines noſtrates, pueri, iuuenes, ſenes, viri, mulieres, nobiles ac ruſtici, breuiter omnes, qui Vngaros ſe nominari volent, addiſcant. Laudo ego propoſitum tuum, quod haec linguae Scythicae rudimenta collegeris, et diſcere volentibus communicare volueris. Etſi enim breuiora ſunt, ac ru-

Digitized by Google

diora, quam forte quis deſideraret; tamen non diffido, quin alii quoque reperiantur, qui hoc exemplo, haec linguae noſtrae praecepta amplificare, et exactius tradere velint. Ianus ille Pannonius, Epiſcopus Quinque-Eccleſienſis, noſtrorum Poëtarum celeberrimus, cum tanta doctrina et auctoritate praeditus fuiſſet: tamen non erubuit, Vngaricam grammaticam conſcribere. Quam, ſi maiorum noſtrorum negligentia non amiſiſſemus: haberemus certe, quo, in hoc quoque ſtudii genere gloriaremur. Nunc cum illa interciderit, et tu recte facis, qui noſtrae gentis litteraturam, ac obliuione vindicare ſtudes, et alii, qui maximis forent digni laudibus, ſi Vngaricam grammaticam natiuorumque vocabulorum atque proverbiorum originem, ad praeſcriptum artis elaborent. At ſi iam eum Graecis primariam, magna ex parte amiſimus potentiam, et ni Deus pro ſua clementia auerruncet, amiſſuri totam videmur, ſaltim linguam et res geſtas, ac litteraturam immortalitati conſecremus. Quamquam ſi id, quae ſentio, fateri licet, meliora omnia, de interitu Imperii Turcici ſpero, augurorque hanc diuinitus genti noſtrae gloriam reſeruatam, vt non multo poſt armis Vngaricis, Dei beneficio, Turcica potentia inclinetur. Quod vt Deus pro ſua clementia faxit, voſque nobiscum, ac cum tota eccleſia orthodoxa conſeruet, ex animo precor. Datum ex foro Siculorum, Die 5. Martii an. M.D. XCVIII.„ Huc vsque Decſius. Promiſerat etiam laudatus Bodius l.c. de materia hac diſquiſitionem: quod tamen propoſitum, nonne mors eliſerit ei e manibus, ignoro.

§. 6.

Communis eſt Scriptorum fide dignorum ſententia, litteras has legendi obtinuiſſe conſuetudinem a dextra, verſus ſiniſtram. Qua de re, oculatus teſtis Georgius Cſipkés Komáromi a) *ſcribendi modus* (Hun-

a) *In Hungaria illuſtrata.* pag. 20. §. 4. apud Cel. Bel. l. c.

garis) *vnus et idem eſt cum eo, quo gaudent linguae orientales pleraeque, nimirum Hebraica, Syriaca, Arabica, Chaldaica, Perſica, Turcica, cet. a dextra nimirum ad ſiniſtram, quem nulla occidentalium habet, ſcribendi modum ſequitur modus legendi.* Suffragatur ei Ioannes Tſetſi aiens: *Traditio non incerta eſt, Hungaros in Scythia, propriis litteris fuiſſe vſos, progrediendo inter ſcribendum a dextra verſus ſiniſtram, more Hebraeorum et alium orientalium. a)*

§. 7.

Quid vero de auctore Litterarum harum ſentiendum? Fateor, quaequae eatenus dici poſſunt, ad fabulas propius, quam vero ſimilitudinem accedunt. Neque ſuccurrit alter, qui in eum inueſtigaſſet, praeter Cel. Belium, in opuſculo ſaepius laudato; vbi Sect. II. §. IV. eum expoſuiſſet, Rodericum Flahertii in *Chronologia rerum Hibernicarum*, quam ſub titulo *Ogygiae* luci expoſuit publicae, prolixam Feniſii, ſiue Fenii, vel Pheni cuiusdam, Iapheti pronepotis, Scythicarum litterarum primi conditoris mentionem facere; arripit occaſionem affirmare, Fineſium hunc, ex Scythis illis oriundum fuiſſe, quorum longo poſt temporis interuallo, Hunni, poſteri exſtiterant, atque adeo Hunnicarum hunc litterarum inuentorem fuiſſe. Grauiſſimis putabit Lector rationibus motum ad id Belium. Nullis penitus, quam quali quali litteratoris huius nominis cum Hungarico, ſimilitudine. *Fenes* ait, is *vocabatur; at pure hungaricum eſt, quod Fenes, ſeu Fényes.* Hem! quam ridiculum! ex ſono quodam duarum vocum conſono, ad ſignificatum earum eundem argumentari! Opportuniſſima via, quidlibet ex quolibet extundere. Sed abuſum hunc Etymologiae in ſimilibus, pridem agnouerunt eruditi.

a) In *obſeruationibus orthograph. grammat. de recta Hungarice ſcribendi et loquendi ratione.* Part. I. §. 2.

§. 8.

Certiora dare poſſumus, de tabulis ſcientiarum Hunno-Hungaricarum, quae ex naufragio ſuperſunt: licet illa etiam in meris generalibus ſubſiſtant. Beroſus antiquus Chaldaicus ſcriptor teſtatur *a)*, de Scythis Hunnorum maioribus, eos hiſtoricarum fuiſſe ſtudioſiſſimos, atque libros de Heroibus et Principibus ſuis ſcripſiſſe. Non minus diligentes idiomatis ſui cultores, atque propagatores fuiſſe, grauiſſimi perhibent ſcriptores. Alcyonius *b)* ex MS. quodam hiſtorico, *de rebus a Gothis in Italia geſtis*, refert, Attilam regem, poſt partam victoriam, tam ſtudioſum fuiſſe Gothicae (Hunnicae dicere debuiſſet) linguae propagandae; vt edicto ſanxerit, ne quis latina lingua loqueretur, magiſtroſque inſuper e ſua prouincia acciuiſſe, qui Italos edocerent linguam Gothicam. (Hunnicam) *c)* Poëſeos pariter amantes fuiſſe multa nos documenta condocent. Priſcus Rhetor, qui cum Legatis Imperatoris Conſtantinopolitani Theodoſii, diutius in aula Attilae commorabatur, et quae vidit, deſcripſit in opuſculo de *legatione hac*

a) In hiſtoria ſua, initio Libr. III. in hunc modum: *has Principum atque Heroum origines abbreuiamus, ex noſtris Chaldaicis atque Scythicis libris.* Vid. Ioſ. Inocent. Deſericii, et Georg. Pray Diſſertationes, de origine Hungarorum ſimul collectas, Colocſae 1768. Part. I. pag. 19. §. 16.

b) Libro II. de Exilio, pag. 213.

c) Patet hinc Hunnos, non adeo barbaros et *αγγραφες*, vti vulgo notantur, fuiſſe, qui magiſtros linguae ſuae, ad alias etiam gentes mittere poterant. Indubium quidem teſtimonium hoc Alcyonii, licet meticuloſe vocat Cel. Chriſtoph. Aug. Heumannus, in *Conſpectu Reipubl. Litt.* Cap. IV. §. 27. ac adiicit: fortaſſe Attila tantummodo publica ſcripta confici ſua lingua iuſſit, more Romanorum Veterum, quorum praeſidibus non licebat alia, quam latina lingua vti in Prouinciis: at eſto, ſufficeret id etiam ad linguae dignitatem tuendam, et Iuris ſcientiam Hunnis non denegandam.

Digitized by Google

a) inter caetera, coenam, et quae in ea acta ſunt delineans ita ait: " adueniente veſpere, ſublatis epulis, duo viri Scythae coram Attila prodierunt, et verſus a ſe factos, quibus eius victorias et bellicas virtutes canebant, recitarunt: in quos conuiuae oculos, vultusque defixerunt. Et alii quidem verſibus delectabantur, (opportebat ergo guſtum diſciplinae huius habuiſſe) aliis bellorum recordatio animos exſuſcitabat, aliis manabant lacrimae, quorum aetas adfecta reddiderat corpus, effoetum et imbecillum, ex quo eorum pugnandi ardor et cupiditas quieſcere cogebatur. Poſt cantus et carmina Scytha. „ — — Quin immo etiam ſexus foemininus ſtudiis his iucundis delectabatur. Idem ille auctor perhibet, quod Attilae ex expeditione quadam, in Regiam ſuam redeunti, puellae obuiam prodierint, quae per ſeries ante gradientes, ſub linteis tenuibus atque candidis, quam maxime in longitudinem extenſis, ita, vt ſub vnoquoque linteo, manibus mulierum ab vtraque parte ſublato (erant enim multi huiusmodi mulierum ſub illis linteis ordines) ſex puellae, aut etiam plures, dum iter pergerent, odas et cantilenas Scythicas canerent. Neque exoleuit mos hic ſequentibus ſaeculis apud aliarum tribuum Hunnos. Ioannes Thuroczius in Chronico ſuo Part.II. Cap.IX. auctor eſt, ſeptem illos Duces Hungarorum, quos naſo et auribus mutilatos Saxones in patriam miſerant, *de ſe ipſis cantilenas feciſſe, inter ſe decantari, ob applauſum ſaecularem et diuulgationem ſui nominis: vt quaſi eorum poſteritas his auditis, inter vicinos et amicos, iactare arrogantia ſe valerent.*

§. 9.

Nihilominus tamen ne veſtigium quidem diſciplinarum ſimilium, libris ab eis comprehenſarum,

a) Ex editione Philippi Labbaei, cum notis Valeſii, Pariſiis 1648.

Digitized by Google

in praeſens comperimus. Neque mirum: ſi etenim libri nationum cultiſſimarum, nobisque vicinarum, Graecorum et Romanorum, hanc ſortem ſubierunt; vt multos vix nominetenus ſciamus: quanto minus mirandum, ſi gentis Hunnorum, inter tot, tantasque bellorum viciſſitudines, atque regionum mutationes litteraturam, eadem fata manſerint. Verum enim vero, ſupereſt, aliud continens libellus in 8. in hoc genere litteraturae (quantum ſcimus) vnicum inſigne documentum, litteris Hungaricis, plerisque tamen (nequid diſſiteamur) a Telegdianis illis et Belianis, quod non miremur, diuerſi, exaratum, apud Cl. Caſparum Hajóſi, e Scholis Piis Clericum, antiquitatum Hunnicarum curioſiſſimum, in Coenobio eorum Szent - Annenſi, *preces nempe quotidianas, ſymbolum Athanaſii, orationem dominicam, ſalutationem angelicam, ſymbolum App. Decalogum, confiteor, et Pſalmos poenitentiales*, more hebraico a dextra verſus ſiniſtram. Audio opuſculum hoc obtinuiſſe virum doctum, a ſenecione quodam Siculo Tranſiluano, peregrinationem S. in Hungariam ſaepe ſuſcipiente. Viſus fuit is, preces fundere ex ea, ac quaeſitus, quid eſſet litterarum, atque vnde didiciſſet, reſpondit, eſſe Hungaricas, ſeque a maioribus ſuis didiciſſe, et libellum haereditate accepiſſe. Acceptus is transfundendus, a poſſeſſore iter ſuum proſequente, nec amplius redeunte, nemo erat, qui lecturam doceret; donec labore refractario, claue reperta, feliciſſime in linguam latinam translatus fuiſſet *a)*. Quin immo ſuperſunt hucdum in quibusdam Siculorum templis Inſcriptiones parietinae, Hunnicis exaratae characteribus, ſed cum Telegdianis conuenien-

a) Habeo haec ex viro, laude mea maiore, hiſtoriaeque Hungaricae et omnium antiquitatum gnariſſimo, M. Daniele Cornides, qui etiam MS. hunc codicem cum interpretatione poſſidet, cuius fragmentum ipſe ſpectaui.

Digitized by Google

tes, qualem Deſericius alicubi affert: Doctiſſimus vero Daniel Cornides, datis ad Cl. Petrum Bod litteris, ante complures annos feliciter eſt interpretatus. Alter ſuperfuit, in Bibliotheca Collegii Reformatorum Debreczinienſis, ſaeculo ſuperiore, Hunnicis his conſcriptus litteris codex, quo, quid contentum fuerit, vti nemo nos docuit, ita eum periiſſe certum eſt. *a)* De eo Cl. Georgius Tsépkés Komáromi, Collegii eius condam Profeſſor haec habet: *Extat et apud nos liber, litteris vetuſtis Hungaricis exaratus, — ſcripturam iſtam vetuſtam legere, intelligere, praeterea etiamnum hodie ſcribere, eadem poſſemus b).*

§. 10.

Tertium ſimilem librum exiſtere in Bibliotheca M. Ducis Hetruriae, Stephanus Samoſcius in Analectis Daciae Antiquitatum, p. 11. atque ex eo multi Scriptores, magna cum aſſeueratione affirmant. Audiamus verba eius: " Sicut autem linguarum diſſimilitudine Aſiatici ab Europaeis herciſcuntur, ita et litterarum notis, ſcribendique forma, per omnia diſſident. Nam cum Europaei dextrorſum elementorum figuras ducant, Aſiatici ſiniſtrorſum ſuas pingunt Καρινιζοντες. Ex his duabus ſcribendi formis, caeterae etiam in toto orbe, vt originem habent, ita et motus qualitatem alterutram ſequuntur. Sola Siculorum ſcriptura noluit eas leges imitari. Ea enim non vltro citroque, vti Graeca et Hebraea, ſed initium a ſummo faciens, horſum ſe capeſſit, litteris deorſum tendentibus, ac tam ſubtili complexione implicatis, vt pauciſſimis multa abſoluatur ſententia. Itaque

a) Cel. Belius opinatur l. c. p. 50. motibus Rakoczianis, ſub initium huius ſaeculi, quo integra Bibliotheca exuſta eſt.

b) Apud Belium in laudata exercitatione, de litt. Hunno - Scythica, Sect. II. §. 20.

Digitized by Google

Itaque non ſcriptorio ſemper atramento, ſed particulis oblongis, fuſtellisque in quadratum dolatis, cultelli cuſpide, velut ſtylo litteras confertim haerentes inſculpunt, quod genus Εγγλυφογϱαφιας cum iisdem priſcarum litterarum notis, hucusque temporis (anno 1593. ſcripſit auctor) penes illos remanſit. Talis typi exemplar, perquam vetuſtum, integro volumine, in Bibliotheca M. Ducis Hetruriae, Florentiae hodie extat, mirandis ſane et incognitis Europae notis, charta libri non eſt opiſtographa, ſed aduerſa parte tantum conſcripta: verum ita ob ſubtilitatem papyri tralucent omnes litterae, vt auerſa quoque parte, non minus quam aduerſa, legi pariter queant. Non e lineis chartis qualis hodie in vſu, ſed Nilotica papyro volumen conſtat, nec calamo eſt exaratum, ſed typo impreſſum, vbi verſuum συϛοιχια, dependulae, ſingularibus lineis, per quaelibet interſtitia inſertis, inter ſe ſe diſtinguntur. Nec vero ipſi tantum characteres, ſed totus etiam codex multam vetuſtatem omnibus argumentis praeſefert." Huc vsque Samoſcius. Iam quid nobis de teſtimonio hoc videatur, expediamus. In parte eius priore, perſuadere nititur, Siculos reuera in ſcribendo, contra conſuetudinem omnium nationum, orientalium et occidentalium, lineas perpendiculariter ducere: atque vt dicta firmet, in ſubſidium coaeuos ſibi Siculos vocat, qui fuſtellis in quadratum dolatis, cuſpide cultellorum, a ſummo ad imum, hac methodo characteres inſculpere ſolent. At vero omnes caeteri auctores, qui de litteris his ſcripſerunt, aliud teſtantur, a dextra nempe verſus ſiniſtram, ſcripturam hanc procedere. Ego ſaltim Georgio Tsépkés Komaromio plus tribuo, qui et vidit, et legit, et intellexit, hoc ipſum affirmanti. Suſpicor, Samoſcium litterarum harum ignarum, bacellos illos quadratos, in errorem induxiſſe, qui ſi perpendiculari-

ter erecti ſtatuantur, ſcribendi tale genus videtur, (quamquam falſo) emergere. Quod vero partem poſteriorem attinet, ait Florentiae volumen tale, eodem modo ſcriptum, Hunnicum reperiri. Nolim viro docto crimen falſi impingere. Admitto, talem aetate eius adfuiſſe: omni etenim adcuratione idem, quod externam eius formam attinet, deſcribit. Sed vidit ne ipſe, et legit? vel ab aliis relata refert? Si prius: non facile tacuiſſet, imo ſaltim particulam quandam produxiſſet. Quod tanto libentius opuſculo ſuo illaturus fuerat: ſiquidem *Analecta Daciae Antiquitatum* ſcripſit. Quantopere vero tam illuſtri documento aucturus idem, et ornaturus fuiſſet. Veri ſimile itaque eſt, quicquid de his ſcribit, relatione aliorum, litterarum harum rudium, niti. Sed eſto, ipſe vidit: ex ſuperioribus ignorantia eius, prono fluit alveo. Vidit nempe codicem, a ſummo ad imum defluentibus lineis, characteres vero ipſos non intelligens, praeiudicio iam prius de litteris, baculis (de quo ſupra egimus) perpendiculariter impreſſis imbutus, concludebat illico, Hunnicae id eſſe originis. Hoc de geneſi erroris eius dictum eſto. Tanto magis me, in ſententia hac confirmat: quod nullus eruditorum Hungariae, quorum certe multi Italiam eruditionis cauſſa peragrant, a duobus ſeculis, de codice hoc, vel minimam fecerit mentionem. Immo vir Cl. Laurentius Topeltinus, *a)* eruditus pariter Tranſiluanus, annis, poſt opus Samoſcii editum ſeptuaginta, volumen hoc, data opera, Florentiae requiſiuit, ſed fruſtra: ſi quid conìicio, codicem exiſtimo fuiſſe Sinenſem: ita omnes

a) In *originibus et occaſibus Tranſiluaniae*, cap. 8. pag. 71. ita ſcribens: *Ego vero Florentiis in conclaui publicae bibliothecae M. Ducis Hetruriae ſollicite omnes libros vorſaui, meo tamen deſiderio fruſtratus diſceſſi.*

Digitized by Google

characteres externi (quod eruditi ſciunt) libris nationis huius conueniunt.

§. 11.

De occaſu, vltimo, litterarum harum Hunno-Hungaricarum atque conſuetudinis ſcribendi eis, inter Hungaros, adiicere quaedam lubet, et opportet. Non ſimul et ſemel, ſed ſucceſſiue id eueniſſe, quisque aduertet facillime. Propagationi religionis Chriſtianae ſub finem ſeculi X. et initia XI. apud hos, tribui eum debere, varia nos condocent argumenta. Nempe ad gentem bellicoſam, in qua pauci litteris dediti fuere, confluentes ex Italia, Germania, aliisque regionibus alienigenae doctores chriſtiani et litterarum Hunnicarum immo et linguae rudes, facile et ex officio, cathedras ſcholaſticas, et eccleſiaſticas (vt de tribunalibus politicis taceam) occuparunt. Diſcipulos itaque et nouellos Chriſtianos, latinas potius litteras (praeſertim, cum opinio quaedam ſanctitatis acceſſit, et cultus diuinus lingua eadem adminiſtratus eſt,) non barbaras et ignotas, docuerunt. *a)* Euenit hinc, vt Hungari ſucceſſu

a) Aiunt ſcriptores, primos epiſcopos et doctores, propter ignorantiam linguae Hungaricae, per interpretes ſolitos fuiſſe concionari. Vid. Exemplum in Gerardo Sagredo, Epiſcopo Cſanad. in Actis Sanctorum Vngariae. Part. II. Tyrnauiae, 1744. pag. 244. Immo plane non ſacra modo, ſed reliqua etiam omnia agere, loqui, ſcribere, latine, epiſcoporum legibus tenebantur clerici. Extat hanc in rem ſanctio, in capitulis de ſynodalibus Deretis, Laurentii Archi-Epiſcopi Strigonienſis et decem Epiſcoporum ſub Colomanno Rege, Titulo: *De Locutionibus Clericorum: Canonici in clauſtro et Capellani in curia litteratorie*, id eſt latine *loquantur*. Vid. Decreta Regum in appendice Bonfinii ex editione Vechelii, Francofurti 1581.

non longo temporis, ſuarum ſint obliti, et reliquiae earum in ſolo Tranſiluaniae angulo, apud Siculos multis ſeculis ſe conſeruauerint. Certe ſeculo ſuperiori adhuc viguiſſe alphabeti huius vſum, ex Stephani Katona Gelei Grammatica Hungarica, eodem idiomate Albae Iuliae anno 1645. in 4. edita perſpicuum eſt. At vero in praeſens, praeter famam earum nihil ſupereſt amplius.

Digitized by Google

SECTIO POSTERIOR

TRADENS

CONSPECTVM

REIPVBLICAE LITTERARIAE

A SVSCEPTO

CHRISTIANISMO

AD

RENATAS VSQVE LITTERAS

i. e. A SECVLO XI. AD SECVLVM XVI.

§. I.

Ordiamur itaque a ſeculo XI. vti in Europa integra decimo, bonarum litterarum, Virorum eruditorum, et quidquid ad ſcientias pertinet, ita in Hungaria iſthoc etiam plane ſterili *a)*, quod praeter viros, religioni alendae, et propagandae de-

a) Nomen accepit ſeculum decimum ab eruditis, obſcuri et barbari. *Seculum infelix* vocat Bellarminus chronologiae pag. 89. *in quo nulli ſcriptores illuſtres.* *Seculum ſterile et ſcriptoribus inſignibus deſtitutum* Calixtus in apparatu Theologico pag. 129. Tale apud hos vndecimum vocandum merito.

ſtinatos, in diſciplinis aliis, vix mediocriter verſatos produxit.

§. 2.

Conuertendae nempe a gentiliſmo nationis Hungaricae ad Chriſtianiſmum cauſſa, confluebant ſeculo iam ſuperiore, ex diuerſis regionibus frequentes: vndecimo hoc tanto frequentiores, quo flagrantiore eos complectebatur S. Rex Stephanus, ipſe iam Chriſtianus, amore. Fuere in his praecipui: Adalbertus iam ſeculo ſuperiore, in Pruſſia dein Martyr, Aſtricus ſeu Anaſtaſius, primus S. Montis Pannonii Abbas, Braura Bohemiae monaſterio oriundus, Dominicus, Archiepiſcopus denique Strigonienſis, Sebaſtianus, ſedis eius aeque Praeſul, Mathaeus Eſcandeli ciuis Budenſis, *a)* Maurus, Epiſcopus Quinque Eccleſienſis, *b)* Guntherus, Abbas Pecs-

a) Scripſiſſe eum libros teſtatur auctor actorum SS. Vngariae Part. II. pag. 242. quales vero, ex parte nos docet Carolus Meichelbeck hiſtoriae Friſingenſis, Tom. I. pag. 241. vbi haec habet: " Extat in chartario --- cathedralis collegii Friſing. Codex antiquus, manu ſi non XI. certe XII. ſaeculi exaratus, cui titulus: *Deliberatio Gerardi Moroſinae* (Cſanad. nam etiam Moruſina vocabatur) *Eccleſiae Epiſcopi ſupra hymnum trium puerorum ad Iſingrimum Liberalem:* opus, vt videtur, orbi hactenus plane incognitum, verum nunc ad typos iam iam paratum -- -- Haec (circumſtantias vitae Gerardi) ex variis ſcriptoribus congeſſimus, quorum tamen nemo meminit, aliquem glorioſi huius Chriſti Martyris, partum litterarium in orbe reperiri. Verum is, vti confidimus, breui lucem aſpiciet opera V. C. P. Bernardi Pezii, non ſine inſigni -- Capituli Friſing. gloria, quippe e cuius ſcriniis honor beatiſſimo Martyri et Hungarorum Apoſtolo tribuitur, quo is omni prope modum ab obitu ſuo tempore, id eſt, ſeptem fere ab hinc ſaeculis caruit. „

b) Fuit is, vt diximus Epiſcopus Quinque Eccleſienſis ab anno 1036 - 1070. et ſcripſit *vitam ſanctorum Zoerardi et Benedicti*, editam in legendis Sanctorum Hungariae in Lombardica Hiſt. non contentis. Venetiis 1498. et repetitam in Hu-

varadienſis, Chartuitius, Epiſcopus, *a)* Theodatus ſeu Pappas, S. Stephani ſtudiorum formator, Albricus, tempore hoc ante alios conſultiſſimus, Anonymus Belae Regis notarius, *b)* et qui primo debebant poni loco, S. Emericus, quem Andr. Dandulus Dux Venetiarum in Chronico ſuo Lib. IX. Cap. 1. diſſerte vocat *litteratum et ſanctum*, ac S. Stephanus, Rex, graece et latine *c)* vltra morem principum aetatis illius, immo alias quoque ſcientias doctus. Docent id, *Inſtitutiones Filii eius S. Emerici, Coronae Principis*, quas coronatus hic et quidem omnium inter Hungaros primus, Auctor conſcripſit,

giographis Antverpienſibus e MS. Corſendoncano et Legendario Cracouienſi 1511. facta cum editionibus Gononi, Mabillonii et aliorum collatione.

a) Tribuitur ei *Vita S. Stephani Regis Hungariae* a multis edita. Nolim controuerſiam meam facere, quae interuenit Cel. Viris Godofredo Schvarcz, et Ioanni Stilltingio, atque qui hunc ſequuntur: illo in *Initiis Religionis Chriſtianae inter Hungaros Eccleſiae orientali adſertis* §. 55. et aetatem et ſinceritatem, atque fidei dignitatem nimium quantum minuente: iſto contra, in *Vita S. Stephani Regis Hungariae*. Caſſouiae 1767. in quaeuis contraria, an in omnibus ſatis adcurate, alii viderint, eunte.

b) Viri huius, neque nomen, neque conditio vitae, neque aetas rite conſtat eruditis. Sacerdotem fuiſſe veroſimile eſt: ſed cuius Belae Notarius? tanto incertius. Sunt, qui eum ad Belae I. aetatem referunt: at alii ad Belam IV. reiiciunt. Scripſit *Hiſtoriam de VII. Ducibus Hungariae* magnae exiſtimationis, a Cl. Schvandtnero in collectione ſcript. Hung. primum e codice MS. bibliothecae Vindobon. editam. Vid. de eo plura in praefatione Cel. Belii l. c. praemiſſa, item in Cel. Katona Hiſtoria critica Ducum Hung. Proleg. p. 7. ſeq. Plura eum concinnaſſe, ex laudato patet opuſculo, quae iam iniuria temporum peſſumiere.

c) Teſtantur id diplomata eius, quae paſſim proſtant. Inter caetera, quod monialibus monaſterii B. V. Mariae de Vallo Veſprimien. dedit lingua graeca, in membrana ſcriptum.

Digitized by Google

a) dignae vel ideo, quarum breuem inſtituamus recenſionem. Prooemium praemittit primum opuſculo S. Auctor, in quo docet; vti prouida Dei cura, omnes dignitates, commodo generis humani, et diuerſos ſtatus in orbem eſſe inductos: ita ad finem hunc obtinendum, neceſſaria eſſe bona conſilia, et doctrinas, quibus munera talia olim geſturi, praevie imbuant, et excolant animum. Id ſe monitis his paternis decem (totidem ſunt etenim) et inſtitutionibus, quas filio Emerico, qui ad dignitatem olim Regiam ſublimandus eſſet, praeſcripturus eſt, intendere profitetur. Grauiter itaque argumentis a proemiis morigeros, et poenis inobedientes filios manentibus, ſumtis, eundem admonet: quo haec ad animum demittat, et ad ea, tam ſe, quam ſubditos olim adſtringat. Iubet ergo *Primum*, qua Principem Chriſtianum, fidem Catholicam et Apoſtolicam, quae imprimis regale ſolium firmat et ornat, non verbis ſolum, ſed opere praecipue, exempli et commodi cauſſa colere et exprimere. Ne vero, quid ſit Fides Catholica fallatur, expromit. *Fides*, inquit, *de qua loquor, haec eſt: Vt Patrem Deum omnipotentem, factorem totius facturae, et vnigenitum eius Filium Dominum noſtrum Ieſum, de Maria Virgine, angelo annunciante natum, et pro totius mundi ſalute, in crucis patibulo paſſum: et Spiritum Sanctum, qui per Prophetas et Apoſtolos, et Euangeliſtas locutus eſt, vna Deitatem perfectam, indiſſolubilem, incontaminatam eſſe firmiter credas, et ſine omni ambiguitate teneas. Haec eſt Fides Catholica, quam (ſicut Athanaſius dicit) niſi quis fideliter, firmiterque crediderit, ſaluus eſſe non poterit.* Qui contra hanc ſententiam docent, eos eſſe Haereticos ait, et conſortium talium, atque patrocinium prohibet. Vult *ſe-*

(a Inſertae ſunt eae corpori Iuris Hungarici, ſub Titulo Lib. I. Decretorum S. Stephani.

cundo ſingularem haberi rationem eccleſiae a Chriſto capite eius, Apoſtolis, et Patribus plantatae, in qua fides haec docetur, propter rationes maxime topicas: ne nempe ea in Monarchia Hungarica nouella, per negligentiam Regis futuri damnum, verum potius augmentum, in dies capiat. Excurrit porro ad illuſtrationem loci Math. 16. vbi docet, Seruatorem Opt. non alium quam ſe per Petram, cui inaedificata eſt eccleſia haec, intelligere. Non dubito, humani quid paſſum eſſe, dum ait Rex optimus, Reges ideo imprimis Auguſtos dictos eſſe, quia augebant eccleſiam. Commendat loco *tertio*, et auctoritate Scripturae Sacrae firmat reuerentiam ordini S. debitam: tam propter muneris ſanctitatem et grauitatem, quam Regis vtilitatem. Non tamen injurius eſt ideo, in iura et officia regia, vbi cleri deuiatio ingratiis ea popoſcerit. *Quarto* quomodo futurum regem opporteat eſſe erga Proceres ordinis ciuilis affectum, condocet. Affabilitas, manſuetudo, et candor ſint illae virtutes, quibus eos praeeat. Iubent id, naturalis omnium aequalitas, Principis commoda, et horum merita. Sunt hi ſtatores, ſunt propugnatores, et augmentatores Monarchiae: contra, vbi Rex iracundus, ſuperbus, inuidus, et minus pacificus, facilior etiam fidei ei debitae neglectus. Continet *quinta* regula, iuris inter ſubditos, ſine ſtudio partium, momentis maturo prius iudicio penſitatis adminiſtrationem: *ſexta* vero, erga extraneos in regnum exſtante eius vtilitate concurrentes, hoſpitalitatem. *Septimo*, vt bene ac feliciter regnum gubernetur, praemonet Emericum, ne ſtultorum, immo et iuuenum nitatur conſiliis; verum ſapientes et ſenes ad ſenatum adhiberi commendat; neque tamen iuuenes excludi vult penitus. Huc ſpectant *octauo* clima, patrii mores et conſuetudines, quae obſeruare et ſequi in adminiſtranda republica, ſi id

Digitized by Google

cum fructu fieri debeat, (in eo praecipue ſe ei in exemplum proponit) oportet. Monet ſapienter, non cuiuis regno, conuenire quoſuis extraneos mores. Quis inquit, Latinos, Graecis reget moribus? vel contra. *Nono et decimo.* Aſſiduum precum, et reliquarum virtutum ſtudium vehementer Emerico commendat, imprimis miſericordiam erga vim patientes, humanitatem erga ſummos et imos, domeſticos et extraneos, moderationem, iuſtitiam, pudicitiam, cet. Grauiſſimum eſt ſane monitum: *Oportet eſſe Regem pium, miſericordem, et caeteris virtutibus imbutum ac ornatum. Rex enim impietate et crudelitate foedatus, incaſſum ſibi vindicat nomen Regis, quia tyrannus eſt dicendus.*

§. 3.

Studiis alendis et augendis ſeminaria ac ſcholas eſſe a ſapientiſſimo Rege, ac aliis ſucceſſoribus, magno non minus conatu, quam ſumtibus, in Monaſteriis, Abbatiis, Epiſcopatibus et Collegiis ſacerdotum, quae Gymnaſiorum tunc publicorum vices praeſtabant, fundatas, apertum eſt. *a)* At, ſi ex habitu temporum hariolari licet, ſcholae potius rudimentorum Doctrinae Chriſtianae, cantilenarum et precum, quam diſciplinarum ſeueriorum fuere. Latinam nihilominus linguam, ad formam artis doctam fuiſſe in eis, Priſcianumque inſtillatum, patet ex epiſtola Fulberti Carnot. Epiſcopi, ad Bonipertum Epiſcop.

a) Fuiſſe collegia haec ſub initium erudiendae iuuentutis cauſſa inſtituta docent Hiſtorici vnanimiter. In his Mabillonius lib. *de ſtudio monaſticis*, Martinus Schockius lib. *de Bonis Eccl.* Sect. I. cap. 27. et Sect. II. cap. 3. 23. Ac ſane officium *ſcholaſtici* licet nunc inane, id innuit. Si quidem ergo S. Stephanus Epiſcopatus complures, Abbatias et Coenobia fundauit: Scholas quoque frequentes fuiſſe extra dubium eſt. Vid. vitas Sanctorum. Tom. II. p. 182.

Quinque Eccleſ. *a)* Praecipuae inter ſcholas aeui huius fuere: Strigonienſis, Montis Panoniae, Vacienſis, Veſzprimienſis, Quinque Eccleſienſis, Pecſvaradienſis, Cſanadienſis, M. Varadinenſis, Nitrienſis, et aliorum Epiſcopatuum. Neque bibliothecis deſtitutum fuiſſe ſeculum penitus, concludi poteſt ex tabulis fundationis Abbatiae ad radices Montis ferrei a S. Stephano 1015. ſcriptis. Dabo earum ideam. Ita vero auctor: *Libris, quibus praecipua auctoritas fulget in eccleſia, dicitur bibliotheca, in duobus voluminibus, natumnalibus quatuor, antiphonariis quinque, lectionariis duobus, cum ſuaniis, miſſalibus ſex, pſalteriis quatuor, gradualibus quinque, regaliis duobus, baptiſteriis duobus, gloſſariis tribus, quadraginta omni litterarum voluminibus. b)* Ad inuenta in republ. litter. Hungariae, non abs re, ſeculo hoc retuleris, quod herbae ſaxifragae vires excellentes in curandis celeriter vulneribus, S. Ladislaus Rex, primus omnium detexerit; vnde herbae nomen apud Hungaros, *Szent Laſzló füve.* Vide hac de re plura in Diſſertatione, *De morbis Hungariae endemiis* Cl. Batii.

§. 4.

Eadem fuit ſeculorum duodecimi et decimi tertii, quae ſuperioris, tam qua ſcholas, *c).* quam

a) Ita is adhuc: -- *aſſerens vnum de noſtris priſcianis te velle quem et per eundem libenter mittimus.* Vid. Ioſephi Koller hiſtoriam Epiſcoporem Quinque - Eccleſienſium. Tom. I. p. 14.

b) Apud eundem Cl. Kollerum l. c. Tom. I. pag. 78.

c) Refert ad eas, Nicolaus Schmitth, ad annum 1224. in *Epiſcopis Agrienſibus.* Tom. I. pag. 131. Abbatiam Benedictinorum de Tapolcza iuxta Miskolczinum, quae hac aetate, bonarum litterarum domicilium habebatur. Quis eius aliarumque habitus ac inſtituta, et doctorum virorum facies fuerit, patet ex canone 66. Synodi Budenſis. in Caroli Péterfii Conciliis Hungariae Part. I. pag. 124. vbi haec legas: *excommunicentur Monachi et Religioſi, qui relictis clauſtris ſuis,*

doctos viros facies. Inter hos *Priori* praeter Colomanum, Regem, Hungaris *Könyves Kálmán*, i. e. libriferum Colomanum, ab amore et ſcientia, et ſtudio litterarum ſic dictum, *a)* Albricum, qui ſy-

absque Praelatorum ſuorum licentia, ad ſcholas ire, vel aliud, quam Grammaticam, Theologiam, aut Logicam in ſcholis audire praeſumant. Faciunt etiam ad rem hanc litterae Pontificis Innocentii IV. an. 1254. ſcriptae atque a Mathaeo Paris coeuo, in hiſtoria maiore, edit. Wilhelmi Wats. Londini 1686. p. 1111. recitatae. Iuuerit quaedam ex eis adduxiſſe. " Innocentius Epiſcopus -- -- omnibus Praelatis in regno Franciae, Angliae, Scotiae, Walliae, Hiſpaniae et Hungariae conſtitutis, ſalutem et apoſtolicam benedictionem. Dolenter recolimus, qualiter quondam pia ac ſancta clericorum plantatio ſuae primae honeſtatis oblita, a ſummo ſanctitatis culmine ad ima deſcenderit vitiorum. Crebris quippe relatis, aures noſtras ab horenda fama circumſtrepit et inculcat aſſidue, quod relictis quin imo procul et abiectis philoſophicis diſciplinis, (vt ad praeſens de diuina ſcientia taceamus,) tota clericorum multitudo ad audiendas ſaeculares leges concurrit: Et quod magis eſt diuini animaduerſione dignum iudicii, nunc in plerisque mundi climatibus ad eccleſiaſticas dignitates, honores vel praebendas nullus aſſumitur a Praelatis, niſi qui vel ſaecularis ſcientiae profeſſor vel aduocatus exiſtat, cum tales a talibus, niſi alia ſuffragarentur, eisdem eſſent potius repellendi. -- -- Praeterea, cum in Franciae, Angliae, Scotiae, Valliae, Hiſpaniae et Hungariae regnis, cauſae laicorum non imperatoriis legibus, ſed laicorum conſuetudinibus decidantur, et cum eccleſiaſticae ſanctorum Patrum conſtitutionibus valeant terminari, et tam Canones, quam conſuetudines plus confundantur legibus, quam iuuentur, (praecipue propter nequitiam,) fratrum noſtrorum et aliorum religioſorum conſilio et rogatu ſtatuimus, quod in praedictis regnis leges ſaeculares de caetero non legantur: ſi tamen hoc de regum et principum proceſſerit voluntate. ,,

a) De eo etiam anonymus in chronica Principum Poloniae apud Sommersberg. Scripp. Rer. Sileſiacor. Tom. I. p. 28. ita: *Porro rediens inde Boleslaus*, (III. Rex Poloniae,) *ſtatuit*

nodales quasdam conſtitutiones collegit, et Seraphimo Archiepiſcopo Strigonienſi dedicauit, Seraphimum porro hunc et Laurentium Archiepiſcopos, Simonem, Epiſcopum Quinque Eccleſienſem, *a)* Draconem Archiatrum Colomani Regis, Petrum ex nobili Hungarorum Familia Chileniorum Archiepiſcopum Spalatenſem. *b)* Ioannem, Praepoſitum Simeghienſem, Belae coeco Regi ab epiſtolis, Thomam, Stephani IV. Regis Medicum, quos commemoremus non reperio: *Poſteriori* tamen largior eſt ſeges. Iuuencus Coelius Calanus, Epiſcop. Quinque Eccleſienſis, cui opus inſcriptum: *Attila, Rex Hunnorum* tribuitur, Thomas Archidiaconus, Auguſtinus Gazottus, Epiſcop. Zagrabienſis, Rogerius, Canonicus Varadienſis, Vgrinus, Archiepiſcopus Spalatenſis. *c)* Si-

cum Colomano, Rege Hungarorum, litteris erudito, locum et Terminum colloquendi. -- -- --

a) Non vulgariter Simonem hunc graecas litteras fuiſſe doctum, docent litterae fundationis Monialium B. V. Mariae de Valle Veſprimienſi, a S. Stephano graeca lingua exaratae, iuſſu Colomani Regis anno 1109. in latinum ſermonem ab eo transfuſae. Vid. Cl. Pray vita B. Margarethae, p. 221. 222.

b) De hoc Thomas, Archidiaconus, in Hiſtoria Salonitana ita ſcribit: *Fuit Petrus -- vir magnae ſcientiae et bonorum morum actibus decoratus. Erat autem praecipue eruditus in ſcientia phyſicali, ita, vt reſpiciendo in faciem ſani hominis, praenoſceret, quo aegritudinis genere, et quo foret tempore inuadendus, quoque medelae antidoto poſſet languoris euitare diſcrimen.*

c) Studuiſſe Pariſiis annis duodecim, ac diuinis ſcientiis apprime inſtitutum fuiſſe, refert fide aliorum Cl. Georg. Pray, Annal. Hung. Tom. I. p. 285. Non vero ſolum inferioris ſortis, ſed optimatum etiam filios ſtudiorum cauſſa Pariſios conceſſiſſe, liquet e litteris Stephani, Epiſcopi Tornacenſis ad Regem Hungariae Belam III. datis. Vid. eam XL. et XLI. in maxima Bibliotheca veterum Patrum, Tomo XXV. p. 11.

Digitized by Google

mon de Keza. *a)* Paullus Vngarus. *b)* Ioannes Teutonicus, Martinus, Praepoſitus Scepuſienſis, Albertus, Sacerdos Strigonienſis, iuris pontificii peritiſſimus, Muthmerius, Ladislai Cumani Regis Doctor, Mutinius, Medicus, et Gerardus, Belae IV., Stephani V. et Ladislai IV. Archiater, Philoſophus et Aſtronomus non poſtremus, Klingſor, Tranſiluanus, poeta et aſtronomus aetatis ſuae excellens, *c)* vt alia non addamus. *d)*

a) Eſt hic Scriptor vetuſtiſſimus Hungaricus, qui *Chronicon Hungaricum* ſcripſit, latino, non vti Pray in Annalibus Regum Hung. Part. I. pag. 332. putauit, hungarico idiomate ab initiis Hunnorum ad tempora Ladislai IV. Cumani dicti Regis, cui etiam opuſculum dicauit, ſtilo pro aetatis ratione ſic ſatis culto. Edidit id, interſperſis notulis, ex codice membranaceo M. S. Alexius Horanyi, vir Cl. anno 1782. Viennae primum apud Kurczböckium, mox repetitum, Budae apud Viduam Landerer in 8. Qui plura noſſe deſiderat editorem laudatum conſulat.

b) Fuit is in Vniuerſitate Bononienſi, Iuris Canonici Doctor clariſſimus, ſed ordinem Dominicanorum ingreſſus, Hungariam Anno 1221. cum aliis fratribus intrauit.

c) Andreas, Rex Hungariae miſit eum cum filia ſua S. Eliſabetha ad Ludouicum Thuringiae Ducem ſponſum, ſub ſeculi XIII. initium. Exterae vitae dulcedine captus Klingſohrius nunquam in patriam rediit, ſed poeſi ſua et eximia aſtronomiae cognitione magnam ſibi apud Germanos nominis celebritatem parans in Germania vixit, conſenuit, obiit. Magnas viri laudes legas apud Theodoricum Thuringum, S. Eliſabethae biographum coaeuum, cuius repetitam nobis editionem, Caniſiana accuratiorem dedit P. Pray in ſuo, de S. Eliſabetha Commentario. Carmina eius edita ſunt, cum aliorum operibus poeticis ſub titulo: *Sammlung von Minneſingern aus dem Schwäbiſchen Zeitpunkte CXL. Dichter enthaltend -- -- Zyrich, verlegt von Conrad Orell und Comp. 1758. ſeq. 4to maiore.* In praefatione praemiſſa docetur ex coaeuis abunde, eum Hungarum fuiſſe, poëtam et Aſtronomum aetatis ſuae excellentem. En ex parte II. collectionis huius pag. 7. venae eius ſequens exemplum:

§. 5.

Laetiora omnia Seculo XIV. ineunte, bonis inſtabant litteris. In duobus ſuccedentibus ſibi continuo Regibus Ludouico M., et Sigismundo *a)* maximos nactae ſunt, et cultores et patronos. Numerus itaque virorum doctorum et officinae litterarum

Ja meiſter loeſe uns bas den haſt
Das git der werlte maniger ſelden hohe kraſt
Swer es merken wil der laſzet mange sünde
Min ſie was al der werlte ze tief
E das mir von Oſtertingen Heinrich rief
Nu viedeſt du dü hoehe und auch die gründe
Drü tuſent marc in Ungerlant die han ich von den richen.
Welle ich die habe vor dir ſpare
Wilt du mit mir gegen Sibenbürgen vare
So mueſze Got an ſelden mir geſchwichen. ---

d) Ad inuenta ſeculi huius, in hiſtoria naturali pertineret, ſi magis vero ſimile videretur, quod Bela IV. peculiarem quandam Smaragdi proprietatem caſu detexiſſe perhibeatur. Certe Cardinalis Vitalis de Furno in ſuo *pro conſeruanda ſanitate, tuendaque proſpera valetudine, ad totius humani corporis morbos et egritudines, ſalutarium remediorum curationumque libro.* Moguntiae, 1531. fol. excuſo, cap. CCXCVIII. pag. 147. iſta prodidit memoriae: *Expertum eſt temporibus noſtris, quod Rex Vngariae Bela, in coitu cum vxore ſua, Smaragdum in digito habuit, qui propter coitum in tres partes fractus fuit, ex quo patet, quod is lapis caſtitatem, caſtosque diligit.*

a) Sigismundum, non ſolum amauiſſe litteras et litteratos, ſed etiam ſex calluiſſe linguas, praeter alios multos hiſtoricos, docet Magnum Chronicum Belgicum, pag. 356. vbi haec: *Sciuit multas linguas, primo Latinam et Theutonicam, Bohemicam, Slauicam, Italicam et Gallicam, quibus omnibus congrue loqui poterat.* -- -- His adde *Hungaricam*, cuius addiſcendae cauſſa, in Hungaria apud Regem Ludouicum, patrem deſponſatae ſibi Mariae educatus eſt. Thuroczi Part. III. cap. 5. ita de Sigismundo: *Hic enim Rege Ludouico ſuperſtite, vt in futurum regnaturus, Hungarico informat e-*

augebantur in dies, ſtudiaque adnitentibus Regibus excolebantur diligentius. Inter viros eruditione claros nominare ſufficiat Iacobum Longobardum phyſicum, Philippum, Praepoſitum Poſonienſem, decretorum doctorem, Petrum de Dacia, *a)* M. Franciſcum, Ludouici Archiatrum, Ladislaum, eiusdem medicum ac Ep. Varad. Ioannem de Horaw, Paulum de Paullo, Benedictum ab Italia medicum, Cſanadinum de Telegd, *b)* Galuanum Bethini, Ioannem de Kikölew, Iacobum a Placentia, M. Peretoldum, medicum, Ladislaum Deméndi, Ioannem Hunnelbergenſem, Ioannem Dominicī, Monaldum Iuſtinopolitanum, Ioannem Archidiaconum de Gverſe.

§. 6. Prae-

tur idiomate, ſimulque et mores hominum acciperet: per parentes, domo imperiali, Reginae in aulam translatus erat. Cumanicae praeterea linguae optime gnarum fuiſſe, teſtatur Aeneas Syluius, de dictis et factis Alphonſi Regis Lib. IV. num. 32. pag. 47. edit. Helmſtad. 1700. 4. Polyglotus ergo erat Sigismundus ſi quisquam alter. Hinc Aeneas Syluius Epiſtola 331. ad Ladislaum Poſthumum, Sigismundi ex filia nepotem ſcribit in haec verba: *Auo tuo materno maximi cordis Regi tantum profuit linguas noſſe complures, quantum patri tuo nocuit ignoraſſe.*

a) Contexuiſſe hunc librum de *Calculo, ſeu Computu*, item *Calendarium*, produxit ex Trithemio Voſſius de ſcientiis Mathematicis, cap. 67. §. 23.

b) In fragmento Chronici cuiusdam auctoris coaeui, quod produxit Cel. Kollar, in opuſculo Vrſini Velii de Bello Pannonico, Lib. X. Vindobonae 1762. pag. 10. (4.) vocatur *Egregius Doctor in Iure.* Idem porro pergit: *aedificauit etiam Fratribus minoribus pulchrum Coenobium, in poſſeſſione propria Telegd vocata, quod --- libris multis et optimis liberaliter copiauit.* Parentauit etiam Carolo anno 1342. mortuo, inſigni oratione. Vid. Thuroczius Chron. Part. II. cap. 99.

§. 6.

Praeter ſcholas inferiores, ſtudia generalia primum ſeculo hoc, duo (Academias, ſeu Vniuerſitates nunc dicimus), a Mecaenatibus ſuis inſtituebantur, tabulis editis confirmabantur, immunitatibus praecipuis docentes et diſcentes augebantur, atque proemiis ampliſſimis excolebantur. Vniuerſitatum harum eſt tempore prior, *Quinque Eccleſienſis*, Ludouici Magni monumentum. Introducto nempe ſeculo ſuperiore, *ſtudia vniuerſalia* praeter ſcholas triviales erigendi more, atque decreto Concilii Vienneñſis anno 1311. celebrati, Viros, orientales linguas doctos Profeſſores inducendi, magnus hic Rex Regno ſuo hac in parte deeſſe noluit. Re itaque deliberata, et ſede Quinque Eccleſiis ei conſtituta, Pontificem Vrbanum V. per litteras adit, quibus ſtudium hoc ſuum eſſe ratum, et immunitates expetit: Fecit non grauate Vrbanus, et ſequenti diplomate ei proſpexit: " Vrbanus Epiſcopus, Seruus Seruorum Dei ad perpetuam rei memoriam. In ſupremae dignitatis Apoſtolicae ſpeculo licet immeriti, diſponente domino conſtituti, ad vniuerſas fidelium Regiones, eorumque profectus et commoda, tamquam vniuerſalis gregis Dominici paſtor, commiſſae nobis ſpeculationis aciem, quanto nobis ex alto permittitur, extendentes, fidelibus ipſis, ad quaerenda litterarum ſtudia, per quae diuini nominis ſanctaeque fidei Catholicae cultus protenditur, iuſtitia colitur, tam publica, quam priuata res geritur vtiliter, omnisque proſperitas humanae conditionis augetur, libenter fauores gratioſos impendimus, et opportunae commoditatis auxilia liberaliter impertimur. Cum itaque, ſicut nuper pro parte cariſſimi in Chriſto filii noſtri, Ludouici Regis Hungariae illuſtris, fuit propoſitum in conſiſtorio coram nobis, ipſe Rex, non ſolum ad vtilitatem et proſperitatem hu-

iusmodi reipublicae, et incolarum regni ſui Vngariae; ſed etiam aliarum partium vicinarum laudabiliter intendens, in ciuitate Quinque Eccleſienſi, in regno praedicto exiſtente; tanquam inſigniori et magis ad hoc accommoda et idonea, plurimum deſideret fieri. et ordinari per ſedem Apoſtolicam ſtudium generale, in qualibet licita facultate, vt ibidem fides ipſa dilatetur, erudiantur ſimplices, aequitas ſeruetur, iudicii increſcat ratio, et intellectus huiusmodi augeatur. Nos praemiſſa ac etiam eximiam fidei puritatem, quantam ipſe Rex et progenitores ſui Vngariae Reges, quam eiusdem regni incolae, ad ſanctam Romanam Eccleſiam geſſiſſe, prout ipſi Rex et incolae gerere dignoſcuntur, attente conſiderantes, feruenti deſiderio ducimur, quod regnum ipſum, ſcientiarum muneribus amplietur, fiatque litterarum fertilitate foecundum, vt viros producat conſilii maturitate conſpicuos, virtutum redimitos ornatibus, ac diuerſarum facultatum dogmatibus eruditos, ſitque illi ſcientiarum fons originis, de cuius plenitudine hauriant vniuerſi litterarum cupientes imbui documentis: his igitur omnibus et praeſentium idoneitate dictae ciuitatis, quae ad multiplicanda doctrinae ſemina et germina ſalutaria producenda magis accomoda, et idonea inter alias ciuitates dicti regni fore dicitur, diligenti examinatione penſatis; non ſolum ad ipſorum regni et ciuitatis, ſed etiam regionum circumiacentium incolarum commodum et profectum, paternis affectibus anhelantes, dicti regis in hac parte ſupplicationibus inclinati, de fratrum noſtrorum conſilio ſtatuimus, ac etiam ordinamus, vt in dicta ciuitate Quinque Eccleſienſi de caetero ſit *ſtudium generale*; ibique perpetuis temporibus inibi vigeat, tam in Iuris Canonici et Ciuilis, quam alia qualibet licita, praeterquam in theologica facultate, et quod legentes

et ſtudentes ibidem omnibus priuilegiis, libertatibus et immunitatibus, conceſſis doctoribus, legentibus et ſtudentibus commorantibus in ſtudio generali, gaudeant et vtantur, quodque illi, qui proceſſu temporum, brauium fuerint in illa facultate, in qua ſtuduerint, aſſecuti, ſibique docendi licentiam, elargiri per doctores, ſeu doctorem et magiſtratos, ſeu magiſtratum illius facultatis, in qua examinatio fuerit facienda; Epiſcopo Quinque Eccleſienſi, qui pro tempore fuerit, vel eccleſia Quinque Eccleſienſi Paſtore carente, Vicario ſeu Officiali dilectorum filiorum capituli iſtius eccleſiae praeſententur, idem quoque Epiſcopus aut Vicarius ſeu Officialis doctoribus et magiſtris in eadem facultate actu inibi regentibus conuocatis, illos in his, quae circa promouendos, ad doctoratus ſeu magiſterii honorem requirantur, per ſe vel per alium, iuxta modum et conſuetudinem, quae ſupra talibus, in generalibus ſtudiis obſervantur, examinare ſtudeat, diligenter, eisque, ſi ad hoc ſufficientes et idonei reperti fuerint, huiusmodi licentiam tribuat, et doctoratus ſeu magiſterii conferat honorem. Illi vero, qui in eodem ſtudio dictae ciuitatis examinati et approbati fuerint, ac docendi licentiam et honorem huiusmodi obtinuerint, vt eſt dictum, ex tunc absque examinatione et approbatione alia regendi et docendi tam in ciuitate praedicta, quam ſingulis generalibus aliis ſtudiis, in quibus voluerint regere, docere, ſtatutis et conſuetudinibus quibuscunque contrariis, Apoſtolica vel qualicunque firmitate alia vallatis nequaquam obſtantibus, plenam et liberam habeant facultatem. Volumus autem, quod Magiſtris et Doctoribus, qui in huiusmodi legent ſtudio, per regem Vngariae pro tempore exiſtentem in competentibus ſtipendiis prouideatur: alioquin praeſentes litterae nullius ſint roboris et momenti. Nulli ergo omnino hominum liceat hanc paginam noſtrae conſtitutionis, ordinationis, et voluntatis infringere, vel ei auſu temerario

contraire. Si quis autem hoc attemptare praeſumſerit, indignationem omnipotentis Dei, et beatorum Petri et Pauli Apoſtolorum eius, ſe nouerit incurſurum. Datum Viterbii, Kal. Sept. Pontificatus noſtri anno V. „

§. 7.

Praeter Bullam hanc, ſcripſit ad regem litteras Pontifex, quibus, quae in Bulla ſuperiore erectionis ſtudii huius Generalis Quinque Eccleſienſis conſtituerat, repetit: praetereaque eum hortatur: vt priuilegia magiſtris et ſcholaribus eius ſtudii conceſſa firmet, ac, ſi opus fuerit, augeat, in hunc ſenſum: " Vrbanus Epiſcopus, Seruus Seruorum Dei; chariſſimo in Chriſto filio, Ludouico Regi Vngariae illuſtri ſalutem et apoſtolicam benedictionem. Decet regiam celſitudinem non ſolum ea, quae per ipſum in fauorem et vtilitatem reipubl. liberaliter conceduntur, obſeruare, ſed etiam illa gratiarum muneribus ampliare. Cum itaque nuper tu ad vtilitatem huiusmodi, nec non proſperitatem Incolarum regni tui Vngariae et aliarum partium vicinarum laudabiliter intendens, ciuitatem Quinque Eccleſienſem, tanquam inſigniorem aliis ciuitatibus dicti regni et magis accommodam et idoneam, vt et in ea vigeat ſtudium generale, in qualibet licite facultate ordinanda, ac omnibus et ſingulis doctoribus, magiſtris et ſcholaribus eorumque familiaribus, ad ciuitatem praedictam ſe cauſſa ſtudii huiusmodi transferentibus, et ibidem morantibus, non nulla certe Priuilegia duxeris liberaliter concedenda, prout in patentibus litteris tuis, inde confectis, tuoque magno ſigillo impendenti munitis plenius continetur. Nos deinde ad commodum et profectum incolarum et regni praedictorum affectibus anhelantes, tuis in hac parte ſupplicationibus inclinati, de fratrum noſtrorum conſilio, per alias noſtras litteras duximus ſtatuendum, ac etiam ordinandum, vt in dicta ciuitate hu-

-iusmodi ſtudium exiſtere generale, illudque perpetuis temporibus inibi vigere, tam in Iuris Canonici et Ciuilis, quam alia qualibet licita praeterquam in theologica facultate, et quod legentes et ſtudentes ibidem omnibus priuilegiis, libertatibus, et immunitatibus conceſſis, doctoribus, legentibus, ſtudentibus, commorantibus in ſtudio generali gaudeant et vtantur, quodque Epiſcopus Quinque Eccleſienſis, qui pro tempore ſuerit, vel Eccleſia Quinque Eccleſienſi carente Paſtore, Vicario ſeu Officiali dilectorum filiorum capituli ipſius Eccleſiae promouendos, in dicta ciuitate, ad doctoratus, ſeu magiſterii honorem in illa facultate, in qua fuerit examinatio facienda, iuxta modum et conſuetudinem in talibus obſeruatos, examinare ſtudeat diligenter, eisque ſi ad hoc ſufficientes, et idonei reperti fuerint, docendi licentiam tribuat, et honorem huiusmodi concedat, ac volumus, quod magiſtris et doctoribus, qui in huiusmodi legunt ſtudio, per Regem Vngariae pro tempore exiſtentem, in competentibus ſtipendiis prouideantur. Alioquin praefatae noſtrae litterae, nullius eſſent roboris vel momenti, prout id eisdem noſtris litteris plenius continetur. Cupientes igitur, vt tam incolae, quam alii praedicti in eadem ciuitate cauſa huiusmodi ſtudii moraturi, vtilius proſperentur, volumus, ac ſerenitatem tuam, quam votis noſtris conformem ſperamus et credimus, in hac parte rogamus et hortamur attente, quatenus omnia et ſingula priuilegia huiusmodi per te, vt praemittitur conceſſa, ratifices et confirmes, et ſi expediens fuerit, alia de nouo, doctoribus, magiſtris et ſcholaribus huiusmodi regia liberalitate concedas, illaque tam conceſſa, quam concedenda ſtudeas obſeruare, et facias ab aliis, prout honori tuo conuenit inuiolabiliter obſeruari. Nulli ergo omnino hominum liceat hanc paginam noſtrae voluntatis in-

ſringere, vel ei auſu temerario contraire. Si quis autem hoc attentare praeſumſerit, indignationem omnipotentis Dei et b. b. Petri et Pauli Apoſtolorum eius ſe noverit incurſurum. Datum Viterbii 4. Non. Septembr. Pontificatus noſtri anno V. „ Inſtituta ſtudii huius, hinc quadantenus colligere licet: cum Ius Canonicum, Ciuile, Philoſophia, litterae humaniores, et id genus alia ſtudia vtilia, doceri conceduntur. Theologia diſerte excluditur. Rationes diuinare vix poſſis. Priuilegia opportuit eſſe ampliſſima collata a rege; cum Pontifex tantam eorum vicibus repetitis habuerit rationem. *a)* Salaria certe Profeſſorum aetate illa pinguiſſima fuerant: quod vnius Decretorum Doctoris, cui 600 floreni hung. annui pendebantur, exemplo exiſtimare licet. Altera Vniuerſitatum eſt *Budenſis*, a Sigismundo Rege, anno M. CCC. LXXXVIII. erecta. Non eſt contra veroſimilitudinem, Mariam coniugem eius, et conſilio et opere multum in id con-

a) Inſigniter ſequentes etiam Pontifices, erga Vniuerſitatem hanc affectos fuiſſe atque augmentum et florem eius promouere ſtuduiſſe, ex multis patet documentis. Gregorius XI. ſine eo, Bulla data Auenione XVII. Kal. Febr. Pontificatus eius anno ſexto, quae mihi ad manus eſt, concedit vniuerſis Doctoribus, Magiſtris et Scholaribus ad quinquennium: ne in eccleſiis, ſi quas haberent, reſidere, muniaque ſolita in eis peragere teneantur: beneficiorum contra et prouentuum fructus integre, quotidianis diſtributionibus duntaxat exceptis, perinde ac ſi reſiderent, percipiant. Idem Gregorius alio Diplomate, anno Pontificatus eius ſecundo, apud Villam Novam Auenien. Dioeceſeos dato, donationem Villae Yruch, et domus cuiusdam in Ciuitate Quinque Eccleſienſi, Galuano Bethini Iura Canonica in ſtudio eo docenti, a Vilhelmo Epiſcopo, et Capitulo Quinque Eccleſienſi factam confirmat. Palam quoque eſt ex Inſtrumento hoc, Bethinium ab Auguſto ſuo 600 flor. aureos annuos, ſtipendium percipere, ſolitum fuiſſe.

Digitized by Google

tuliſſe: cui non minor fuit a patre Ludouico inſtillatus litterarum amor, quam Heduigae ſorori Polonorum Reginae, quae Academiam Cracouienſem, hoc eodem fundauerat, et ditarat tempore. *a)* Ratam habuit noſtram hanc Budenſem, editis tabulis Bonifacius IX. Pontifex, et veteris Budae Praepoſitum, eius eſſe iuſſit Cancellarium. Doctores, qui eam tempore Sigismundi illuſtrabant, ad ſeculum ſequens quosdam producemus. Scholas, etſi quidem aeuo hoc floruiſſe plurimas, non ambigam; ego tamen vnam *Varadienſem b)* eruere potui.

§. 8.

Inter memorabilia ſeculi huius litteraria pertinet 1.) inuentio medicinae illius decantatiſſimae, quae vulgo *Aqua Reginae Hungariae* vocatur. Eſt eius inuentrix, Eliſabetha Vladislai II. Regis Poloniae filia, Caroli Roberti Regis Hungariae coniux, Ludouici vero M. mater, quae cum poſt annum aetatis 70. in deſperatiſſimam incidiſſet paralyſim, cum pertinacibus podagrae inſultibus coniunctam (qui morbus teſte Le Febure Regis Galliae Chemico, in ſua chimia, nullis ceſſit remediis) aquam ex floribus roris marini, cum ſpiritu vini alcoholiſato digeſtis, ac ter, vel quater deſtillauit, eoque

a) Vid. Adriani Regenuolſcii *Syſtema Chronol. Hiſtoriae Eccleſiarum Slauon. per Prouincias varias.* Traiecti ad Rhenum 1652. pag. 23.

b) Patet id ex litteris Petri et Iacobi de Varadino, ad Emericum et Petrum Kallo datis, in quibus haec leguntur: " quod „ ipſa (vxor Finthe) Alexandrum filium Dionyſii de Ben- „ lek, tempore pueritiae ſuae, dum *idem Scholas Varadini* „ *frequentaret*, per annum pro tribus Marcis fuiſſet, pa- „ ctum habendo cum eodem, et ipſo anno completo abs- „ que aliqua ſolutione facta, idem furtiue receſſiſſet etc. „ Datum Varadini feria ſexta proxima poſt feſtum Omnium „ Sanctorum. Anno Domini 1347. „

Digitized by Google

laquentis corporis articulos ablui iuſſit. Fecit hoc Regina frequenter, et tota, quaſi viribus renouata, produxit vitam, vltra annum aetatis, domeſticorum hiſtoricorum fide, octuageſimum. Aquam hanc per totam Europam decantatiſſimam, Zapata medicus Romanus laudibus extollit: vt pro vniuerſali morborum medicina, in *ſecretis medico-chirurgicis*, cap. 11. pag. 56. venditare audeat. Formulam hanc in qua ſalutaris iſthaec aqua diſtillari docetur aureis characteribus manu Reginae Eliſabethae propria conſignatam, in Aug. Bibliotheca Vindobonenſi adſeruari, veteri traditioni falſo credidit Ioannes Georg. Hoyerus in *Notis ad Blumentroſti Haus- und Reiſe-Apotheke*, cap. XVI. Ea etenim apud familiam Podagaſtarorum in Cypro deliteſcit. Proſtat in tabulario illuſtris familiae Splényianae Schediasma MSStum in haec verba: *Ioannes Prauotius Rouiacenſis Medicus, in libello ſecretorum remediorum omnium haec ad verbum habet. — — Cum certum conſtet multorum caſibus vis admiranda ſubſcripti remedii, narrabo, qua fortuna in illud inciderim. Anno 1606. vidi inter libros Franciſci Podagaſtri, ex nobiliſſima Cypria familia, cum quo ſumma mihi erat familiaritas, per vetuſtum Breuiarium, maximae apud eum venerationis, quod a S. Eliſabetha Hungariae Regina, maioribus ſuis datum aſſeruarat, in mutuae beneuolentiae Symbolum. In libri huius veſtigio, remedium contra podagram, illius Reginae manu inſcriptum mihi oblatum fuit perlegendum, quod his formalibus, quae inde exſcripſi, erat expreſſum.* " Ego Eliſabetha Hungariae
„ Regina annorum aetatis ſeptuaginta duorum, mul-
„ tum infirma et podagroſa, vſa ſum per vnum an-
„ num iſta recepta, quam mihi dedit quidam anti-
„ quus Eremita, quem nunquam videram, nec an-
„ te, nec poſt, et fui cito ſanata, atque omnibus
„ apparens vltra modum pulchra, ita vt Rex Polo-

Digitized by Google

„ niae petierit me in matrimonium, cum ego et „ ille vidui eſſemus, renui tamen id agere amore „ Domini mei Ieſu Chriſti, a cuius angelo, credo, „ me hanc accepiſſe medicinam. „ Recepta: *Aquae vitae quater deſtillatae partes tres, ſummitatum et floris roſmarini partes duas, ponantur ſimul in vaſe bene clauſo, ſtentque in loco calido per horas 50. tum alembico deſtillentur, et mane in cibo, vel potu ſumatur drachma vna ſingulis ſeptimanis ſemel, et omni mane lauetur facies cum ea, et membrum aegrum. Renouat vires, acuit ingenium, mundificat medulam et neruos, viſum inſtaurat et conſeruat, vitamque auget.* Ita Pravotius de Breuiario. Sed vti errores craſſi hiſtorici in narratione hac Eliſabethae adſcripta commiſſi, docent aperte, deſcriptionem hanc Breuiario Podagaſteriano allinitam, non eſſe eius genuinam: ita de inuentione medicinae et virtutibus multis in morbis, nullum eſt dubium. *a)* Huc 2.) pertinet vſus papyri chartaceae, ſeu lineae in Hungaria, qui annis ſeculi huius primis coepit initium. Scriptitaſſe prius Hungaros, exemplo aliarum nationum, in membranis pergamenis, notum eſt. Nunc denique, priusquam aliae id feciſſent, permutarunt illi eas, cum commodiori et parabiliori, ex pannis detritis confecto. Priorem eam eſſe apud nos, quam in Gallia, Anglia, Germania, certum eſt. M. Daniel Cornides, vir ex vero doctiſſimus produxit, in opere periodico: *Vngriſches Magazin*, Poſonii 1781. in 8. Tomi I. Part. II. p. 129. ſeqq. Epiſtolam Cardinalis Gentilis, et Legati Romani in Hungaria, Poſonii, die 2. Maii anno 1309. ad Epiſcopum Tranſilvanienſem Benedictum, in *charta linea* ſcriptam,

a) Vide haec fuſe apud Cl. Stephanum Veſzprémi in *Succincta Medicorum Hungariae et Tranſiluaniae Biographia.* Centuria I. p. 39. Centuriae II. Part. I. pag. 213.

Quale documentum periodi huius, ſupra laudatarum nationum producere nondum potuerunt. Eſt vero veroſimile, chartam hanc primum ex Italia, cum primo Rege natione Italo, Carolo Roberto circa annum 1300. atque ipſo Cardinali Gentili, illatam eſſe Hungariae. Ibidem namque Officinae papyraceae, cum alibi parum vel nihil, de charta hac notum fuiſſet, iam initio ſeculi huius, in flore fuerant. Promouebat ampliorem eius in Hungaria vſum, facilis eam Ancona comparandi, vbi ars chartam conficiendi maxima tum florebat, occaſio. Vrbs haec iam tum mercatum cum vrbibus Dalmaticis exercebat: immo ab anno 1236. pactis commercia ſua (Inſtrumentum tale Ioannes Lucius in memorie iſtoriche di Tragurio ora detto Trau, Lib. III. cap. 9. produxit,) cum vrbe Traguriensi firmabat. Quam facilis fuit itaque per Dalmatiam eius in Hungariam promouendae ratio! *a)*

§. 9.

Prouehimur ad ſeculum XV., quod conſenſu omnium, reipubl. in Hungaria litterariae, prae reliquis nationibus Europaeis, fuit fauentiſſimum. Quicquid frugis bonae, per prouincias reliquas diſperſum reperiebatur, id in Hungariam, tanquam in centrum confluebat. Fautores ſcientiarum, viri docti, libri tam MSS. rariſſimi, quam recenter typis procuſi, ſcholae litterariae, tam altiores, quam inferiores, ſocietates eruditae, atque amor ciuium quidam erga litteras plane ſingularis faciebant: vt feruere ſtudiis omnia vidiſſes. *b)* Vt reuera in Hun-

a) De antiquitate chartae hodiernae ex detritis pannis confectae vid. Monteſalconius Palaeographiae Lib. I. cap. 2. pag. 17. ſeqq. et Lib. IV. cap. 3. pag. 278. vbi docet, decimo iam, poſt Chriſtum natum ſeculo eam in vſu fuiſſe: an et antea? ignorari.

b) Sequemur in periodo hac enarranda, et in compendium mittemus *Tentamen* noſtrum *Hiſtoriae Litterarum ſub Rege*

Digitized by Google

garia, non ſeculo XVI. vti in reliqua Europa, ſed XV. *renatas eſſe litteras*, *merito dixeris*.

§. 10.

Vt grata poſteritas, Fautoribus, per quos litterae, ſeculo hoc ab exilio reuocatae, ſuperſtites et ſaluae perſtitere, immo ciuitate Hungarica donatae, cultae amplius et elegantiores redditae ſunt, gratiam quadantenus poſt cineres referat: eorum ante omnia, data opera, expromenda ſunt nomina. Sunt vero illi: Sigismundus et Matthias Coruinus, Reges, Ioannes Vitézius Archiepiſcopus Strigonienſis, alter Ioannes Vitézius, ſub Iani Pannonii nomine notus, Vrbanus Doczi, Nicolaus de Báthor, Dionyſius Szétſi, Michael Orſzág de Guth, Michael Szilágyi de Hörögſzeg, Ladislaus Gerebus, Thomas et Franciſcus Erdődii, Petrus Vardai, Stephanus Fodor, Ioannes, diuerſus a duobus illis, Vitézius cet. et quae Regibus maritis adiungendae fuerant coniuges merito, Maria et Beatrix Aragonia, Reginae. *a)*

§. 11.

Facile iam patebit hinc, ampliſſimam periodo hac, fuiſſe in Hungaria virorum eruditorum ſegetem. Nos praecipuos, ſecundum diſciplinas dabimus. Ex *Ordine Theologico* fuere: Henricus Praepoſitus Budenſis Th. Doctor, Ioannes Dominici, Ladislaus Báthori. *b)* Petrus Niger ſeu Schvartz,

glorioſiſſ. Mathia Coruino de Hunyad in Hungaria, Lipſiae ex officina Sommeria, 1769. ita tamen, vt neglecta, vel eo ſpectantia ſuppleamus, perperamque poſita corrigamus.

a) Laudes meritorum poſterioris huius in rempubl. Hung. litter. licet non omnimode veras, vid. in Bonfinii *Sympoſio Trimero*, ſeu *Dialogis de Virginitate et Pudicitia coniugali*, edit. Francofurtanae, anno 1621. pag. 12.

b) Vertiſſe hunc Biblia Sacra in idioma Hungaricum circa annum 1456. inter caeteros auctor eſt Ignatius Pongrácz in *Triumpho Paulli*, pag. 51. et 65. Poſonii 1752. Nemo ta-

Digitized by Google

Martinus Polonus, Ioannes Gattus, Aurelius Brandolinus, Michael de Hungaria, Michael de Varadino, Pelbartus Temeſuarinus, Nicolaus de Mirabilibus, hungarice Tsuda Miklós, Georgius de Schomberg, Ioannes Vitézius, Vrbanus Doczi, Ladislaus Gerebus, Nicolaus Báthori, Thomas Erdödi. Quod *Iuris* attinet *ſcientiam*, ad praeſens et anteriora ſpectat ſecula; quod Ludouicus Viues Libr. IIII. de *Cauſſis corruptarum artium* inquit: *In Pannonia quemadmodum accepi, viuebant olim ſine Iuris interpretibus*, (id de Iure Ciuili intelligendum, non Canonico, cuius Doctores frequentes fuiſſe notum eſt,) *non tamen ſine Iure. Nam ſimpliciter et bona fide ex antiquis moribus, et paucis quibusdam legibus res iudicabant, immo diſſenſiones ſuorum ciuium, facile componebant, et quemadmodum de Seruio Sulpitio dicit Cicero, tollere controuerſias malebant, quam conſtituere.* Verum enim vero, ſeculo hoc, praeſertim ſub Mathia Coruino, omnia mutari viſa ſunt. Hic etenim omnium ſcientiarum amantiſſimus, reiecto paululum ſimplici iurisprudentiae patriae habitu, neque iure, iurisque conſultis Romanis, regnum carere voluit. Dedit ei occaſionem, matrimonium cum Beatrice, in cuius comitatu ingreſſi aliquot Iurisconſulti celebres Hungariam, cum ſaepius Rege praeſente, honorificam legum Iuſtiniani feciſſent mentionem, praedi-

men impreſſane fuerit typis, an MSS. haereant, immo vel vidiſſe ea ſe vnquam aſſeruit. Quid? ſi particulae earum fuerint, de quarum altera, Georgius Káldi, in Bibliorum Hung. editione anni 1626. §. IV. in Tabula informatoria ait ſibi a viro fide digno affirmatum fuiſſe, viſam a ſe Scripturae S. partem praecipuam, in Hungaricum conuerſam in codice, qui ante annos 200. (proinde circa annum 1428. exaratus fuerit,) altera vero a Catherina de Frangepanibus circa an. 1530. Benedicto Komiati, quae continebat Epiſtolas Paullinas, ab erroribus perpurganda tradita.

Digitized by Google

caſſentque, quam profunda ſapientiae myſteria iis reperiiſſent: perſuaſerunt ei, vt exercitium illarum in ſuas prouincias reciperet. Re conſtituta, vocati ſunt ex Italia eruditiſſimi in his ſcientiis doctores, quibus non ſcholae tantum, ſed etiam fora concredita. *Coeperunt illi*, pergit Viues, loco laudato, *formulas praeſcribere, quibus eſſet petendum, atque excipiendum, dies legitimos notare, iudici quoque aliquid aſſignare, quod diceret, ne muta eſſet perſona. Breui tempore, vbi nullae prius erant lites, omnia vidiſſes feruere litibus, controuerſiis, petitionibus, repetitionibus, exceptionibus, comperendinationibus, procraſtinationibus. Erat prorſus fabula, niſi quod damnoſiſſima, cetera feſtiua imprimis, et ad riſum mouendum apta, hominibus vtique otioſis, et quibus nihil eſſet controuerſiae. Quod malum tantum, et tam ſubitum, quodque late invaſiſſet plurimos, quum animaduertiſſent homines pudentiores, ad regem eſt res delata, qui ea cognita, Iure conſultos illos, continuo regni finibus iuſſit excedere, et omnia in priſtinam morem revocari. Sedata eſt ſtatim tempeſtas illa, tanquam ſe venti poſuiſſent.* Haec itaque fuere fata Iuris Romani in Hungaria. Erant nihilominus in ea, qui in Canonico et Hungarico, ſuam exercuere operam. Inter eos: Hermannus, Parochus Leutſchouienſis AA. et vtriusque Iuris Doctor, Lampertus, Praepoſitus, Iuris Canonici Doctor, Stiborius de Stiborich, Andreas de Benziis, Thadeus de Vito Mercato, Nicolaus de Bihnaro, Michael de S. Nicolao, hungarice Szent-Miklóſi, Thomas de Trutiis, Caſparus Bak de Berend, Nicolaus Stock, Georgius Leudeſchitt, omnes Iuris Canonici Doctores, Dionyſius de Szech, Ioannes Orſzág, Nicolaus Barius, Donatus Aretinus, Thomas de Iba falua, Thomas de Nyirkaló, Stephanus Vardai. Succedant *Medici:* Simon Cloſtein, Ioannes Stock, M. D. et Sigismundi Imper.

Phyſicus; a) Ioannes Vangio Francus, Chriſtophorus Gallus, Bartholomaeus Montagna; Iulius Aemi-

a) Inſigni proſequebatur virum hunc Sigismundus Imperator gratia. Id, quod vel ex ſolo ſequenti patet diplomate: Sigismundus D. G. Romanorum Imperator. -- -- Honorabili Ioanni Stock Medicinae Doctori, Praepoſito Eccleſiae S. Martini in Scepus, Phyſico et Conſiliario noſtro. -- Imperialis Maieſtatis ſolium, non tam diuitiarum, aut potentiae latitudo, quam virtuoſorum hominum familiaritates exornant. --- Dum itaque ad illam approbatam fidelitatis tuae conſtantiam, prudentem quoque legalitatis induſtriam; quibus de reſpectu noſtrae Maieſtatis duodecim annis iam transactis, tantusque Phyſicus noſter, commendabilem reddere ſtuduiſti, aciem noſtrae mentis conuertimus, dumque grata tuorum ſeruitiorum obſequia, quibus perſonam noſtram tuis ſanis conſiliis et ſcientia honorare curaſti, et curas inceſſanter, pio contemplamur contuitu, ad ea vtique Maieſtas noſtra benignis inclinatur affectibus; quae tui ſtatus exaltationem et honorem concernunt pariter et profectum. -- -- Ecce ex ſuperabundanti praemiſſorum tuorum meritorum intuitu, te praefatum Ioannem, animo deliberato, ſanoque Principum, Comitum, Baronum et Procerum accedente conſilio --- in noſtrum Phyſicum et Conſiliarium ac familiarem noſtrum continuum commenſalem iterum aſumſimus, et aſſumimus per praeſentes -- decernentes et expreſſe volentes, quatenus tu ex nunc in antea vniuerſis et ſingulis libertatibus, iuribus, gratiis, priuilegiis, indultis, immunitatibus, honoribus, praerogatiuis et dignitatibus, vbique locorum gaudere et perfrui debeas atque poſſis, quibus caeteri Phyſici et Conſiliarii ac familiares noſtri continui commenſales, freti ſunt hactenus et fruuntur. -- Mandamus igitur vniuerſis et ſingulis Principibus, Eccleſiaſticis et Secularibus, Comitibus, Baronibus, Nobilibus, Militibus, Clientibus, Officialibus, ciuitatum, oppidorum, villarum et locorum Communitatibus et Rectoribus eorundem caeterisque noſtris, et Imperii noſtri S. ac regnorum noſtrorum Hungariae ac Bohemiae Subditis et Fidelibus, quibus praeſentes exhibitae fuerint, firmiter et diſtricte, quatenus te, dum et quoties ad eos, ex eorum dominia et loca perueneris, recommendatum habentes, propen-

Digitized by Google

lius, Franciſcus Fontana, Ioannes Tſchtel; Philippus Valór, N. Branche, M: Sebaſtianus Mathiae Coruini Archiater: Expromamus vltimo *Philoſophos*, *Mathematicos*, *Hiſtoricos*, *Rhetores*, *et Poetas*. Sunt vero horum praecipui: Andreas de Odorino, AA. LL. M: Matthaeus de Diernach, Thomas de Vieſenburg, Ioannes Mode, M: Nicolaus de Hittendorf, Ioannes Vitézius *a)*, Ioannes Müller de Regio Monte *b)*,

ſius decenti pertractent honore, et condignis fauoribus proſequantur, nec non tibi cum familia, equis, baliſtis, armis, curribus et rebus tuis ſingulis, dum et quoties per te ipſum, aut tuo nomine deſuper requiſiti fuerint, velint et debeant prouidere contactum ad honorem et ſpecialem reuerentiam noſtrae Caeſareae Maieſtatis, et ſicut nobis ſingulariter voluerint complacere. -- Datum Poſonii anno 1435. die 27. Decembris. -- Qui integrum legere cupit, adeat Analecta ſcepuſ. Cl. Caroli Wagner, Part. III. pag. 56.

a) Ioannem de Zredna, Cancellariae Regis Hung. Protonotarium, cuius epiſtolas in vnum volumen retulit Paulus de Iuanich, Georgius vero Schwandtner, Scriptt. rerum Hung. Tom. II. inſeruit, non alium eſſe, quam Ioannem Vitézium Epiſcopum Varad. apodictice docuit Godofredus Kéler peculiari Diſſertatione, quae tamen typos haud vidit. Annuente Auctore, argumenta ſua fecit Cl. Horányi in Memoria Hung. T. III. p. 594. ſeqq.

b) Praeter opera magni huius Mathematici alibi a nobis recenſita, lubet hic innuere opuſculum extranei quidem auctoris, Hungariae tamen bono editum ſub titulo: *Tabula Minutionum ſuper Meridiano Budenſi*, anno Domini M. CCCC. XL. Eſt ſpecies Calendarii aſtronomici, quod ſequentes continet particulas. Docet aureum numerum, Litteram Dominicalem, &c. Conſtitutionem Syderum, aëris, Venae ſectionis, et medicinarum Tabellam, ſecundas et infauſtas dies, ſeminando item et plantando aptas, informationem nullas futuras anno hoc Ecclypſes, contra vero, qui annis 1485. et 1487. acciderunt, eſſe expectandas. Infra, inſignia Hungariae apparent, cum ſubſcriptione: *Impreſſum Viennae per Ioannem Vinterburg.* Ad partem ſiniſtram: *Haec Muncz:* typus eſt medio-

Digitized by Google

Martinus Polonus, Antonius Torquatus, Antonius Bonſinius, Aurelius Brandolinus, Ioannes Thuroczius, Galeotus Martius, Paullus de Iuanich, Thadaeus Vgoletus, Ioannes Barbeta, Ioannes Beckenſchlager, Ianus Pannonius *a)*, Petrus Ranzanus, Nicolaus Báthori, Gabriel Rangonius, Ioannes Thúz, Chriſtophorus et Stephanus Fodorii, Franciſcus Meſter, Martinus Barletius, Ioannes Vitézius, Epiſcopus Veſzprémienſis, Franciſcus Bandinus, Aleſius Ladislaus Vitézius, Franciſcus Erdödi, Ioannes Dalmata, Albertus Chanadinus, Cariolanus, Cepio Dalmata, orator et hiſtoricus eloquentiſſimus, Iulius Dalmata, Aelius Ceruinus. poëta inſignis, Antonius Marcellus, Antonius Nimerius, Mathematicarum Artium peritiſſimi, Benedictus Miſſulus, aſtronomus et Iurisconſultus egregius, Marcus Marulus *b)*, Felix Raguſinus,

cris, rubro et nigro mixtus monachalis, vna Phyl. Auctor Muncz fuit Canonicus ad S. Stephanum Viennae, quem aiunt in Aſtronomia adeo excelluiſſe; vt aetate ſua, nulli ſecundus eſſe putaretur.

a) Fuiſſe hunc non in humanioribus ſolum, ſed in ſeuerioribus etiam diſciplinis ac praecipue mathematicis exercitatiſſimum, patet ex eius epiſtola ad Ioannem Gazulo Raguſanum incerto anno data, quae extat epiſtolarum Mathiae Coruini Part. III. Ep. XLIX. pag. 95. ſeq. Vbi pag. 96. haec: Caeterum rogamus vos quam diligentiſſime, vt armillas Ptolomei, et alia inſtrumenta, de quibus in opere veſtro (aſtronomico) mentionem facitis, nobis ad expenſas noſtras, iſthic apud vos paranda, et conficienda procuretis, quoniam nos hic in regno Hungariae ſcitos harum rerum artifices nullos habemus.

b) Agit de his, aliisque quam plurimis Vincentius Periboenius in oratione de *Origine, Succeſſibusque Slauorum.* Phariae anno 1525.

ſinus, Nicolaus de Farnad *a)*. Vt nihil in praeſens dicam de Muſicis, tertii nempe generis eloquentiae, praeter oratoriae et poeticen, cultoribus, de quibus, Petrus Epiſcopus Vulturanenſis, Legatus ad Matthiam a Sixto IV. miſſus, in epiſtola, Buda, an. 1483. ad Pontificem ita ſcribit: *Habet* (Mathias) *cantorum capellam, qua nullam praeſtantiorem vidi.* — vid. Péterſii Concil. T. I. 9. (5.) *b)*.

§. 12.

PulchreVirorum doctiſſimorum conatibus ſuffragabantur *Studia Generalia*, ſeu Academiae, quarum ex fundamentis eduxerunt alias, alias conſeruarunt,

a) Prodiit Viennae ſub finem praeſentis, aut initium anni ſequentis, (nam annus non eſt appoſitus), liber litteris monaſticis in 4. impreſſus, ſub huius nomine, hoc titulo: Compendioſa quaedam, nec minus lectu iocunda deſcriptio vrbis Hieruſalem, atque diligens omnium locorum terrae ſanctae in hierosolymis ordinatio: per quendam deuotum in Chriſto fratrem diui Franciſci de obſeruantia nationis vero Hungaricae luculenter: nam ea ipſa terrae loca propriis conſpexit oculis: congeſta: ac breuiter comportata: incipit feliciter. 1. Alph. ---

b) Vladislai II. Muſici aulici an. 1494. fuerunt: *Cantor regius, cui ſuberant Cantores pueri Domini Regis, Tubicines Regiae Maieſtatis, Antonius et Ioannes Regii fiſtulatores, Grimpeck Organiſta Domini Regis.* De cantoribus dicitur, *quod cecinerint in menſuris coram Regia Maieſtate.* Adiiciamus obiter *Pictores* huius aetatis celebriores, quales erant an. 1439. Poſonii Caſparus et Ludouicus: ſub Mathia Coruino, Philippus Lippi de quo in *Kernhiſtorie aller freyen Künſte und Wiſſenſchaften. Leipzig 1748. Erſtes Stück, Geſchichte der Zeichenkunſt und Mahlerey.* pag. 27. haec lego: *Im Iahre 1505. gieng des liederlichen Lippi (Mahlers) Sohn Philipp von der Welt ab, der ſeinen Vater an Kunſt und guten Sitten übertroffen. Mathias Coruin, König in Vngarn bediente ſich einigemal ſeiner Geſchicklichkeit, in Verfertigung verſchiedener Gemählde, die meiſten andern Sachen hat er vor Rom gearbeitet.* Sub Vladislao II. Abbas de Madocſa.

alias vero auxerunt beneficiis Principes. *Poſonienſis* ſeu *Iſtropolitana* ſeculo hoc accepit initia. Vix conſedit Mathias Coruinus, Princeps vti doctiſſimus, ita litterarum amantiſſimus, ad clauum reipublicae, ferens aegerrime, Hungaros doctrinarum domicilio, in quo ſubliniores, praecipue theologicas condiſcerent diſciplinas, eſſe deſtitutos, multosque ingenio claros, itineris et ſumtuum difficultate deterritos, a litterarum ſtudiis abſtrahi, nouam ſcientiarum omnium Vniuerſitatem inſtituere, in animum induxit. Itaque ergo, Ioannis Vitézii et Iani Pannonii opera, Paulum II. Rom. Pontificem, anno 1465. interpellat, atque vt mos ferebat, Iura Vniuerſitatis expetit. Non illubens annuit votis regiis Pontifex, et quid eatenus fieri velit, datis ad Duum - Viros hos eodem anno litteris, perſcribit. Senſus earum ſequens eſt: ſi quidem Pontifex perſpiciat, per litterarum ſtudia tenebras ignorantiae fugari, commoda omnigena, ſpiritualia et corporalia, priuata et publica conferri: libenter ſe votis eorum annuere, qui ſtudia haec colere et augere intendant. In his, Regi Mathiae, qui exponit, in Regno Hungariae, licet amplo et fertili, *non vigere aliquomodo ſtudium generale a)*, ſubditos vero ſuos, illos etiam, qui ad litteras colendas vel maxime apti forent, partim propter paupertatem, partim itineris et idiomatum impedimenta, ad loca vbi ea floreant, commeare, magno cum religionis et regni damno, in illis imprimis partibus, infidelibus contiguis, quod viris litteratis indiget, non poſſe:

a) Neque mirum, cum ſcientia princeps, nempe Theologia, cui plurimi omnium, aetate illa ſe mancipabant, aperte Bulla Martini V. de qua ſupra egimus, doceri, fuerit prohibita: atque ita neglecta Vniuerſitate Quinque Eccleſienſi, Italiam plerique petierunt. Id Rex Mathias tolli vult, atque *quascunque facultates*, ergo etiam Theologicam, ad exemplum Bononienſis expetit et impetrat.

atque ideo poſcit, concedi ſibi Studium Generale fundandi facultatem: his ex rationibus concedere ſe, ius in quacunque ciuitate Hungariae, Studium Generale *cum quibuscunque facultatibus*, etiam cum Cancellario, ac ſalarii deputatione, inſtar ſtudii Bononienſis, erigendi. *a)* Factus compos a Pontifice voti Mathias *b)*

a) Vide integram Bullam in laudato *Tentamine* noſtro p. 54. 55.

b) Regem Mathiam fundatorem eſſe, non Ioannem Vitézium Archiepiſcopum Strigonien. plane mihi perſuaſit Cl. Horanyi in Memoria Hungarorum Tom. III. p. 116. ſeqq. Contra quam reliqui patriae hiſtorici crediderunt atque in vrbe ipſa, iuxta domum Praepoſiturae S. Martini, non vero in vico flumentaneo, vulgo Wedricz dicto aedes academicas locatas fuiſſe, docet Carolus Péterſi in *Conciliis Hung.* Tom. II. p. 16. Nempe circa annum 1550. lis fuit inter Franciſcum Vjlaki Ep. Iaurin. et Praepoſitum Poſonienſem, atque Simonem Cayrus de Salucze Ciuem Poſonienſem, de area muro circumdata, quae olim ad vniuerſitatem hanc ſpectabat, parte vtraque ius ſibi in eam vendicante. Ex parte Praepoſiti patronus cauſſae Valentinus Iecelius cauſſidicus Viennenſis ſequentem fecit coram Magiſtratu Poſonienſi, coram quo lis decurrebat, deductionem: -- Mathias -- Hungariae -- Rex -- bono et deuoto ſpiritu donatus, ad laudem et honorem diuinae Maieſtatis, ſuique regni decorem, atque illuminationem, in hac ipſa ciuitate Poſonienſi, pro ſtudentibus, bonas et ſacras litteras addiſcere volentibus, Vniuerſale ſtudium, quod vulgo Academiam appellant, erexit. Et pro reſidentia tam Doctorum, quam ſuppoſitorum habitationibus, quandam amplam domum et curiam plures habitationes in ſe habentes, in hac ciuitate Poſonienſi, iuxta domum praefatae Praepoſiturae Eccleſiae Poſonienſis, in orientali plaga ſituatam, quam et muro, opere egregio conſtructo, vsque ad coemeterium eiusdem Eccleſiae Poſonienſis verſus meridiem ampliari fecit. Cui quidem ſtudio vniuerſali Reuerend. D. Georgium de Somberg, illius temporis in dicta Eccleſia Poſonienſi Praepoſitum in Vice-Cancellarium praefecit, eiusque Succeſſores praepoſitos pro tempore exiſtentes, ſucceſſiue Cancellarios fieri voluit. Atque in eodem ſtudio ſeu Aca-

ſedem Academiae, Poſonii *a)* ſtatuit, atque anno 1467. menſe Iunio inaugurauit. *b)* Cancellarium eis Ioannem Vitézium Archiepiſcopum praepoſuit *c)*, vi-

demia (vita ipſius D. Mathiae Regis durante,) plures Baccalaurei creati extiterunt. Ipſo autem D. Mathia Rege vita functo, poſt illius obitum, hoſtilitate ingruente, (nempe a Maximiliano I. ob Coronam Hung.) propter diſturbia ingraſſata, Doctorum et Suppoſitorum, ſeu ſtudentium frequentia pedetentim defecit. cet.

a) In Bulla Paulli II. ad Praepoſitum Sombergium et Capitulum Poſon., in qua concedit praerogatiuam Praepoſito, mitra epiſcopali, pedo et annulo vtendi cet. an. 1469. idibus Aug. ſcripta, hanc in rem ita: Paullus Epiſcopus, Seruus Seruorum Dei, dilectis Filiis, Praepoſito et Capitulo Eccleſiae S. Martini, Hiſtropolitani, (vrbem hanc Poſonienſem Mathias Rex etiam identidem ita vocitabat,) Strigonienſis Dioeceſis, ſalutem. -- -- Hinc eſt, quod nos conſideratione chariſſimi in Chriſto Filii noſtri Mathiae Regis Hungariae Illuſtris, aſſerentis: quod oppido Hiſtropolitano, propter ſtudium generale ibidem nuper erectum, et veſtrae Eccleſiae plurimum afficitur -- -- vid. Péterfii, l. c. Ex his patet non Strigonio huc eſſe translatam, vti Cl. Chriſtianus Schier opinabatur.

b) Annum et menſem iſthunc eius eſſe natalem docent *Magnae compoſitionis Cl. Ptolomaei libri a Georgio Trapezuntio traducti*, in Bibliotheca Vindobonenſi Ciuica exiſtentes. Ad calcem Codicis, diuerſis picturis, inter has, Inſigniis Mathiae Regis exornati, eſt quadrata coeli figura, cum inſcriptione: *Figura Coeli, hora inſtitutionis Vniuerſitatis Hiſtropolitanae Anno Domini 1467. in Iunio tempore aequato hora 20. poſt meridiem praeciſe. In Eccleſia Cathedrali Strigonienſi, et erat dies Saturni et finis horae Martis.* Ex poſterioribus his verbis concludit Cl. Schier in *Memoria Academiae Iſtropolitanae*, ſedem Vniuerſitatis huius Strigonii primum (quod etiam Iſtrogranum, imo Iſtropolis etiam vocatur,) conſtitutam fuiſſe, ob quamcunque demum cauſſam Poſonium translata. Sed a vero id abeſſe, ſupra oſtendi.

c) Cancellarium hunc, non auctorem Academiae Poſonienſis fuiſſe, Ioannes Regiomontanus in dedicatione operi *Tabula-*

Digitized by Google

ces eius, muniis aliis impediti, obibat Procancellarius Georgius Somberg, Praepoſitus Poſonienſis, qui ad eam excolendam, viros eruditiſſimos vndi quaque ſumtibus regiis euocabat. Eſto, frequentiſſimos eos in Vniuerſitate hac fuiſſe, pronum ſit credere: nihilominus tamen, praeter Laurentium de Krumbach, Theologum, Nicolaum Schvikher et Aurelium Brandolinum, Oratorem, (de quibus Cl. Schier in exercit. de Academia Iſtropolitana,) M. Nicolaum de Hittendorf, et Ioannem Regiomontanum, qui ſcientias quadriuiales docuit, nullos eruderare potui. Pulchre ea, viuente Mathia, annis circiter 33. rerum ſuarum ſatagebat, litteras bonas promouebat, et eruditis praemia condigna concedebat, (ſane complures Bacalaureos creatos eſſe in ea, extra dubium eſt) ad mortem vsque ſui Auguſti: eo tamen viuis erepto, converſis in peius Hungariae rebus, et Vladislao vti alia, ita etiam ſedem hanc Muſarum negligente, pedetentim defecit. Sed non hic ſubſtitit, verum vlterius progreſſum eſt Mathiae, circa Vniuerſitates litterarum, ſtudium. *Budenſem* ſuam, a Sigismundo erectam, ſed iam collapſam *a)*, inſtaurare magno animo adgreſſus eſt. E viuis nempe decedente Si-

rum Directionum praemiſſa docet, vbi ita eum alloquitur: Quantam et quam perennem curam habeas condendi Studii Generalis, conclamatum eſſe iam pridem arbitror, cum ex vniuerſis litteratorum conſortiis, omnium profeſſionum doctiſſimos quosque viros arceſſere, officio fretus Regii Cancellarii ſupremi (nempe in Vniuerſitate, non regno, qui tum fuit Stephanus Archiepiſcopus Colocſenſis) cui coepto feliciſſimo, me quoque adeſſe voluiſti, docturum videlicet quadriviales facultates.

a) Inter alios, qui tam ſuperiori, quam hoc ſeculo in Vniuerſitate Budenſi docuerunt, producit quosdam Vlricus Reichenthal in *Hiſtoria Concilii Conſtantienſis* germanice ſcripta, Auguſtae Vind. anno 1483. edita, ita aiens: Von der hohen Schul zu Sündens, in Vnger gelegen, die kommen mit dem

giſmundo, non eam, quam is ei nitebatur concilia-re maturitatem, eſt conſecuta. Quod quidem, qui ſtatum periodi huius Hungariae cognitum habet, per-ſpiciet facile. Mors Alberti Regis optimi, periculo-ſiſſimis inundauit regnum motibus, Vladislao Polono hinc cum parte Hungarorum, Ladislaum poſthu-mum, cui Pars altera imperium cum Bohemis vin-dicare ſtudebat, oppugnante: Turca illinc vtramque prouinciis exuere adnitente. Compluribus annis, tu-multus hi continuabant, donec Vladislao anno 1444. ad Varnam caeſo, Ladislaus V. rerum ſolus potire-tur adoleſcens, paulo poſt et ipſe morte extinctus immatura. Non mirum itaque, ſi opus nouellum, curis Principes aliorſum vocantibus, ad magnitudi-nem iuſtam prouehi nequiuerit, vel forte penitus ſuſflaminatum fuerit. Mihi quidem prius arridet; cum Pontifex ipſe, in litteris, quarum ſenſum ſupra dedimus, *Studium* quoddam *Generale* innuat. Ma-thiae itaque Regi, orbus parente foetus animandus et ad iuſtam aetatem prouehendus relictus eſt. Id, quod is feliciter praeſtitit. Doctores ergo, in qualibet diſ-ciplina eruditiſſimos conuocat, ſtipendia ampliſſima decernit, atque, quo Hungaros ſuos, egentes prae-ſertim, ad colendas excitaret felicius litteras, de omni-

Erzbiſchoff von Gran. Lampertus Brobſt czu Ofen, Lerer geiſtliches Rechten, Simon Cloſtein Meyſter in der erznei, Dominus heinricus Praepoſitus Budenſis, Doctor in Theolo-gia. Mathaeus de Diernach. Thomas de Wieſenburg. Da-deus de vito mercato, Nicolaus de Bihnaro beyd Doctor De-cretorum. Huc ſpectat Ioannes de Horaw anno 1394. ex Vniuerſitate Viennenſi accerſitus. Ad mentionem, quod *Academia* haec alibi quoque *Sunda* vocetur, obſeruo, ex Academia Sigismundea, Patroni memoriam innuente, con-flatam eſſe per Contradictionem *Sundam*. Id, quod oſten-diſſe nos ſuſius vero ſimiliter in *Tentamine Litterarum, ſub Mathia in Hungaria*, pag. 53. putamus.

Digitized by Google

bus vitae adminiculis proſpicit, *a)* vehicula ſcientiarum libros, immanibus ſumtibus congerit. — — Palatium vſibus Vniuerſitatis dicandum, molitus eſt tam magnificum et auguſtum: ut a Romano luxu haud differret, ampliſſimaeque Vrbis ſimulacrum referret: quadraginta quippe millibus ſcholarium hoſpitio inſeruiturum. *b)* Quod tamen propoſitum, licet iam quadam parte, in effectum deductum, mors eliſit heroi e manibus. Copiam Doctorum, quibus Vniuerſitas haec inſtructa fuit, non exiguam fuiſſe, procliue eſt credere. Eo tamen non obſtante, perpauca eorum, ad aetatem noſtram, ſunt propagata nomina. Rectorum poſt inſtaurationem primus fuit Petrus Niger Herbipoli euocatus, ordini Dominicano adſcriptus. Vir pro aetatis ratione doctiſſimus, Martinus Polonus, Theologiae Profeſſor, Ioannes Müller de Regio Monte, Mathematicus celebratiſſimus, Poſonio huc delatus. De Antonio Bonfinio, Galeoto, Martio, Thadaeo Vgoleto, licet in aula Mathiae multis annis verſati fuerint, membra tamen Vniuerſitatis fuiſſe, (vtvt ſit veroſimile,) pro certo affirmare non auſim. De tertia, ſeu aetate prima, *Quinque Eccleſienſi*, vix habeo, tacentibus hiſtoricis, quod adiiciam. Florentiſſimam oporteret credere ſeculo hoc, ſi fide dignis poſſet fulciri teſti-

a) Diffuſe laudauit profuſam hanc Regis liberalitatem Petrus Schwarcz, ſeu Niger Academiae Rector in Epiſtola ad Mathiam nuncupatoria, *Clypei Thomiſtarum aduerſus omnes doctrinae Doctoris angelici obtrectationes.* Venetiis anno 1481. vbi inter caetera: *Praeceptores* ait, *et qui regendo ſtudio praeſidentes habentur, aurum quotannis abs tua Maieſtate affluenter accipiunt: ſcholaribus vero ipſis conſeruis meis, cibos, veſtimenta, lectos, et quae hominibus per diem ac noctem oportuna ſunt abunde largiris.*

b) Deſcriptionem fuſam Auguſti aedificii huius et rationes dedi in *Tentamine* meo ſaepe laudato. pag. 57. ſeqq.

Digitized by Google

monis, quod Zeilerus, atque Gabriel Szerdahelyi habent; duo interdum millia ſtudioſorum, (iſte plane quatuor mille ponit,) aluiſſe. *a)* Id eſt extra controuerſiam, ad finem vſque ſeculi conſtitiſſe intemeratam, licet mores eius et inſtituta ignoremus.

§. 13.

Iungendae ſunt Academiis ſcholae illuſtriores, quarum etſi complures narabimus: tamen multo frequentiores fuiſſe, at iam caligine ignorantiae merſas, plane credo. Quis etenim admittat, nullam Doczium Iaurini, Fodorium et Vitézium Sirmii, Veſzpremii, Gerebum in Tranſiluania, aliosque eruditos Magnates in ſuis municipiis, inſtruxiſſe? Sed hariolari nolumus, verum certa et explorata docere. Praecipua omnium eſt *Strigonienſis* Vitézii Archiepiſcopi monimentum. Ornabatur ea viuente parente, viris in diuerſis ſcientiis verſatiſſimis, Galeoto vtpote Martio, Ioanne Gatto et Aurelio Brandolino, qui ſpartam hanc, compluribus annis adminiſtrarunt. *b)* Suppar huic frequentia, antiquitate etiam ſuperior

a) Zeilerus in *Deſcriptione Hungariae*, pag. 108. iſte vero *in celebr. Vrbium et Oppidorum Hungariae Chorographia* Caſſouiae 1732. p. 269. Cf. Andreae Lochneri *Facies Iuris publici Hungariae.* Ienae 1757. Cap. VIII. §. IV. p. 50. Floruiſſe eam, immo minorem quoque Scholam ibi extitiſſe, ad finem vsque ſeculi, patet ex volumine quodam Bibliothecae Aug. Viennenſis inſcripto: Regeſtrum Perceptorum et expenſorum a Theſaurario Regio Epiſcopo Quinque Eccleſienſi anno 1494. *Die*, inquit, *2. Martii ad relationem Bradacs ſcholaribus ſcholae maioris Quinque Eccleſienſis dedi f. 111. Porro: diuerſarum ſcholarum ſcholaribus dati fl. L.* Sed quaenam illae?

b) Quin immo initio iam ſeculi floruiſſe apparet ex inſtrumento quodam a Peterſio in Concil. Hung. Part. I. pag. 182. producto, quo Controuerſia inter Praepoſitum et Canonicos Poſonienſes a Georgio Palotzai Archiepiſcopo Strigon. componitur. Finis eius ita habet: "Lecta et lata, et pronunciata eſt

Digitized by Google

eſt *Vacienſis.* Nacta paraecipuum Nicolaum de Báthor, vrbis Epiſcopum, Patronum, de cuius litterarum amore et eruditione multa Galeotus de *ſapienter Dictis et Factis Mathiae Regis Libro* memoriae prodidit, non dubito, quin floruerit feliciſſime. *Bartphenſis*, cuius iam ad annum 1435. mentionem inuenio, *Quinque Eccleſienſis*, *Poſonienſis a)*, *Alba regalenſis b)*, *Leutſchonienſis et Caſſonienſis*, quas hoc iam tempore floruiſſe concludo: quod ſub initium ſeculi ſequentis Leonhardum Coxum, virum celeberrimum

haec ſententia definitiua in porticu almae Eccleſiae Strigonienſis circa altare S. Nicolai Confeſſoris, anno Domini 1425. indictione tertia, die vero 20. menſis Ian. -- -- Praeſentibus ibi honorabilibus et egregiis Viris Dominis --- Thoma Decretorum, Nitrienſi, et Magiſtro Ioanne, artium Profeſſore, in Medicinis Doctoribus, Huntenſi -- Archi-Diaconis -- Andrea de Scepus; artium liberalium Profeſſore -- Canonicis Eccleſiae Strigonienſis. „ -- Quarum vero ſcholarum fuere Profeſſores? Mihi ita videtur, domeſticae Strigonienſis, vbi beneficiis fruebantur.

a) In quodam rationum anni 1439. libro in Tabulario vrbis Poſonienſis aſſeruato inuenio haec: Item auch an dem Tag (an Mitichen noch Dñi ne longe) hab wir gebñ in dy Schul zu dem oſt'piell noch des purg'meiſt' geſcheit umb 1.) ſuder holz dy ſten XLII. den. Vienn.

b) Memorat eam Ludouicus Tubero in *Commentar. de temporibus ſui temporis*, Lib. III. §. VII. apud Schvandtnerum Scripp. rerum Hung. Tom. II. p. 160. in haec verba: Milites (Maximiliani I. Albam Regalem a 1491. expugnantes) omni praeda, praeter res ſacras, eis conceſſa, a caede hominum cohibet, nemo enim ex oppidanis caeſus eſt, praeter paucos adoleſcentes, qui ſubito captae vrbis tumultu, e ludo litterario exciti, ſiue imprudentia, reique bellicae imperitia; atque adeo furoris militaris ignari, ſiue forte inſita Hungaris ferocitate, in hoſtem armatum et ipſi armati inciderunt. Quiquidem, ſi ſe ludo litterario, vel tectis incluſi continuiſſent, ſeu inermes in conſpectu hoſtium conſtitiſſent, prorſus fuiſſent inuiolati.

Henrici VIII. Regis Angliae olim paedagogum, Rectorem vocare ſuſtinuerint. *a)*

§. 14.

Inoleuerat ſeculo hoc XV. in Italia conſuetudo, *Societates* condendi *Eruditas*, in quibus viri docti, exercendis ingeniis, bonarumque artium ſtudiis prouehendis vacarent. Mature eam, confluentibus vndiquaque Italis, ſuam fecerunt Hungari. Duplicem hoc ſeculo, coactam eſſe reperio. *Budenſis* eſt altera, altera vero *Tranſiluanica.* Vtriusque, ſi non auctor, ſaltim conciliator videtur eſſe Conradus Celtis, vir aetatis ſuae clariſſimus. Budenſis illius Princeps, ſeu Praeſes, forte primus electus fuit Ioannes Vitézius, Epiſcopus Veſzprimienſis, quem ſodalitas, feſtiua hac ſolenitate ita alloquitur:

Danubiana cohors phoebeis digna triumphis,
Quam decorat claris Celtica muſa ſonis,
Principe te gaudet, concordique eligit ore
Patronum, et nutu ſtatque, caditque tuo.

a) Schemnicienſem porro, in *Tentamine* meo p. 63. memineram, quam a Mathia conſtitutam eſſe credebam, duce anonymo in libello, cuius titulus: *Idea principum, in ſapientia coronata Mathiae Coruini.* Tyrnauiae anno 1713. in 12. p. 63. Ex eo deriuauit commentum hoc Gabriel Szerdahelyi in *Cel. Vrbium Hung. et Oppidorum Chorographia.* p. 277. vbi ita ille: *in Ciuitatum porro montanarum* (a Mathia nempe et Beatrice) *viſitatione -- -- cum primis vero Schemniczii -- gloriam natiuam litterario Gymnaſio, Rectore D. Thoma Fabri, Pannonio, viro vndiquaque clariſſimo ſublimarit et auxerit anno 1418.* Obſeruaui denique impoſturam vani exſcriptoris cum in Abrahami Backſchai *Chronologia de Regibus Hung.* ad annum 1478. totidem Verbis hanc Mathiae peregrinationem enarratam legiſſem. Adiecit Backſchai obiter, *ſua aetate, id eſt circa annum 1567. Schemnicium Gymnaſio illuſtri, Rectore Thoma Fabri, viro vndiquaque doctiſſimo eſſe celebre:* id quod ineptus ille anonymus, non attenta Chronotaxi, illiniuit Mathiae.

Digitized by Google

Sodales reliqui fuere, Conradus Celtis, Poeta laureatus, Ioannes Graccus Pierius, ſeu Krachenberger, Romanorum Regi a Secretis, Auguſtinus Olomucenſis, ſeu Käſenbrot, Hungariae Regi ab Epiſtolis, Iulius Milius, ſeu Aemilius, Regis Hungariae Archiater, Ioannes Cuſpinianus, Poëta laureatus, Andreas Stiborius, Theologus et Mathematicus, Ioannes Stabius, Philoſophus et mathematicus, Chriſtophorus de Vaitmyl, Praepoſitus Pragenſis, Sturlinus Smalcaldia, eius paedagogus, Hieronimus Balbus, I. V. Doctor, Bartholomaeus Scipio, Medicus, Ioannes Schlechta, Regi Vladislao a Secretis, Georgius Neydeker, Regius Vng. Secretarius, Erasmus Viniſer Cracouienſis, Ioannes Tolophus, Canonicus Ratisbonenſis, Henricus Cuſpidius. Bonami duo Regi Rom. a Secretis. *a)* Alteram ſodalitatum harum

a) Deriuaui haec ex opere inſcripto: *Luci Apulei Platonici et Ariſtotelici philoſophi epitome diuinum de mundo, ſeu Coſmographia ductu Conradi Celtis*, impreſſum Viennae 1497. in fol. Apparent primum in libro: *Epiſodia ſodalitatis litterariae Danubianae ad Conradum Celtem dum a norico Gymnaſio ad Viennam Pannonie conceſſerat.* Applauſus iam Sociorum elegantes ſequuntur ab auctoribus, quos ſupra nominauimus, conſcripti. Vltimum Carmen inſcriptionem gerit ſequentem: *Sodalitium Danubianum Epiſcopum Veſzprémienſem, Principem Sodalitatis elegit*, prius iam in medium allatos. Sequitur mox dedicatio: *Conradus Celtis Protucius, Triformis Philoſophiae Doctor, Imperatoriisque manibus Poeta laureatus, Ioanni Fuſemanno Regio Senatori et Ioanni Gracco Pierio Prothonotario, ſodalitatis litterarie Danubiane Principibus. S. P. D.* vide ad haec Cl. Mich. Denis *Viens Buchdruckers Geſchichte biſz M. D. LX. Vienn bey Chriſtian Fridrich Wappler 1782.* Cuius nos opus oppido laborioſum et doctum in vſus noſtros conuertiſſe, non ſine conteſtatione grati animi apperte profitemur; nec non Cl. Veſzprémi in *Memoria Medicorum Hung.* Cent. I. pag. 2. e Cent. II. Part. I. p. 211.

Digitized by Google

eruditarum diximus fuiſſe Tranſiluanicam, ſeu ſeptem caſtrenſem, de qua nihil lego amplius, quam quod ipſe Celtis, in *Libro Epodon*, inter opuſcula eius Argentorati anno 1510. excuſo habet. Inducit is ſeptenariam (tot enim fuere) *Germaniae ſodalitatem litterariam canentem.* Statuitur itaque *ſodalis primus ſeptem caſtrenſis Danubius inquiens:*

Si clara Graeciae recenſeo lumina,
Erraticos ſeptem globos vincentia,
Vicinitatis rite munus exequor.
Seruant Eoas Graius et Getae plagas,
Qua Pontico ſeptem oſtiis Iſter mari
Illabitur ſeptemplici haud Nilo minor.
Hinc nomen eſt ſeptem datum caſtrenſibus.

Quinam vero mores, quae ſtatuta et ſtudia ſodalibus his fuerint Hungaris, ex eodem diſces poëta. *a)* Qui ita ad amicos ſuos:

Saepius mecum repetiſtis alta
Mente, quae rerum fuerint latentes
Inferum cauſae, ſuperumque quis ſit
Lucidus ordo.
Vnde ſublatum mare fluctuoſis
Turgeat ventis nebuloſus aër,
Vnde vel vultus triplices coloret
Nubibus iris.
Igneus Phoebi globus vnde tanto
Impetu currat rapido rotatus
Turbine et lentam roſeis reducat
Solibus vmbram.
Et modo celſas properans ad vrſas
Euocet flores, iterum rotatus,
Orbe decliui pluuiam recurrens
Pronus in Auſtrum.

a) Vide Carmen Celtis ad Sodalitatem Litterariam Vngarorum de Situ Budae et Monſtris, quae praeceſſerunt mortem D. Mathiae Pannoniae Regis, inter opuſcula ejus Argentorati anno 1510.

Digitized by Google

Neque vero ſolis his phyſicis et aſtronomicis ac mathematicis vacabant excolendis ſtudiis; immo vix fuit diſciplinarum genus, in his humaniores, Poetica, Oratoria, Ius Imperiale et Canonicum, Hiſtoria cet., quas non colere, omni niſu intendiſſent. Audiamus eundem Celtis, qui de ſocietate alia, nempe Rhenana, his ipſis legibus conſlata, ad eiusdem hoſpitem Heidelbergae, Ioannem Vigilium. Libr. III. Oda III. ita canit;

Quae tecum memini, tempora triuimus,
Diuerſis ſtudiis: nunc latios libros,
Graios et ſolymos, nunc Ciceronis his
Artes contulimus bonas.
Nunc vatum placidi carmina legimus,
Nunc quod Pontificum ſcrinia ſeutiunt,
Nunc quod Caeſareis Conſulibus ſcatet,
Grato voluimus otio.
Cum nox ſtelliferam protulit aream,
Quot ſtellas gererent lucidae imagines,
Intentis oculis connumerauimus,
Et quoquo fuerit loco.
Quae nunquam Oceano conditur vltimo,
Et quae praecipiti mergitur impetu,
Et quae cardinibus ſe moueat vagis,
Certo pendimus organo.

Poſtquam autem ſatisdatum ſapientiae, omnis ſodalium chorus:

Explicuit vino contractae ſeria frontis.

Ita et enim idem laudatus Celtis ad eundem Vigilium:

Hinc Bacchi laticis cymbia feruidi
Feruens menſa tulit, cum variis locis,
Hic numos nocuam perdit ad aleam,
Alter carminibus vacat.

Digitized by Google

Alter cornigeri pocula numinis
Amplexus pateris ampla patentibus
Haurit, dum titubat lingua potens mero
Verbisque officium negat. *a)*

§. 15.

Succedant ſeculi huius Bibliothecae, quas ſub Ludouico M. et Sigismundo Regibus, pro aetatis ratione, fuiſſe inſtructiſſimas, non eſt ambigendum: ſaltim Academias, Quinque Eccleſienſem et Budenſem iis caruiſſe, ab omni abhorret veriſimilitudine: quia tamen apud ſcriptores nullum earum inuenio veſtigium, nihil dicere habeo. Accedimus itaque ad aetatem Matthiae, qui, vti Romae Aſinius Pollio teſte Plinio Lib. VII. cap. 30. primus publicam inſtruxit Bibliothecam, ſic iſte primus in Hungariam induxit. Prima et princeps eſt *Budenſis*, quam litteratiſſimus Rex, circa annum 1465. inſtruere coepit. Videamus, quibus mediis, et methodo? Quicquid primum, typis recenter inuentis excudebatur, totum id Bibliothecae ſuae inferri iuſſit: Codicum dein MSS. magnam ex oriente congeſſit partem. Diſſipatis etenim, capta a barbaris Conſtantinopoli theſauro-

a) Non defeciuiſſe Hungaros noſtros ſocios, regione quippe ipſis opportuniſſima, a more aliorum, indicio eſt patera illa aurea, cuius fuſam deſcriptionem in *Tentamine* noſtro ſaepius laudato p. 75. ſeqq. legas, ab Auguſtino Olomucenſi, ſodalitati huic dono data. Finem et vſum paterae, genius fundo eius inſculptus, vuas in pateram exprimens, cum epigraphe: *Haec patera Bacchi munera larga ferat*, condocet. Patera haec in expilatione Budae a Turcis ſurrepta, inter barbaros illaeſa manſit; donec in obſidione Aſofenſi a Ruſſis intercepta, in Iudaeorum manus incideret, exque his a ſupremo Regis Poloniae Cancellario, Volfgango Dieterico Comite a Beuchlingen vindicata, Electoralibus Dreſdae deinde cimeliis eſt adgregata.

rum ſimilium ditiſſima, aliisque orientis vrbibus, Bibliothecis, commodam nactus eſt Mathias occaſionem, etſi non ſine immenſis ſumtibus, ſuam explendi cupedinem. Quos vero commode, ex Graecia nanciſci nequiuit: ſcriptorum opera compenſare ſtuduit. In vna certe vrbe Florentina, teſte Braſſicano, quatuor inſignes librarios, magnis alebat impendiis, quorum is vnicus fuit labor: vt omnes notae melioris auctores, et graecos et latinos exſcriberent. Nicolaus vero Olahus in *Hungaria* ſua apparatui Beliano ad Hiſt. Hung. Dec. I. Mon. I. p. 9. inſerta, vltro procedit. Inquit etenim, audiuiſſe ſe a maioribus, Mathiam Regem, dum viueret, aluiſſe ſemper, ſcopo, quem Braſſicanus retulit, triginta ſeruos amanuenſes pingendi peritos, quorum ſe plerosque, illo mortuo noſſe teſtatur. Praefectus his *Felix Raguſinus* Dalmata, et ipſe iam ſenex Olaho cognitus, qui non modo graece et latine, ſed chaldaice et arabice doctiſſimus, ſedulo animaduertebat, ne quis error in libris deſcribendis, committeretur. Ingentem hominum horum fuiſſe copiam, patet vel ex eo; quod teſte Heltaio in *Chronico Hung.* p. 168. *triginta tria aureorum florenorum millia annuatim inſumſerit in eos.* Excellens ſane liberalitatis Coruinianae in litteras documentum! His itaque ſtudiis, eum congeſſit, breui tempore (ſane vix 25. numerantur anni) theſaurum, quo aetas illa praeſtantiorem, ſelectiorem, atque forte etiam ampliorem non vidit, noſtra vero et ventura miratur, et non ſine intimo doloris ſenſu, caſum eius deplorat. Determinare quidem librorum numerum Pflugius in *Epiſtola, ad Seckendorfium de Bibliotheca Budenſi*, non audet: adiungit tamen, *ad minimum quinquaginta voluminum MSStorum ac typis impreſſorum millia adfuiſſe.* Quicquid eius ſit, copia erat pro aetatis ratione ampliſſima, in primis vetuſtate, raritate, pretio in-

Digitized by Google

fuerant concameratae, excelſae, et in apſida curuatae aedes, triplici ex latere libris, quarto autem duplici ianua, Regi altera, altera hoſpitibus admittendis ſeruitura, duplicique feneſtra, et ordine eo inſtructae, quo Graecos altera, altera Latinos contineret Codices. Docet id ipſe Olahus l. c. inquiens: Qua itur ad ſtationem ex latere interioris Bibliothecae, ad ſacellum D. Ioannis perforatum, vnde Rex Sacrum audire conſueuit, duae obuiae ſunt aedes concameratae, quarum altera voluminibus Graecis — referta erat, altera interior continebat codices totius linguae latinae, a primis rudimentis, ad arcem vsque omnium ſcientiarum. „ Singulis ſcientiarum generibus, peculiares conſtituti auro reſplendeſcentes foruli, quorum quemlibet velum ſericeum, coloribus et auro in variam formam diſtinctum, in quo index diſciplinae, ad quam libri illic repoſiti ſpectabant, arcendo pulueri, tegebat. In parte prima, quae pauimentum attigit, locata ſcrinia, artificioſiſſime elaborata, quibus volumina reliqua, quae in pluteis ſuperioribus deſtituebantur a loco, plura ſimul condebantur. Maximam partem, colligata erant membranis ſerico obductis, fibulisque argenteis, auro lucidis, omnia autem inſignibus Regiis, gentilitio nempe coruo, et Hungaricis inſtructa. Intus, imaginibus, magna arte pictis, tam Mathiae Regis, quam aliorum illuſtrium et doctorum virorum exornata, magnificentiam vere Regiam prae ſe ferebant. Quae dum praeſens ſpectaſſet Braſſicanus: *tunc certe*, inquit l. c. *non in Bibliotheca*, *ſed in Iouis gremio*, *quod aiunt*, *mihi eſſe videbar*. Praeter hanc, de qua huc

Ordinem Corinthiacum, repertum eſt nuper Budae circa domum vrbis praetoriam, Camerae antiquitatum in Vniuerſitate Budenſi iam illatum: cui Inſcriptio ſequens inciſa viſitur: *Mathias Princeps inuictus ingenii voluptati opus hoc condidit generoſum.* Litterae ſunt antiquae latinae.

Digitized by Google

vſque actum eſt, aliae quoque fuerant Bibliothecae, in diuerſis arcis locis poſitae, priore tamen illa, multo inferiores: — de quibus cum ſcriptores coaevi taceant, nihil dicere habeo. Ingentem mathematicorum adfuiſſe inſtrumentorum et variorum antiquitatis monumentorum copiam, nemo facile negauerit, qui animum erga ſcientias Mathiae perſpectum habet. Ante Bibliothecam conſtruxit Cameram in abſida curuatam, vbi coelum vniuerſum, qua ſpectat ad auſtrum, conſpicere licuit. Huc globum ſpectaſſe coeleſtem, a duobus geniis ſuſtentatum, non dubito, ad tempus electionis Mathiae in Regem Bohemiae indigitandum, compoſitum cum epigraphe:

Cum Rex Mathias ſuſcepit ſceptra Bohemae
Gentis, talis erat lucida forma poli.

Nihil iam addam de ingenti ſtatuarum, ex diverſis pretioſorum metallorum fuſarum copia: nihil de variis venerandae antiquitatis elegantiaeque et ingenii Coruiniani monumentis. Ad Bibliothecas itaque redeo, et antequam eas penitus deſeram, Cuſtodes earum et Praefectos enumerabo. Primus omnium, vel ſaltim, quorum nomina ad memoriam noſtram peruenerunt; *Galeotus Martius* Narnienſis Italus. Vir corpore obeſus, ingenio tamen elegans et facetus, ideoque Regi Mathiae cariſſimus. Secundus eſt *Thadaeus Vgoletus* Parmienſis, a Mathia ad docendum Principem filium euocatus, cui curanda (poſt diſceſſum Galeoti reor,) Bibliotheca quoque tradita eſt. Tertius eſt *Felix Raguſinus* graece, latine, chaldaice, et arabice, (vti ſupra dictum eſt) doctiſſimus. — Quartus iam ſub Vladislao *Felix Petantius*, vir ſcriptis clarus, Cancellarius poſt Reginae: de quo vide plura in Kerchelichii *Notitia praelim. de Reg. Dalmatiae, Croat. p. 87.* Secunda numero et loco eſt Bibliotheca *Strigonienſis*, a Ioanne Vitézio Archiepiſcopo condita et eruditis celebratiſſi-

ma. Laudatus nempe Praeſul vt in aliis, ita in Bibliotheca quoque inſtruenda et ornanda, Regem ſuum aemulatus, tantam breui congeſſit: vt cum praecipuis extra Hungariam certare potuiſſet. Scriptorum Graecorum et Latinorum ingentem complectebatur numerum *a)*. Cultum externum, repoſitoria ebore et ebano atque auro fulgentia demonſtrabant. Diverſi generis picturae, eo maiorem conciliabant loco elegantiam. Bonfinius haec ita deſcribit: *Triclinium in arce* (Strigonienſi) *ampliſſimum evexit: prominens vero ante Triclinium, e rubro marmore, ante ambulacrum, cum duplici podio, et ſuperbiſſimum extruxit. Ad Triclinii caput Sybillarum ſacellum e fornicato opere acuminatum ſtatuit, vbi ſybillas omnes connumerare licet. In Triclinio non modo omnes ex ordine Vngariae Reges, ſed progenitores ſcythicos cernere eſt.* Inter hos, ſequentes etiam effigies apparebant. Primo loco, viſebatur imago Regia, in throno dormitans: altero, imago quoque Regia, cuius ante pedes ignes diffuſi urebant, enecabantque mortales: tertio, duo viri luctantes pro Corona Hunga-

a) Non bibliothecae ſolum ſed Maecenatis etiam Vitézii indolem deſcribit Galeotus Martius *Lib. II. de Homine.* Baſileae 1517. edito: " Qui (Ioannes Vitézius) tempeſtate noſtra, muſas ex toto orbe fugatas ad ſe reuocauit, Hungariamque nouum Muſarum domicilium conſtituit. Vnde factum eſt, vt qui diſperſi fuerant docti, ad ipſum tanquam litterarum parentem, turmatim confluxerint. Nam diu cum eo vixit, proemioque affectus Aeneas Senenſis, qui poſtea Pontifex effectus, Pius cognominatus eſt. Non referam, quantis impenſis conſtruxerit illam, omnibus ferme mortalibus celebrem Bibliothecam, in quam omnium diſciplinarum momenta congeſſit. Et cum maximo calculo laboraret, librorum curam, diſciplinarum lectionem, doctorum hominum fauorem, reipublicae gubernandae, nam in eo multorum Regnorum onus recumbebat, nunquam dimiſit, neque poſt poſuit, quod me vidente factum eſt. „

riae: quarto denique diadema cidari inuolutum. — Non pauca quoque Inſtrumenta mathematica poſſediſſe, tantum matheſeos cultorem, a celeberrimis mechanicis, in his, a Ioanne Regiomontano ſabricata, nemo negabit. Huc referendus *Gnomon*, ſeu *Quadratum Geometricum* ab Andrea Peurbachio conſtructum, cuius etiam fabricam, canonem et Tabulam hic in vſus eius conſcripſit et transmiſit. En praefationem Peurbachianam ad Vitézium: " Gnomonem, quem dudum fieri poſtulabas optime Praeſulum, ligno factum accipe. Poſt, ſi voles, ex metallo fiet alter vſui facilior, aptior et accommodatior. Nam illo iam perfecto, dum eius vſum exercerem, in altitudinibus conſiderandis, via venit in animum, qua facilius effici poteſt opus, atque magis accomodatum. Exercitium enim eſt, quo reddimur doctiores. Nunc tamen, donec alter abſolutus veniat, ligneo contentus ſis, cuius compoſitionem, vſumque heic volui deſcribere. Fiant primum — — „ Vide *vitam Peurbachii* auctore Petro Gaſſendo, *operum eius Tom. V. p. 520.* Cupiebat virum hunc erudititiſſimum, ad aulam ſuam pertrahere Vitézius, tum adhuc Epiſcopus Varadienſis; amicus Peurbachii cordatiſſimus, ſancte pollicitus, fore ſibi omnia penitus cum eo communia: is tamen ſeu Academiae Viennenſis amore, ſeu alia de cauſſa, non ſe dimoueri Vienna paſſus eſt. Cl. Gaſſendus l. c. p. 521. Tertia inter publicas eſt *Varadienſis* Epiſcopalis, cuius Ianus Pannonius diſcedens hinc, cum Auunculo Vitézio, ad Archiepiſcopen Strigonienſem promoto, mentionem in opuſculis ſuis, ex edit. Budenſi pag. 306. facit, atque eam ita valere iubet:

Omnis ſub niue dum latet profunda
Tellus, et foliis modo ſuperbum
Canae dum nemus ingrauant pruinae.

Pulchrum linquere Chryſium iubemur,
Ac longe dominum volare ad Iſtrum.
Quam primum o Comites! viam voremus. —
Ac tu Bibliotheca iam valeto,
Tot claris veterum referta libris,
Quam Phoebus patara colit relicta,
Nec plus caſtalios amant receſſus,
Vatum numina Mnemonis puellae.
Quam primum o Comites, viam voremus. —

Inter reliquas excellebat quoque Ioannis Vitézii iunioris Epiſcopi Quinque Eccleſienſis, ſeu Iani Pannonii. Extat de ea Epiſtola eius ad Galeotum Martium in Coruinianis Caſſouiae Part. III. p. 33. in qua haec ſcribit: *Poſtremo ſuades, vt libros mittam. An nondum etiam ſatismiſiſſe videor? Graeci mihi ſoli reſtant, Latinos iam omnes abſtuliſtis. Dii melius! quod nemo veſtrum graece ſcit: puto et ex graecis nullum mihi feciſſetis reliquum. Quodſi didiceritis, ego mox Iudaicum ediſcam, et ex Hebraeis codicibus Bibliothecam inſcribam.* — —

§. 16.

Neque negligenda eſt Typographia, quam Rex Mathias, non multis poſt inuentionem eius annis, induxit, litterarumque, ope eius, augmenta promovere intendit. Adminiſter inſtruendae fuit Ladislaus Gerebus, conſobrinus Regis, eique ab epiſtolis, qui euocato circa annum 1472. ex Italia Andrea Heſſ, Typographo, artem hanc Budae exercere iuſſit. Seruauit beneficii huius memoriam ipſe Heſſus in *epiſtola nuncupatoria* ad Ladislaum *Chronico Anonymi*, quod vulgo *Budenſe* ab impreſſionis loco audit, praemiſſa. Quia vero liber eſt rariſſimus, atque vti ex ipſa hac dedicatione patet, eorum, qui ex officina hac prodierunt, immo omnium in Hungaria primus: non me ingratam rebar praeſtiturum lectoribus ope-

Digitized by Google

ram: ſi eum curatius paulo recenſuero. Liber eſt in Folio (vt dicunt,) minori, charta ad pergamenam prope craſſitie accedens; litterae initiales picturis inauratis paſſim conſpicuae: typus vero vltraquam reris, praeter aetatis illius rationem, non monaſticus, elegans. Ad calcem haec habet: *Finita Budae Anno M.CCCC.LXXIII. in vigilia Pentecoſtes per Andream Heſſ.* Opus integrum, in duas diſtinxit Auctor Partes. Priori exponit origines Hunnorum fabuloſas, quos ex Arca Noae, per Iaphetum, Nimroth, filiosque eius Hunor et Magor deducit: primas eis ſedes cum Patre Nimrodo in Perſide aſſignat, vnde filios indulgente patre ad paludem Maeotidem, hinc autem aucta gente, in Scythiam, cuius ſitum deſcribit, comitatur. Ex hac, poſterorum eorundem, decies centena millia, reliquis in patria relictis anno aerae vulgaris 328. Pannoniam ſub Ducibus Bele, Keme, Kodicha, Atila, Keue et Buda inuaſiſſe, belloque cum nationibus Pannoniam incolentibus, variante fortuna geſſiſſe, aſſerit: victores tandem Hunni Regem conſtituunt Attilam; de cuius expeditionibus, Gallicana, in eaque Argentinae, Lugduni, aliarumque ciuitatum euerſione, et Germanica, vbi praecipue trucidatio vndecim mille virginum ad Coloniam, ad Iſenacum eius concilia, atque poſt reditum in Pannoniam, Budae fratricidium, et quae alia fabuloſa occurrunt, diſputat. In appendice partis huius, quam ſub *Incidentium* nomine ſubiunxit, expeditionem Attilae Italicam, expugnationem Aquileiae, origines vrbis Venetae, mortem Attilae, bella filiorum Chabae et Aladarii inteſtina, atque reditum illius in Scythiam enarrauit. Pars Chronici poſterior, a ſecundo Hungarorum in Pannoniam ingreſſu, Ducum, et Regum res geſtas, a primo, vt vocabant, Capitaneo, Almo, ad Mathiae de Hunyad vsque coronationem, per capita, in compendio exhibet.

Digitized by Google

Quae omnia hic recenſere ſuperfluum tanto magis videtur: quod haec ipſa, totidem verbis, in opere Thuroczii paucis quibusdam demtis, aliis vero interpolatis, occurrant. Pars certe integra prior, ex poſteriore vero ad mortem vsque Ludouici M. ſegmentum, vix verbulo mutato cum Thurocziano illo concordat. Reliquorum, ad Mathiam vsque, Regum vitae, paullo fuſius ſunt omnino deſcriptae. Vnde in eam veni opinionem, vt credam, Thuroczium, Budenſis huius Chronici eſſe quoque auctorem, vel potius compilatorem: compoſito nempe ex opuſculis Anonymi et Ioannis de Kikelö, adiectisque, quae deſiderabantur, poſteriorum Regum rebus praeclare geſtis, compendio, eoque Budae typis Heſſianis anno 1473. excuſo, cum probari popularibus induſtriam ſuam videret Thuroczius: nouam, eamque quoad illa, quae ipſe curis ſuis elaborauerat, auctiorem, Kikelöianis et Anonymi relictis intactis, anno 1483. Auguſtae Vindelicorum procuraſſe exiſtimo. Perſtitiſſe typographiam hanc, ad finem vsque ſeculi ſalvam, *ex Miſſali Officiorum Diuinorum, ſecundum Chorum Eccleſiae Quinque Eccleſienſis, Ioannis Paep Librarii Budenſis impenſis, Budae anno 1499.* impreſſo, Cl. Veſzprémy, in Biographia Medicorum Hungariae, Cent. I. pag. 112. docere vult. Id ſi foret, res eſſet in vado. At vereor, ne confundat vir doctiſſimus, libri eiusdem editionem Venetam cum Budenſi, quae omnino anno hoc, bibliopola Paepio procurante prodiit.

§. 17.

Adiiciamus ſub finem Bibliopolas celebriores, qui impenſis ſuis non parum in Hungaria rempublicam adiuuerunt litterariam. Sunt vero, qui eruderari poterant, *Ioannes Paep*, quem anno 1499. Venetiis *Miſſale Diuinorum officiorum* procuraſſe ſupra diximus. Non minus ſumtibus propriis imprimi cura-

vit *Legendas Sanctorum Venetiis*, (inquit) *impenſis Ioannis Paep*, *Librarii Budenſis* 1498. in 4to. inſunt eis, Sancti quoque Hungarici. Eſt alter ſeculo hoc *Theobaldus Feger* Conciuis Budenſis, qui exprimi curauit Auguſtae Vindelicorum Ioannis Thuroczii *Chronicon Hungariae anno 1488. apud Erhardum Rathold.* Non minus ſumtibus huius lucem debent *Conſtitutiones Synodales Eccleſiae Cathedralis Strigonienſis.* In opuſculo, poſt breuem introitum, Primatis illius temporis, Hippolyti Eſthenſis, ſequuntur conſtitutiones, ſub ſuis titulis. Epilogus ita habet: *Finiunt Conſtitutiones feliciter Synodales Eccleſiae Cathedralis Strigonienſis Dioeceſis*, *Viennae impreſſae per Ioannem Vinterburg*, *cura et expenſis Theobaldi Feger*, *Librarii et Conciuis Budenſis*, *anno ſalutis 1494. die quarta decima menſis Aprilis.*

Digitized by Google

PARTIS POSTERIORIS

SECTIO PRIOR

TRADENS

CONSPECTVM

REIPVBLICAE LITTERARIAE

A RENATIS

AD

INSTAVRATAS LITTERAS

SEV AD ANNVM M. DCC. LXXVI.

§. 1.

Seculi XVI. initio, ſalua fuere ſcientiis in Hungaria omnia, et tanto ampliora ſperabant incrementa, quo maior tota Europa honor eruditioni tribuebatur, atque doctorum Virorum augebatur numerus. At vero ſubito, circa annum 1526. rurſum omnia deorſum volui coeperunt, et ni Deus alias proſpexiſſet litteris: peſſum itura videbantur omnia. Clades nempe a Turcis ad Mohács accepta, et Regi, et regno, et litteris fuit funeſta, eruditis, qua quemque ſors ferebat, fugientibus, Martis potius, quam Muſarum caſtra ſequentibus, bibliothecis expilatis exuſtis, peſſumdatis. Iniquiora ſecutura erant litteris: niſi ex exteris regionibus ſuppetiae latae, non ſolum eas ſtitiſſent: verum elegantiores etiam et ſolidiores

Digitized by Google

reddidiſſent. Conferto enim numero Iuuenes Hungari, Romam, Bononiam, Patauium, Geneuam et Baſileam, imprimis vero audita celebritate eius, Vittebergam excurrebant, et onuſti eruditione multifaria, in patriam redibant, atque ſcientiis pro virili opem ferebant. Sed ſequamur ordinem noſtrum.

§. 2.

Inſignes litterarum patronos venerabatur ſeculum hoc in Hungaria, Thomam Bakats, Ladislaum Szalkánum et Nicolaum Olahum Archiepiſcopos Strigonienſes, Stephanum de Verbötz, a) Petrum et Gabrielem Perény, Bartholomaeum Dragſi, Franciſcum Magócſi, Thomam b) et Franciſcum Nádasdi, Ste-

a) Virum hunc magnum fuiſſe Literatorum Fautorem, et litterarum amantiſſimum docent Opera eius aetatis eruditorum. Saltim Viennae, intervallo paucorum annorum, plus quam decem libri impreſſi, honori Verbotzii ſunt dicati, qui virtutes has ei tribuunt. Vide documenta in P. Deniſii *Wiens Buchdruckers Geſchichte.*

b) Quantum meritus ſit de Republ. non ſolum Ciuili Hungariae, ſed etiam litteraria, documento ſunt Litterae Philippi Melanchtonis, ad eum Lipſia, nonis Octobris anno 1537. datae, quarum fragmentum, ſequens eſt: *Intelligo autem ex Mathia* (Devay) *Te magno ſumtu ſcholam conſtituere* (Cſepregini forte, ubi ſub finem ſeculi celeberrimam floruiſſe certum eſt, an Sárvarini, vel Vj - Szigetini?) *et optimarum artium ſtudia excitare, quae res cum per ſe magnam laudem mereatur: tamen hoc tempore, cum belli cladibus litterae variis in locis delentur, multo ampliori laude digna eſt. Videris enim proſpicere poſteris: vt cum alibi deletae fuerint bonae artes, tamen ſeminaria reliqua ſint conſeruata Tua virtute, vnde iterum propagari in Pannonias doctrina vitae vtilis poſſit. — Mathiam Tibi commendo Virum optimum, praeditum egregia doctrina, prudentia et pietate. Ioannem Sylueſtrum, etiam hominem doctum, Celſitudini Tuae commendo.* Patet hinc etiam, Magnatem hunc a Vittembergenſibus non iam tum alienum fuiſſe. Fauorem poſteri amplius ſunt imitati.

phanum et Andream Bathori, Gregorium Horvath Stanſits *a)*. — omnes Summates Hungariae: non minus Magiſtratus LL. et RR. Vrbium, Barthſenſis, Caſſouienſis, Eperienſis, Leutſchouienſis, Cremni-

a) Fuit is Comitatus Scepuſienſis Vice-Comes, magni illius herois Marci, Szigethi propugnatoris, filius. Fundamentis ſtudiorum in patria poſitis, peregrinationem ſuſcepit eruditam per Germaniam, Italiam, Galliam, Heluetiam, in quarum Academiis, praeſertim Argentoratenſi, in qua diutius ſubſtitit, inſignia dedit eruditionis ſpecimina. Parta ſcientiarum et linguarum exoticarum, atque virorum celeberimorum notitia ampliſſima, et amicitia, in patriam redux, ad clauum poſt I. Comitatus Scepuſ. conſedit. -- -- Vt de meritis eius in rempublicam ciuilem taceam: inſignis eſt eius laus, quod non ſolum Gymnaſium in praedio paterno Stráſa ſeu Nerer, ingentibus excitauerit ſumtibus, ad quod conſeruandum florenos 600. annuos (ingens ſane aetate illa ſumma) expenderit, ſed ipſe etiam nouo quodam exemplo, docendo litteras prouehere ſtuduerit. Encomiaſtes eius mox laudandus ita hanc in rem: *Cuius rei cauſa Gymnaſium hoc Nerenſe, in quo iam nos quoque militamus, non ſine maximo ſumtu annuo ſuſtentauit, et non ſolum doctos viros, quorum opera in hoc ſuo propoſito vti poſſet, aliunde aduocauit, liberaliter fouit, promouit: verum ipſe etiam, nouo quodam exemplo, in Dialecticis Rhetoricis et Ethicis praeceptis, feliciter iuuentutem erudiuit, accutiſſimeque de materiis Theologicis diſputauit; et quod maius eſt, tres eruditos tractatus -- contra Sebaſtianum Lamium turbatorem Eccleſiae Keismarcenſis, bene magno cum iudicio conſcriptos euulgauit.* Vide haec et alia in opuſculo: *Duae Orationes Funebres, item Lachrimae Gymnaſii Neerenſis ſuper maturo obitu Magnifici Generoſi et incomparabilis Doctrinae et Pietatis Domini Gregorii Horuáth Stanſith Baronis de Gradecz, Domini in Nerer Schuabócz etc. ac Generoſae, Nobiliſſimaeque Matronae, Dominae Euphroſinae de Sember etc. Coniugis eiusdem, debitae Gratitudinis ergo collectae et in lucem editae per M. Nicolaum Erhardum Dalheim, Palatinum, tum Gymnaſii Neerenſis, nunc Scholae Bartphenſis Rectorem, Bartphae Dauid Guttgeſel excudebat 1597.*

Digitized by Google

tzienſis, Schemnitzienſis, Neoſolienſis, Poſonienſis, Sopronienſis, Cibinienſis Coronenſis, Schesburgenſis, Biſtricenſis. — — — Id vnum doleo, quod merita eorum, vti vellem fuſius explicare non poſſim.

§. 3.

Viri ingenio clariſſimi, cum fuſiorem eorum deſcriptionem, ſcopus propoſitus dare prohibeat, quaſi in tabella nominetenus propoſiti, hi ſunt, et quidem Theologi R. Catholici: Nicolaus Olahus, *a)* Nicaſius Ellebodius, Hieronymus Balbus, Georgius Coelius Pannonius, *b)* Auguſtinus Olomucenſis, *c)*

a) Scripſit is praeter multa alia Hiſtorica, *Catholicae ac Chriſtianae Religionis praecipua quaedam capita de Sacramentis, Fide et Operibus, de Eccleſia, Iuſtificatione, ac aliis, a Reuerendiſſimo DD. Nicolao Olaho, Archiepiſcopo Eccleſiae Metropolitanae Strigonienſis, Primate Hungariae et Legato nato, cet. ex puriſſimis S. Scripturae, traditionum Apoſtolicarum, Canonum, et SS. Patrum fontibus deriuata, et in Synodo ſua Dioeceſana Tyrnauiae propoſita, ac breuiter explicata. Anno M. D. LX. Viennae Auſtriae in Aedibus Collegii Caeſarei Societatis Ieſu. Excudebat Raphael Hofhalter, Anno 1560.* in 4. Opus conſtat Capitibus 37. et dedicatum eſt Clero eius. Repetitum a Carolo Péterfi in Conciliis Hung. Part. II. p. 45. ſeqq.

b) Scripſit *Collectanea in S. Apocalipſim D. Ioannis Apoſtoli --- ex omnibus omnium, quum veterum, tum etiam neotericorum caſtiſſimis Commentariis.* Pariſiis 1571. Fuit auctor ex Ordine S. Pauli Eremitae.

c) *Catalogum Epiſcoporum Olomucenſium* dicatum Stanislao Turzoni Epiſcopo Olomucenſi, Budae d. 7. Nouembr. 1511. et Viennae impreſſum per Hieron. Philovallen, ſeu Victorem -- habemus ab eo, licet rariſſimum.

Digitized by Google

Georgius Draskovicz *a)*, Georgius Szegedinus *b)*, Arnoldus Gerazdus, Ioannes Koloſvari, Gabriel Peſti *c)*, Andreas Monoſzloi, Stephanus Szántó ſeu

a) Prodiit ab eo Epiſtola Paraenetica quam Georgius Draskovitius, (vti titulus habet) electus Epiſcopus Quinque Eccleſienſis, ac laudatiſ. Caeſaris Ferdin. in Vngaria Conſiliarius, ad Dioeceſanos ſuos dedit. Viennae Auſtriae in aedibus Collegii Caeſarei, Societatis Nominis Ieſu Anno M. D. LIX. In ea, inter alia ita: Duo contagii genera noſtram iam pridem inuaſerant gentem: nouarum ſcil. rerum curioſitas, et mutuae refrixio charitatis, e quibus infeliciſſimi duo iſti bubones proruperunt, ex vno quidem latere Turcica tyrannis, ex altero vero haereſis Lutherana. -- Data eſt Vienna Auſtria Decimo Calendas Ianuarii 1559. 4. A nemine praeter Kerchelichium manca tamen, et nunc a Deniſio notata.

b) A patria ita dictus, Franciſcanus, Ordinis Prouincialis anno 1549, mortuus, ſcripſit Opuſculum in 8. ſequens: *Cenſurae Fr. Georgii Zegedini ex Ordine D. Franciſci in propoſitiones erroneas Mathiae Deuai, ſeu vt ille vocat, rudimenta Salutis continentes, anno M. D. XXXV. in 8.* Argumentum libelli eſt: " Quidam Mathias homo pertinax, nullius plane eruditionis --- imbibit aduerſus ὀρθοδοξίαν noſtram Religionem dogmata --- ne itaque ſermo illius --- ſerpat latius --- praeſentem cenſuram author libelli de diui Franciſci Ordine in publicum dare voluit. „ Iam denique examinat LII. Propoſitiones, determinat vel refutare nititur ex ſcriptura S. quae agunt de V. et N. Lege, Iuſtificatione, poenitentia, Fide, bonis operibus, inuocatione Sanctorum cet. ſub finem ait: Poſtea venerunt in manus duo alii eius tractatuli, qui non multo diſſimiles, quos, ſi haec, optime lector, aequi, bonique conſulueris, pro tempore et dei gratia retractabimus.

c) Diligentiſſimus et doctiſſimus hic Vir, fuit Canonicus Albenſis et Archidiaconus Vgoceſenſis. Scripſit complura: inter haec vertit in Hungaricum, Nouum Teſtamentum integrum primus, ita, monachalibus latinis literis variegatis inſcriptum: Novvm Testamentvm ſeu quatuor euangeliorum volumina lingua Hungarica donata, Gabriele Pannonio Peſtino interprete; Wij Teſtamentum magijar nijelven. Cum gratia et Priuilegio C. Regiae Maieſtatis ad quinquennium 1536. Prae-

Digitized by Google

Arator, Petrus Illſcinus *a)*, Alexander Comutius, Nicolaus Telegdi, Marcus Antonius de Dominis, Ioannes Szilvaſi: EVANGELICI: Stephanus Kopacſi,

miſit praefationem latinam, in qua de vſu verſionum in omnes linguas loquitur, et editionem ſuam commendat. Singulus Euangeliſta habet prologum Hieronymi verſum, et notas quasdam marginales. Sub finem eſt tabula textuum dominicalium et feſtiualium, cum interpretatione quorundam locorum difficiliorum. Epilogus eſt: Viennae Pannoniae Ioannes Singrenius ſuis ac Ioannis Metzger bibliopolae expenſis XVII. Menſis Iulii excudebat. Anno M. D. XXXVI. Ab eodem proficiſcuntur anno eodem ita inſcriptae: AESOPI PHRYGIS FABVLAE, Gabriele Pannonio Peſtino interprete. Eſopus Fabula ij mellyeket moſtan Wijionnan magyar nyelvre forditot Peſti Gabriel. In praefatione ad lectorem haec habet: *Cum videam omnes fere mortales, ac Orbis Terrarum nationes, mira translationum copia ſcatere, paſſimque hac in re operam nauare, vt in cumulum decoris patriae eorum ſemper aliquid adiiciant, quo et linguam et ingenium ſuorum acuant, et latius diffundant. Cur quaeſo non liceat mihi quoque linguam et ingenium noſtrum doctrinis veterum ſapientum, pro mea virili exornare, cui ſemel omnes debemus ſtudere. Viennae Pannoniae die XXVIII. Auguſti anno M. D. XXXVI.* Vt lectores idiomatis eius temporis et ortographiae Hung. ideam forment, afferam ſpecimen, Fabulam de partu montium. A hegyeknek zyleſerewl, Eczer egy idewbe nagy hire wala hogy a hegyek zylnenek. Az emberek oda fwtanak warwan ez chodat nagy ſelelemmel. Vegre zylenek az hegyek, ces egy egerke iewue ky belewlewk. Ertelme - ſokan kik igen nagyokkal kerkednek, ward wegre a dolgot, hat chak wezekedek, Ees mynt hegyek egerrel wgya zegyeñkednek. Atque ita aa pro a, ee pro é, ew pro ö aut ü, ch pro cs aut ts, z pro ſz in integro libello, neque accentus apparent. In fine: *Viennae Pannoniae in Officina Ioannis Singrenii menſe Auguſto, anno M. D. XXXVI.* quod etiam hungarice repetit, vid. doctiſſ. Deniſium l. c. pag. 380. et 378.

a) Fuit is Patria Senenſis, variis caſibus delatus in Hungariam Canonicus Strigonienſis factus anno 1552. Scholae Quinque

Stephanus Galſzécſi, Ioannes Honterus, Valentinus Vagner *a)*, Benedictus Komjathi *b)*, Ioannes Sylue-

Eccleſienſis praepoſitus datus, circa annum 1558. maleuolorum odio exactus. Olomucii tandem Canonicus mortuus. Conſcripſit in Hungaria, *Paraeneſim ad I. Hungariae Regni Proceres et Nobiles ac Ciues de antiqua fide ſeruanda* --- *Porro Orationem Paraeneticam ad Tranſiluanos, qui a Catholica fide alienati ad Sabellium --- et ad Arium, vel Neſtorium, vel Photium degenerarunt. Atque de rectae fidei dignoſcendi regula, Sermones X. in Metropolitana Eccleſia Strigon. facti;* atque Antonio Verantio, ac Clero et Statibus Hungariae dicati Olomutio d. 12. Ian. 1573. Vide opus illud primum in Péterfii Conicil. Hungar. Part. I. pag. 318. ſeq. poſtremum vero l. c. Part. II. pag. 443. ſeqq. repetitum.

a) V. D. Miniſter Coronenſis, et Honteri Achates fideliſſimus, orientalium linguarum gnariſſimus, commodo Graecorum Coronae habitantium edidit Catecheſin Lutheri graeco idiomate verſam: et Coronae impreſſam anno 1544. porro Novum Teſtamentum Graecum, cum interpretatione Eraſmi latina ---

b) Fuit Komjathi itidem literarum Graecarum apprime gnarus, Gabrielis Perény Comitis filii vnigeniti Ioannis ſtudiorum moderator. Interpretatus eſt is hungarice Epiſtolas Pauli Apoſt. atque Cracouiae anno 1531. typis Hieronymi Vietor excudi curauit. Suppeditauit occaſionem erudito operi patrona Vidua Perényii, Catharina de Frangepanibus, quae porrexerat Komjathio veterem Epiſtolarum harum editionem, (quid? ſi fuit haec particula Scripturae S. a Ladislao Bathori, ſub Mathia Coruino transfuſae,) ab erroribus -- repurgandam. Quia vero et Scriptura difficilis lectu, et formae loquendi durae, ac incomtae videbantur: nouam verſionem apparare maluit. Titulus Libri ſequens eſt: *Epiſtolae Pauli lingua Hung. donatae. Az zent Pál leueley magyar nyelven.* Interne Inſignia Hungarica, ſcutum nempe quadripartitum, cuius area prima octonas faſcias, ſecunda crucem duplicatam tricolli impoſitam, tertia Leonum tria capita, quarta Leonem erectum ad dextram conuerſum, ac pede dextro Coronam in altum tollentem exhibet. Poſt titulum comparent Inſignia Frangepaniana, duo Leones erecti, ſibi mutuo

Digitized by Google

officium geſſerit. Id certum eſt, Nouum Teſtamentum ex Graeco fideliter transfuſum, in oppido Magnatis huius Vj-Szigethini, eiusdemque potiſſimum impenſis typis Benedicti Abadi anno 1541. in 4to edidiſſe. Dedicauit opus Ferdinandi I. Regis Principibus Filiis, Maximiliano et Ferdinando, praemiſſa erudita et vere latina epiſtola Vj-Szigetini anno eodem data. Typus eſt Monachalis, Ortographia etiam, vti ſupra vidimus rudis. Argumenta ſingulis libris praemiſit, figuris etiam paſſim illuſtrauit, ac notas, haud inutiles, ad librum integrum intelligendum vtiles, ſub finem annexuit. Ita de his Cl. Rotarides, *in Catalogo Scriptorum Hung. MS.* qui etiam affirmat, *ſinceritate interpretandi, omnes reliquos Hungaricos interpretes ſuperauiſſe.* Id quod exemplis etiam aliquot illuſtrat. Singulare id eſt, librum hunc eſſe primum in Hungaria Hungaricum impreſſum. Transfudit is etiam aliquot Cantilenas Lutheri in Hungaricum, atque ſcripſit *Grammaticam Hungaro-latinam in vſum puerorum*, Neanenſi (Vj-Szigethini) in 8. 1539. Dedicatio Noui Teſtamenti, veroſimiliter occaſionem dedit euocandi eum ad docendam Linguam Hebraeam in Viennenſem Vniuerſitatem, vbi eum iam anni 1544. initio inuenio. Confundunt hunc Cl. Viri, Petrus Bod in Athenſes Hung. et Veſzprémi in Memoria Medicor. Hung. Cent. I. pag. 110. cum Ioanne Koloſvári Epiſcopo Cſanadienſi. At vero nunquam ille ſe Koloſvárium vocauit, ſed Sylueſtrum, Erdöſi Pannonium; porro ſub anni 1551. finem Viennae, in Dedicatione libelli: *Querela Fidei ad Sereniſſ. R. Hung. et Bohemiae etc. Regem Ferdinandum. Auctore Ioanne Syluestro Pannonio, haec habet: cum praeteritis hiſce diebus, cum mandato Sereniſſ. Maieſtatis tuae, in agellum mihi per M. T. S. collatum veniſſem, ab eo deturbatus iterum ſum, ſeditione in me ruſticorum mota. Qui etiam iuſſu officialium parati erant mihi vim inferre, niſi parua admodum corporis declinatione, periculum euitaſſem, in tutumque me, vxore, liberis, bonisque omnibus in periculo relictis, recepiſſem. Qui etiamnum incertis oberrant ſedibus.* --- Contra Koloſvari primum Dominicanus, dein Abbas Koloſmonoſtorienſis atque iam anni 1561. initio, Tridenti Epiſcopus Cſanad. mortuus eſt. An ille, eſto forte, Uxore mortua, vti Liſthius, ſacrum ordinem

Digitized by Google

Abádi, Leonhardus Stöckelius *a)*, Petrus Bornemiſſa, Mathias Hebler, Stephanus Székely, Sebaſtianus Boldi, Chriſtophorus Soós de Sóvar, Thomas Fa-

ingreſſus eſſet, tot gradus, intra decennium percurrere potuiſſet, vt alia argumenta non addam, aliorum eſto iudicium.

a) Stephanus Xylander alias Holzmann vitam eius in haec verba deſcribit: " Natus eſt Bartphae --- patre Leonhardo, qui Faber ferrarius erat, et matre Dorothea anno 1510. Iſti filium a prima aetate erudiendum dederunt Valentino Eccio Lindauienſi, Scholae Bartphen. Rectori; Bartpha miſſus Caſſouiam, vbi aliquamdiu erat ſub Leonhardo Coxo Anglo, Henrici Regis Angliae adoleſcentis paedagogo, quem metu diſſidiorum deſerere coactus eſt, et Cracouiam confugere, vnde Caſſouiam (prius Leutſchouiam) eſt euocatus. Relicta Caſſouia Leonhardus, profectus eſt Wratislauiam, vbi audivit Vinklerum docentem, et Maederum in Graecis. Wratislauia Wittebergam venit, ibi Lutherum, ac Philippum Melanchtonem docentes audiuit, quibus ſemper fuit chariſſimus, per annum integrum in iſta peregrinatione. Egit Rectorem Islebiae, in Patria Lutheri, vbi ipſi cum Antinomis conuenire non poterat. Reuerſus Witteberga in Hungariam, anno 1539. multum repugnante Philippo, qui maluiſſet ipſum Wittebergae retinere: Scholam Bartphenſem rexit per annos 20. multosque praeclaros Viros, Nobiles et ignobiles educavit. Quanta iſtius Viri fuerit diligentia, teſtantur ſcripta, quae in officio Ludi Rectoris in omnibus artibus, et praecipue de rebus Theologicis conſcripſit, (Thomas Faber, in Rectoratu ſucceſſor, qui biographiam eius fuſe deſcripſit, vltra 38. opera dicit concinnaſſe), Laborabat ſaepius ex oppilatione hepatis, ad quam 1560. acceſſit --- ipſo die Paſchatis in choro, quem regebat. His morbis vsque ad Feſtum Pentecoſtes diſcruciatus, interdum tamen remittentibus, lectiones dictabat, et dictanda ſcribebat. In aegritudine accepit a ſtudioſis quibusdam Wittebergenſibus litteras Philippi Melanchtonis, quas cum maximis lachrimis legit, (nam fama de morte eius, citius ipſis Litteris in Hungariam peruenerat,) ad has inquit breui coram reſponſurus ſum. Obiit die Veneris ante Trinitatis Feſtum anno 1560. " Eſto tanta ſcripſerit; tamen Typis vulgata non plura, mihi nota

Digitized by Google

bri, Michael Radaſchinus *a)*, Seuerinus Sculteţus *b)*, Matthias Eberhard, Leonhardus Vidos, Petrus Muſaeus, Georgius Kúltſár, Georgius Dalmatinus, Demetrius Sibolthi, Stephanus Pepich, Gregorius

ſunt, *quam Annotationes Locorum communium Doctrinae Chriſtianae Philippi Melanchtonis, per Leonhardum Stökelium Bartphenſis Scholae Rectorem, conſcriptae, Baſileae 1561. in 8vo. apud Ioannem Oporinum*, atque *Poſtilla Latina*, Bartphae 1596. in Fol. per filium homonimum edita.

a) Conſcripſit is Confeſſionem V. Ciuitatum LL. Regiarum ſuperioris Hungariae magnae olim auctoritatis, cuius occaſionem coaeuus ſcriptor Daniel Türck, Senatorii Ordinis Leutſchouienſis Vir, in Diario MS. hoc modo exponit: " Anno 1549. die 14. Auguſti, qui fuit Vigilia Stephani, venerunt Commiſſarii duo a Maieſtate Regia, Domino noſtro Clementiſſimo, Reuerendiſſ. D. Epiſcopus Vaczienſis, Stephanus Bardala (Sbardelat) et Sthibrik ſenex inſpectum Eccleſias harum Vrbium ſuperiorum, quorum aduentu multi valde perterrefiebant, timentes Religionis euerſionem. Verum tamen mitius agebant. Deinde deſcendentes ad Eperjes, eo conuocatio ciuitatum habita. Expoſuerunt aduentus ſui cauſam, et deſiderauerunt a ſingulis ciuitatibus confeſſionem fidei ſuae. Quae cum nobis indicaſſent, noſtri reuerſi ex Congregatione, D. Michael Kromer, et Bernhard Henckel, et Thomas Sartor, ego Daniel cum Parocho, et Concionatore breue quoddam excerptum ex locis communibus Philippi, per Michaelem Radacſinum Bartphenſem Parochum et Concionatorem, paucis quibusdam adiectis eo miſimus. Ac priusquam noſter tabellio confeſſionem detuliſſet, iam Domini Eperienſes confeſſionem exhibuerant. „ Excuſa eſt ea, Latine, Germanice, Hungarice, Slauice, Caſſouiae Anno 1614 Typis Fiſcherianis in 4to.

b) Fuit Seuerinus Alſó - Sztregoua Comitatus Neograd. loco ortus parentibus tenui fortuna, poſt Rectoratum Scholae Eperienſis, Paſtor Bartphenſis, et V. Vrbium ſuperioris Hungariae, ad Oppidi Saaros Senior, Vir aetate ſua celeberrimus. In *Colloquio Cſepregienſi* ex parte euangelica collocutor, cuius etiam Hiſtoriam anno eodem 1591. Bartphae excudi curavit. Scripſit complura: inter haec: *Erotemata de Communi-*

Digitized by Google

Muraközi, Balthaſar Zólyomi, Nicolaus Galgotzi, Ioannes Pálffi Kaniſai. REFORMATI: Mathias Devai *a)*,

catione idiomatum, h. e. proprietatum diuinae et humanae naturae, in vna indiuidua perſona Chriſti. Bartphae in 8. 1593. per Quaeſtiones et Reſponſiones, ex Verbo Dei et teſtimoniis Patrum propoſita. Porro Υπομνημα, ſiue *Admonitionem breuem ad Chriſtianos, Regni Hungarici Ciues, de aſſerenda et retinenda veteri ſeu auita vere Chriſtiana Doctrina, in Confeſſione Auguſtana comprehenſa*, Bartphae 1559. Eſt contra Helueticae Confeſſioni addictos directus libellus.

a) Deuaium, vti etiam Stephanum Szegedinum, Petrum Melium, cet. multis annis Confeſſionem Auguſt. ſecutos eſſe docent opera. Deuaium iam ante annum 1544. tranſiuiſſe ad Heluetios, patet ex Epiſtola Lutheri ad *Miniſtros Eccleſiae Eperieſ. et vicinorum locorum anno 1544. feria 2. poſt Quaſimodogeniti Vitteberga data: Quod de Mathia Devai ſcribitis, vehementer ſum admiratus, cum et apud nos ſit ipſe adeo boni odoris, vt mihi ipſi ſit difficile vobis credere ſcribentibus. Sed vtut ſit, certe a nobis non habet Sacramentariorum doctrinam.* Docuit vero Sáruarini, Budae, Caſſoviae. Sunt eius praecipua typis vulgata ſub titulo: *Diſputatio de Statu, in quo ſunt beatorum animae poſt hanc vitam, ante vltimi Iudicii diem. Item de praecipuis Articulis Chriſtianae Doctrinae per Mathiam Deuai Hungarum. His addita eſt expoſitio examinis, quomodo a Fabro in carcere ſit examinatus*, in 4. ſine loco et anno. Collimo tamen ex dedicatione Viti Theodori ad Franciſcum Batzi Praepoſitum Scepuſienſem ac Secretarium Regium directa calendis Iunii, anno 1537. eo editore, hoc tempore, eſſe veroſimiliter Noribergae impreſſa. Opuſculum primum nuncupauit *Reuerendo Domino Emerico Bebec Praepoſito Albenſi, Domino et patrono ſuo Mathias Deuai gratiam et pacem.* Sub finem Epiſtolae habet: *Vale in Chriſto, vna cum tua Conſorte, pro qua verbo Dei eruditus, omnem paternam haereditatem maluiſti amittere quam -- -- Datum ex Saruar anno Salutis noſtrae 1533. in Feriis Pentecoſtes.* Continet libellus confutationem apologiae Gregorii Szegedini, Ordinis S. Franciſci, quarundam quaeſtionum: nempe vbi ſunt corpora et animae Sanctorum in Chriſto dormientium? an ſciant aliquid de no-

Digitized by Google

Stephanus Kis Szegedinus *a)*, Petrus Melius *b)*, Petrus Monedulanus, Petrus Beregſzázi, Thomas Félegyházi *c)*, Nicolaus Gyarmati, Stephanus Gyulai, Stephanus Gönezi, Stephanus Böjte, Caſparus Károli *d)*, Petrus Károli, Stephanus Patai, Ioannes Si-

bis? an poſſint orare pro nobis? et an ſint inuocandi pro mediatoribus? Secundum opuſculum eſt Apologia LII. Propoſitionum, quas Gregorius Szegedinus Franciſcanus, vti ſupra recenſuimus, aut potius Faber Epiſcopus Vienn. (argumentum ab eo proficiſci, epiſtolam ad lectorem, et caſtigationem compertum ſibi eſſe dicit Deuai,) ſub Cenſuram vocauerat. Praefatio habet: *Reuerendo Domino Franciſco Baczi, Praepoſito Scepuſienſi, et Secretario Regio Mathia Deuai S. D.*

a) Natus anno 1505. Szegedini, ſtuduit in patria et Lippae, denique Cracouiae, Vittebergae, anno 1545. redux illinc, partim in Schola, partim in Eccleſia docuit Tſanadini, Gyulae, Czegledini, Temeſuarini, Turini ad Beretyó, Béleſini, Tolnae, Laskouiae, Kalmancſchini, et Raczköuini, vbi etiam 1572. anno mortuus eſt. Vir citra controuerſiam eruditus ſcripſit *Locos communes Theologiae ſincerae de Deo et Homine* --- in Fol. ſaepius recuſos, quibus Biographia auctoris, a Mathaeo Scaritzeo praefixa eſt. *Porro Tabulas Analiticas* in Prophetas, Dauidem, Eſaiam, Danielem, Ezechielem et Hieronymum. 1592. cet.

b) De exegeſi Scripturae S. lingua Hung. inprimis bene meritus eſt. Epiſtolam ad Romanos anno 1563. in 4. Debretzini in homiliis, ac Apocalipſim Ap. Ioannis ibidem 1598. in 4. vulgatam ſcripſit. Porro Samuelis et Regum Libros in Hungaricum interpretatus eſt Debretzini 1563. in fol. vt alia taceam.

c) Nouum Teſtamentum cum notis vtilibus transfudit in Hungaricum in 4. Debreczini 1586.

d) Memorandus is eſt praecipue Verſione Bibliorum Vngaricorum: quae primum Viſolini 1589. et 1590. duobus Tomis in folio, ſumtus conferentibus, Sigismundo Rakotzio, Stephano Bathorio, Stephano Homanai, Caſparo Magócſi, typis Manskouiczianis edidit, frequenter dein, variis locis et forma repetita. Defectus eius varios notauit Cl. Ioſephus Tor-

Digitized by Google

derius, Mathaeus Skaritza, Valentinus Hellopeus, Szikſzai, Ambroſius Derecskei, Caſparus Pilcius, Sebaſtianus Ambroſius Lamius. Sociniani: Stephanus Baſilius, Nicolaus Fazekas Bogáti, Franciſcus Dauidis, Georgius Enyedinus *a)*, Caſparus Heltai, Paullus Káradi, Demetrius Hunyadi, Stephanus Csazmai, Stephanus Pauli.

Ivrisconsvlti: Mathias Hilkus, Ioannes Kermendi, ambo Decretorum Doctores, Stephanus Verbötzi *b)*, Mathias Fronius, Blaſius Veres, Ioannes

kos in praefatione Noui Teſtamenti Hungarici, Vittebergae, anno 1736. editi.

a) Auctor hic famoſus eſt propter *Explicationes locorum Scripturae Veteris et Noui Teſtamenti, ex quibus Trinitatis dogma ſtabiliri ſolet*, ſine loco et anno. Non eſt Enyedi auctor primus earum: nam prius iam idiomate hungarico Stephanus Baſilius ipſas conſignauerat: iſte vero auxit ſolum et latine transfudit. Mathaeus Toroczkai iterum Enyedium ſecutus, in Hungaricum vertit, et Coloſuarini in 4. anno 1619. edidit. Inter refutatores eius ſunt Benedictus Szentkiralyi in libro: *Vindicatio locorum Veteris Teſtamenti aeternam Deitatem Filii et Sp. S. Myſteriumque SS. Trinitatis confirmantium, aduerſus Georgium Enyedinum inſtituta. Marpurgi* 1619. in 8. atque Stephanus Mélotai libro Hungarico, inſcripto: *Speculum Trinitatis*, Debretzini 1622. in 4. in eam rem edito.

b) Operis Tripartiti, quod conſcripſerat, atque Viennae editionem eius primam procurauerat, titulus ſequens eſt: *Tripartitum opus iuris conſuetudinarii inclyti regni Hungariae: per Magiſtrum Stephanum de Werbewcz perſonalis praeſentiae Regiae Maieſtatis locumtenentem: accuratiſſime editum: Impreſſum Viennae Auſtriae per Ioannem Singrenium. Anno Domini M. D. XVII. octauo die Maii.* Eſt typus Gothicus. Frequentius poſthac hic et alibi repetita eſt eius editio. Verſum quoque eſt in idioma Hungaricum per Blaſium Veres, in Germanicum per Auguſtinum Vagner, in Croaticum per Anonymum, Nedeliſchae (eſt pagus in Muraköz inter

Digitized by Google

Deczius Barouius *a)*, Bernhardus Bakſai, Auguſtinus Vagner, Ioannnes Delicaſius, I. V. D., Franciſcus Revai *b)*, Michael Mérei *c)*.

Drauum et Muram Fluuios) per Rudolphum Hoffhalter impreſſum, anno 1574. in folio.

a) Scripſit is *Syntagma Inſtitutionum Iuris Imperialis ac Vngarici, quatuor perſpicuis Quaeſtionum ac Reſponſionum Libris comprehenſum, anno Salut. 1593. Claudiopoli Tranſil. 4.* Quatuor Partibus, Rerum et Actionum Inſtituta tractantibus, librum hunc abſoluit auctor. Modus vero tractandi hic eſt. Primum, Titulum Iuris Iuſtinianei, methodo erotematica proponit, altero ſtatim, vel ſequenti titulo, in quantum putat, ſimilem materiam in Iure Hungarico reperiſſe, Hungarica annectit, ſaepius etiam, vtriusque Iuris figuras coniungit: nihil tamen ſpeciatim oſtendit, quibus in articulis eadem Iura, vel conueniant, vel inuicem diſſideant. Praemiſit libro, non inutiles Tabellas, quas iſagogicas vocat, quibus totam tractationem, vno obtutu oculis ſubiicit. Sub finem operis, variarum Iuris regularum et ſententiarum, e Iure Romano ciuili, et canonico, e ſacris litteris ac ipſo quoque Ariſtotele, Demoſthene et Cicerone collectarum Centurias VI. adiecit, quas in certas rurſus decades digeſſit.

b) Per varios gradus ad Baronatum eluctatus, bonis, dignitatibusque aliis ampliſſime a Ferdinando I. Rege donatus. Vltimo multis annis Palatinalis Officii in Iudiciis Adminiſtratorem egit. Ab Auctoribus Quadripartiti mox laudandi in praefatione vocatur *Vir excelſi animi, ſummaeque prudentiae, Iuris Ciuilis, ſimul et patriae peritiſſimus, quem merito parentem Iuris Hungarici, quis adpellauerit.* Vide Viri immortalis laudes paſſim apud Hiſtoricos patrios, praecipue Belium in *Notitia Hungariae*, Tomo III. in Hiſtor. Vrbis Budenſis cet.

c) Fuit Mérei Perſonalis Praeſentiae Regiae in Iudiciis Locumtenens ac ex numero ſeptem illorum virorum, qui Iuri Hungarico reformando, a Ferdinando I. conſtituti fuere. Nempe vetus fuit Hungariae querela, Iura eius luxata, multis ſcatere hiatibus, antinomiis, legibus inapplicabilibus, ſuperuacaneis. — Frequenter itaque in Comitiis Regni Status II.

Digitized by Google

Sanctionibus publicis emendationem eorum conſtituerunt. Iam anno 1577. in Comitiis Budenſibus art. 3. electi fuere XVI. Iurisconſulti, qui vniuerſa Regni Decreta emendarent et in vnum corpus redigerent, ſubſecuturo Conuentu confirmandum. Eam tamen piam intentionem iniuria temporum ſufflaminavit. Anno 1548. Comitiorum art. 21. denuo conſtitutum fuit, *vt aliquot Iurium periti viri eligantur, qui Leges regni revideant, et ſi quid contra aequitatem, Iusque Diuinum eſſe videbitur, in melius reforment*, cuius rei acceleratio etiam anni 1550. art. 10. vrgetur. Atque horum Sancitorum, reſultatum eſt *Quadripartitum*, ad quod concinnandum per regem delegati ſunt, Paullus de Gregorіancz, Zagrabienſis, Franciſcus ab Vjlak, Iaurinenſis Epiſcopi, Michael de Mére, Gregorius Sibrik de Szarvaskend Conſiliarius, Thomas de Kamaria Vice - Iudex Curiae Regiae, Ioannes Zombor de Pokateleke Director Cauſſarum Regalium, ac Martinus Bondenarius I. V. D. et Vniuerſitatis Viennenſis Cancellarius. Occaſionem, finem, et contenta Operis, in Praefatione ad Regem anno 1552. Scripta ſequentibus explicant verbis auctores: In Regno Hungariae vir excellens Steph. Verböczius, rem tantopere neglectam, Statuta videlicet ipſa et Decreta, Legesque et Conſuetudines Regni diuulſa, mutila et male cohaerentia, in vnum connectere volumen, in ſcripturamque redigere ordinationem adgreſſus, quid effecerit, opus illud Tripartitum ab eodem editum, ſufficiens praebet teſtimonium. Clarum quidem illud, et prout in prima talis partus foetura fieri potuit, ſatis diligenter elimatum, atque recollectum eſt, omnique laude proſequendum: in quo tamen et ipſo, non pauca ſunt vel penitus omiſſa, quae omitti non debebant, vel autem aliter, quam Iuris Diuini, Naturalisque aequitas, vetusque Regni obſeruatio expoſcere videbatur, praeſertim in negotio prolationum, Iuramentaliumque diſpoſitionum, et aliis multis poſita: (nam in quibus rebus diſpoſitioni Iuris communis, tam Canonici, quam Ciuilis aduerſatur, nec commemorare quidem operae pretium exiſtimauimus, cum vt praefati ſumus, Decreta huius Regni Hungariae ad normam regulamque Iuris illius, ſicuti ab initio redigi noluerunt, ita neque redigenda ſunt) --- --- Mandatorum Maieſtatis TVAE tenorum ſecuti, Leges, Decreta et Iura Pannoniae Tuae, ab ipſis vsque primis D. Stephani Regis temporibus,

vsque ad noſtram hanc aetatem edita et extantia, diligenti examine et trutina expendimus, ex iis, quae idonea et optima viſa ſunt, ſe legimus, quae vero varia diſſipata, male cohaerentia, nec ſatis ſibi conſtantia euagabantur, ab omni vitio, quod animaduertere potuimus, purgauimus, ſuperuacanea et inutilia recidimus, imperfecta ſuppleuimus, antinomias, iuriumque diſſidia conciliauimus, quae in deſuetudinem abierunt expunximus, pernitioſas Leges et mores, Diuinum ac Naturale Ius oppugnantes, ad Diuini ac Naturalis Iuris formulam, citra tamen bonarum, veterumque obſeruantiae offenſam, reuocauimus, antiquatis iniquis legibus, honeſtas atque vtiles ſubſtituimus, illaeſa et inuiolata nihilominus ſemper obſeruantes Priuilegia, nec non immunitates ac libertates Nobilitatis, inſertis etiam ſtatim ab initio illis, quibus Regalis Celſitudo TVAE Maieſtatis ſublimis videlicet Thronus et praecelſa Maieſtas Regum Hungariae, quibusdam velut propriis et peculiaribus ſibi dotibus praefulget, vna cum Immunitatibus et Priuilegiis Nobilitatis Hungariae. Denique nihil praetermiſimus, quod ad rectam Politiam inſtaurandam facere videretur, ſingulas materias, ſub congruis titulis collocantes, proximos proximis et adiunctis adplicantes, ſecuti interim ex profeſſo, quantum ratio inſtituti operis ſinebat, ductum atque contextum et ordinem Tripartiti illius Verböczii Operis --- a cuius ſerie propter illius vulgatum, et per plures iam annos receptum in Hungaria vſum recedere vſum non fuit. -- -- Vſi autem ſumus verbis plerumque patriis et in Pannonia TVA vſitatis, non tam curantes, quam elegantes et exquiſite, ſed quid? et cui? dicatur „ --- Hucusque Auctores. Totum Opus in quatuor diſpeſcitur Partes. I.) Agit de his, quae praeeminentiam, auctoritatemque ac celſitudinem Regis ac Regni Hungariae, nec non immunitatem, vetuſtamque Libertatem Nobilitatis concernunt, ac de qualitate Priuilegiorum, ſigillorumque et de diuerſarum Litterarum, tam in Cancellaria Regia vtraque, quam etiam coram Iudicibus Regni ordinariis, et in locis Capitularibus ac Conuentualibus redemtione. II.) De modo et ordine adquiſitionis Bonorum et Iurium poſſeſſo variorum, eorumque gubernatione, alienatione, venditione, diuiſione, concambiali permutatione, pignoratione, praeſcriptione, metali reambulatione, Iurium quartalitione et dotalitiorum ſolu-

Medici: Ioannes Salius a), Michael Pannonius, Ioannes Antonius Caſſouienſis, Andreas Seling, Laurentius, Adrianus Medicus, Ioannes Vitus, Balſarati, Mathias Mechouita, Georgius Blandrata, Petrus Raymundus Amodonus, Iacobus Gregory, Tobias Kober, Ioannes Iacobus Menardus, Geor-

tione et tutelis. III.) De diuerſis Regni Iudicibus, eorumque Iurisdictionibus, nec non de rerum et Cauſarum, praetextu praemiſſorum Bonorum et Iurium poſſeſſionariorum, aliorumque negotiorum mouendorum et ſuſcitandorum Proceſſibus, iudiciis, ſententiis et earum executionibus. IV.) De peculiari Regnorum Slauoniae, Dalmatiae, Croatiae, et Partium Tranſiluanicarum Iure et Conſuetudine: nec non Comitum et Vice - Comitum ac LL. Ciuitatum Legibus, Cauſarumque, ab eisdem in Curiam Regiam transmittendarum ordinibus et modis: et finaliter villanorum quoque ſeu Iobbagyonum et ignobilium hominum conditionibus et legibus, ac demum, de rerum ac bonorum mobilium et immobilium aeſtimatione ſua ſerie tractatur. Nihilominus tamen opus tam laborioſum tantaque contentione deſideratum in examine totius Regni adhaeſit, vimque Legis publicae, propter rationes non hic explicandas conſequi non potuit. Nihil ſeculo XVII. tentatum circa reformationem Iuris inuenio. Anno demum 1714. Status et Ordines Regni reſumunt opus, ac art. 24. nominant Iurisconſultos idem tandem confecturos: quin alias quoque Iuris partes, nempe Militare, Politicum, et Oeconomicum ordinatis fini eo, vi art. 59. ex Statu Magnatum et Nobilium XXV. Viris reformari opportuit. Vrſit idem repetitis Mandatis Auguſtus Carolus VI. ac in Comitiis anni 1722. recenſeri quatuor has Iuris partes, ac, tanquam Legem perpetuo valituram confirmari voluit. At vero fata Iuri Hung. inimica, hoc etiam inſtitutum vtiliſſimum euerterunt, Ciuibus iam a IOSEPHO II. hoc etiam neceſſarium beneficium, ſpe firma expectantibus.

a) Scripſit hic, *de Praeſeruatione a Peſtilentia et ipſius cura opuſculum, non minus utile, quam neceſſarium* --- Viennae 1510 in 4. Dedicauit auctor I. Lulaeo Camerario et Iudici Regio --- Cibinienſi --- Cibinii 1510. pridie Idus Auguſti.

Digitized by Google

gius Vernherus, Franciſcus Hunyadi, Thomas Iordán, Paulus Kercz, Paullus Kyr, Sebaſtianus Bauzner, Laurentius Phyſicus Scepuſienſis, Ezechiel Piperell, Simon Simonides, Paulus Kramer *a)*.

Philosophi et Mathematici. Albertus Leonhardus Lasky, Wolffgangus Kovaſſotzy, Stephanus Farkas, mathematicus et aſtronomus inſignis, Leonhardus Hermann, Ioannes Honter, Emericus Vjfalui, Ioannes Banfi-Hunyadi, Andreas Dudithius, Nicolaus Hammerus, Georgius Vette, Ioachimus Rheticus, Mathias Banczai, Ambroſius Somogyi, Nicolaus Olahus *b)*.

Historici et Antiqvarii: Ludouicus Tubero, Felix Petancius, Stephanus Székely, Marcus Marulus, Stephanus Brodericus, Ioannes Zermegh, Antonius Verantius, Bernhardus Bakſchai, Georgius a Reichersdorff, Ioannes Sambucus, Martinus Brenner, Thomas Bomel, Franciſcus Forgács *c)*, Caſpar

a) De plerisque horum vide dicta fuſius apud Cl. Veſpremium in Memoria Medicorum Hungariae — Centuria I. et II.

b) Notus eſt Olahus reipubl. litterariae, qua hiſtoricus (nam *Atila* eius, et *Hungaria* cui eſt ignota?) atque theologus: philoſophum, praecipue alchimiſtam pauci ſciunt. Scripſit is tractatum in hac materia inſcriptum: *Proceſſus vniuerſalis Viae Tincturae Rubedinis et Albedinis Alchimicae artis Magiſtri, Nicolai Melchioris, Cibinienſis Tranſiluani*, et *Gloriae Mundi, ſeu Tabulis Paradiſi* inſertum, quae dicta gloria mundi continetur in *Muſaeo Hermetico Sopho-Spagyricae artis diſcipulos fideliſſime erudienti* — *Francofurti anno 1625.* Melchiorem hunc ipſum eſſe Olahum noſtrum, ſupra veroſimilitudinem docuit laude mea maior Veſprémi in *Biographia Medicorum Hung.* Centuriae II. Part. I. p. 128. et ſeqq.

c) Diuerſus hic eſt ab altero Franciſco Forgács Archiep. Strigon. qui ſeculum ſequens eſt affecutus. Fuit ille Epiſcopus Va-

Heltai, Michael Brutus *a)*, Stephanus Samoſcius, ſeu Szomosközi, Euſtachius Gyulati *b)*, Paulus Gregorianczius, Ioannes Iacobinus, Michael Sigler, Georgius Huſzti, Paulus Gyulai, Michael Cſerényi.

Oratores, Poetae et Philologi: Vlricus Tobriacher *c)*, Michael Thyr, AA. LL., M. Tho-

radienſis ac ſcripſit *Hiſtoriam ſui temporis XXII. Libris conſtantem, rerum Hungaricarum et Tranſyluanicarum, quam a morte Ioannis Regis, quae anno 1540.* euenit, orditur. Manſit hucdum in MS. multorumque teritur manibus, ac Scriptoribus compluribus pro fonte inſeruiuit.

a) Fuit is primum a Stephano Bathori Rege Poloniae, vt hiſtoriam ſcriberet Hungariae conductus. Mortuo eo, in clientelam conceſſit Rudolphi Imper. 320. fl. Stipendio auctus, hiſtoriographum regium aucturus. Anno 1592. in Tranſyluania quo excurrerat, e viuis exceſſit. Propoſitum fuit Bruto illinc inchoare, vbi Bonfinius deſiit, et ad ſua vsque tempora hiſtoriam XII. libris conſcriptam producere: tametſi poſtea vltra numerum conſtitutum excreuerit. Conſtat nempe opus libris XIII., quorum tamen poſtremus deſinit iam in oppugnatione Agrienſi, quae ad annum 1551. incidit. Vſus eſſe ad ſcribendum fontibus ſinceris. Ex his fuere commentarii de legatione Hyeronimi Lasky ad Solimannum, Vernerus de admirandis Hung. aquis, Thomae Literati Ephemerides, Franciſci Forgács Annales MSS. In quibusdam etiam Iouium ſecutus eſt. Nec nihil contulit Duditius et Aſcanii Centurii Commentarii de bello Tranſyluan. Vide haec Fuſius in Cl. Pray *Indice rariorum Librorum Bibliothecae - Budenſis.* Part. I, pag. 200. ſeq.

b) Scripſit Hiſtoriam Tranſyluanicam ſui temporis, qua ſaepe Volfgang. Bethlen vſus eſt. Sub Sigismundo Bathori magnae in Tranſyluania exiſtimationis.

c) Ad mentionem Viri huius, non erit abs re inſtaurare memoriam libelli inſcripti: *Ioachimi Vadiani Heluetii Mythicum Syntagma, cui titulus: Gallus Pugnans -- -- Viennae Auſtriae ad tertium Idus Ianuarii Anno M. D. XIII.* Qui quoniam quaedam curioſa de Hungaria eius temporis habet,

Digitized by Google

mas a Zalaháza, Leonhardus Coxus a), Vitus Vinſhemius, Simon Grynaeus, Adrianus Volphardus, Hieronymus Balbus b), Valentinus Ecki-

praefationem eius ad Ioannem Putſch Eccleſiae Viennenſis Praepoſitum - integram inſerere non piget. " Cum nuper Budam -- ego et Georgius Collimitius, Mathematicus et Medicus, inferioris Pannoniae Metropolim, celerrimo itinere perducti attigiſſemus, praeter alia complura, quae inibi maxima cum voluptate ſumus expiſcati, animaduerti etiam, priſcam illam inter Gallos certaminis palaeſtram ſtatiuis in ſingulos annos feriis, multo ſpectatorum deſiderio ſolitam exerceri. Quam, quia adeo celebrem maioribus fuiſſe, antea me et Plinius et Aelianus docuerant, quorum alter Pergami, omnibus annis Gallorum ſpectaculum ceu gladiatorium, editum, alter Athenis, poſt Themiſtoclis de Perſis obtentam victoriam', quotannis inſtitutum fuiſſe aſſerit: quaedam me quaſi ſcabies ludendi quicquam in eam rem, ſtylo remiſſiore, horisque ſaltem ſecundariis corripuit, idque vt perſequerer, me eſt hortatus humaniſſimus, nec protritae eruditionis Vir, Vlricus Tobriacher, qui tum ludo litterario praefectus nos et humaniter, et eleganter non ſemel excepit, cuius efflagitationibus audacior factus, foeturam ſubita feſtinatione conceptam, ſubito etiam partu, nec per praeſcriptos menſes ematurato, fere inuitus edidi, -- -- Vale ex collegio Principis Viennae -- Idibus Decembris Anno M. D. XIII.

a) Fuit is prius Henrici VIII. Regis Angliae pedagogus. De eo Conradus Sperfogel' in Annalibus Leutſchouienſibus, apud Cl. Vagnerum in *Analect. Scepuſ.* Part. II. p. 140. ad annum 1520. haec habet: *In Vigilia S. Gertrudis eſt aſſumtus in Rectorem Scholae* (Leutſchou.) *Leonhardus Coxus de Anglia* (per Poloniam variis fatis iactatus) *Poëta laureatus manſit a 1/4 annis, receſſit Leutſchouia 1521. ad Feſtum Lucae, et ſuſcepit ſcholas Caſſouiae.*

b) Seculo adhuc ſuperiore ſcripſit ad varios epigramata varia, oppido elegantiſſima, quae collecta, edita ſunt inſcripta: *Hieronymi Balbi V. I. D. nec non poëtae, atque oratoris inſignis, opuſculum Epigrammatum 1494.* Sunt in his, ad Ioannem Vitézium Ep. Veſzprimien. Michaelem Vitéz, quem

us *a)*, Georgius Frangepani, Valentinus Cybelei *b)*, Benedictus de Bekeny *c)*, Philippus More, Iacobus Piſo *d)*, Stephanus Piſo, Michael Sztarai,

vocat adoleſcentem non nimis amuſoteron. Vt in praeſens alia eius opera taceamus.

a) Fuit is Lindanus, quem Rudolphus Agricola popularis eius, Cracouiam ad ſtudia pertraxit. Venit hinc ad Alexium Turzonem Camerae Regiae in Montanis praefectum, Bartphae poſt factus ſcholae Rector, vltimo Syndicus. Vir litteris humanioribus excultiſſimus: id, quod multa opera eius, quae iam producere non vacat, arguunt. Vide plura de eo in *Ianocianis Vol. I. p. 62.*

b) Scripſit *Opuſculum de laudibus et vituperio Vini et aquae Valentini Cybelei Canonici Eccleſiarum, Quinque Eccl. et Albenſis. Hagenau ex Academia Thomae Anſelmi. 1517.* Conſtat foliis 27. in 4. Occaſionem ſcribendo Schediaſmati porrexit diſputatio ſympoſiaca apud Michaelem Praep. Colocſenſem inter eum et Ladislaum Macedonem, Quinque Eccleſiis agitata de problemate: Vinum an aqua praeſtantior?

c) Fuit is (Stylo Curiae Hung.) Protonotarius Palatinalis, non minus Poëta venuſtus. Edidit *Iani Pannonii Quinque Eccleſiarum Praeſulis, Poëtae candidiſſimi, Elegiarum aureum opuſculum. Extant* (pergit) *auctoris eiusdem Poemata plurima, quae in manus Studioſorum proxime ventura ſperantur.* Sequuntur tria Diſticha Camerſii *ad egregium Virum, Dominum Stephanum* (Verbötzi) *Maecenatem alterum.* Quatuor ieiuniores Franciſci Zelei, Vacienſis et Poſon. Eccl. Canonici ad lectorem. Praefatio pag. ſecunda *Egregio Domino Stephano de Verbencz Patrono ſuo inclytiſſimo Benedictus de Beken S. D.* Queritur in ea, Vngaricam nationem propter bella continua, non poſſe explicare dotes animi; gratias agit pro miſſis poematibus Iani - rogatque etiam reliqua mitti, Datae ſunt litterae anno 1514. Kalend. Martii. Impreſſum opuſculum in 4to ſine anno per Hieron. Victorem et Ioan. Singrenium.

d) Carmina quaedam eius edidit Georgius Vernher ita inſcripta: *Iacobi Piſonis Tranſiluani, Oratoris et Poëtae excellentis Schedia. Viennae Auſtriae excudebat Michael Zimerman an-*

Digitized by Google

Andreas Batizi, Georgius Deidrik, Georgius Göntzi, Petrus Iloſuai, Caſparus Zeituogel, Michael Ruſtle-

no M. D. LIIII. in 4to. Dedicauit editor Opuſculum Franciſco Vjlaki Epiſc. Agrienſi. Senſum eius dabimus. De Primate primum, Ladislao Zalkány ita: Patriam ſuam diſcendi cauſa nunquam egreſſus ita eminebat, vt cum egregie eruditis cuiuscunque nationis comparari poſſet. --- Hoc pluris ab eo fiebant Gaſpar Vrſinus Sileſius, et Tranquillus Andronicus Trangurinus, Oratores et Poetae excellentes -- quod et ipſe carmen facillime ſcriberet, ſcriptisque et ſermonibus illorum apprime delectaretur. In hac Societate etiam Vjlaki cognitus eſt Vernhero, cuius laudes iam praedicat. Piſonem vero poſtquam in vita amauiſſet editor, Carmina eius poſt mortem vindicauit. A facilioribus initium fecit. De Piſone ipſo haec habet: Tranſiluanum origine fuiſſe, honeſto loco natum, in Italia ſic excultum, vt duo ſummi Pontifices Iulius II. et Leo X. eo in legationibus ampliſſimis vti non dubitarint. Ornatus etiam eſt a Maximiliano I. Imp. laurea. --- Reuerſus in patriam, datus eſt Ludouico II. Regi praeceptor, cum prius Alexium Turzo praeclara gente natum feliciter docuiſſet. Scribebat haec editor Viennae calend. Maii 1553. Sunt praecipui ad quos Piſo ſcripſit, Pierius Gracchus, Ladislaus Zalkány, Philippus More Ep. Quinque Eccl., Vrſinus Velius, proprius eius Frater, qui Romae vna cum eo didicit et pecuniam inaniter prodegit. --- Epitaphium hoc ſibi fecit:

Chriſte tuas cecini viuo qui pectore laudes;
Mortuus hic Piſo nunc iaceo et taceo.

Confuſis, poſt cladem Mohacſianam rebus, perdidit Piſo, quae habuit omnia. Itaque Velius ſcripſit Strigonio an. 1527. die 10. Decemb. ad Eraſmum: *Piſo menſe Martio ſpoliatus bonis omnibus, credo animi dolore, Poſonii diem ſuum obiit.* Epiſt. Append. 344. Alibi vocatur ab Eraſmo, cui dono miſerat duo antiqua numiſmata Epiſt. 838. Praepoſitus (vero ſimiliter Poſonienſis) Inedita eius Carmina proſtant nunc in Bibliotheca Budenſi.

rus, Sigismundus Dauid Caſſai *a)*, Stephanus Taurunus *b)*, Bartholomaeus Pannonius, Chriſtianus Schaeſeus, Paulus Rubigal, Ioannes Antonius Caſſovienſis, Ioannes Makrus, Martinus Berzeuitzii, Gregorius Molnar, Baſilius Fabricius Szikſzai, Leonhardus Mokoſſiny, Nicolaus Bogati, Valerianus Maderus,

a) Hunc Philippus Melanchon in litteris die 27. Martii 1545. in haec verba Petro Comiti de Perény commendat: --- *Te obteſtor vt hunc Sigiſmundum, virum honeſtiſſimum, non ſolum Lingua Latina et Graeca, ſed etiam doctrina eccleſiaſtica praeclaro eruditum complectaris --- --- Iam curandum eſt, ne deſint ſeminaria doctrinae ac virtutis.*

b) Scripſit is in 4. ita inſcriptam: *Stephani Taurini Olomucenſis Stauromachiam id eſt, Cruciatorum Seruile Bellum, quod anno ab orbe redemto poſt ſeſqui milleſimum, quarto decimo, et Pannoniam, et collimitaneas Prouincias, valde miſerabiliter depopulauerat: In quinque libros ſummatim digeſtum. Eiusdem Index eorum, quae in hoc opere viſa ſunt annotatu digna. Viennae Pannoniae per Ioannem Singrennium.* Praeſatio ſcripta eſt Albae Iuliae, in aedibus (vt ſcribit) noſtris, pridie Nonarum Martii M. D. XIX. In Dedicatione ad Georgium Marchionem Brandeburg. tutorem Ludouici, dicit ſe Strigonii in aula Cardinalis Thomae ſcripſiſſe: dum iam ad finem properaret, de repente ad eccleſiam Albenſem Tranſiluan. adſcitum eſſe, in qua Epiſcopi Franciſci de Varda Vicarium nunc agat. Sepoſitum pauliſper librum propter morbum, ex quo ſe Andreas Seling Medicus Cibinii reſtituerit. Inter adplaudentes, fuit etiam Franciſcus Siculus Tranſilvan. Viri magni, quorum cum laude fit mentio, ſunt Thomas Bakay, Ioannes Bornemiſza, Ioannes Mezerzius Archidiaconus Claudiopol. --- Patet ex opere, Taurunum, Inſcriptiones Romanas in Tranſiluania repertas diligenter interſperſiſſe. Haner in *aduerſariis de Scripp. de rebus Hung.* p. 109. falſo putauit, Inſcriptiones has, ſeparatum eſſe opus.

Digitized by Google

derus, Franciſcus Töke, Gabriel Szent Györgyi *a)*, Petrus Huſzti, Petrus Kákoni, Laurentius Armbruſzter, Ioannes Sommerus, Stephanus Fabri Szathmari, Stephanus Számoſi, Alexander Szomosközy, Sebaſtianus Tinódi *b)*, Sigismundus Torda Geloi, Demetrius Tsanadi, Andreas Valkai, Ioannes Kran-

a) Fuit is a Secretis Thomae de Nadasd Palatini. Scripſit *Elegias aliquot de aerumnis Pannoniae inferioris*, editas Vittebergae 1552. 4. Scripſit etiam epicedium in mortem Pauli Iſtuanfii de Kiſaſsonyfalua, et filiae eius Eliſabethae.--- Interfuit quoque Colloquio Cſepregienſi ab Illuſtriſſ. Comite Franciſco de Nadasd, anno 1591. die 2. et 3. Iunii inſtituto.

b) Omnium hoc ſeculo plurima ſcripſit ligata oratione hungarica. Occaſionem ſuppeditarunt plerumque bella, Turcicum et alia, ac memorabilia reliqua ſui temporis. Itaque legas inter opuſcula eius, de interitu Budae, et Valentini Török, captiuitate Electoris Saxoniae, de Szitnya Leua, Cſabrag arcibus -- -- Memoria dignum eſt, cum res ad Agriam anno 1552. geſtas ceciniſſet, Carmina eius coram Ferdinando I. Rege laudata fuiſſe. Dedit itaque Imperator in mandatis Ioanni Sambuco, vt ea latina faceret: Vnde enata eſt *Narratio* eius *rerum ad Agriam anno 1552. geſtarum*, Stephano Dobo de Ruſska Agriae fortiſſ. defenſori dicata, ſubiunctaque Epitomae Rerum Hungar. Ranzani ---- Viennae excudebat Raphael Hofhalter anno 1558. vid. Cl. Deniſii Viens Buchdruckergeſchichte p. 561. quae nos ex ea, vti etiam complura alia, ad periodum hanc ſpectantia in rem noſtram conuertiſſe, gratitudinis ergo profiteri iterum intereſt. Secuti ſunt Tinodium, vel anteceſſere multi poeſeos hung. cultores, vtpote, Andreas Batizi, Mathias Deuai, Stephanus Szegedi, Michael Sztarai, Steph. Kopácſi, Mathias Chierni, Demetrius Csapodi cet. Paulus Huſzár, Petrus Melius, Petrus Bornemiſza, et Georg. Gönczi V. D. M. Debrecinenſis, Hymnos ſacros primi collegerant, variisque Locis imprimi curarunt. At vero omnium horum ars metrificandi, ex habitu ſeculi examinari debet. In latina tamen Poëſi plerique inſignes fuere artifices.

Digitized by Google

tzytz, Leonhardus Vncius, Caſpar Frank *a)*, Ioannes Telegdi, Paulus Malus, Ioannes Garai, Martinus Rakovſzky, Georgius Thúri, Valentinus L. B. Balaſſa *b)*, Georgius Vernher, alter Georgius Vernher Caſſouienſis, Ioannes Rhau, Nicolaus Gabelmannus *c)*, Franciſcus Hunyadi, Valentinus Graeuius; alias Bacfort inſignis muſicus, cui Paduae mortuo, teſte Tröſtero, ſequens eſt poſitum epitaphium:

a) Fuit is Caſſouiae in Camera Regia, Rationum latinarum Magiſter, qui ſcripſit et edidit in Recuperationem anno 1598. Iaurini, et Varadini anno ſequente defenſionem. Prius illud ita habet: *De recuperato Iaurino ad illuſtres et magnificos Heroes DD. Adolphum a Schuarcenberg etc. Nicolaum Palfy etc. eiusdem Praeſidii expugnatores, praeclaros, prudentes et fortiſſimos.* Elegantem fuiſſe poëtam docet carmen. En documentum:

Troia dolis periit, Sinanis fraude, Sinanus
Iaurinum, et foeda traditione capit.
Rurſus vt aeterno Duce, numine, vindice magno
Caeſare et Auſtriaca belli gerante domo
Vincitur haud aſtu, ſed fraetis robore clauſtris,
Et valido caeſis cominus enſe Getis.

b) Hungaricus is Pindarus audit noſtris, propter carmina fuſa ſuauiſſime, quorum praeter typis frequenter expreſſa, quam plurima, in eruditorum bibliothecis ſuperſunt MSS. Auctor ipſe, anno 1594. in oppugnatione Strigonii, glande plumbea foemur vtrumque traiectus in flore aetatis, occubuit. Vid. Iſtvanſii Hiſtor. Lib. XXVIII. p. 386. Edit. Colon. 1724.

c) Iſtuanſius Hiſt. Lib. XXX. p. 432. ita de infauſto eius in pugna cum Turcis ad Kereſzteſum infelici ad annum 1596. interitu, inquit: *Periit etiam Nicolaus Gabelmannus, Vir Germanus, qui vt res in Pannonia aduerſus barbaros geſtas litterarum monumentis, poſterorum memoriae transmitteret, a Nádasdio Caeſari fuerat commendatus, ac in caſtra ſe contulerat, vt eorum, quae ſcribenda ſibi propoſuiſſet, pars*

Digitized by Google

Valentino Graento — e Tranſyluania Saxonum — oriundo, quem fidibus, nouo plane, et inuſitato artificio canentem audiens aetas noſtra, vt alterum Orphea admirata obſtupuit. Obiit anno 1576. Idibus Aug. vixit annos 69. — Adiungi huic meretur Valentinus Miska in Muſica theoretica et practica vir excellens organorum pneomat. Leutſchouiae magiſter.

Neque praetereundae ſunt Illuſtres Heroinae doctae, Catharina nempe de Frangepannibus, cuius ſuperius habuimus mentionem, atque Griſeldis Bathorea, Chriſtophori Bathori filia, Ioannis vero Zamoſcii R. Polon. Cancellarii coniux *a)*.

§. 4.

Spectemus iam fata Vniuerſitatum et Scholarum illuſtrium. Duas ex ſuperiore illo, Seculum hoc ſpectauit Academias, *Quinque Eccleſienſem et Budenſem*, non tamen diu ſuperſtites, ſaltim non intemeratas. Budenſes certe tam docentes, quam

foret, ſubiectaque oculis, fidelius commemoraret. Quo autem caſu perierit, in pugnane, an eius nocturnae fugae tumultu, incertum eſt: quum poſtea a nemine viſus, nec quicquam de eo auditum aut compertum ſit. Edidit tamen prius iam quaedam huc ſpectantia ſub titulo: *Nicolaî Gabelmanni Monomachiae Hungaro - Turcicae Libri II. Patavii 1590. in 4.* Opus feſtiuum metris elegantibus incluſum. Fuit Gabelmannus, priusquam hiſtoricum Regium ageret, Rector Gymnaſii Kesmarcenſis.

a) Omnibus elegantioribus litteris mire ornata fuit, linguamque latinam tam probe calluit; vt cum heroe marito ſuo, haud aliter, quam latine loqueretur. Aſſeruantur in Zamoiſcenſi Bibliotheca Academica coniugum illorum Illuſtrium epiſtolae mutuae, Sermone latino, propriis ipſorum manibus ſcriptae Vid. Ianociana Vol. II. pag. 12.

diſcentes, audita infauſta pugna, anno 1526. Mohacſienſi, adeo clades haec perterruit: vt in fuga optimum ſalutis praeſidium rati, qua quemque ſors ferebat, dilaberentur. Simon Grynaeus, Vitus Vinſhemius, Ioannes Langus, qui cum laude varias docuerunt diſciplinas, vnde venerant, in Germaniam redierunt. Atque ita domicilium hoc bonarum artium celebre, cum vix annis LX. ſtetiſſet, Collapſum, vltra ſesqui Seculum, Buda ſub Turcica tyrannide gemente, in ruinis iacuit. — Quinque Eccleſienſem benigniora paululum fata manſerunt. Aiunt quidem ſcriptores, CCC. ſtudioſos eius, cum doctore ſuo, pugnae Mohacſianae interfuiſſe, atque glorioſam pro patria mortem oppetiiſſe: nihilominus tamen, ſtudium non penitus intercidit. Sunt documenta, ex quibus condiſcas, ſi non floruerit, ſaltim lacinias quasdam poſt hac ſuperfuiſſe. Ad annum 1552. Petrus Illicinus I. V. Doctor et Canonicus Strigonienſis, vir, qui iam prius Cracouiae graecas docuit litteras, ſcholae huic Quinque Eccleſienſi (Péterſſi in Concil. Hung. Par. I. p. 318. Academiam vocat) regendae admotus eſt: cui muneri, ne auctoritas deeſſet, Praepoſituram S. Thomae ad Strigonium, circa annum 1558. accepit. Nihil poſt haec memoriae de ea proditum reperio, eſtque veriſimile, protenſa et confirmata tyrannide Turcica, penitus euanuiſſe. Succeſſura his fuerat *Claudiopolitana* in Tranſyluania a Stephano et Chriſtophoro Bathoriis fundata, opimisque praediis, Monoſtor, Bacs, Iegenye, Bogártelke, Tiburtz, et Kajantó locupletata, ac inductae Societati Ieſuitarum an. 1579. regenda tradita: non tamen maturitatem Seculo hoc conſequi potuit. Societate etenim hac, flagrantiſſime id ordinibus poſtulantibus, ex Tranſyluania a Sigismundo Bathori anno 1558. proſcripta, Academia ſuapte corruit. Nullam amplius Seculo hoc vi-

Digitized by Google

dit Hungaria Vniuerſitatem, Rege, Statibus et Ordinibus Regni inclitis, non tam de cultura, quam defenſione patriae ſollicitis. Neque tamen curam hanc abiecerunt penitus. Sane admirari oportet, proximos naufragio Ordines Regni, Rem litterariam pro obiecto conſultationum publicarum dignatos fuiſſe, omnimodoque vitae adminicula, et docentibus, et diſcentibus procurare intendiſſe: vti id Sanctiones in Comitiis Regni latae ſaepius, condocent abunde. In Comitiis v. g. Poſonienſibus anni 1548. Articulo XII. vnanimi ſtatuerunt conſenſu: vt *Bona et prouentus Monaſteriorum et Clauſtrorum deſertorum — ad inſtaurationem et erectionem Scholarum, earundemque Magiſtrorum intertentionem, ac denique bonae ſpei et indolis Iuuenum et adoleſcentum, vt bonis litteris operam dare poſſint, promotionem et auxilium applicentur et conuertantur: quo tali ratione, boni et docti viri alantur et nutriantur.* Biennio poſt idem repetunt ſtatus in Comitiis Poſonienſibus Articulo XIX. Ferdinandum I. Regem ſuppliciter rogantes; *vt dignetur*, (ſunt verba Sanctionis) *Bona et Prouentus Eccleſiarum, et Capitulorum, Conuentuumque deſertorum, ad erectionem ſcholarum, doctorumque virorum ſuſtentationem, ſine diuturniori mora vbique conuerti facere a).* Non minori cura complectebantur Principes et Optimates Tranſyluaniae ſtudia litteraria: id, quod Statuta in Comitiis Albenſibus annorum 1557. 1565. 1566. cet. docent abvnde. Atque ne verbis ſolum huncce litterarum progreſſum promouere viderentur: ipſi certe, imo communitates etiam ciuitatum, maſcule manum ad-

(a Ne Senatusconſultum intra verba ſubſiſteret, Rex Ferdinandus Georgio Bornemiſza Praepoſito Scepuſienſi anno 1565. die 21. Nouembris, ſub ipſis Comitiis, hac conditione bona Clauſtri Lapidis Refugii contulit: *vt probos doctosque moderatores, qui Scholis praeeſſent, aleret.*

Digitized by Google

mouerunt operi adeo; vt vix fuerit Magnas, vix Vrbs atque municipium, qui non Gymnaſium, ſtudiis altioribus *a)* propriis aperuiſſent ſumtibus *b)*. Age videamus ex multis, illuſtria quaedam: Bartphenſe *c)*, Gyulenſe, Erdödienſe, Békeſienſe, Lip-

a) Habet id prae Germania patria noſtra, quod vltra medium ſeculum prius Gymnaſia illuſtria inſtituerit, quam id ibi factum eſt. Cel. Heumannus in Conſpectu Reipubl. Litt. Cap. IV. §. 56. I.) ipſe fatetur: *Seculum XVI. Academias et Scholas Grammaticas habebat, mediis ſcholis, quas vocamus Gymnaſia, carebant ciuitates.* Quare Andreas Hyperius, vir non vulgaris, in *opuſculis theologicis Baſileae an. 1570.* editis pag. 305 -- 363. ſingulari libro ſuadet, vt inſtituantur noua Collegia, hoc eſt, eiusmodi in quauis prouincia ſcholae, in quibus tractentur, Theologia, Philologia, et Philoſophia. Putat ſcilicet, talibus in ſcholis adoleſcentes melius, ac certius addiſcituros eſſe diſcenda, quia ibi maior ſit diſciplina, cum academicos ſtudioſos reddat ſegnes ſumma morum licentia. Subiuncto in libello pag. 364. -- 436. docet, tale gymnaſium, non debere carere annuis examinibus publicis, maxime theologicis. Ac valuiſſe hoc Hyperii Conſilium, nata poſtea gymnaſiorum multitudo, teſtis eſt. Felix igitur Regio, in qua, praeter grammaticas ſcholas, et gymnaſium, laete floret et accademia. Talibus inſtitutis, vti Hyperius voluit, ante medium ſeculi huius, conſpicua, gymnaſia, fundata fuiſſe, quae producimus, certum eſt.

b) Docuit frequentiam hanc, Ioannes Rezikius vaſto opere inſcripto: *Gymnaſiologia Euangelica Hungariae.*

c) Gymnaſium hoc, cum toto ſeculo, ſub Valentino Ecckio, Thoma Fabri --- tum praecipue ſub Leonhardo Stöckelio, fuit frequentiſſimum, celeberrimum. Tota fere Hungaria concurrebant iuuenes ad eum: vt praeceptor Hungariae dici mereatur. Magnatum filios, quam plurimos, in his Reuaios educauit. Immo ipſe Epiſcopus Agrienſis, Antonius Verantius, Euangelicis ceteroquin non ſemper aequus, affinem ſuum Hieronymum Domitium, ad quem hic com-

Digitized by Google

paienſe, Zagrabienſe *a)*, Banouicenſe *b)*, Eperienſe, Caſſouienſe, Leutſchouienſe *c)*, Schemnitzienſe, Cremnitzenſe l Neoſolienſe, Poſonienſe, Sopronienſe, Bicſenſe, Tholnenſe, Szikſzouienſe, Neerenſe

morantem epiſtolam illius datam vide in Schmitthii *Epiſcopis Agrienſibus Tom. III. pag. 86.* ad Stöckelium, erudiendum miſit. Quare ſubit mirari Cl. Vagner, quod in *Analectis Scepuſ.* Part. II. pag. 59. cum ex Chronicis Leibitzerianis ad annum 1560. diem 7. Iunii adnotaſſet: *Mortuus eſt doctiſſimus M. Leonhardus Stockelius Rector Scholae Barthphenſis, et vir bene meritus de tota Hungaria* --- in nota dubius dicat: *meritus ne ſit an ſecus?*

a) Gymnaſium aetate hac non incelebre fuiſſe patet ex opuſculo: *Oratio in Introductione ac Inſtallatione Reuerendiſ. ac ampliſſimi Domini D. Volffgangi Gyuulay Epiſcopi almae Eccleſiae Zagrabienſis, ibidem in templo cathedrali, per Reuerendiſ. ac eximium D. Paulum Lectorem Canonicum ac Vicarium eiusdem Eccl. Zagrab. etc. in maxima doctiſſimorum Virorum et optimatum Regni Slauoniae corona, populique frequentia habita anno ſalutis noſtrae 1549. die 24. Febr. Viennae Auſtriae, Ioannes Carbo, et Aegidius Aquila excudebant Anno 1549.* Poſt orationem ſequitur epiſtola, ad eius auctorem, *Ioannem Krantzitz Capituli almae Zagrab. Ludimoderatorem*, a Georgio Petrinai ſubmontano cui excudenda Viennam miſſa erat, ſcripta.

b) Iam ſub initium ſeculi huius floruiſſe, oſtendit Daniel Krman in Hiſt. Eccl. Hung. vbi dicit, in templi Banou. ſub primordia ſeculi XVII. reſtauratione facta, repertam eſſe inſcriptionem ſequentem: Epitaphium optimae indolis et ſpei Iuueni Tobiae Baticio Veliceno in curſu ſtudii litterarii A. C. 1527. die 29. Febr. metam vitae ante ſtudiorum metam abrumpenti, et in beatam vitae aeternae Academiam tranſcripto, erectum a ſtudioſis ſcholae Banoicenſis Euangelicae.

c) Floruit ea magnopere, ſub Rectoribus, Daniele Türck, ſyndico poſt. ac vltimo praetore Ciuitatis, ac M. Antonio

Digitized by Google

ſeu Straſenſe *a)*, Cſepregienſe, Galgocenſe, Moſſovienſe, Selyenſe Ieſuitarum, paulo poſt Tyrnauiam translatum, Riuulenſe, Debrecinenſe, Magnovaradienſe, Saros Patakienſe, Coronenſe, Cibinienſe, Schaesburgenſe, Claudiopolitanum, Alba - Iuliacenſe, Nagy Enyedienſe.

§. 5.

Id mireris, cum in tanta virorum eruditorum, et aliorum ad rem litterariam inſtitutorum ſpectantium copia, complures fuiſſe inſtructiſſimas in regno Bibliothecas, in promtu ſit credere, paucarum, ex defectu hiſtoriae litterariae, ad nos perueniſſe memoriam. *Budenſis* maligno eodem cum Vniuerſitate hauſta eſt fato. Perſtitiſſe eam ad annum 1526. vtcunque ſaluam *b)* conſtat inter Scriptores:

Platnero, vnaque ſyndico vrbis, vltimo paſtore Eccl. primario. Ad analecta eius ſpectat, legauiſſe ei Teſtamento, anno 1587. Gregorium Tribel opulentiſſimum metallurgum fl. 100. vid. Analecta Cl. Vagneri Part II. p. 15.

a) Inſtituta ea fuit a Gregorio Horuath Stanſich, viro immortali, de quo ſupra nobis ſermo fuit, anno 1584. ſed cum parente anno 1597. die 4. Ianuarii elata, filiis minorennibus, Marco et Balthaſaro tutelae amplif. Senatus Bartphenſis, priore etiam ſcholae eiati, commendatis. Singulare fuit inſtitutum, diebus dominicis et feſtiuis, conciones S. ac integrum cultum diuinum in Gymnaſio hoc, idiomate latino celebratum fuiſſe. Inter doctores, ex quorum Inſtitutione multi magni viri prodierunt, fuerunt: Albertus Grauerus, Theologus dein Summus Ienenſis, ac Superintendens generalis Saxo - Vinarienſis, Erhardus Dalheimius. —

b) Non penitus a Vladislao etiam Rege fuiſſe deſertam patet inde, quod inueniam, fuiſſe ei ſcriptorem Librorum Regiorum, Paulum, et Miniatorem Librorum Regiorum Abbatem de Madocza.

qui tamen in contraria euntes, alii hunc eundem ei annum, extremum, accepta clade Mohacſenſi, cum Solimannus Budam, panico perculſis terrore Hungaris, cepiſſet vacuam, ſtatuunt; alii vero ad annum 1541. poſt obitum Ioannis de Zapolya, capta iterum aſtu a Tyranno Vrbe, referunt. Mihi perpenſis ſententiae vtriusque argumentis, vero videtur ſimillimum, vice neutra, rapaces effugiſſe manus hoſtium. Anno etenim 1526. etſi quidem igne non ſaeuierit in arcem, in qua theſaurus hic depoſitus fuit, tyrannus: non tamen temperaſſe a rapinis, iam ſtatuae illae tres nobiles, quas Conſtantinopolim deuehendas, et in hyppodromo locandas iuſſit, condocent. Et quomodo potuiſſet auariſſimum hominum genus, volumina, aureis argenteisque obducta laminis relinquere intacta? In quantum tamen malum id ſe extenderit, nemo determinabit. At illatum tantum non eſſe, vti initio fama ferrebat, et ſuſpicax arripiebat animus, lubens admitto. Maiorem ſaltim his eos, qui et biennio illo, quo Ferdinandus rerum Budae potitus eſt *a)* et in altera vrbis a Solimanno inuaſione, atque temporis ſucceſſu, diuerſis perierunt tempeſtatibus, conſtituiſſe numerum, aſſumſerim pro certo. Quaenam fata reliquias has laceras ſesqui fere ſeculo, donec barbaram cum vrbe ferre cogerentur ſeruitutem, manſerint: diuinabit quisque facile, qui Turcarum erga litteras meliores, perſpexerit ſtudia. Lambecius auctor eſt, in antrum quoddam ſquali-

a) Multi eius dediti litteris aulici, vrbem hanc id temporis negotiorum Regis cauſſa adire ſolebant, quos non receſſiſſe vacuos, ſi quid mercium huiusmodi aſportari poterat, facile eſt diuinare. Re vera autem ita eſſe factum, multis exemplis, inprimis a Ioanne Fabro, magnae apud Ferdinandum auctoritatis, docet Cl. Schier in Diſſertatione, *de Bibliothecae Budenſis Ortu, Lapſu, Interitu, et Reliquiis*, p. 46. litt. b. cet.

Digitized by Google

dum, auſu neſando coniectas, negligentiſſimeque habitas, licet, ne chriſtianis paterent, omni induſtria, imo pertinacia clauſas, ſituque, et puluere obductas, murium et tinearum eſcam fuiſſe. Tanto itaque magis, non docti modo, ſed Principes etiam Viri, omni adniſi ſunt ſtudio, et liberalitate; quo has barbarorum perrumperent cataſtas. Petrus Pazmanus certe, 30000. florenorum rh. genus ceteroquin auariſſimum, emolliturus ſi poſſet, ſucceſſu tamen irrito λύτρον promiſit. Leopoldus vero Imperator, per Comitem Leslaeum ſuum Conſtantinopoli Legatum, emancipationem eorum enixiſſime, itidem fruſtra contendit: vsque dum feliciſſimo ſydere, anno 1686. victricibus armis, Buda Turcis erepta, quicquid hic loci fuit reliquiarum, in Auguſti peruenerit poteſtatem. Quam vero infra ſpem, comparuerint tenues, Catalogus ab Illuſtri Pflugio vulgatus docuit. Vix trecenti numerabantur, iique etiam plerique perexigui vſus, qui omnes, proximis ab expugnatione Vrbis, diebus, Vindobonam deuecti, Palatinaeque Bibliothecae illati, ſecurum reperierunt ſalutis aſylum. Fuere non minus alii, qui cimelia haec Bibliothecae Budenſis, variis per Europam ac Aſiam caſibus iactata colligerent, maiori mox, mox tenuiori, vti fortuna adſpirabat, prouentu. Sunt in his Auguſtus Dux Brunſuicenſis, Ioannes Cuſpinianus, Ioannes Faber, Ioannes Sambucus, Car. Franciſcus Comes Marſigli: imo vix eſt fere illuſtrior Europae Bibliotheca, quae non vnam, ac alteram gemmam Budenſem oſtentet. Sed de his hactenus. Secunda eſt *Strigonienſis*, eodem Turcico diluuio periit: multos tamen codices in Auguſtam Viennenſem perueniſſe, Cel. Franc. Adamus Kollar teſtis eſt. Vid. Nicolai Schmitth Epiſcopos Agrienſes Tom. I. p. 369. Quae fata *Magno-Varadienſem*, de qua ad ſeculum ſuperius

dictum eſt, manſerint, nihil pro certo affirmare habeo: non tamen vanis inducor coniecturis, vt credam, ſaluam, inter tot conuerſiones patriae manſiſſe, imo auctiorem, et illuſtriorem, inducto Gymnaſio et typographeo celeberrimo, atque viris doctiſſimis, Vrbem hanc illuſtrantibus, inſtructam fuiſſe. Neque praetereunda eſt *Leutſchonienſis*, cuius parietibus varia memorabilia inſcripta fuere. Inter haec, ad annum 1513. *Ioannes Henckel, a quo plurimos libros bibliotheca habet, ex Archidiacon. et Canon. ac Vicariatu Varadinenſi poſtulatur* (nempe ad Parochiam Leutſchou.). Vnde patet, iam prius, nempe ſeculo ſuperiore eam exſtitiſſe. Vid. Cel. Caroli Vagner *Analecta Scepuſ. Part. II. pag. 347. ſeqq.* *Scepuſienſis* Ven. eiatis Collegii, de qua, ad ſeculum ſequens, vberior nobis redibit memoria. Nouam hoc ſeculo inſtitutam fuiſſe, eamque inter principes ſuae aetatis, *Coronae* in Tranſiluania, Ioannes Honterus auctor eius, in libello *Reformationis Eccleſiae Coronenſis*, Cap. *de ſcholis* ita docet. *Ac ne quicquam adminiculorum Religioni conſeruandae deeſſet, etiam conſtructa eſt pro neceſſitate ſtudioſorum Bibliotheca publica, omnigenis bonis auctoribus, theologis, medicis, iureconſultis, ac ceteris politioribus pro noſtra mediocritate referta.* Aucta ea fuit compluribus codicibus MSS. ex Bibliotheca Budenſi; vnde quantum ei pretii acceſſerit, nemo non videt. Georgius a Reichersdorff inquit, bibliotheca hac, nullam in Pannonia poſt diſſipatam Budenſem, cultiorem vsquam fuiſſe. Inter priuatas Virorum doctorum memoranda eſt, *Auguſtini Olomucenſis* ſeu *Kaeſenbrod*, de qua Ioannes Cuſpinianus in dedicatione *libelli de Lapidibus pretioſis* anno 1511. Viennae, ita ait: *Quis Te vno Bibliothecam habet variis, rarioribus, melioribusque libris, in omni diſciplinarum genere refertiorem. Taceo antiquitates inſignes, omit-*

Digitized by Google

to Caeſarum, Conſulumque, ac regum vetuſtiſſima numiſmata, quibus apud noſtrates, nemo eſt Te ditior. — Ingens laus! Viennae in tanta virorum doctorum frequentia non habuiſſe ſuperiorem. Scrutatus erat ipſe vir hic eruditiſſimus omnia haec Budae apud Auguſtinum diuerſatus. — — De hac bibliotheca ſcribit Epiſcopus eius Stanislaus Turzo ad Ioannem Schlechta : *Reliquit* (nempe Auguſtinus mortuus) *certe egregiam et frequentem librorum ſuppellectilem Eccleſiae noſtrae Olomucenſi.* Memoriam quoque merentur, *Franciſci de Frangepanibus*, qui in Teſtamento anno 1543. condito, apud Pray in ſpecim. Hierarch. Hung. Part. II. pag. 80. omnes libros ſuos, qui erant apud ſororem eius Catharinam Frangepan, et domi, et Venetiis, legauit Eccleſiae Agrienſi; *Stephani Kis Szegedini*, Taſnadini ei erepta, *Mathiae* cuiusdam *Chwnys*, qui ad annum 1513. queritur eſſe exuſtam — Fuiſſe iam nunc inter nationes etiam quae nobis barbarae audiunt, in Valachia et Moldauia Bibliothecas inſtructiſſimas collimare licet ex dedicatione Michaelis Neandri praemiſſa libro: *Nili Epiſcopi et Martyris capita, ſeu praeceptiones de vita, pie, chriſtiane, ac honeſte exigenda, graeco-latine, a Michaele Neandro Soraurienſe conuerſa, et expoſita. Baſileae 1659. fol.* Vbi haec legas: *Meum auctorem (Nilum) reperiit aliquando in bibliotheca quadam vetuſtiſſima, apud Barbaros plane homines in Valachia Ioan. Honterus Coronenſis, vir doctiſſimus, et de litteris in patria ſua Tranſiluania optime meritus, linguarum, et totius antiquitatis ſtudioſiſſimus, dum eius regionis, et vicinae Moldauiae bibliothecas excuſſit; plura autem procul dubio reperturus, et cum ſtudioſis communicaturus fuerat, ſi eum virum, quemadmodum etiam Vagnerum, vtrumque doctiſſimum, et linguarum cognitione eximium, et Tranſiluaniae ſuae lumina clariſſima, fata minus aequa, ei terrae,*

et publicae etiam vtilitati non inuidiſſent. — Eum auctorem (Nilum) — — *cum amici ex Tranſiluania ad nos miſiſſent, vt publici eum vſus faceremus, ex graeco in latinum conuertimus.* Valebunt haec, quae hucdum dicta ſunt, eo, vt occaſionem viris doctis praebeant, digniores, quas certe frequentes fuiſſe, nullum eſt dubium, ab obliuione vindicandi. De Bibliotheca Sambuci celebratiſſima, vel ideo nihil diximus, quod Hungariae nunquam illata fuerit.

§. 6.

Neque praetereundae Typographiae, inſignia litterarum vehicula. Prima omnium eſt ſeculo hoc *Coronenſis*, cuius auctor fuit Ioannes Honterus, theologus, hiſtoricus, poeta, orator, mathematicus, aſtronomus, geographus inſignis. Redux iam 1533. Baſilea, vbi complures exegerat annos, typos ſimul, et typographos deduxit Coronam, ibidem propriis erexit officinam impenſis, protinusque opuſcula ſua geographica, et Lutheri, atque Auguſtanam Confeſſionem, prelo ſubiecit. Secutae ſunt hanc illico, in Hungaria et Tranſiluania complures, *Bartphenſis*, *Neoſolienſis a)*, *Vilagos - varienſis b)*, *Cſepregienſis*, *Kereſzturienſis*, *Galgoczenſis* Valentini Manskouitz, *Német - Vjuarienſis c)*, *Sar-*

a) Fuit ea Chriſtophori Scholtzii. Anno 1578. menſe maio impreſſa eſt *Confeſſio Montanarum Ciuitatum*, in Synodo Schemnitzienſi, ab omnibus earundem V. D. Miniſtris anno 1559. die 5. Decemb. ſubſcripta Ferdinando I. Imp. ac Archiepiſcopo Strigonienſi Nicolao Olaho exhibita.

b) Stephanus Böjte edidit in ea opuſculum inſcriptum: *A Kereſztény tudománynak rövid Summája -- -- Vilagos - Váratt. 1582. 8.*

c) Idem Böjte curauit imprimi in ea anno 1528. Foram Hungaricam.

varienſis, *Vj-Szigetenſis* Benedicti Abádi, *Alſo-Linduenſis*, *Szecſinienſis* Manlii *a)*, *Samarienſis*, *Semptavienſis*, quae denique iure venditionis facta eſt *Rárbokienſis*, prope arcem Detrekeö, *Papenſis* Valentini Török ab Enidg Magnatis, *Monyorokerekenſis* Ioannis Manlii, *Leutſchouienſis*, *Eberauenſis* Ioannis Manuel *b)*, *Nedeliſchenſis*, *Ginſienſis*, *Tyrnauienſis*, *Debreczinenſis*, Raphaelis Hoſhalter, *Viſolyienſis* Manskouicziana, *Magno-Varadienſis*, *Claudiopolitana* Caſparis Heltai, *Alba-Iuliacenſis*, *Cibinienſis*, quarum notitiam dare vberiorem, non eſt praeſentis inſtituti.

§. 7.

Bibliopolas, quos aurigas, ſeu inſtitores (vt revera ſunt) reipublicae litterariae iure vocare poſſis, quatuor (praeter Paepium, ſuperiori iam ſeculo notatum, qui hoc etiam libros excudi curabat.) eruderare potui. Eſt eorum primus, Vrbanus Kaym, qui anno 1517. *Miſſale ſecundum Chorum almae Eccleſiae Strigonienſis;* nec non *Opuſculum Dialecticum Michaelis de Vratislauia Argentorati anno 1515.* Secundus, Michael Peſſchritz eundem librum liturg. anno 1524. vterque Venetiis, impenſis propriis imprimi curauere. Tertius eſt Stephanus Hekel de Riuulo Dominorum Librarius Budenſis, cuius ſumtibus edente Petro Lichtenſtein prodiit *Miſſale Strigonienſe Venetiis anno 1513. die 4. Ian. in 4.* Vltimus

a) Gregorius Viſknai edidit hic 1593. *Az Kereſstény tudománynak egy néhány fö articulusirul való Könyvecſke.*

b) Prodiit ex ea; Iohann Hartlieb chriſtlicher und kurzer Bericht von dem hochwürdigen Sacrament des Altars aus der erſten Epiſtel an die Corinthier am eilften gezogen. Gedruckt zu Eberau in Vngern bey Hans Manuel. 1590. 8.

Digitized by Google

eſt Georgius (cognomen ignoro) de quo Lutherus Epiſt. Lib. II. pag. 243. b. citante Illuſtri Sekendorfio in *Hiſt. Lutheraniſmi Lib. I. Sect. 63. §. 183.* et Abrahamo Sculteto *Annal. Eccl. Dec. I. ad annum 1524.* nos docent, Budae eum, vna cum libris Euangelicis rogo eſſe exuſtum.

§. 8.

Inter memorabilia litteraria, non eſt indignum ad ſeculum hoc referre, anno 1546. Coronae in Tranſiluania, primam omnium officinam chartaceam fuiſſe, auctoribus Ioanne Fuſch, Iudice Vrbis, et Ioanne Benckner inſtitutam. De his ita Mathias Miles, in opuſculo hiſtorico, quod inſcripſit: *Siebenbürgiſcher Würgengel* pag. 40. *In dieſem Jahr* (1546.) *iſt zum erſtenmale in Chronſtadt Papier gemacht worden, durch Verlegung H. Hans Fuchſens Richters, und H. Hans Beuckners: auch ward das Wollentuch zum erſtenmale zu Chronſtadt gemacht durch Verlegung eines Bürgers Hans Teyſz genannt.*

§. 9.

Seculo XVII. noua omni ex parte, accepere litterae incrementa. Seu etenim fautores, ſeu eruditos, ſeu domicilia, et id genus adminicula requiras ſcientiarum: multo illuſtriora et frequentiora reperias. Ad ordinem Auguſtorum et Maecenatum pertinent Ferdinandus III. et Leopoldus M. Imperatores: Stephanus Bocskay, Gabriel Bethlen, Georgius I. et II. Rákotzy, et Michael Abaffy, Principes Tranſiluaniae; Stephanus Illyesházy, Georgius et Stanislaus Turzo, atque Nicolaus et Paulus Eſterházy, Regni Hung. Palatini, Franciſcus Forgacs, Petrus Pazmany, Emericus Loſſy et Georgius Lippai, Ar-

chiepiſcopi Strigonienſes, Franciſcus et Paulus de Nádasd, Petrus Réuai, Caſparus Illyeshazi, Georgius Széćséni, Benedictus Kisdi, Ioannes et Mathias Oſztroſith, LL. Barones de Illaua, Ioannes Bethlen, Catharina Pálffy, et Suſanna Lorandffy, omnes Primores Hungariae: non minus Magiſtratus LL. ac RR. Vrbium, quorum ad ſeculum ſuperius, honorificam fecimus mentionem, incliti: quibus porro acceſſerunt Kaeſmarcenſis, Modrenſis, Breznobanyenſis, Trencſinienſis, Alnouienſis. —

§. 10.

Eruditorum, quos Hungaria ſeculo hoc, complectebatur praecipuos, promamus. Ex ordine Theologorum ROMANO CATHOLICI fuere: — Franciſcus Forgacs *a)*, Petrus Pazmany *b)*, Valentinus Lépes *c)*, Thomas Balásfy, Andreas Illés, Georgius

a) Scripſit is opus, quod tamen hucdum lucem non vidit publicam, *de compeſcenda Haereticorum petulantia*, in cuius prima parte docet, quomodo colloquium cum Euangelicis, quos ille haereticos vocat, ſit inſtituendum; in ſecunda refellit, quae ſub ſpecie pacis ſibi fuerunt propoſita: in tertia declarat, quibus notis haereticus a Catholico diſcernatur: in quarta, qua ratione haeretici cum fructu ſint coercendi.

b) Praeter eriſtica, vt fuerant tempora, quae referre plane non intereſt, ſcripſit ſermone Hung. *Hodegum ad veritatem* Poſonii 1613 in fol. *Homilias in Euangelia Dominicalia totius anni*, ibidem 1636. fol. *Thomae a Kempis de Imitatione Chriſti* libros IV. a ſe hungarice redditos. --- Plura vide in Péterffii Concil. Hung. Par. II. p. 226. ſeqq.

c) Ab eo proficiſcuntur libri *de controuerſiis fidei et aſcetica vita* Pragae 1616. et ſequenti editi. Vnus eorum, qui ait *de IV. Nouiſſimis*, correctior recuſus eſt in 4to. Agriae anno 1771. et ſequenti.

Digitized by Google

orgius Káldi *a)*, Zacharias Trinkelius, Martinus Kopchani, Gregorius Váſárhelyi, Ioannes Nádaſi, Caſparus Taſſi, Michael Vereſmarthi, Georgius Forró, Mathias Samſúr, Mathias Zambar *b)*, Emericus Kiſſ, Gabriel Ivul, Leopoldus Kolonits *c)*, Stephanus Tarnotzi.

a) Bene meritus eſt de Eccleſia ſua, quod S. Biblia ex textu vulgato, in Hungaricum transfuderit, ac Viennae apud Mathaeum Formica anno 1626. excudi curauerit.

b) Theologus hic polemicus nimium praefidens, quandoque non alias, quam ſub conditione amittendi a diſceſſuro ex arena victo capitis, congredi cum aduerſariis voluit. Aiunt aliquando, in oppidis Haidonicalibus, cum aduerſariis, ita diſputationem inſtituiſſe; ſed iis numero pluribus conclamatur, cecidiſſe cauſſa Ieſuitam. Vitae quidem parſum eſt, ſed ne ſine nota diſcederet, dentem molarem, ope chirurgi euellunt. Crenam illedente vacuam laetabundus, immiſſo ei digito, oſtendit Cl. Rezikio, qui id in Gymnaſiologia ſua notauit, Caſſouiae, et tanquam tropaeis, pugnans pro veritate Catholica, gloriabatur, inquiens, id ego vitium, tanquam ſacramentum militiae meae circumfero exultans, quod quidpiam moleſtiarum in corpore ſuſtinuerim pro Religione Rom. Catholica ---

c) Per gradus varios, ad Archiepiſcopen, Strigonienſem aſcendit. Vir, ſi quisquam alius, Proteſtantibus minime aequus. Scripſit criſticum contra eos opus, tecto licet nomine: *Auguſtana, et Antiauguſtana Confeſſio;* cui D. Valentinus Alberti, Profeſſor Theol. Lipſienſis, iuſſu Aulae Elector. Saxonicae, oppoſuit aliud ſcriptum, Lipſiae 1684. 4. impreſſum.

Digitized by Google

EVANGELICI: Thomas Eſzterházy *a)*, Elias Lani *b)*, Iſacus Abrahamides, Ioannes Hodikius, Florianus Duchon, Emericus Zuonaries, Abraham Chriſtiani, Caſparus Köſzeghi *c)*, Stephanus Del-

a) Frater fuit, opinor Franciſci Eſzterházi de Galanta, totius nunc I. huius Gentis parentis. Peragratis Regnis et Vniverſitatibus exteris, doctrinaque cum ciuili, tum Theologica, egregie auctus, poſt reditum in patriam, ſcripſit polemicum contra Rom. Catholicos librum, de articulo eccleſiae, inſcriptum: *A Kriſtus'e földön vitézkedö Anya-Szent egyházáról kérdéſſek és Feleletek.* Iratott Galantán 1601. in 4. Liber ſpiſſus dedicatus Magnati cuidam Matronae, vbi hiſtorice corruptionem ante Reformationem Eccleſiae atque correctionis eius neceſſitatem fuiſſe, fuſe oſtendit.

b) Fuit is Superintendens Comitatuum Trencſinienſis Aruenſis, et Liptouienſis, qui cum reliquis duobus Superintendentibus, Iſaco Abrahamide, et Samuele Melikio, Lutheri Catecheſim minorem, ex decreto ſynodi Bitſenſis, in Slauicum transfudit, adiectis articulis quinque, de Deo, Peccato, Iuſtificatione, Poenitentia, et S. Coena, quibus Eccleſiae noſtrae Slauicae, hucdum vtuntur, atque dedicatam Comiti Georgio Turzo R. H. Palatino, ac Coniugi eius Eliſabethae Czobor, anno 1612. excudi curauit. Repetitus eſt a Daniele Pribiſcha Paſtore Harhouienſi, et Seniore Fraternitatis Inferioris Hornad, cum quaeſtionibus M. Balthaſar Fiſcheri. Iuncta ſunt ei tria alia opuſcula inſcripta, *Roſarium animae, de modo precandi, et odae aliquot ſpirituales*, Leutſchouiae 1634. Eius etiam opuſcula ſunt: *Scutum Libertatis Chriſtianae in vſu Imaginum hiſtorico.* Bartphae 1594. *Defenſio libertatis Chriſtianae in vſu imaginum hiſtorico, ſcripſit Elias Lany Paſtor Eccleſiae Moſchouianae*, Bartphae. Dedicatum Petro et Franciſco Reuay, Baronibus 1559.

c) Fuit Paſtor Oſgyanenſis. Scripſit idiomate Hungarico, *Explicationem 10. Praeceptorum*, Leutſchouiae 1658. in 12. atque *Ducem bonae viae* ibid. 1659. in 12.

ſchenits *a)*, Elius Kreuchel *b)*, Iacobus Jacobaei, Ioannes Inſtitoris, Gregorius Muſſai, Nicolaus Gönczi, Petrus Pechi, Ioſua Wegelin *c)*, Stephanus Letenyei, Daniel Dubrauius, Samuel Dürner, Andreas Gráff, Abrahamus Pinnerus, Daniel Remenius, Ioannes Mihalykö, Martinus Madaráſz, Michael Zuonaries, Daniel Pribiſcha, Iacobus Király, Ioannes Hodikius, Mathias Lang, Ioannes Kemelius, Daniel et Zacharias Lanii *d)*, Dauid Lany, Iaco-

a) Georgii Széſi, Comitis, perpetui in Murány, aulae V. D. M, meditationes Kögelii transfudit in Hung. Leutſchouiae 1639.] in 12. editas.

b) Argentinas patria, Rector Gymnaſii Schemnicienſis, edidit: *Sciagraphiam theologicam, de vniuerſali Saluatoris noſtri Paſſione, et ſatisfactione*, Leutſchouiae 1663. in 4. Porro: *Exercitium Theologicum de natura relationum perſonalium SS. Trinitatis*, ibid. 1660. in 4to. vt alia taceam.

c) Patria Auguſtanus, ab anno 1635. ad finem vitae, qui in anno 1640. diem 14. Septembris incidit, Senior Contubernii Poſonienſis. Scripſit complura: *Chriſtum emblematibus adumbratum* Lindauii impreſſum, verum diſcrimen Legis et Euangelii, ex SS. Patribus, et b. Lutheri libris oſtendit: Librum precationum titulo praefixo: *Deuota cum Deo reconciliatio*, *Proceſſum Inaugurationis Templi Poſonienſis*. ad SS. Trinitatem, quod denique Ieſuitis ceſſit, inſcriptum: *Domus Domini renouata, SS. Trinitati dedicata, et Euangelicorum more inaugurata, Poſonii Hungarorum anno 1638.* Vna cum Icone eiusdem, et Sermone S. ſolennitate hac, ab eo dicto. Impreſſus 1640. 4. Adornauit etiam ad typum Tractatus, de *Militia Moſaica*, *de externa Eccleſiae fortuna*, nec non *Diſpenſatorium Infirmorum* qua nempe ratione, cum aegrotantibus in Noſodochiis ſit procedendum Hi tamen lucem nondum viderunt publicam.

d) Daniel fuit primum Paſtor Galgotzenſis, et Dioeceſis in Comit. Nitrienſi Senior, poſt ad D. Eliſabethae Neoſolii

Digitized by Google

V. D. M. ſcripſit in 4. ſpiſſa duo Volumina polemica, varia eruditione, inprimis antiquitatum Eccl. et Patrum notitia refertiſſima, quorum ſenſum tituli indicant. Prioris eſt: *Ignea Veritatis Euangelicae columna -- -- Perſpectiuo minus perſpicuo Bonauenturae Hocquardi, Monachi Franciſcani Amalechitarum inſtar caſtra Domini, bello offenſiuo inuadentis oppoſita in Hungaria, a M. Daniele Lany, Paſtore Euangelico Galgocenſi, eiusdemque Dioeceſis in Comitatu Nitrienſi Seniore. Vittebergae typis Michaelis Vent Anno 1654.* Pars haec eſt generalis, dedicata Vniuerſitatis Vittebergenſis Proceribus, plusquam tribus Alphabetis conſtans, ait de 17. his capitibus: 1.) De S. Scriptura, primo principio, ac vnica norma controuerſiarum fidei in Eccl. 2.) De libris apogryphis. V. T. 3.) De authentica ſcripturae editione, et vernacula, latina verſione. 4.) De Traditionibus non ſcriptis. 5.) De Eccleſiae Romanae Autoritate, et Papae Fallibilitate. 6.) De conſenſu Graecae Orientalis eccleſiae. 7.) De Conciliis, eorumque Decretis. 8.) De Patribus, eorumque Teſtimoniis. 9.) De Canonibus et Conſtitutionibus Apoſtolorum. 10.) De Liturgiis Apoſtolorum. 11.) De Decretalibus Pontificum Rom. Epiſtolis. 12.) De Iure Canonico. 13.) De Scholaſticis, eorumque Theologia. 14.) De Legendis Sanctorum, et in ſpecie de quibusdam Sanctis Papiſtarum. 15.) De Luthero et Scriptis noſtratium ſymbolicis. 16.) De Concilio Tridentino. 17.) De Haereſibus falſo euangelicis attributis. Vel ex his titulis patet, virum fuiſſe eruditiſſimum. Volumen alterum, hunc praeſefert titulum: *Ignea Veritatis Euangelicae columna -- -- Perſpectiuo minus perſpicuo Bonauenturae Hocquardi Monachi Franciſcani allegatione ſuſpecta et ſuppoſititia Patrum, Conciliorum Orientis et Occidentis, Pontificum Rom. Traditionum humanarum ſcholaſticorum, ac denique Lutheri, librique concordiae dictorum, in peruerſum ſenſum deprauatorum, a via veritatis, ad deuia errorum ſuorum abducere -- maiori conatu, quam ſucceſſu allaborantis, oppoſita in Hungaria a M. Daniele Lany, Eccl. Noviſolienſis ad aedem S. Eliſabethae Paſtore, et Presbytero. Lipſiae, Typis Ioannis Vittigau 1659.* in 4to. alph. fere ſex. Dedicatum inclitis ſtatibus et ordinibus Regni Hungariae Euangelicis, continet Partem ſpecialem, de Articulis 23.,

quos Hocquardus propoſuerat, agens, puta de nomine Euangelici, et vnitate S. Matris Eccleſiae Catholicae et Apoſtolicae, extra quam nulla datur ſalus, de Iuſtificatione, de Numero Sacramentorum, de Transſubſtantiatione, de reali praeſentia Corporis et Sanguinis Chriſti, ſub ſpeciebus panis et vini, in ven. Sacramento Euchariſtiae, extra vſum, de communicatione ſub vtraque ſpecie, de confeſſione, et enumeratione peccatorum, de partibus Sacramenti poenitentiae, de effectu Sacramentorum, de ordine eccleſiaſtico, de cultu et inuocatione Sanctorum, de Sacrificio Miſſae incruento, de Purgatorio et ſuffragiis pro defunctis, de libero arbitrio, de quinque abuſibus Eccleſiae Romanae, quos enumerat Auguſtana Confeſſio, de tertio in ſpecie abuſu, de Miſſa, de quarto, nempe confeſſione auriculari, de quinto, diſcrimine ciborum, de ſtatutis Ieiuniorum diebus ab Eccleſia, vt ſunt Quadrageſimae, quatuor temporum, feriae ſextae, item Sabbathi, de delectu ciborum, et ſtatutis ieiuniorum diebus, de traditionibus in communi, de contradictionibus a M. Luthero, Lutheranorum Propheta, Euangeliſta et Corypheo, in diuerſis rebus, etiam maximis fidei commiſſis. --- Apqendix continet catalogum Teſtium veritatis, ductum Igneae Columnae, ſequentium continens. Quam voluiſſem, ſi per propoſitum licuiſſet, librum eruditione theologica ampliſſima refertum recenſere fuſius! ---

Zacharias vero Lany fuit Paſtor Banouicenſis, poſtea Trencſinienſis, et Comitatuum Trencſin. Aruen. et Liptou. Superintendens. Proficiſcitur ab eo, *Strigil Aetiologiae Kirſcherianae, ſiue orthodoxa Depulſio Cauſarum et Argumentorum, quibus M. Ioannes Kircherus Tubingenſis, permotum ſe iactitat, cur e Synagoga, vt ait Lutherana, transmigrauerit in Eccleſiam Catholicam, Authore M. Zacharia Lany p. t. Miniſtro Eccleſiae Banouicenſis et Venerab. Conturbernii Gradnenſis Seniore, Impenſis Illuſtriſſimi Comitis ac Domini D. Caſparis Illyeshdzi etc.* 1642. in 4. duorum Alphabetorum. Dedicatum ipſi Comiti Illéshazio, ſedecim capitibus Opuſculum abſoluitur v. g. deficta incertitudine Lutheranorum ex parte ſacrae lectionis ſacri codicis, verſionis, canonis, ſenſus, et interpretationis, de purioris eccleſiae non continua viſibilitate, et viſibilis fallibilitate, de lu-

Digitized by Google

bus Zablerus pater et filius, Ioannes Heinzelius *a)*, Antonius Reiſerus, Martinus Tarnoczi, Michael Liefman, Paulus Maior, Samuel Pomarius, Mathias Zimmermann, Daniel et Chriſtophorus Kleſchii, Tobias Maſznicius, Stephanus Pilarik, pater et filius, Ioannes Sinapius, Ioannes Simonides, Hiob Truſius, Michael Inſtitoris, Chriſtianus Selmann, Vilhelmus Bayerus, Michael Acs, Andreas Kaſſai *b)*.

Reformati: Petrus Aluinezi *c)*, Ioannes Dajka Keſeröi, Ioannes Samariai, Albertus Mol-

therana ante Lutherum Eccleſia, de vocatione Lutheri: Fuit ei etiam controuerſia cum Belauio Canonico Poſonienſi, cui is *Pſeudo - Spiritum Poſonienſem oppoſuit*, vt alia taceam.

a) Gymnaſii Neoſolienſis Rector, vir laborioſiſſimus, cuius opera cum ſuſius percenſere non licet, en titulo tenus. *Diatriba Philoſophico - Theologica, de Creatione Solnae an. 1665. 4to. Diſquiſitio de Natura Fidei Iuſtificae. Leutſchoviae 1667. 4to. Exercitatio Theologica de Maieſtate Omnipraeſentiae Chriſti, 1666. Leutſchouiae in 4to. Exercitium Metaphiſicum de vniuerſali et ſingulari, Leutſchouiae 1665. in 4to. Diſputatio de Cauſis Corporis naturalis, Leutſchoviae 1667. in 4to. cet.*

b) Paſtor Vjſaluinus, praeter alia, praecipue homiletica ſcripta edidit, idiomate hung. xcviii. Quaeſtiones de Seruatoris optimi Paſſione, et morte, Stephano Tárkány dedicatus. Bartphae 1624. in 4to.

c) Miniſter Caſſouienſis, vir citra controuerſiam eruditus, cui multae cum Ieſuita Pázmány controuerſiae interceſſerunt. Multa ſcripſit. Nos vnum ſolum memoramus librum inſcriptum: Itinerarium Catholicum idiomate Hung. an. 1616. editum, et omnium trium Religionum Statibus dedicatum, in quo ſecundum ſecula antiquitatem Eccleſiae R. quomodoque innouationes pedetentim in Eccleſiam R. C. irrepſerint, oſtendit. Praemonuit Lectores ita:

Ne quaeſo offendare, prius damnesque libellum,
Cauſa probe fuerit, quam Tibi nota, meum.

Digitized by Google

nar *a)*, Petrus Laskouius, Ioannes Iratoſi, Martinus Tályai, Stephanus Katona Gelei, Paulus Tereſzturi, Ioannes Póſahazi, Petrus Margitai, Ioannes Apatzai, Petrus Dengelegi, Ioannes Enyedi, Samuel Bándi, Stephanus Kereſſzegi, Georgius Batai, Samuel Kapuſi, Emericus Katona, Georgius Martonfalui, Ioannes Alexius, Paulus Veſſelin Kiſs-Mariai, Mathias Nógrádi, Ladislaus Gyöngyöſſi, Georgius Cſipkés Komaromi *b)*, Samuel Köleſéri, Ioannes Palánki, Paulus Megyeſſi, Stephanus Milótai, Benedictus Nagyári, Michael et Samuel Némethii, Michael Sárpataki, Benedictus Szent-Királyi, Stephanus Szent-Péteri, Petrus Baka Szatmári, Stephanus Ötves Szatmari, Stephanus Péchi, Iacobus

a) Szencienſis patria, variis, plerumque aduerſis, per Germaniam et Hungariam fatis iactatus, vir laborioſiſſimus, et de patria meritiſſimus. Opera conſcripſit complura, quorum Cl. Bodius decem numerat. Praecipuum eſt Biblia S. Hungarica Károlyiana ex editione Viſolyenſi, quae ex textu Hebraeo recognouit, formas loquendi hungaricas emolliuit, limauit, ac forma minori, Hanouiae 1608. edidit, ſaepius poſt repetita. Eum etiam agnoſcunt auctorem, Lexicon Latino-Graeco-Hungaricum, et Hungarico Latinum Francofurti 1604. Grammatica Hungarica 1610. Hannouiae. Poſtilla Scultetica in Hungaricum transfuſa, vt etiam Ioann. Caluini Chriſtianae Religionis Inſtitutionem Hanouiae 1624. in 8vo. -- --

b) S. Th. Doctor, Diſcipulus Leusdenii, theologus inſignis, hebraeus tantus, quod loco publico, in Vniuerſitate lingua perorauerit. Dedit eius etiam ſpecimina inſignia, quod totum V. et N. Teſtamentum, ex LL. Orientalibus interpretatus circa an. 1685. fuerit, quod etiam Lugduni Batauorum 1719. in 8. typis elegantiſſimis impreſſum, at aduerſiſſima fata in limitibus Hung. expertum. Adcuratiorem verſionem Hungari nondum habent. Opera eius alia referre ſuperſedemus.

Digitized by Google

Cſech - Cſuzi *a)*, Stephanus Czegledi, Stephanus et Petrus Váſárhelyi, Samuel Enyedi, Stephanus Vécſei *b)*, Ioannes Ziláhy.

Sociniani: Benedictus Arkoſi, Valentinus Radecius, Matthaeus Toroczkai *c)*, Paulus Cſanadi, Samuel Iárai, Michael Almáſi.

Ivrisconsvlti: Ioannes Kitonics *d)*, Ioannes Serpilius, Chriſtophorus Lackner, Andreas Loch-

a) Itidem Theologiae Doctor, conſors paſſionum in triremibus Neapolitanis, redux, Loſſontzienſis. mox Debrecinenſis V. D. M. Scripſit exegeſim patrio ſermone, in Prophetam Abdiam, homiliis comprehenſam, Debrezini 1682. 8. ---

b) Conſcripſit eruditiſſimi illius, et vtiliſſimi, *Samuelis Bocharti Hierozoici ſeu de animalibus Scripturae Compendium* Franekerae, 1690. in 4to. atque Apocalipſeos Ioanneae Interpretationem Hungaricae, ibidem eodem.

c) Claudiopolitanus Superintendens, transfudit in Hungaricum Georgii Enyedi librum ſcriptum (vti ſupra dictum eſt) in in ea loca V. et N. Teſtamenti, ex quibus Dogma de Trinitate ſtabiliri ſolet. Claudiopoli 1619. in 4to. atque Doctrinae Chriſtianae ſecundum V. et N. Teſtamentum compendium, ibidem 1632. in 12.

d) Nobilis de Koſztanicza, Cauſarum Regalium (ſtilo Iurisconſultorum Hung.) ſub initium Seculi Director. Duplici opere is de Patria eſt benemeritus, praeclarus hic Iurisconſultus. Prius eſt: *Directio methodica Proceſſus Iudiciarii Iuris Conſuetudinarii I. Regni Hungariae.* Abſoluitur illa XII. Capitibus, quae iterum in certas quaeſtiones diſtribuuntur. In prioribus X. Capitibus, accuratam in iudiciis procedendi, oſtendit methodum: vndecimo cum Iuris Proceſſum qui in Sedibus Iudiciariis Comitatuum obtinet, oſtendiſſet; capite vltimo Proceſſum Fori Eccleſiaſtici pertractat. In in-

Digitized by Google

ner *a)*, Ioannes Kaſſoni, Balthaſar Friſſouitz, Vilhelmus Artner, Iacobus Szeleczki, Martinus Schödelius *b)*,

tegro vero Tractatu, data occaſione, multa ex Iure Canonico, et Iuſtinianeo, variisque praeclaris horum Iurium auctoribus repetita inſeruit. Idque eo ſe ſuſcepiſſe conſilio, ſapienter dicit: quod cum Iura noſtra ſuam hiſce originem debeant, magnam ea inde lucem, praecipue in rebus, Iure noſtro non definitis, ſupplementum acce plura eſſe, experientia edoctus fuerit propria. Alterum opuſculum eius eſt, *Centuria Contrarietatum et Dubietatum e Tripartito deſumtarum et reſolutarum:* cuius quidem contenta hac ratione ſunt diſpoſita: vt in contrarietatibus primo Theſim, in Dubietatibus ipſum dubium, ſeu Quaeſtionem Iuris inde emergentem, e Verböczio petitam ponat; contrariam apparentem antitheſin: eiusdem verbis opponendo, quaſi idem diuerſis locis ſibi contradixiſſet, contrariari viſa reſoluat, et Leges ſubſtratas conciliando oſtendat, admiſſa moderatione, Verbötzium ſibi non contradicere. -- -- Prima vtriusqne opuſculi editio prodiit Tyrnauiae 1619. in 4to. altera Leutſchouiae anno 1620. cum verſione Hungarica Ioannis Káſzoni in 4to ſaepius denique repetita.

a) Sempronienſis, Commentationem academicam conſcripſit ſub titulo: *Facies Iuris Publici Hungariae.* Tubingae 1666. in 4to, decem Capitibus abſolutam, quae vide in Zuittingero ad hunc locum. Repetiit editionem, variis obſeruationibus adauctam, cum *Superpondio de auſpicio Regis Stephani I. Hung. Apoſtoli* Ioannes Iany et Ienae quarta forma anno 1717. exprimi curauit, anno 1757. repetitam.

b) Patria Poſonienſis, clarus libro inſcripto: *Diſquiſitio Hiſtorico-Iuridica de Regno Hungariae.* Argentorati, typis Ioannis Reppii 1630. in 4to alph. 1. Opus erudite elaboratum, ex hiſtoria, literaria, ciuili, naturali, eccleſiaſtica, politica, iureque ciuili, publico --- coagmentatum, Methodus ſaltem ſcholaſtica, eſt moleſtiſſima, per materiam et formam, per cauſam efficientem, inſtrumentalem, finalem cet. procedens. Interſperſae ſunt Icones variae, praecipue ſub

Digitized by Google

Ioannes Beigler *a*), Andreas Perlouicz *b*), Ioannes Szakmárdi, Michael Pancratius *c*), Ioannes Oko-

finem adiectae elegantiſſimae, tam perſonarum quarundam, quam numiſmatum memoria dignorum. v. g. Atilae Hunni, mulieris Hungarae, ex ſeculis antiquis, S. Stephani, ſoluta Oppugnatione Viennenſi cuſorum nummorum caſtrenſium varii moduli, Ferdinandi I. ante Budam obſeſſam, Mauritio item Electore Saxoniae contra Turcas proficiſcente 1552. Ioannis Sigismundi II. contra Maximilianum Imp. arma moventis 1565. Mansfeldii, Rudolphi II. Ioannis Medices, Sigismundi Bathorii Bocskaii, Marci Baxa Hungari, a Turca in proelio, lancea oculum adacta feliciter reſtituti. --- --- Ignorantiam prodidit Ferdinand. Behamb, cum in editione altera inſcripta: *Notitia Hungariae antiquo modernae Bernegerianae*, in 8vo 1676. opus hoc Bernegero adſcribat; --- cum tamen is, in praefatione ad patrem Schödelii noſtri ſcripta aperte fateatur, hunc noſtrum, *Diſſertationem illam ſuopte Marte ſine cuiuspiam opera ſubſidiaria confeciſſe, adeoque ſuo tantum remigio, vt ille ait, rem egiſſe* ---

a) Fuit itidem Poſonienſis, variaque poſtea geſſit non inhonorifica munera. Cooperante Ottone Tabor, edidit *Collationem Iuris Romani et Hungarici.* Argentorati 1657. 4., quae poſtea operibus Taboris inſerta eſt. Talem *Collationem* conſcripſiſſe I. A. Prayningum, Vrbis Sopron. olim Praetorem, teſtatur Sebaſt. Ferd. Dobner, mihi nunquam viſam.

b) Bathenſis Hungarus. Eius poſſideo *Concluſiones aliquot Politicas*, quas -- ex Auguſti Caeſaris vita ſub init. publicae diſquiſitioni ſubiecit Argentorati 1628.

c) Patria fuit Tranſiluanus Szaſz - Sebeſienſis anno 1631. natus, ſtuduit Tyrnauiae, Vittebergae, Roſtochii, ubi in I. V. Doctor creatus, Hiſtoriam et Rhetoricam profeſſus eſt, vsque dum anno 1667. Eperieſinum ab I. I. Statibus Euang. ad docendam ciuilem prudentiam et Hiſtoriam vocaretur. Motus hinc, vltimo Superintendens in Tranſiluania creatus,

Digitized by Google

licſany *a*), Michael Nyerö *b*), Stephanus Iſtuanffi *c*),

anno 1694. mortuus eſt. Scripſit *Diſputationem de Iuramento Perhorreſcentiae, Roſtochii 1661. 4to.* Porro *Exercitationem Politico - Iuridicam, de Imperio et Iuribus Poteſtatis Imperantium, in capita Subditorum, Caſſouiae anno 1668. 4to.* Praecipuus eſt *Tractatus Politico - Hiſtoricus Iuris publici Regni Hungariae. Caſſouiae 1668. 4to.* erudite conſcriptus, qui tamen materiam propoſitam non exhauſit. Dixit etiam orationem occaſione Inaugurationis Collegii Eperienſis, Bartphae cum Pomariana expreſſam anno 1667., de qua infra dicetur.

a) Agnoſcit eum auctorem *Compendium Decreti Tripartitalis ligato ſermone compoſitum iuuandae iuuentis memoriae cauſa.* Bartphae 1636. typis Iacobiklöſz excuſus impenſis Sigismundi Bán, de Lutska, et dedicatus L. Baronibus, Nicolao, Paulo et Mathiae Oſztroſzith de Gilenitz et Illaua.

b) Erat is aetate ſua cauſarum Fori vtriusque per Hungariam celebris Aduocatus. Opus ſuum MSS. quod proſtat, inſcripſit: Iurisprudentia e Iure Hungarico conſcripta, variisque Definitionibus, Diſtinctionibus, Regulis Axiomatibus, Rationibus et Argumentis e Iure Imperiali, Canonico et experientia Iuridica collectis, illuſtrata, adaucta, atque in IV. libros diſtributa: quorum primus tractat de Iure ingenere, ſecundus de Perſonis, tertius de Proceſſu cauſarum, quartus de ſtylo et praxi iudiciaria.

c) I. I. Comitatuum, Gömör, Borſod, et Tornenſis Notarius, qui reliquit eruditum MS. opus, cui titulus eſt: *In Decretis R. A. et Tripartito Verbicziano, ac Nouellis Conſtitutionibus publicis, nec non, quoad Proceſſum in Directione Kittonichiana contenti Iuris Hungarici Extractus, ſuper Iuribus Perſonarum, rerum et actionum, pro eiusdem Iuris tyronibus, in breuiſſimas Quaeſtiones, tribus ſectionibus, inſertas formatus.* Plura auctor doctus praeſtitit, quam promiſit. Interſpergit frequenter hiſtoriam iuris, quaenam praecipue leges, et quo tempore mutatae, aut prorſus ſublatae fuerint. Praemiſit etiam in principio operis explicationem

Digitized by Google

Andreas Szikely a), Andreas Szirmai b), Stephanus Afzalai c), Ioannes Marcus Leibiezer d), Ioan-

obſcuriorum Iuris terminorum ordine alphabetico adcuratam.

a) Aduocatus Scepuſienſis reliquit MS. Opus anno 1696. in pago Hunsdorff perfectum. *Proceſſus Iudiciarius in Comitatu Scepuſienſi.*

b) Eius eſt itidem MS. Opuſculum, quod in gratiam filiorum concinnauit, iam cum aliis etiam communicatum: *Compendium Tripartiti*, in quo ad quemlibet Tripartiti titulum adcurate oſtendit, in quantum in vſu ſit, vel iam ſublatus, aut circumſcriptus: praeter ea multa ex praxi, quae in Tripartito non occurrunt, et tamen obſeruantur, oſtenduntur. v. g. De Diuiſionibus, Teſtamentis, de contractibus cet. Conſcripſit etiam *Iudicem Tripartiti, generaliumque Regni Decretorum, ordine alphabetico*, qui Cynoſura Afzalaii mox, producenda longe eſt perfectior.

c) Fuit Afzalai Vice-Iudex Curiae Regiae, magni Vir Nominis. Dedit Iuriſconſultis *Indicem, ſeu Compendium Tripartiti et generalium R. H. Decretorum, ordine alphabetico digeſtum, in quo ſingulae Iuris materiae, ſub certis titulis, vocibus ac quaeſtionibus propoſitae, ſcite et accurate continentur.* --- Tyrnauiae 1650. 4. Editio altera, ſubſecutis Regni Articulis aucta, vna cum Legibus Tauernicalibus, recuſa eſt ibidem, forma eadem 1694.

d) Conſcripſit anno 1698. *Epitome Proceſſus Iudiciarii in XIII. Oppidis obſeruari ſoliti, ſecundum Ius Caeſareum, Saxonicam et Municipale.* --- Idiomate germanico, quod tamen lucem publicam nondum conſpexit. Vir fuit in regione Scepuſienſi, multis officiis honoratis, aetate ſua defunctus. Vertit etiam is Inſtitutiones Iuris Iuſtinianei, in Germanicum, ac denique in Compendium contraxit.

nes Steinhübl *a)*, Iac. Andreas Prayning, Ioannes Marcus.

Medici: Procopius Bonanus *b*), Tobias Kober, Samuel et Dauid Spilenbergeri, Marcellus Camellus Squarcialupus, Chriſtianus ab Hortis, Ioannes Brewer, Paulus Franciſci, Georgius Fabuſchi, Ioannes Purcher, Paulus Görgei, Vilhelmus et Carolus Reygerii *c*), Ioan. Dauid Ruland, Paulus Spindler, Ioannes Veber, Nicolaus Parſchitus, Franciſcus Pariſz Pápai, Carolus Otto Mollerus, Georgius Kovacs Tátai, Matthaeus Palumbiny, Andreas Loew, Ioan. Godofredus Hellenbach *d)*, Ioannes Paterſon Hein.

a) Fuit Ciuitatis Cremnicenſis rerum montanarum curator, qui Germanice edidit Vratislauiae anno 1694. in 12. Epitomen Iuris montaniſtici VII. montanarum Hungariae Vrbium.

b) Camerae Regiae Archiatrum in metalliſodinis Hungariae egit, compoſuit ingens rerum naturalium volumen, aeneis tabulis, plusquam ducentis adornatum, quod de *admirandis Hungariae rebus* inſcripſit, et iam tum proditurum erat, niſi praematura auctoris mors, tantos conatus interuertiſſet. Vbi pretioſiſſimus theſaurus lateat, neſcitur.

c) Pater et Filius, vterque celeberrimus. Prior eſt inuentor pulueris nephritici, hucdum celebratiſſimi, contra arenam, et calculum renum vtiliſſimi: poſterior, operibus etiam quam plurimis inclaruit, quae vide apud Cl. Veſzprémi in *Biograph. Medicor. Hung. Cent. I. p. 146. ſeqq.*

d) Patrem habuit Ioannem Hellenbach, Schemnitzienſem ex primis, Vrburarium, Virum doctum, qui Vittebergae anno 1656. *Orationem pro Hungaria* recitatam, publicauit, et anno 1658. *Logicarum Quaeſtionum* manipulum defendit ibidem. Natus eſt noſter Schemnitzii anno 1659. iacta ſtudiorum in patria fundamenta in Germania confirmauit et Vittebergae Doctoris Medicinae Honores anno 1685. capeſſi-

Philosophi: Comes Caſparus Illyésházi a),

vit, ac poſtea, adeo feliciter praxim exercuit: vt Leopoldum Imper. etiam atroci nephritide calculoſa multum diuexatum, ſanitati reſtitueret. Quare in proemium, ſaepius in Auguſta aula exercitae ſuae artis, initio ſeculi ſequentis non modo L. Baronis axiomate liberaliter a Caeſare donatus, ſed etiam S. Caeſareae et R. Maieſtatis Conſiliarii titulo cohoneſtatus eſt. In infelici tumultu Rakotziano ſeditioſi Principis partes ſequi coactus anno 1705. ſummus rerum Metallicarum Praefectus conſtitutus, tumultuantibus ob cupream monetam Metalli foſſoribus, ac operas detrectantibus, magno Regis et metallorum eruendorum commodo, multa millia ex ſuo in eosdem diſtribuit. Profligato ad Threncſinium Rakotzio anno 1780. In Poloniam aufugit, fortunis prius in coecos fornices abſconditis, quas ab inſecutoribus repertas, et in Fiſcum relatas amiſit. Sed pace ad Szathmarinum concluſa, in praedia ſua eſt reſtitutus. In Synodo Prouinciali Roſembergenſi anno 1707. conſtitutus fuit Conſiſtorii Cis-Danubiani, ex parte ſeculari Praeſes anno vero 1721. in Commiſſione Religionari Peſtienſi ab Aug, Carolo VI. a parte Euang. Aug. Confeſſionis delegatus Commiſſarius. Mortuus eſt anno 1728. fere Septuagenarius. Haec memoraſſe Pietas erga inclitam Gentem lubenter voluit, ex qua promotorem ſtudiorum noſtrorum iuuenilium munificentiſſimum, *Ioſephum Ludouicum, L. B. ab Hellenbach*, noſtri illius pronepotem, etiam poſt fata pie veneramur. Reliquos aeui huius medicos, Doctiſſ. noſter Veſzprémi ſaepius iam a nobis laudatus ex merito, ex quo haec etiam, maximam partem habemus, dabit.

a) Franciſci Illyesházy filius, Stephani vero Regni Hung. Palatini, Comitis Trencſin. et Liptov. adoptiuus, Iactis in patrio ſolo litterarum fundamentis, Lipſienſem adiit Vniuerſitatem, in qua, magna ingenii laude, liberales excoluit Artes. Inſigne ei praebuit Teſtimonium vitae et doctrinae, Academiae eiusdem Rector, Otto Schwalenberg, quod vide apud Cl. Horanyum in *Memoria Hung. Tom. II. pag. 216. ſeqq.* Redux in Patriam, non ſolum eruditos amauit, ſcholas, praecipue ſuas, Banouicenſem et Roſembergenſem

Comes Ioannes Kéri, Comes Nicolaus Zriny *a)*,

ſouit; ſed etiam ipſe eruditionis propriae fructus tulit. Inter eos ſunt: *Ioachimi Beuſt manuale, pium et beatum e vita exitum indicans* in Hungaricum ab eo transſuſum et impreſſum Debretzini 1639. 8. In quo opere, ſpecimina poeſeos eximia occurrunt. Edidit etiam *Viridarium varii generis floſculorum, in vſum Iuuentutis honeſtae, ſenectutis venerandae plantatum ab Illuſtriſſ. et Magnifico DD. Caſparo Illyeshazi de Illyeshaza perpetuo a Trenchin, eiusdem Comitatus Trenchinienſis et Liptouienſis perpetuo, nec non Aruenſis ſupremo Comite S. C. R. M. Conſiliario, Equite aurato 1634. 4.* Complectitur liber inſignem e SS. Litteris, SS. Patribus, hiſtoricis, philoſophis, poetis, aliisque ſcriptoribus depromtam ſcientiarum ſuppellectilem, et loculenta auctoris pluribus in locis animaduerſiones. Mortuus eſt vir magnarum opum anno 1648.

a) Incomparabilis heros, non armis ſolum patriam a Tyrannide Turcica vindicare ſtuduit, verum etiam litteris. Scripſit nempe idiomate Hungarico inſcriptum librum: *Ne bánts* id eſt, *nemo impune laceſſit*, in quo oſtendit media ſufficientia, quibus Hungaria ex Faucibus Turcarum ſemet liberare poſſet. Vid. de opuſculo hoc, et occaſione ſcribendi oculatum teſtem Nicolaum Bethlen in *Memoires du Comte Bethlem Miklos a la Haye 1739. p. 229.* Edidit idem, Comes Simon Forgács anno 1705. in 12. ſub hoc titulo: *De bellica diſciplina reſtituenda, et Regno ab inſultibus inimicorum tuenda* -- -- Aliud porro agnoſcit eum auctorem: *Adriai Tengernek Sirenaja, Gróf Zriny Miklós* Viennae apud Mathiam Coſmera 1651. in 4. i. e. Adriatici maris Siren Nicolaus Zriny, in quo magni illius Nicolai, Szigethi propugnatoris virtutes, patrio ſermone verſibus decantat. Non erit abs re, teſtem adhuc vnum oppido idoneum eruditionis Zrinianae producere, latiniſſimum Iacobum Tollium, qui fauorem inſignis huius herois non vulgarem coram, in arce Cſik-Tornyenſi expertus erat, cum epiſtolam ad amicum datam, in qua itinerationem ſuam ad eum, et quae ibi obſeruauit, deſcripſit anno 1671. publicaret: iſta de cauſſa eius edendae praefatur: Defungar ſimul officio, munificentiam erga me

Dauid Froelichius *a)*, Michael Buzinkai, Ioannes Apaczai

illuſtriſſimi, ac fortiſſimi Herois, Nicolai Serinii grate commemorans. Obiit hoc Croatiae, Hungariaeque lucidum Sydus ante annos pauculos: cuius virtutes et animi decora, prudentiam, fortitudinem; clementiam, liberalitatem, eruditionem, ſi tenuiter tantum delibare voluero, complures paginas impleuero. Linguarum quidem complurium ita callens fuit, vt qui illum ignorantes loquentem audirent, ſiue ille ſenſus ſuos, Hungarica, Croatica, Sclauonica, lingua exprimeret; ſiue Germanica, Latina, Italica, Turcica proloqueretur, quaenam ipſi vernacula foret, ambigerent. De rebus praeclare geſtis nihil dicam. Tam enim eorum, quos ab ineunte adoleſcentia, ad vitae vſque terminum patrauit, quam nuperi, cum Turcis in Hungaria belli, ſuo cum maxime ductu profligati memoriam, nulla temporum delebit iniuria. Vos autem Serinii Manes auete: et, ſi ſentire datur poſt fata quietis, hanc illuſtriſſimi veſtri nominis pertenuem commemorationem, ab animo grato, veſtraeque gloriae deditiſſimo profectam volentes accipite, ac aeternum valete!

a) Inſignis hic mathematicus Caeſareo - Regius fuit per Hungariam. Complura ſcripſit opera huc ſpectantia, puta *Medullam Geographiae practicae Bartphae 1639. 8. Bibliothecae, ſeu Cynoſurae Peregrinantium, h. e. Viatorii Partes II. Viennae 1643. ſeq.* Faſtos ſeu calendaria multis annis, latino et hungarico idiomate continuauit. Ego poſſideo ſequens: *Quod Deus bene vertat! Faſti ſiue Calendarium exhibens menſes, hebdomadas, feſta fixa, mobiliaque numerationem dierum triplicem (Gregorianam, Iulianam, et Romulinam) motus, ortus, occaſus, culminationes, configurationes, coniunctiones, aliasque habitudines planetarum, tum ipſorum ad inuicem, tum cum illuſtrioribus fixis ſideribus, item tranſitus, apertiones portarum et valuarum, tandemque tempeſtatum praeſagia in Annum Dei-hominis M.DC.XLII. ea diligentia, quanta fieri potuit elaboratum, atque hiſtoriis memorabiliſſimis illuſtratum per Dauidem Froelichium S. Caeſ. Regiaeque Maieſtatis per Hungariam*

Digitized by Google

Apaczai a), Ioannes Kemelius, Ioannes Kutſera b),

Mathematicum. Proſtat Noribergae apud Volffgangum Endterum Bibliopolam acceſſit: *Coelum anni aerae Chriſt. vulgatae 1642. verae 1644. ſiue Iudicium aſtromanticum de quatuor anni temporum principiis, tempeſtatibus, eclipſibus* --- *ſubiuncta ſunt paradoxa quaedam Mathematica.* Libri auctoris huius, ſunt ſane eruditione philoſophica, mathematica, hiſtorica --- refertiſſimi, quorum fuſiorem recenſionem vid. apud Zuittingerum, et Horányium ad hunc titulum.

a) Aeterna dignus memoria, quod hungarice primus encyclopediam ſcripſerit hoc titulo: *Magyar Entziklopedia, azaz, minden igaz és haſznos böltſeſégnek egy be-foglalása.* Vltraiecti 1653. Non alias fieri potuit, quin obſcuritate multis in doctis laborare coactus fuerit: cum terminos nouos Hungaricos condere debuerit. Vtinam ſecuti fuiſſent poſteri, facile ciuitate donati fuiſſent. Partes de Hiſtoria, Geographia ſunt clariores. Scripſit itidem Logicam Hungaricam Albae Iuliae, 1656.

b) Fuit is Gymnaſii tum celeberrimi Roſembergenſis circa an. 1638. Rector. Multa ſcripſit Vir diligentiſſimus, philoſophica, et theologica. Nos iſta notabimus: *Diſputatio Ethica de Virtute. Leutſchouiae 1641. 4. Diſputatio Ethica de Virtutibus Homileticis, ibidem 1642. 4. Diſputatio Mathematico-theologica de Computu XIV. Problematum, ibid. 1642. Thematum Philoſophicorum Faſciculus, ibid. 1644. 4. Diſſipatio Phoſphori fatui coecos X. radios ſpargentis, quem Thomas Belauius, Canonicus Poſonienſis, e fumo pingui formauit, et in aere Liptouienſi ſuſpendit, ibidem 1644. 8vo.* Conſtat opus X. Diſputationibus, de Eccleſia, Coena Domini, Miſſa, Cultu coelitum, Purgatorio, Ieiunio, Confeſſione, Bonis Operibus, Antichriſto, et de Miraculis. Dedicauit id, Carolo Szobeck L. Baroni de Kornicz D. haereditario in Konſzka, et filio eius Georgio.

Digitized by Google

Samuel Kapuſi *a*), Bartholomaeus Bauzner, Ioannes Fuchſz, Elias Thomae *b*), Ioannes Mautnerus *c*), Simon Albelius, Martinus Albrichius, Ioannes Bayerus *d*), Elias Ladiuer, Iſacus Zabany, Petrus Kiſztei, Simon Baſch, Michael Vnger, Ioannes Andreas Schubert, Caſpar Schoen, Georgius Lany, Georgius Mártonfalui, Samuel Németi, Ioannes Pap-Szathmári, Matthaeus Czanaki, Stephanus Eſzéki, Martinus Szilàgyi, Stephanus Tolnai, Ioannes Schwarcz, Dan. Vilh. Mollerus, Daniel Parſchitius, Georgius Bucholcz, Valentinus Greiſing.

a) Dolendum eſt, viri huius opera mathematica nondum lucem aſpicere potuiſſe publicam. Talia vero ſunt: *Promptuarium mathematicum, continens theſauros Matheſeos vniuerſae. Promtuarium Philoſophicum, vbi Phyſica pulcherrimo ordine pertractatur. Compendium Geographiae, iucundis Obſeruationibus inſtructum. Epitome Aſtronomiae Calendariographia. Tractatus mathematicus, de partibus, vſibus et fabrica Quadrantis Aſtronomico-Geometrici.*

b) Gymnaſii florentiſſimi *Poſonienſis Rector. Scripſit Poſitiones ex ciuili doctrina ſelectas.* Poſonii editas anno 1669. 4. porro *Religionem qua talem*, ibidem 1699. 4. *Aphoriſmos Politicos.* MSS. ---

c) Rector Gymnaſii Caſſouienſis *Tyrocinium Logicum XX. et Gymnaſium Logicum C. Tabulis comprehenſum* Leutſchouiae 1640. 4to. publicauit. quod ab Eruditis tanti fiebat; vt M. Georgius Michaelis, Phil. Facultatis Adiunctus in Vniuerſitate Vitteberg. pro fundamento Lectionum ſuarum ponere non dubitauerit. Fuſa Mautneri noſtri biographia inuenitur in Rezikii Gymnaſiologia, Articulo de Gymnaſio Caſſov.

d) Vir hic oppido doctus, qui Gymnaſii primum Eperienſis Rector, Miniſter denique Neoſolienſis, ac vltimo Szepes Váralyenſis praecipuum ſortitus eſt, inter nouatores in Philoſophia locum. Ab Ariſtotelica abhorrebat nimium, tanto vero magis promouere ſatagebat et perpolire comenianam ſeu moſaicam. In Logica ſua, quam inſcripſit: *Filum Laby-*

Digitized by Google

Historici, et Antiqvarii: Nicolaus Iſtuánfy *a)*, Petrus L. Baro de Reua *b)*, Ioannes Volfgan-

rinthi, vel Cinoſuram, ſeu Lucem mentium vniuerſalem, cognoſcendis, expendendis, et communicandis vniuerſis rebus accenſam, Caſſouiae 1663. principiis maxime inſiſtit Verulamii, logicamque doctrinam inſtruit, vt non ſpeculationibus inutilibus, ſed rebus praeclaris inueniendis inſeruiat. ---- In Phyſica ſua, quam inſcripſit *Oſtium, vel atrium naturae ichnographice delineatum, i. e. Fundamenta interpretationis et adminiſtrationis generalia, ex mundo, mente et ſcripturis coacta, Caſſouiae 1662.* de rerum naturalium principiis, plane aliter philoſophatur, ac ea aetate fieri ſolebat. Tria enim, ad Philoſophiae moſaicae ductum, admittit principia, *Materiam, Spiritum et Lucem.* --- Vide recenſionem operis huius fuſam in Dan. Georg. Morhofii *Polyhiſtore Edit. IV. Lubecae 1747. Tom. II.* pag. 102. 160. ſeq. et Ioan. Franc. Buddei *Introduct. ad Hiſt. Philoſ. Ebraeorum*, pag. 256. Caetera opera eius metaphiſica recenſere non vacat.

a) Lis eſt inter eruditos, num Hiſtoria eius Hungariae ſit per Ieſuitas, quorum opera anno 1622. Coloniae lucem aſpexit, interpolata et corrupta. Sunt qui id variis argumentis ſiſi affirmant. Ego tamen vt credam, ſufficientia non habeo. Quod religioni euangelicae non ſemper aequum ſemet praebuerit, id citra eorum corruptelas, ſtudio Religionis propriae, ex diuerſis principiis facere potuit. Quod cauſſas belli Bocskaiani alias, quam Volfgangus Bethlen produxerit: hoc rationi ſtatus, quae tum Pragae, et in Tranſiluania denique, oppoſita plane fuit, aut perſuaſioni fuit tribuendum. Et cur velimus Iſtuánſſium in omnibus ab errore immunem eſſe? cum tamen eruditi, in hiſtoria eius temporis complures detexerint. Vide. Cl. Vagner, *in Analectis Scepuſienſibus* paſſim.

b) Praeter cognita opera eruditi huius Magnatis, de *S. Coronae Hung. ortu, virtute --- Commentarium et Centurias S. Coronae ---* Conſcripſit etiam *Viridarium, materiarum variarum ſacrarum, ethicarum, politicarum*, in quod, capita et themata circiter 500 ſunt coniecta. Praeter ea, *Valedictionem Regi, Regno, Vxori, Liberis, inprimis Filio Paulo* (eſt trium phileraram opus eruditiſſimum). De quibus vi-

L. B. Haller, Comes Franciſcus Nádasdi *a)*, Thomas Borſos, Ioannes Tomko, Andreas Pinxnerus, Ambroſius Somogyi *b)*, Georgius Ratkai, Stephanus Szomosközi *c)*, Melchior Inchofer *d)*, Io-

a) Tribuitur ei *Mauſoleum Potentiſſ. ac Glorioſiſſ. Regni Apoſtolici Regum et --- Ducum --- cum verſione operis germanica. Noribergae 1664. fol.* ſtilo lapidari erectum, ſaepius denique repetitum. Verſionem Hungaricam oppido elegantem dedit Cl. Alexius Horányi, inſcriptam: *Magyar Orſzágnak hatalmas, és ditſöſéges Királyainak, és elſö vitézkedö kapitányainak emlékeztetö koporſó épülete, Budán 1771.* Scripſit Nadasdius etiam; *Cynoſuram Iuriſtarum, loca decretalia et articulos nouiſſimarum Conſtitutionum I. R. Hungariae vſque ad annum Chriſti M. DC. LIX. incluſiue, ſub titulis, ordine alphabetico collectis, breuiter repraeſentantem, Pottendorffii 1668. 8vo.* Multo vero auctior, et emendatior editio prodiit Leutſchouiae 1700. 8vo. in qua articuli annorum 1681. et 1687. comparent.

b) Fuit Interioris Szolnok Comitatus notarius. Scripſit magnam partem, quae vidit, et expertus eſt, Hiſtoriam Hungariae et Tranſiluaniae, incipiendo vbi Bonfinius deſiit. Scilicet ab anno 1490. ad annum 1606. Ideo in rebus praecipue ſuae aetatis fide dignus.

c) Stephani Bocskay, et anteriorum Principum Hiſtoriographus, quem multa fidedigne ſcripſiſſe, ex vltimis Bocskaii tabulis patet: in quibus ſeptem mille florenos in expenſas typographicas Operis eius hiſtorici conſtituit, executoresque teſtamenti, ſub comminatione iudicii diuini, ad perficiendum Opus adſtrinxit. Nunquam tamen lucem aſpexit. Eadem fata manſerunt Ioannis Bocatii et Caſparis Böjtii, Gabrielis Bethlen Hiſtoriographorum Opera, quae latine magna cura conſcripta fuiſſe, eiusdem aetatis teſtantur auctores. Vide Steph. Melotai *Speculum Trinitatis* in Dedicatione.

d) Sunt, qui eum Bauarum, alii Viennenſem patria dicant. Poſſideo ego Naenias in obitum Georgii Kapi, a compluribus Hungaris Iuuenibus ſtudioſis (puto Viennae, nam opuſculum titulo mancum eſt) ſcriptas. Inter hos „*Melchior*

Digitized by Google

annes Ambroſius, Mathias Aſzalai, Caſpar Böiti, Paullus Liſsnai, Michael Oroſzhegyi, Alexander Féluinczi, Valentinus Frank, Laurentius Topoltinus, Ioannes Tröſterus, Samuel Tordai, Ioannes Házi, Georgius Haner, Dauid Hermann. Franciſcus Foris Otrokocſi, Chriſtophorus Parſchitius, Ioannes Nadányi, Georgius Krekuicz, Miron Moldauus *a)*.

ORATORES, POETAE, ET PHILOLOGI: Simon Petſi *b)*, Ladislaus Liſtius *c)*, Ioannes

Inchofer Ungarus Rhetoricae Studioſus, (vti ſubſcripſit), dialogiſmum inter hoſpitem et nuncium cecinit.

H. Quo properas triſtis? *N.* dolor heu transmiſſus in oras Auſtriacas *H.* quaenam triſtia ſigna refers?
N. Et non iam pridem veſtras peruenit ad aures Fama trucis geſti? *H.* non age qualis erat?
N. Hic tibi quem tanta ſublimem ſtirpe creauit Kapiadum, celeri morte Georgius obit. —

a) Viri huius vel ideo facienda fuit memoria, quod primus et vnus ſit, quem in claſſem eruditorum ex hac natione, referre potuimus. Sed et merito ſuo locum tuetur. Cel. Cantemirus inſigniter eum laudat his verbis: *In der Beſchreibung des Fürſtenthums Moldau*, pag. 340. *Am Ende des vorigen Iahrhunderts fiengen endlich auch einige Moldauer an, ſich auf die lateiniſche Sprache und Wiſſenſchaften zu legen. In dieſer lobenswürdigen Sache gieng ein gewiſſer Miron, den andern mit ſeinem Beiſpiele vor. Er war Logotheca, und der richtigſte Geſchichtſchreiber, den die Moldauer haben.*

b) Vir latinae, graecae, hebraicae, arabicae, turcicae et germanicae linguae gnarus. Vertit ex Talmude opus ſequens: *Doctrinae SS. Patrum ex Hebraico Hungarice reddita, cum interpretatione a Simone Pechy.* Multa paſſus eſt propter Sectam Sabbathariorum, quam in Tranſiluania fundauit. Bibliorum ex hebraico verſioni immortuus.

c) Inſignis ſuae aetatis poëta Hungaricus, cuius et operum delineationem vide apud Cl. Horányi Part. II. pag. 497. ſeqq.

Kalinkius *a*), Daniel Pretorius, Elias Berger *b*), Ioannes Bokatius *c*), Ioannes Filiczky, Paulus Kiſmariai, Blaſius Aponyi, Petrus Benitzki *d*), Ioan-

a) Rector Gymnaſii Euangelici Roſembergenſis, deinde V. D. Miniſter Raduanenſis. Praeter alia conſcripſit *Iuſta Cygnea* carmine complexa, in exequiis ſuis recitanda, Trenchinii an. 1638. impreſſa. Magnus alias Orator et Poëta, latinus ac Slauicus.

b) Rector Gymnaſii Euang. Poſonienſis, et Aulae Caeſareae Familiaris ac Hiſtoriographus. Scripſit Opera complura ab Horányio Part. I. ſub hoc articulo, et Prayo in *Indice Rariorum Librorum Bibliothecae Vniuerſitatis Budenſis, Part. II.* p. 126. ſeq. fuſe laudata et recenſita.

c) Luſatus natione, Rector Eperienſis, dein Caſſouienſis, vltimo Vrbis Conſul, Poëta L. Caeſ. ſuauiſſimus, latinus et germanicus. Scripſit varia. Inter haec ſub titulo: *Hungaricos Libri Poëmatum V. 1mo continet Martialia vel Bellica, 2do Encomiaſtica, 3tio Nuptialia, 4to Miſcellanea, 5to Sepulchralia. Ad Illuſtrem, Magnificum et Generoſum D. D. Sigiſmundum Forgács L. B. de Ghymes etc. Bartphae, excudebat Iacobus Klöſz 1599. 8.* Scripſit etiam *Paraphraſim Syracidis, metro concluſam*, olim a me viſam. *Hiſtoriam Hungariae*, a Gabriele Bethlen conductus, quae tamen iam interiit, Hiſtoriam Congreſſus Botskaii cum M. Vezirio in Campis Rákos anno 1605. in *Apparatu* Beliano impreſſam. --

d) Eques auratus, Poëta ex Principibus Hungaricis. Opuſculum eius prodiit ſaepius inſcriptum *Rithmi ſeu Verſus Hungarici.* Parte priore, Cantica ſacra, et poenitentialia, poſterior adagia Hungarica continent. Huius aetatis ſunt Poëtae Hungarici, Ioannes Rimai, cuius foetus, cum Blaſiano ſaepe eſt excuſus, Ioannes Bado, Leonhardus Szegedi, Stephanus Gyöngyöſſi, V. Comes Gömör., cui Cl. Horányi tantum in Hungaria tribuit, *quantum Taſſo Italia, Voltairio Gallia, Opiczio Germania. Nihil inquit pulchrius, eius verſibus. Carmen eius nitidum et ſponte fluens, cogitationes foecundae atque acutae: omitto elegantiſſimas deſcriptiones, adſectus amoris, odii, commiſerationis aliasque ani-*

Digitized by Google

nes Rimai, Ioannes Badó, Mathias Gazur, Ioannes Hrabſzky *a*) Leonardus Szegedi, Stephanus Gyöngyöſſi, Georgius Tranouſzki *b*), Daniel Böde-

mi viciſſitudines, natiuis quaſi coloribus depictos, ac fere oculis ſubiectas, quas vix melius, aut elegantius, vel in priſcorum poëtarum monumentis reperiamus. Poemata ipſius ſaepius ſunt expreſſa, Leutſchouiae, Tyrnauiae, Bartphae, Budae. Ita eſt, feruntur Hungari natura in poeſim tam latinam, quam patriam. Documenta exteri videant in Deliciis poëtarum Hung. Paraei. --- Huc porro ſpectant Daniel Bedö Kórodi, P. L. C. Franciſcus Oeruendi, Chriſtophorus Pasko -- quorum opera fuſius recenſere non eſt noſtri inſtituti.

a) Fuit patria Raduanenſis, Hebraeae, Arabicae et Turcicae linguae gnariſſimus, abſolutis ſtudiis humanioribus, Vittebergae ſolidiora excoluit. Vbi etiam ſubiecit diſputationi publicae Exercitationem philologicam, *de Vtilitate et Neceſſitate Linguarum Orientalium* anno 1654. Reſpondente M. D. Tieſtrunk. Anno 1657 in editione Bibliorum hebraicorum Lipſiae multum laborauit. Redux in patriam factus eſt Rector Gymnaſii Modrenſis, paullo poſt, non ſine ſuſpicione veneni mortuus.

b) Teſchinio Pileſius V. D. S. Nicolai Lipton. Miniſter, poëtarum ſeculi huius Slauorum facile Princeps, reueraque in pangendis carminibus, Slauonicus Lutherus, qui diuinam ſuam venam, praecipue condendis hymnis ſacris conſecrauit, quos partim ex germanico a ſe transſuſos, partim recenter compoſitos, cum odis aliorum auctorum, praecipue Eliae Lány ac Bohemicis, edidit inſcriptos: *Cithara Sanctorum* Leutſchouiae anno 1635, typis Breuerianis, ac Ioanni Szunyog L. Baroni de Budetin dedicauit. Opere hoc Eccleſia euang. Slauicae nationis in cultu diuino hucdum vtitur. Scribit auctor in praefatione, ſe 4. ſolum Lutheri hymnos in Slauicum traductos reperiſſe: itaque ſe vltra 150. partim ex germanico variorum, interpretatum eſſe, partim nouas adieciſſe. Editio haec prima non niſi 400. complectebatur Cantilenas, ſucceſſu temporis Seculo hoc, nouies, Leutſchouiae, et Trenchinii repetita, maxima accepit, a poëtis Slauicis,

Digitized by Google

kòrodi, Iacobus Eslinger *n*), Ioannes Bakos, Ioannes Belloſtenécz, Ioannes Fridelius, Emericus Beczeli, Georgius Peucker, Michael Köuesdi, Franciſcus Oeruendi, Adamus Plintovicz, Chriſtophorus Pasko, Michael Ritthaler, Ioachimus Kalingius, Auguſtinus Serpilius, Georgius Zabognik, Tobias Paluſchius, Michael Milſouicz *n*), Michael Inſtitoris.

His addi iure merentur duae mulieres, ex vero doctae, Suſanna Lorandfi, Principis Georgii I.

Ioachimo Kalinkio, Georgio Zabognik, ſuperintendentibus, Adamo Plintouicz, inſigni muſico Solnenſi, Daniele Sinapio --- incrementa, vtinam vero maiori etiam cum ſelectu. Negari etenim non poteſt, multos hymnos, critico indigere ventilabro.

n) Gymnaſii Poſon. Euang. Rector. Nondum plura viri huius mihi occurrerunt, quam *vita et mors Viri adm. reuerendi, atque excellentiſſimi D. M. Ioſuae Wegelini, Eccl. Poſonienſis --- Paſtoris, Venerabilis Contubernii Senioris et Scholarchae digniſſ. breui oratione deſcripta, et publice in Gymnaſio Poſonienſi recitata a Iacobo Eslingero in Feſto D. Ap. Thomae* A. O. R. 1630, impreſſa, 1631. 4. ſubiunxit Epicedion latinum et graecum.

n) Inſignis humaniſta, communis Hungariae Euang. Praeceptor vocatus, ex vico Szmrecſah Liptov. oriundus. Iniuria temporum ſubinde exactus, multis locis maximo cum applauſu docuit, Rahouiae, Loſſoncini, Ozorocii, Trenchinii, Oſgyanini, Roſnauiae, vbi etiam anno 1710. 4. Aprilis mortuus, honeſto funere elatus eſt, iuſta parentalia, Martino Pelsöczi Paſtore Hung. ſoluente. Edidit varia in vſus iuuentutis ſtudioſae opuſcula grammatica. Fuit is etiam primus, qui in Gymnaſiis Ius Hungariae docuit. Conſcripſit ergo primas Lineas, quas ſequeretur, methodo erotematica, inſcriptas: *Delineatio Logico-Iuridica Operis Tripartiti Verbocziani*, quae tamen lucem non vidit publicam.

Digitized by Google

Rakóczii coniux *a)*, et Dorothea Sophia cel. Friderici Balduini S. Th. Doctoris, et in Vniuerſitate Vittenbergenſi Profeſſoris filia, Chriſtophori vero Böhmii, Antiſtitis Leutſchouienſis primum, dein Ioannis Serpilii, Conſularis Sopronienſis Vxor, latine, graece, et hebraice doctiſſima *b)*.

a) Scripſerat ſpiſſum volumen Theologicum lingua patria: --- *Moſes et Prophetae*, id eſt: *verae Chriſtianae Religionis XLV. Articulorum, ex Serm. S. petita inuincibilis confirmatio*, Albae Iuliae 1641. 4. In quod opus inepte ſedulus poëta ſequens luſit carmen:

Nunc Paulina tonant, madidis oracula mappis,
Ante focum nutrix, potaque muſſat anus.
Quid mirum, ſi ſit nobis Eccleſia diſcors?
Dant paſſim bibula, Biblia voce ſonos. ---

b) De ea M. Ioannes Chriſtoph. Olearius in libro: *Euangeliſcher Lieder - Schatz*. Part. III. pag. 76. ita: Dorothea Sophia --- eine gebohrne Balduininn, hat dieſes Lied (Ieſu meines Lebens Leben etc.) ſonderlich hoch und werth gehalten, alſo daſs ſie ſelbiges nicht allein täglich ihr Morgenlied ſeyn laſſen, ſondern es auch ſelbſt in die Hebraeiſche Sprache überſetzet, und in ihre Laute geſungen hat. Ia ſie hat den guten Gebrauch gehabt, allezeit, ſo oft ſie nur eine gute Zeitung, in publicis und Priuatſachen gehört, ſolches in ihrer Retirade Gott zu Ehren und ſchuldigen Lob abzuſingen. Wie ſie denn eine recht gottſelige, dabey auch ſehr geſchickte und gelehrte Matrone geweſen, welche nicht nur in der Philoſophie und Theologie, ſondern auch in der heiligen Sprache ſonderbare Wiſſenſchaft gehabt, ſo gar daſs ſie die Hebräiſche Sprache ſo gut als ihr Teutſch reden, mit gelehrten Rabbinen korreſpondieren, und die Hebraeiſchen Pſalmen, nach Art des Magnificats täglich mit Verſtande ſingen können. Ia ſie hat ihre Kinder ſelbſten, ſo weit gebracht, und angehalten, daſs ſie alles dasjenige, was etwan Teutſch zu reden vor fremden Leuten ſich nicht wohl ſchicken wollte, in Hebraeiſcher Sprache, fragen, erzehlen und beantworten können. --- Mortua eſt matrona eruditiſſima Sempronii anno 1685. aetatis anno 46.

Digitized by Google

§ 11.

Academiae Seculo hoc, ſucceſſiue fundatae, quatuor illuſtrarunt Hungariam, nulla tamen illuſtre Vniuerſitatis ſtricto iure aucta eſt axioma. Agmen ducit *Tyrnauienſis*, Petri Pázmanii, Archiepiſcopi Strigonienſis, inſigne monumentum. Experiendo is didicit, quantis impendiis, iuuentus R. Catholica, extra patriam, eruditionem ſublimiorem mercari coacta fuerit. Vt itaque malo poneret obicem, ſitimque anhelantium Scientias extingueret, vel potius irritaret: emporium hoc bonarum Litterarum Anno M. DC. XXXV. confectis rite Tabulis die XII. Maii inſtituit, atque Religioſis S. I. regendum traditum, in frequentiſſima optimatum Hungariae panegiri, praelecto Fundationis Pázmánianae, et Confirmationis Caeſareo-Regiae Ferdinandi II. in Templo Academico Tyrnauienſi Diplomate anni eiusdem, die XIII. Nouemb. ſolemniter inaugurauit. Tenuiſſima fniſſe eius initia, Franciſcus Kázy, qui ceteroquin omnes ingenii neruos, ad eam laudandam intendit, candide prodidit: Vix initio in diſciplinis altioribus, praeter Logicam ſpinoſam eam Philoſophiam naturalem, Theologiam, Polemicam, et Ius Canonicum, aliud eſt traditum. Acceſſit Anno 1638. Theologia ſpecultatiua: anno 1665. Moralis, anno 1667. tandem ius Hungaricum, Sumtus, Emerico Lòſi, et Georgio Lippai non minus 30000 fl. ferentibus. Alia non multa ſequentibus inducta ſunt annis. Aeſculapii ſectatores, toto hoc ſeculo irato Ioue, iure ciuitatis abſtinere ſunt coacti. Reliquos defectus ad ſeculum futurum notabimus. Suppar fere huic fuit Caſſouienſis, itidem Ieſuitarum, quam Benedictus Kisdi, Agrienſis Epiſcopus anno M. DC. LVII. induxit, cuius et mores, et ſtatuta, et ſtudia et viciſſitudines ex Tyrnauienſi facile agnoſcas: adeo fuit eius ſimilis. De ea ita Nicolaus Schmitth, in

Digitized by Google

Epiſcopis Agrienſibus Tom. III. Tyrnauiae anno 1768. in 8. pag. 264. commentatur: *Annus 1657. ter felix fauſtusque erat, non modo Caſſouienſi vrbi, verum etiam omni ſuperiori Hungariae, inſigni beneficio noſtri Praeſulis, quo Caſſouienſi Gymnaſio amoenioribus litteris eo temporis florenti, ſeueriores diſciplinas vtrique Reipublicae per quam neceſſarias, nimirum philoſophiam, polemicam, ac ipſam denique ſubliniorem Theologiam, ſcientiarum Reginam addidit, ac vna, multorum annorum deſiderium, quo illarum partium Ciues ardebant, feliciter abſoluit.* Leopoldus Imperator, et Rex Inſtitutum Praeſulis, Diplomate anno demum 1660. die 7. Aug. confirmauit, ac omnes immunitates, quibus veteres et nouae per Germaniam et Hungariam Academiae gaudent, impertiit. Adulto iam autumno eiusdem anni, Senatus Academicus, ornamentis ſuis inſignitus, ſolemni ritu, in ſacram aedem profectus, redditis Deo gratiis, Iuuentuti ad ſcientiis humanas, diuinasque perdiſcendas, aditum aperuit. Iungenda his *Budenſis*, quam Mathiam Coruinum aemulaturus, opere licet et euentu diſpari, erectis, victricibus Leopoldi M. armis, anno ſuperiore Turcis, ſequenti illico M. DC. LXXXVII. Georgius Szécſéni, Archiepiſcopus Colotſenſis conſtituit, et Societati Ieſuitarum, docendam commendauit, Typum eius oppido tenuem Anonimus in *Re Litteralia Hungariae, pag. 14. ita delineat: Sex in ea litterarum humaniorum Claſſes numerantur; Philoſophicae item praeceptiones, Theologia, quae ad mores Chriſtianos pertinet, Summorum deinde Pontificum, et Eccleſiae ſancita, Iusque omne, quod Canonicum vocamus, explicantur, non mediocri Iuuentutis vtriusque concurſu, et emolumento.* Poſtrema eſt *Claudiopolitana*, in Tranſiluania, Molitiones nempe Bathoreorum, ſeculo ſuperiore adiectas, Leopoldus Imp. confecit, cuius auſpiciis anno M. DC. XCVII.

Digitized by Google

die XVII. Nou. coepit inſtaurari, atque vix alia, praeter Philoſophiam initio doceri. Quae inſtituta ſub Ieſuitis, quidue ordinis fuerint, patet ex oratione tum in Academia hac dicta, et ſub titulo *Primitiarum Academicarum* excuſa, nec non ex *Litteris inuitatoriis* S. Sigiſmundi Vizkeleti, Archidiaconi, in officina Nicolai Tòrſaluſi, anno 1698. editis. vide *Ortus, et Progreſſus Collegii Academici S. I. Claudiopolitani*, auctore P. Georgio Baróczi S. I. Non minus Euangelici Patriae ciues, initio iam Seculi, intendebant, in tam vtile inſtitutum curas. Daniel Curman, in *Hiſtoria Eccleſiaſtica Hung. MS. Periodo IV. §. 3.* teſtis eſt, complures Miniſtrorum Euangel. Confraternitates I. I. Statibus, et ordinibus Regni ſuae Confeſſionis porrecto, in Comitiis anni 1608. libello ſupplice petiiſſe, inter cetera, Vniuerſitatis erectionem. Sed pia deſideria, tempora nouercantia ſufflaminarunt.

§. 12.

Accedimus itaque ad Gymnaſia, quae frequentiſſima aperuiſſe, omnium religionum Ciues, ex dicendis patebit. Praecipuum eſt, licet non aetate primum, *Eperieſienſe*, quod ſplendebat, dum ſaluo eſſe licuit, tamquam inter ſtellas, luna, minores. Siquidem inſtituti, in commune vtiliſſimi, penitus fere iam euanuit memoria, neque vlla, quod quidem ſciam, deſcriptio eius, luci publicae data eſt: non feret lector humanus inique, ſi vltra fines praeſcriptos, fuſiorem dedero eius delineationem. Gaudebat quidem vrbs haec Gymnaſio, a ſuperiori inde ſeculo, ſed eo, ad normam reliquorum, in Hungaria inſtituto, in quibus vnus ſolum docens altiores, easque ſaltim Inſtrumentales docebat diſciplinas, reliquis, quorum 3. 4. numerabantur, humaniora profitentibus. Multi viri doctiſſimi aegre

Digitized by Google

ferebaut in regione, Vniuerſitate deſtituta, tam anguſtos ſtudiorum limites, iuuenibusque ad mercatum in exteris regnis, bonarum litterarum proficiſci, quibuscunque de Cauſis nequeuntibus, occaſionem ingenia explicandi, praeſciſſam: ideoque deſiderabant, ſcholam ſcientiis amplioribus, inſtructiorem in patria erigi. Fuit inter hos vir imprimis eruditus, et operibus orbi erudito datis clarus, M. Ioannes Bayerus, Gymnaſii Eperieſienſis Rector, qui naeuos hos, coram M. Ioanne Sartorio, Eccleſiae Euang. Vrbis eiusdem Paſtore primario, Ioanne Vebero Praetore, ac Stephano Vitnyedio, viro illuſtri, ſaepius taxans, votaque ſua promens, facile hos conſentientes habuit. Hi itaque non difficulter ſtatus et ordines Regni Euangelicos, ſuperiorum inprimis Hungariae partium, ad ſuas partes pertrahunt. Re hunc in modum motui data, conueniunt Anno 1665. die 11. et 20 Auguſti ſex Superiores Hung. Ciuitates, et Comitatus Sároſienſis, per nuntios Conuentum Eperieſim celebrant de ſumtibus loco lycei huius futuri, et id genus neceſſariis conſultaturi. Hoſpitium, ei Vrbs Eperieſienſis vltro lubens conceſſit: impenſis I. I. Status *a)*, tulerunt, multum auens dato, ab eorum nuntiis, in Conuentu regni Caſſouiae Congregatis die 18. Nou. eiusdem 1665. anni, ad fidei per Hungariam, et Tranſiluaniam ſocios, libello ſupplici (quod amoris

a) Samuel Pomarius, Collegii huius moderator ſupremus, loco mox laudando, pag. 40. idem teſtatur inquirens: Nemini melius, quam vobis ipſis Domini conſtat, quam tenuibus inſtructi ſumtibus, fundamenta prima operis huius poſueritis, quam deſperabundis quidam in Hungaria, cum cogitationibus conflictati, vix auſi fuerint, in eam ſpem animos exigeret, vt ea crederent in altum deductum iri, quae tamen in praeſens, liberalitate ſtatuum, paſſim affluente, eam in molem ſtant erecta: vt cum quibusvis aliis Hungariae et Germaniae Gymnaſiis, imo academiis certare poſſint.

Digitized by Google

Chriſtiani officium praeſtiterunt, Reformati etiam ex eodem Conuentu, litteris ad ſuos Commendatitiis) per charitatiuum ſubſidium. Imo ſereniſſimos Reges etiam Sueciae, Daniae, Elector Saxoniae, Respublica Batauа, non defuerunt, tam vtili operi, inter MSS. Heueneſiana, Tom. IV. iiii. qui totus documenta ad Gymnaſium hoc ſpectantia continet, inſunt tabulae autenticae, quibus docetur, Hungaria, et Tranſiluania vltra 30000. fl. ex exteris vero Prouinciis 20000. eſſe collecta. Praeparatis itaque neceſſariis, iaciuntur, anno 1666. die 5. Aprilis, in praeſentia Nuntiorum, Comitatuum, et Ciuitatum, inter inſtrumentorum muſicorum concentum, milleque gaudia, fundamenta, dicta a Ioanne Sartorio docta oratione. Vix haec molimina patriae ſane vtiliſſima, percrebuerunt: apud auguſtam aulam deferuntur, obicesque ponuntur, quo opus integrum ſufflaminari poſſit. Scribit itaque Archiepiſcopus Georg. Szeleptſényi, extemplo litteras dehortatorias, et cum nihil proficeret, permouet Auguſtiſſ. Imperatorem Leopoldum, quo auctoritate ſua conamina prohiberet. Triplex lego Mandatum anni 1666. diebus XI. Aprilis, XXI. Iulii, ac tertium ad petitionem Fiſci regii, quo eos ad cauſam facti reddendam euocat, die IX. Iulii anni ſequentis. Praeter aliud, ad Palatinum primo illi adiunctum, ad Senatum Eperienſem datum, quorum ſenſus eſt: *Auguſtiſſimum Dominum, ex informatione nonnullos cum diſplicentia intelligere, eos Academiam erigere adniti: cum vero Academiae fundatio ſoli ſuae Maieſtati competat, nec in fundis Cenſualibus, contra voluntatem ſuam erigi valeat: ab eiusmodi fabrica ſuperſedere, ſub graui animaduerſione teneantur.* Reſponſum tulit Epiſcopus Agrienſis, Thomas Pàlffi, qui primum, qua *Commiſſarius regius*, detulerat Eperieſinum, *ignotum eſſe Senatui titulum hunc Academiae: quod vero Scholam communem Euan-*

gelici ſtatus aedificent, id negotium, quoniam non ſe praeciſe, ſed inprimis ſtatum Euangelicum concerneret: idcirco ſeſe ad litteras Maieſtatis Sacratiſſimae ſine Statu Euangelico, reſoluere non poſſe. Idem eſt ſenſus, humilline informationis ad b. Mandatum poſterius datae. Ipſi ſtatus ad litteras Cauſarum regalium Directoris Euocatorias reſpondent: *mirari ſe, quod Fiſcus ramuſculis vulgi, citra vllum fundamentum credat, nec ſibi eſſe animum, vt Academia formalis aedificetur, ſed ſchola amplior. Id non pugnare contra Maieſtatem Caeſaream, vel leges Regni, cum licitum ſit, per eas ſcholas aedificare, pertinereque id ad liberum religionis exercitium: rogantque in informatione hac adquieſceret, nec permittat, vt oſores tranquillitatis publicae ſint moleſti.* — Nihil motum lego amplius. Quare tanto gnauius incumbunt operi adeo, vt duplici aeſtate *a*), ſurrexerit, et ſupremam manum inpoſitam acceperit, moles ſumtuoſiſſima. Dicitur enim XXV. milliibus thalerorum conſtitiſſe, ac in fabros ſolum murarios, ſingulis hebdomadis 300. th. expenſos fuiſſe. Illud eſt ex *Transactione*, inter ſtatus Euangelicos, et Magiſtratum Eperienſem, die 16. Ap. Anno 1661. ibidem inita certius: *aeſtimatum eſſe aedificium XXV. millibus fl. Hung. conuentumque, quodſi ciuitas certis rationibus inducta, aedificium occuparet, ſummam illam exſoluere obligaretur.* Princeps iam fuit cura, quae ad internum, et externum ſpectabant, collegii habitum conſtituere. Celebratur itaque anno hoc 1667. ibidem conuentus, in quo *de Gymnaſii huius conſeruandi ſumtibus collectura, Conuictu nobilium, et ignobilium adoleſcentum ſtipendiis profeſſorum*

a) Idem ibidem pag. 10. Quis eſt, inquit, qui nondum biennio, integro exacto, ſed binis duntaxat aeſtatibus, laboribus fabrorum, et opificum inſumtis, largiter benedixit, eosque tam feliciter profligauit, vt iactis non ſolum fundamentis

ſeſſorum Inſpectoribus conſtituendis a), aliisque externis: dein de ſectionum ordine, ſerie, modo, ac methodo docendi, auctoribus proponendis, praeceptis explicandis, exercitiis, et examinibus inſtituendis — agebatur. In decem claſſes omnia diſpeſcere libuit ſtu-

profundis, quae firma et idonea eſſent, operi perferendo, ſed erectis etiam muris, columnis, fulcris, fornicibus, e quadrato lapide conſtructis, et magnis robuſtisque molibus, in altum deductis, tandemque conſignationibus et tectis ex amuſſim ſuperinpoſitis, aedificium totum, ad colophonem vsque ſummam perduceretur, et in hac ſe fabrica inuidenda, et ſtupenda machina conſpiciendum praeberet, qua nunc omnium intuentium oculos, et animos in ſe conuertit, et ad ſtuporem rapit. Deus, Deus omnino eſt, qui dat et velle et perficere, *qui coepta ſimul, mediumque beans, colophona coronat;* adeo, vt Status Hungariae Euangelicus, eius beneficio tripudiare nunc de hoc opere ſuo abſoluto longe glorioſius, quam Romanae fidicen lyrae, odis ſuis, ad vmbilicum deductis, et pronuntiare habeat:

Exegi monumentum aere perennius
Regalique ſitu Pyramidum altius,
Quod non imber edax, non aquilo inpotens
Poſſit diruere, aut innumerabilis
Annorum ſeries, et fuga temporum.

a) Fuere hi ſex ex Statu Nobilium, totidem ex Ciuili ſequentes: Franciſcus Semſei de eadem, V. Comes, Andreas Keczer, de Lypocz, Aſſeſſor, Melchior Keczer, de Lypocz, Aſſeſſor, Andreas Dobay de eadem, Notarius, Sebaſtianus Sároſi, Iudex Nobilium, Petrus Feigel, Aſſeſſor, omnes I. Comitatus Sároſienſis: Michael Hakker, Iudex primarius, Ioannes Veber, Iudex ſecundarius, Sigismundus Zimmermann, Tribunus plebis, Thomas Kunrad, Senator, Daniel Guth, Notarius, Georgius Gaſſer, Vice-Notarius, omnes Liberae ac Regiae Ciuitatis Eperieſienſis. Quorum officii erat, Collegium fartum, tectumque conſeruare, Docentibus, vt officium exacte facerent, inuigilare, eosdem vocare, ſuum cuique tribuere. — —

Digitized by Google

dia, vtpote, in Claſſem Theologicam, Philoſophicam, Logicam, Rhetoricam, Poeticam, Syntacticam, Grammaticam, Donatiſtarum, Paruiſtarum, et Legentium, ad quas ſtudia reliqua praeſcripta pertinuere. His ita rite ordinatis, deliguntur viri docendis, attributis ſibi ſcientiis; eruditiſſimi. Qui ſummae rerum, totius Collegii praeeſſet, petitus eſt, ſcriptis ad ſereniſſ. Electorem Saxoniae, et Abrahamum Calouium, Profeſſorem in Vniuerſitate Vittebergenſi Primarium, a Statibus litteris, et datus Samuel Pomarius, hucdum ad D. Iacobi Magdeburgi Paſtor *a*), qui ſuſcepto, ſumtibus I. I. Statuum S. S. Theologiae Doctoris Vittebergae, axiomate, hoc anno 1667. Eperieſinum feliciter appulit, Theologiam et Linguas docturus orientales. Secundus ordine fuit Michael Pancratius, Iuris vtriusque Doctor, Pro-

a) Iuuat hic inſerere, quae Nicolaus Schmitth, in *Epiſcopis Agrienſibus* Tom. III. pag. 271. et 272. ad annos 1666. et ſequentem habet; ſiquidem ſupra dicta confirmant, et illuſtrant. Ita vero is: Conſequente anno (1666. Thomas Pálffy, Ep. Agr.) a Leopoldo Rege Eperieſium, graſſanti illic haereſi fraenum iniecturus legatur: nimirum ipſe antiſtes eius opem implorauerat, ne pateretur errorum praeſidium Eperieſim exigere, quod Sectarii, feſtinatis operis vrgebant. Rei Catholicae ſtudioſiſſimus Princeps, facile exoratus, coepto vt opere deſiſtant, manumque iam exſtruendae illic locorum academiae (male, nam Gymnaſium ſolum fuit, neque vlla Iura Vniuerſitatum habuit) fabricae iniecerant, intra moram retrahant, continuo perſeuerum mandatum mittit. Habetur illud in MSS. Heueneſianis noſtri Muſaei Hiſtorici Tomo XXXVIII. pag. 221. Equidem Eperieſienſes reuerenter, vti decebat, regium Legatum, mandatumque accepere, nihilominus Principum Acatholicorum (inprimis Regis Sueciae opem eos implorauiſſe, neſcio, quam fide digne dicit) patrocinio audaciores, adeo dies noctesque accelerarunt coeptum opus, vt fere ſupremam manum eidem impoſuerint, (imo vero anno hoc 1667. plane impoſuerunt). Inuitati

quoque erant, variarum artium Magiſtri Vittemberga, ad tradendas litteras Iuuentuti, quo etiam ſeries claſſium, et diſciplinarum transmiſſa eſt, ad Abrahamum Calouium Doctorem, vt ſe nominat in litteris, ad Senatum Eperieſienſem miſſis, Theologiae per terras Elector Saxoniae Seniorem, Academiae Vittebergenſis Profeſſorem primarium, et Electoratus Saxonici Superintendentem generalem. Placuit vltimam Claſſem iſthic recenſere iis ipſis verbis, quibus vſi ſunt authores feriei, (vtinam et reliquas adieciſſet) e quibus iudicium ſtatuas de aedificio, „ decima Claſſis, vltima et ſuprema eſt Theologorum, vbi tractabitur Theologia ex profeſſo, cum linguis orientalibus, Hebraeae quidem Forſtii, ceteris vero, pro arbitratu Profeſſoris Primarii, et Directoris Gymnaſii, qui pro tempore eſt admodum reuerendus, excellentiſſimus et ampliſſimus vir, Dominus Samuel Pomarius, SS. Theologiae Doctor, Magdeburgo huc accerſitus. Huius ſalarium ſunt annuatim quadringenteni talleri imperialis, item 25. talleri lignalis pecuniae, viginti quatuor cubuli Eperieſienſes ſiliginis, tritici puri cubuli ſimiles ſex, duo vaſa vini, decem vaſa cereuiſiae, hoſpitium honeſtum gratuitum. „ Verum Pomarius; quod nollet inter ſpem et metum poma fugacia captare, (eſt Sarcaſmus frigidus, et indignus a Schmitthio fabricatus) diffuſe propoſitis difficultatibus, quae ipſum non abs re terrebant, oblatam ſpartam alteri conceſſit, (ſed vero ipſe ſibi actor, oblitus repente ſui contradicit: dixit enim, fuiſſe pro tempore Profeſſorem Pomarium, quin vir optimus non ſponte, ſed exturbatus Gymnaſium deſeruit) et academia magno ſtrepitu inchoata, opinione ſectariorum celerius euanuit„ (Vtinam non Schmitthii ſociorum inuidia, noſtro vero et litterarum malo, ſanguineis lacrimis, nunquam ſatis deplorando.) Pomarius noſter fuit Sileſius origine, facultatis Philoſophicae Vittembergae adiunctus, deinde Decanus Colonienſis, ad Spream, mox Superintendens Paleo-Stolpenſis, vltimo ad D. Iacobi Magdeburgi Paſtor Primarius: vnde Eperieſinum vocatus, anno vero 1673. in exilium actus Profeſſor Theologiae, Extraord. Vittembergae creatus, qua Superintendens Liberae et Imperialis vrbis Lubecenſis anno 1683. die 2. Martii diem ſuum obiit.

Digitized by Google

ſeſſor eiusdem iuris, et hiſtoriarum futurus *a*). Iſacus Zabanius Artium L. L. et Philoſophiae Magiſter, Profeſſor Theol. ſecundarius, et Philoſophiae ordinarius *b*), Elias Ladiuer, Logicae et Matheſeos profeſſor, nec non Paedagogiarcha *c*). Adamus Lazius,

a) Patria fuit Sebeſienſis Tranſiluanus, patre Martino Antiſtite Kelnicienſi anno 1632. ortus. Studiis in Gymnaſiis Claudiopolitano, Poſonienſi, Vittebergae, Lipſiae, Ienae, Altdorffii --- excultis, Roſtochii, vbi etiam Hiſtoriam, Rhetoricam, aliasque eruditionis partes, publice docuit, Doctoris in vtroque Iure titulo ornatus eſt. Vocatus in Collegium Eperieſienſe, ad ius docendum, hincque exturbatus, Cibinium ſe recepit, mox Neouillae, atque Mediae Paſtor factus. vltimum Superintendens Tranſiluaniae Euangelicus, an. 1690, die 11. Iulii mortuus eſt. Vide fuſius biographiam eius deſcriptam, apud Cel. Martin. Schmeitzelium in *Diſſertatione Epiſtolica, ad Erneſtum Salom. Cyprianum, de ſtatu Eccleſiae Lutheranorum, in Tranſiluania.* Ienae 1722. in 4. pag. 87. ſeq. et Cl. Benko in *Tranſiluania* Tom. II. pag. 433. *ſeqq.*

b) Fuit is patria Brodſanenſis (Zuittingerus pag. 49. Tranſilvanum dicit) prope N. Tapoltsàm I. Comitatus Nitrienſis, Ioanne Zabány, Paſtore loci natus. Studuit Sempronii et Vittembergae, vbi ſub M. Ioan, Bayero de *Gnomone ſcioterico anno 1658.* diſputauit, poſt reditum fit an. 1660. ſcholae Brizno - Banyenſis Rector, hinc vocatus, Gymnaſii Eperienſis veteris Conrector, vltimoque in Collegio Profeſſor. Exul hinc in Tranſiluaniam ſemet recepit; vbi in Gymnaſio Cibinienſi Rector factus, Paſtor dein Orbacenſis, ac vltimo Cibinienſis primarius, mortuus eſt anno 1707.

c) Patre Elia Ladiuero, Miniſtro Soluenſi natus. Eius vitam ita deſcripſit Cl. Ioan. Rezitzius in Gymnaſiologia Euang. Hung. ad ſcholam Bartphenſem: „ Poſt ſcholam patriam, et Gymnaſia alia, delegerat Gymnaſium reformatum Patakienſe, cuius nomen auxerat Comenius. Linguam Hungaricam hoc loco, familiariorem ſibi redidit, rationem docendi Commenianam eſt aſſecutus, Vittembergae audiendo Scharffium, Calouium, Meiſnerum, Cunadum, Erfurti ſe quoque excoluit.

Digitized by Google

Belgium ingredi in animo habuit, ſed obedire vocandi patriae debuit. Rediit anno 1655. diuinarum, et humanarum rerum, notitia inprimis ſtili latini ornatu excultus. Impendit ſe ſcholae patriae, plus minus triennio, Conſilio Eliae Splèny Bartpham transfertur, locum Martini Pfeiferi occupaturus. Diligentia fuit ſumma, quinta hora matutina adibat pulpita, occidente ſole deſerebat, ſaepius impranſus, ad coetum ſtudioſorum redibat. Pater vix ex ſe natos tam indulgenter tractat, quam hic diſcipulos. Hi pariter vix propendebant amore in progenitores tanto, quanto in hunc. Amabatur pariter, ac timebatur. Docebat Theologica, et Philoſophica hoc modo: Quae dicta ſunt, reuocauit ad praxim, erotematice, ſyllogiſtice examinans auditores. Interdum ipſe ſtudioſum occupauit argumentando, interdum fecit poteſtatem illi, ad ſe inpetendum. Dormitare licuit nemini. Intelligere ſi quis dicta non potuit, interpellare licuit. Scholam ſe Pythagoricam habere nolle, inculcabat. Inprimis prouexit conatus per circulos. Hi vero tales fuere: Abſoluta lectione, diſceſſerunt ſtudioſi, in circulos; Reſpondentis vice fungebatur vnus, alter opponentis, data libertate inſtanti omnibus reliquis. Si haeſit reſpondens vel opponens, ipſe iuuit. --- Aegre tulere nonnulli; quod Ariſtotelis fuerit amantior, eidemque iuuentutem mancipauerit in tanta Philoſophorum Chriſtianorum copia, cum ipſe quoque innutritus fuerit Philoſophorum recentiorum placitis. Ad haec ille: quod hunc potius ſequor, quam illos, cauſa eſt, quod ductu rationis conſcripſerit Philoſophiam ſeruientem Theologiae, talesque illam continere hypoteſes, quae Theologorum ſeruiunt placitis. --- --- Addidit, Academiam Vittembergenſem olim Peripateticam fuiſſe, et hodie eſſe Lipſienſem, Argentoratenſem, Altdorffinam, Ienenſem Non placuit nonnullis etiam iſta eius aſſertio: Accidens non habet ſuam propriam exiſtentiam, diſtinctam ab exiſtentia Subſtantiae: vniuerſale in intellectu eſt res. Quarum poſteriorem Iſacus Zabanius, diſſertatione publica, anno 1670. in examine anniuerſario Eperieſini inpugnauit. Vnde virorum horum diſſenſus. Conſcripſit Bartphae exiſtens, *Diſſertationem de Coena Domini*, Stephano Szirmay reſpondente. Tandem an. 1662. die 18. Febr. praemiſſa valedictione, aegre dimiſſus. diſcipulis, quorum circiter 70. adulti

Digitized by Google

Artium LL. Magiſter, profeſſor Oratoriae a). Inferiorum claſſium Praeceptores fuere ſequentes: Pau-

ſtudentes fuere, conplorantibus, ad Eccleſiam Teplenſem vocatus abiit, ac a Ioachimo Kalnikio Illouiae Superattendente initiatus. Perſeuerauit ibi, donec ad Collegium Eperienſe, ex voto ſtatuum vocaretur Profeſſor, et Paedagogiarcha, methodum diſciplinarum Sturmianam, ab Amoſo Comenio perfectam, quam is apud eum Patakini imbiberat elimaturus, in omnes Scholas Lutheranas introducendam. Fuit Diſputator acutiſſimus, qui cum Zabanio ab Vniuerſitate Caſſouienſi, litteris ſaepe conuentus, cum Iulio, Zambario, Grybeczyo, antagoniſtis, inſigni cum approbatione diſputabat: luſuum Comicorum artifex ingenioſiſſimus, quos frequentes, vti erant tempora, ſummo cum ſpectatorum applauſu Eperieſini, per diſcipulos, producebat. Motus ſparta, Eccleſiae Tiszoczenſi in Com. K. Honth, ſpatio exiguo praefuit, vnde exturbatur non acceptata ad Profeſſoratum, in illuſtri Gymnaſio Thorunenſi vocatione, Germaniam peragrans, ſchola Schaesborgenſi in Tranſiluania admotus, iterum Eperieſinum, vti infra dicetur, reuocatus eſt, atque ibi an. 1686. die 2. Aprilis mortuus.

a) Michaele Lazio Caſſenſi in Com. Trentſin. Miniſtro genitus. Amiſſis in pueritia parentibus, tutelae L. Baroniis Steph. Petroczi, et Ioachimi Kalinkii Superint. commendatus, Patauini, Solnae apud Ladiuerum, poſt Vittebergae ſtudia excoluit, illincque Eperieſinum eſt euocatus. Sed laborum ſcholaſticorum pertaeſus, poſt medium annum, ad munus miniſtri aulici, apud Comitem Stephanum Tököli gerendum tranſiuit, quo mortuo, eiectus, per Sileſiam fatis aduerſis iactabatur. Impotens aerumnas ferre exilii rediit, Poſonii coram Archiepiſcopo Szeleptsenio, ad ſacra R. Catholica defecit. In Gymnaſio Eperieſ. ſucceſſorem accepit M. Iacobum Röſer, Facultatis Philoſophicae Vittebergae Adiunctum, qui ingreſſurus Hungariam conſcripſit *Annotationes Anti-Grotianas ad Genealogiam Chriſti ſecundum Lucam*, ſub Praeſidio Calouii ventilatas, et Inſpectoribus Collegii Eperienſis dedicatas. Poſt exilium factus eſt SS. Th. Doctor Vittebergae, vbi aliquamdiu ſubſtitit.

Digitized by Google

lus Michaelis Politices *a)*, Ioannes Schnaczinger Syntaxeos *b)*, Andreas Szantó Grammatices, Martinus Sárofsy Principiorum, Ioannes Iankouics Donatiſtarum, Ioannes Simonides circa legendas, Nicolaus Hadikius circa colligendas, Stephanus Szép circa dignoſcendas Alphabeti Litteras in claſſe minima Praeceptores. Illuxit tandem felici ſydere dies XVIII. Octobr. anni M.DC.LXVII. Lucae Euangeliſtae ſacra, qua ſolennis Collegii huius inauguratio fuit ce-

a) In fano S. Petri Liptouienſi, parentibus ruſticis natus, muſicus inſignis, ſed vitae minus caſtigatae: ſtatione depulſus, in aulis illuſtrium per Hung. mox per Germaniam, muſica victum quaeritabat, nullibi ob enormem bibendi libidinem fixus, tragicum vitae finem fecit.

b) Metallurgorum officiali Caeſareo in valle Dominorum 1640. natus, ſtudia Eperieſini, exculta Vittebergae confirmauit, ac cum D. Pomario, Comes itineris ad Gymnaſium nouum venit, mox poſt quinque menſes deſeruit, ac Olaszini in Scepuſio ſcholam regendam ſuſcepit. Succeſſit ei Georgius Dömöteri, qui prius defendit *Vindicias veritatis Euangelicae, aduerſus Ieſuitas Iaurinienſes in Hungaria adornatas, a Chriſtoph. Volfflin Th.. D. et PP. in Academia Tubingenſi, Tubingae typis Gregor. Kerneri 1660.* Editus erat ab eis anno 1661. Libellus typis Tyrnauiae mandatus, ſub auſpiciis Com. Franciſci Nádasdi, cui etiam eſt dicatus. Expendunt in eo tres vti quidem in titulo recenſentur ſalutares quaeſtiones: Vtrum Lutherani et Caluiniani ſint in vera fide? Solane vnica pontificia fides ſit vera? num Pontificii contrarientur Scripturae S. magis, vel Lutherani et Caluiniani? Vertit ſcriptum ex Hungarico (eo enim prodiit) Dömöteri, ac rogauit D. Volfflinum, id vna et altera exercitatione Academica refutaret, quod et factum eſt. Promiſerat Dömöteri Hungaricam vindiciarum ſacrum translationem. Steteritne promiſſis dicere non habeo. Excepiſſe hunc iam anno 1671. lego Ioannem Laurenty Velkopolenſem, qui conſcripſit et defendit *de vitae termino a ſupremo numine hominibus praefixo, Diſſertationem*, Bartphae an. 1761. ſub praeſidio D. Pomarii.

lebranda. Concurrunt itaque I. I. Statuum et Ordinum Euangelicorum nuncii, aliique ſummi, imi, vltra exſpectationem frequentiſſimi: in quorum ampliſſima panegyri M. Ioannes Sartorius, alteram iam in Gymnaſii huius ſolennitate peroraturus, orationem dixit luculentam, atque collato ei auctoritate publica *Inclitorum Statuum Euangelicorum Gymnaſii* axiomate, Profeſſores et reliq. Docentes in nouum hoc Lyceum, nomine et auctoritate I.I. Statuum introduxit, ac ius docendi impertiit. Reſpondit primum Samu. Pomarius, Collegii futurusDirector ſuprem., oratione non minus elegantiſſima, et litteratura multifaria excultiſſima, quam ſolennitate hac digniſſima, digna ideo, quae typis excudatur repetitis: *De Cura Magiſtratus Ciuilis pro Scholis a)*, in qua de Officii huius, ei diuinitus demandati ratione, et ex vſu, ac neceſſitate publica ſubditis, pro educanda Iuuentute adoleſcente, ſedulo adminiſtranda et impendenda, argumentis et exemplis ex Scr. S, Philoſophia, hiſtoria erudite peritis perorabat, ſicque poſſeſſionem Cathedrae iniit. Continuabat panegyrim Pancratius,

a) Prodiit ea Bartphae primum, cum Pancratiana, aliis acceſſoriis anno 1668. mihi nondum viſa, mox repetita Vitebergae, litteris Wendianis 1669. ſub titulo: *Oratio auſpicalis in ſolenni inauguratione I. Gymnaſii I. I. Statuum Regni Hungariae Auguſtano Euangelicorum Eperieſini recens erecti. Die XVIII. Octobris anno 1667. inſtituta habita in frequentiſſima ſplendidiſſimi Auditorii Panegyri, a Samuele Pomario, SS. Theologiae Doct. et P. P. eiusdemque Gymnaſii Moderatore ac Directore ſupremo. Acceſſere Intimationes et Orationes quaedam breuiores aliae, hoc ipſo anno ibidem ab eodem expeditae, e quibus facies moderna Illuſtris Athaenei pro palam innoteſcit.*

MNEMOSYNOTEOSTICHON.

EPERIESINI: fragopoLI eXstrVCto LVX LVCe It festa LyCeo

LVX eVangeLII transIt In hVngarIaM.

cuius tamen Opuſculi copiam conſequi nondum potui. Itaque de eo nihil dicere habeo. Quod reliquum diei ſupererat, datum eſt gaudio. Concurriſſe mox initio ad emporium hoc bonarum litterarum Iuuentutem frequentia, quam quae eſſe poteſt maxima, teſtis eſt Pomarius l. c. pag. 41. *Spectamus nos quoque inſigni voluptate in primordiis Gymnaſii huius noſtri, quatuor magnificos et ſpectabiles Liberos Barones coram oculis noſtris, exſpectamus breui illuſtriſſimum Comitem, et magnificos Dominos, complures alios, Nobilium et Ciuium numerus adeſt frequentiſſimus a).* Abſolutis ceremoniis, concurrunt ad operas ſuas et docentes ſinguli ſibi attributas, et diſcentes, annuntiante eas, Programmate *b)* valuis collegii affixo, D. Pomario Directore, quas ardore animi ſummo,

a) Inter ciues Gymnaſii, qui ſequenti 1668. anno ad diem 26. Aug. Pomario Onomaſterion, Bartphae impreſſum, ſunt gratulati, ſequentes Magnatum filii numerantur: Emericus Tököli de Keſmark, perpetuus in Arua, eiusdemque et Marmaruſienſis Comitatuum, perpetuus Comes, Franciſcus Nyárl de Bedeg, L. Baro, ac haereditarius Dominus Arcis Berenez, nec non Caſtelli Szeptenz-Ujfalu, Nicolaus Petröczi, L. B. de Petröcz, Stephanus Petröczi L. Baro de Petröcz, Emericus Petröczi L. Baro de Petröcz, Franciſcus Pongrácz L. Baro in Ovár, ut alios frequentiſſimos ex primis Nobiles taceam.

b) Non abs re fuerit primum hoc programma licet longiuſculum inferre; ſi quidem mores et ordines Scholae huius penitus ex eo innoteſcunt. Ita vero illud habet: Programma inuitatorium ad Lectores vniuerſos Illuſtriſſ. Gymnaſii Eperieſienſis Inclitorum Statuum Regni Hungariae Auguſtano-Evangelicorum Ciuibus Scholaſticis S. P. D. et Σινεσιν κὰι Προκοπὴν ἐν πασιν Intellectum et Profectum in omnibus, a Deo trino praecatur Samuel Pomarius, Ss. Theol. D. eiusdemque et linguarum orientalium Profeſſor publ. primarius, Gymnaſiique ipſius Moderator et Director ſupremus. Initiatum ſuperiori ſeptimana, diuina adſpirante gratia, et auctoritate incluti

Status Euangelici publica, Gymnaſium noſtrum illuſtre ſolennibus ritibus fuit. Nihil ſupereſt amplius, niſi vt ad operas publicas, quisque ſuas, et docentes et diſcentes, recipiamus et conferamus nos, nec ſine ſontica cauſa a ſtudiis porro feriemur, ſed apum ad inſtar ſedularum vno ſub ductore partiamur ita labores noſtros, vt Aluearia ſcholaſtica, thymo et ſucco variae doctrinae, et ſacrae, et neſacrae, non negligenter repleamus, et multa inde puriſſima ſtipemus vtilitatis communis, quae patria aliquando in ſpem bonam de nobis erecta ſuaui guſtu delibet, et vbere fructu percipiat. Hoc et nomen Gymnaſii, et res depoſcit ipſa. Non otiabantur enim, ſed exercebantur impigre lucta et pugna athletae olim, et pugiles nudi in Gymnaſiis. Veſtrum perinde erit, qui nudi et imparti acceſſiſtis huc, a Sapientia diuina et humana non vacunae litare, non Deae Murtiae ſtudere, ſed pietati ac eruditioni operari aſſidue, et luctari atque congredi maſcule cum hoſtibus vtriusque profeſſis, profana inquam mente et barbarie abſoleta.

Qui ſtudet optatam curſu obtingere metam
Multa tulit fecitque puer, ſudauit et alſit.

Fugit irreuocabile tempus, labitur aetas adoleſcentiae tacitis paſſibus, quae diſciplinarum inprimis eſt capax. Per Iuuentutem autem haurire atque induere animo oportet, quae viri exerceant. Serum eſt velle diſcere, cum iam agenda res eſt, neque in ludo amplius, verum in campo acieque verſaris. Hoc ergo πολυτελεςατον αναλωμα χρόνου magno in pretio habebitis, et omne vobis perire tempus arbitrabimini, quod ſtudiis non impertiemini. Memores ſubinde ſapientis Senecae ſententiae Ep. I. *quaedam tempora eripiuntur nobis, quaedam ſubducuntur: quaedam effluunt. Turpiſſima tamen eſt iactura, quae per negligentiam fit: et ſi volueris attendere, magna vitae pars elabitur male agentibus, maxima nihil agentibus, tota aliud agentibus.* Cedet tandem difficultas operis conatibus arduis, nec virtutem ſua merces deſtituet. *Labor omnia vincet improbus! nec labor in Domino veſter inanis erit.* Craſtina itaque die, quod Deus bene vertat, et ſtudiis noſtris, et vſibus publicis, aggrediemur labores nobis demandatos, in claſſibus ſingulis. Atque vt conſtet vobis examuſſim de ſerie lectionum ac horis ordinariis cuilibet diſci-

plinae ac inſtitutioni peculiariter deſtinatis: Ego quidem Lectiones meas theologicas, quas auſpicabor ab explicatione inuariatae Auguſtanae Confeſſionis, Libri Eccleſiarum vere Euangelicarum Symbolicis et in hoc Regno Hungariae Libero Exercitio a Sereniſſimis Regibus donati, et Linguarum Orientalium iuxta methodum Grammaticae Troſtio-Sennertianae inſtituendas, habiturus mane ſum diebus ſingulis, ab hora VIII. vsque ad IX. vt commodum adeo ſit, intereſſe, et Claſſis Philoſophicae et Logicae, et Rhetoricae Auditoribus. A meridie autem Diſputatorium Collegium priuatum aperiam in eosdem A. C. Articulos, Theſibus ſuccinctis incluſos: quo abſoluto, Magnifici D. D. Calonii Synopſim Controuerſiarum potiorum ex A. C. σουδεώ diſputaturus ſum.

Nobiliſſimus et Excellentiſſimus D. Michael Pangratius J. U. D. Philoſophiam practicam, et Geographiam profitebitur mane iuxta ductum Wendeleri et Notnagelii ab hora X. ad XI. et a meridie a hora IV. ad V. In Hiſtorias euoluet Sleidanum. Praeclariſſimus Dnus M. Iſacus Zabanius, Metaphiſicam diurnam Calonii et Phyſicam Sperlingii tractabit mane ab hora IX. ad X. et a meridie a hora II. ad III. cum Theologia Polemica. Reuerendus et Clariſſimus Dnus Elias Ladiuer, leget Logicam Scharfii aſſumta et Danhaueri in plerisque ſcholis Hungariae iam recepta, et Sphaerica Principia Notnagelii, mane hora VI. ad VII. et hora IX. ad X. a meridie autem a hora II. ad III. adiuncta Theologia Polemica.

Clariſſimus Dnus M. Adamus Lazius. pertractabit Rhetoricam Dieterici, collatis et Voſſii partitionibus, et in praxi exercebit ſtudioſos, ad ductum Orationum Ciceronianarum, cum Inſtitutionibus Catecheticis Dieterici. mane hora VI. ad VII. et hora IX. ad X. a meridie autem hora I. ad III.

Caeteri eximii ac humaniſſimi Dni Praeceptores Claſſium inferiorum docebunt mane a hora VIII. ad X. et a meridie a hora I. ad III.

Dnus Paulus Michaelis in Poeſi praeleget Poeticam Gieſſenſem, Horatium item et Virgilium, et praxim Verſuum, ſecundum omnia genera Carminum vrgebit, cum Grammatica graeca Velleri, Inſtitutionibus Catecheticis Dieterici nec non ſtudio Arithmetices.

Digitized by Google

et diligentia exercent, cuius anno euoluto, die X. Octobris et ſequentibus, inſignia dederunt in Examine publico ſpecimina *a*). Quaenam vero Scientiae

Dnus Ioannes Schnazinger, in Syntaxi tractabit Grammaticam Rhenii, Cornelium Nepotem, Epiſtolas Ciceronis familiares, et ad Atticum, Grammaticam graecam Velleri, et Epitomen Catecheſeos Dieterici, cum exercitio germanicae linguae.

Dnus Andreas Szàntò in Grammatica voluet Compendium Rhenii, ianuam Comenii Epiſtolas Ciceronis familiares, Elementa graecae linguae Velleri, Epitomen Catecheticam Dieterici cum exercitio hungarici idiomatis.

Dnus Martinus Sàroſſi, in principiis docebit Compendium Rhenii, Veſtibulum Comenii, Epiſtolas Ciceronis minores, et Catecheſin minorem Lutheri, adiuncto exercitio hungaricae linguae.

Dnus Ioannes Jankowitz, in Parua inculcabit donatum Rhenii, vocabula latinae linguae, Euangelica et Catecheſim minorem Lutheri, cum exercitio Scriptionis.

In minima Claſſe, occupabuntur Dnus Ioannes Simonides, circa legendas: Dnus Nicolaus Hadikius circa colligendas: Dnus Stephanus Szèp circa dignoſcendas, et vniuerſi circa ſcribendas Alphabethi literas, in Germanico et Hungarico Idiomate, cum recitatione capitum Catecheticorum, et dictorum biblicorum. Singulae autem claſſes, a piis precibus ſtudia ſua ſemper incipient, et in easdem deſinent

Sed et praeterae iſtud intimandum vobis eſt, ex Decreto Generoſorum et Nobiliſſ. D. D. Inſpectorum Athenaei huius, Patronorum noſtrorum venerandorum, ordinatum atque conſtitutum eſſe: vt omnes ac vniuerſi eiusdem Alumni, per ſingulas Claſſes, et moderni et futuri, nomina ſua apud Directorem et Moderatorem ſupremum profiteantur, et Matriculae Gymnaſii inſerantur. Comparebunt ergo hac ſeptimana, tempore, quod publice ſignificabitur, in Muſaeo meo, quotquot hactenus bonis litteris hic nauarunt operam, et hoc agent. Ita valete in Dno Ieſu, et rem ſtudiorum veſtrorum feliciter gerite! P. P. Eperieſini Domin. SS. Trinitatis anno Chriſti CIↃIↃCLXVII.

a) Sapienti ſane Conſilio inſtituerant Status; vt euoluto ſingulo anno ſcholaſtico, examen inſtitueretur ſolenne. Primum hoc ce-

Digitized by Google

in Lyceo hoc doctae fuerint, maiorem partem ex dictis patet: Neinpe Theologia, Dogmatica, Polemica, Moralis, Lingua Hebraea, Graeca, Ius, Logica, Metaphiſica, Philoſophia moralis, Matheſis, Hiſtoria Ciuilis, et Eccleſiaſtica, Geographia, Rhetorica, Auctores Claſſici, Poeſis *a*), vt de inferioribus taceamus.

lebratum eſt, in praeſentia Ablegatorum ſtatuum, aç Inſpectorum die X. Octobris, omnium adprobatione maxima. Confluxerant ab his inuitati eccleſiaſtici et ciuilis ordinis viri, ſumma frequentia. Poſſideo orationem Moderatoris de *Examinum ſcholaſticorum Dignitate, Neceſſitate et Vtilitate,* qua Tentamen hoc omnium diſciplinarum propoſitarum exorſus eſt. Productus eſt ſub finem Actus in Theatrum Collegii Tragicus *de Eleazare conſtante*: praemiaque auctoritate Inſpectorum deſtinata, quem morem, noſtra adhuc aetate, in multis patriae ſcholis in vſu fuiſſe meminimus, bene meritis adoleſcentibus in eodem Theatro diſtribuebantur.

a) Id innuebant Statuum Ablegati in libello ſupplici, per Hungariam miſſo, cuius ſupra habuimus mentionem: *Notificamus quod nos vnanimi noſtro et Principalium noſtrorum, voto et ſuffragio in honorem et gloriam praepotentis Dei eiusdemque Verbi SS. --- nec non politici ſtatus, vberius incrementum, certum Collegium ſcholaſticum, in quo praeter artes inſtrumentales, praecipua quaequae facultates ſuperiores, tam ſcientiae theologicae, quam practicae ex profeſſo tractarentur, in Libera ac Regia Ciuitate Eperienſi --- erigendum determinauerimus.* --- Diſtinctius D. Pomarius explicat in Oratione ſupra laudata pag. 41. dum alloquitur Status: *Tot Deo exſtruxiſtis aras, tot aedificaſtis templa, quot hic ſtudioſos Theologiae confluxuros ſpectabimus, aris et Eccleſiis Patriae ſuae deinceps inſeruituros. Tot curias et fora publica apparaſtis, et adornaſtis, quot hic Alumni, Iurisprudentiae principia, et Philoſophiae practicae tradita reportaturi ſunt domum ſuam. Tot ſcholas publicas aperuiſtis, quot hic Philoſophos Theoreticos, quot Logicos, quot Rhetores, quot Grammaticos educabimus, in vſum aliarum, et ex hac*

Digitized by Google

Exerebat vero ſemet ardor hic apud Profeſſores docendi, non viua ſolum voce, ſed etiam ſcribendo. Opera certe, breui hoc, quo Gymnaſium perſtitit, temporis interuallo, quam plurima, eaque doctiſſima, in variis ſcientiis, legas edita. Quae nobis viſa ſunt, en ſequentia: Pomarii ſunt 1). *De natura Peccati originalis, Diſputatio 1ma, die 22 Sept. anno 1668. Reſpondente Georgio Ruttkai Solnenſi, ad ventilandum propoſita, Bartphae* imprimebat Georgius Sanbuch in 4. 2).*De natura Peccati originalis. Diſputatio 2da. in ipſo actu examinis generalis, anni 1668. menſe Octobri ad ventilandum propoſita, reſpondente Ioanne Stephanide*, Bartphae. 4. 3). De eadem materia. *Diſputatio 3tia, die 24. Nouembris. 1668. defendente Paulo Platani Muotouienſe*, Bartphae impreſſa. Audio, tres ſequentes eo de articulo, ab eo profectas proſtare. 4). *Theſes ſuccinctae ex Praelectionibus Theologicis, Analyſi inprimis, et Exegeſi Articuli 4. Auguſt. Confeſſionis, excerptae, et in Conuentu moderno ſplendidiſſimo DD. Statuum Euangelicorum*, (fuit nempe hoc anno ſtatuum Regni Conuentus Eperieſini celebratus) *ad diſputandum propoſita, die 30. Iulii, 1669. Ipſis Illuſtribus DD. Statibus, et generoſis DD. Inſpectoribus reſpondentes, opponentes, ac Theſes, delecturis. Leutſchouiae Typis Samuelis Brewer*, 4. 5). *Theſes ex Articulo 7mo. de Eccleſia ad diſputandum propoſitae, reſpondente Ioanne Rezik*, Bartphae, 1669. 4. 6). *Analyſis, et Exegeſis Articuli I. Inuariatae Aug. Confeſſionis, in Examine Anniverſario publico auditorum Theologiae, in illuſtri ſtatu-*

vnica ſchola noſtra, ceu Matre et Metropoli, plures deinde quaſi Filiae, et Coloniae ducentur in reliquas Prouincias; tot ciues bonos formaſtis et educaſtis, quot hic iuuenes pietatis initiamenta et honeſtatis publicae prima fundamenta iacient, quibus poſtea conuerſatio ciuilis, et ſocietas domeſtica firmius ſuperſtruetur. ... ...

um Collegio Eperieſ. ad diem 3. Oct. anno 1670. Diſputationi ſolenni commiſſa, reſpondentibus Ioanne Sároſſi, et Georgio Michaelide, Bartphae, 4. 7). *Theſes Theologicae de veritate Religionis Lutheranae*, Diſſertationibus 2. comprehenſae, reſpondentibus Franciſco Nyári, (qui tamen eam poſt deſeruit), et Nicolao Petrötzi, Liberis Baronibus in 4to. Czabanius ſequentia edidit: 1). *Theſes Catholicae de Conciliis Oecumenicis, Eccleſiae Catholicae, et eorum auctoritate. Reſpondente Ioanne Laurenti, anno 1668. die* 12. *Sept.* Leutſchouiae in 4. 2). *Diſputatio Theologica Synopſi Controuerſiae primae Chriſtophori Meier, Theologiae Doctoris, et Profeſſoris in Vniuerſitate Vienn. in qua de ſalute, et Iuſtificatione noſtra agitur, oppoſitaque, reſpondente Ioanne Laurenti, anno 1668. 31. Iulii Caſſouiae, Litteris Dauidis Türk*, 4. 3). *Diſputatio Theologica, Theſibus controuerſiarum Fidei prooemialibus Matthiae Zambar, S. I. Controuerſiarum Fidei in Collegio Caſſouienſi Ieſuitarum Profeſſorum Ordini oppoſita, a Ioanne Braxatoris, et Melchiore Szmrtnik. 1669. die* 30. *Sept.* 4. 4). *Diſputationes 12. Metaphiſicae*, quarum poſtrema eſt de Claſſibus rerum, reſpondente Georgio Spetkio anno 1669. Iulii habita, 4, in quas etiam praelectiones poſtea metaphiſicas inſtituit. 5). *Lyceum Eperienſe drammaticum*, Caſſouiae, 1661. 8. 6). *De Exiſtentia rei intelligibilis*, Caſſouiae, 1661 4, vt de aliis poſt exceſſum ex Hungaria nihil dicam. Pancratii ſunt praeter ſuperius, cum de Iureconſultis egiſſemus, recenſita, *Tractatum* nempe *Politico - Hiſtorico - Iuridicum*, et *Exercitationem Politico - Iuridicam de Imperio, et Iure Imperantium, in Capita ſubditorum* in hoc Gymnaſio ventilatam, *Politica Extemporalis*, cuius in priori opere §. 24. meminit, *Tractatus de Iure Militari, Grammaticalia quaedam*, mihi nunquam viſa. Schmeizelius dicit in Epiſtola ſupra laudata, cum de rebus Hungariae, et Tranſiluaniae Tomos XV.

Digitized by Google

compilauiſſe. Ladiverum agnoſcunt Auctorem, *Inſtitutiones Philoſophiae moralis, Tractatibus IV. abſolutae*, MSS. *Verſus memoriales, et differentiales diuerſorum Auctorum Etimologiam, et Proſodiam maxime ſpectantes.* — Leutſchouiae, 1672. Praecepta haec poetica in ipſo Collegio, et ſcholis Hungariae diu Iuuentuti proponebantur. Actus praeterea Scenici multi ab eo proficiſcuntur. v. g. *Papinianus Tetragonos: h. e. Vir magnanimus, iuſtus, conſtans, rectique pertinax*, in Theatrum productus, *ſub finem examinis 1669, 4to. Octob.*, cuius materia et actores vulgati ſunt typis Lautſchouiae, 4. Porro *Eleazarus Conſtans* ſub finem examinis anni 1668. ex Machab. Lib. I. repreſentatus, qui vberrimas, teſte oculato Rezikio, ſpectatoribus elicuit lacrimas. Röſerus *Iunium Brutum, actu oratorio* examinauit, Leutſchouiae, anno 1670. editum. — Quanto magis Gymnaſium hoc de patria et litteris bene mereri, ſummo pergebat ſtudio: tanto diligentius omnem mouebant inuidi, clam, palam lapidem, quo hunc puluerem excuterent ex oculis, totumque inſtitutum extremo inuoluerent periculo. Quod etiam eheu! damno Reipublicae litterariae Hungariae non facile reparando perfecerunt. Iam anno 1672. poſſeſſione aedificii gymnaſtici decedere ſunt coacti. Vtrique Docentes, et Diſcentes: at nihilo minus remittebant a laboribus in Gymnaſio veteri. Verum enim vero Anno 1673. die 8. Martii adueniente Belliduce, Comite Ferdin. a Volkra in vrbem Eperieſienſem, eumque mox conſequente cum Capitularibus ſuis, et Ieſuitis, Franciſco Leonhardo Szegedi, Epiſcopo Agrienſi armato (qui iam die 6. Ianuarii, ſpontaneum omnibus his deceſſum fruſtra a Magiſtratu, et Communitate petierat) die X. ſera nocte, praelucentibus facibus, templorum et pertinentium ad ea beneficiorum ac veteris ſcholae ſe ingeſſit poſſeſſionem. Sequenti

Digitized by Google

die XI. Martii, atro notanda calculo, collegio etiam Heros excuſſit veteres, dictato Docentibus exilio *a*), quo quemque ſors ferebat die IX. Martii cum lamentis totius vrbis diſperſis, in Tranſiluania aliis, aliis vnde orti erant in Germania, quibusdam in Boruſſia Polonica, aſylum quaerentibus. Atque ita ſcientiarum hoc domicilium, quod eruditionis prouentu ampliſſimo, in flore, qui poteſt eſſe maximus, cum vix annos V. et menſes V. perſtitiſſet, funeſto elatum eſt funere. — De hoc facto aduerſo geſtiens Nicolaus Schmitth, in *Epiſcopis Agrienſibus*, Tom. III. p. 284. ad annum 1672. ita: *Eperieſini pari ardore animi* (Szegedi Epiſcopus) *templa Sectariis Comite Ferdinando de Wolkra adnitente, erepta, Catholicis reſtituit: miniſtellis faceſſere iuſſis, parochiale curae Georgii Horuathii Agrienſis Canonici commiſit: alterum hungaricum nominatum, cum ſcholis Patribus ſocietatis* (*Ieſu*) *tradidit confecto hoc ſuper re legitimo documento. Annales domeſtici Caſſouienſis Collegii hanc templorum Reſtitutionem vni Epiſcopo hiſce verbis adſerunt: „Die VIII. Martii Epiſcopus Leonhardus Szegedi profectus eſt Eperieſinum, vbi omnia Templa Haereticis eripuit, Praecones, et Paedagogi omnes, ad Tibiſcanas partes abiere. Habuit Epiſcopus eo tempore ſuos milites circiter mille, quorum Dux erat Admodum Reuerendus Dominus Io-*

a) Deſcripſit Tragediam hanc integram Cel. Pomarius in opuſculo MS. inſcripto *Acta Tragica Reformationis Eperienſis*, in quo, quid ſquouis fere die a feſto Michaelis anni 1672. ad diem 14. Martii ſequentis, actum eſt, accurate enarrat. Id quod iam recenſere vberius nihil attinet. Diluuio hoc triſtiſſimae illius diuexationis decennariis, cum Collegio Eperienſi, hauſta ſunt reliqua etiam omnia Gymnaſia per Hungariam Euangelica, quae non iam prius, variis tempeſtatibus, naufragium fecerant. Sed multa ſunt iterum, halcyoniis poſt annum 1682. redditis, inſtaurata.

Digitized by Google

annes Mindſzenti. „ Diu poſt Collegium, Commeatui militari hoſpitium praebuit. Nihilominus tamen bello in viſcera Hungariae inteſtino, annis ſequentibus graſſante, cum Comes Emericus Tököli in partibus ſuperioribus rerum potiretur, magnopere curabat, vt Gymnaſium hoc, in quo ipſe olim adoleſcentulus ingenium excolebat, reſtitueretur, et aperiretur. Quod vt ſemotis impenſarum obſtaculis, tanto facilius faceret, duas vineas in promontorio Tàlyenſi, generoſiſſimum vinum fundentes, ex quibus in alendos docentes ſumtus fierent, contulit. Anno ergo 1684. Collegium reſtauratur, ac Profeſſores convocantur. Cum vix ſpes ſuperfuerit, exteros in Provincia tumultibus dilaniata, vocationi aſſurecturos, patriae filios ſeligere placuit. Qui Scholae praeeſſet, Elias Ladiuer, et Theologiae Profeſſor eſt conſtitutus *a*), M. Ioan. Schwartz Logicae et Philoſophiae practicae *b*),

a) Ad docendam Iuuentutem plane a natura factus erat. Cl. Rezikius Collega eius in Gymnaſiologia Hungariae, ex qua multa me in vſum conuertiſſe, gratitudinis ergo, lubens profiteor, teſtatur, eum in Collegio hoc ſolitum claſſes obire ſingulas, admonitionibus, munuſculis, Iuuenes ad amandas artes allicere, verbera ab innocente adoleſcentia abeſſe iubere, docentes, Gratianos magis, quam Orbilios exoptans, modicam petulantiam, et luſum puerorum caſtigari vetuit; illud cerebro repetens, ingenia vt poma, procedente tempore mitiora euaſura, cura tamen emendatrice, ab iis non plane auerſa. Mortuus vti ſupra monitum eſt anno 1686. magno ſui deſiderio, non Collegio ſolum, ſed toti Hungariae relicto, in Templo Germanico tumulatus.

b) Eperieſienſis patria, Bayeri, *Zabanii* in veteri Gymnaſio, poſtea Pomarii, Röſeri, Ladiueri diſcipulus, Magiſtratus ope Tubingam promotus, ſtudiis abſolutis anno, 1678 Artium LL. Magiſter, ibi Diſſertatione *de Vniuerſalibus* a ſe elaborata et defenſa renuntiatus, patriae reſtitutus. Profeſſoris admotus muneri, Diſſertationem: *Donum et ia veritatem per tres*

Georgius Henricus Szapun *a*), Oratoriae, Ioannes Rezik, Martinus Dubowſsky, Nicolaus Puſſótzi, aliarum diſciplinarum Profeſſores. Sed non diu: Inclinantibus etenim rebus Tökölianis, Collegium etiam, anno 1688. penitus eſt diſſipatum.

§. 13.

Reliqua ſeculi huius Gymnaſia illuſtriora ſunt: Tyrnauienſe, quod denique Academiae faciem induit Homonenſe, quod Georgius Drugeth, anno 1613. fundauit, et annuis reditibus cumulauit, Vnguarinum poſtea translatum; Poſonienſe a Leopoldo Koloniċſio anno 1672. Euangelicis ereptum; Sopronienſe, Georgio Draskouiczio anno. 1636. auctore, Trenchinienſe, quod anno 1652. initium cepit, Leutſchouienſe, Szakolczenſe, Quinqueeccleſienſe, Ginſienſe,

mentis operationes docte conſcriptam, in publica Diſputatione tutatus eſt, Leutſchoniae 1680. die 9. Maii capitis periculum abiit. Accuſatus etenim, quaſi conſcius eſſet nouae conſpirationis; vix vita conſeruata, in arcis Muranienſis cuſtodiam eſt deductus. Sed interceſſione Ducis Würtembergici Ludouici, qui Leopoldo Imp. in Hungaria militabat, 30. Octobris libertati eſt reſtitutus. Iactatus variis fortunae caſibus in patria, in Saxoniam profectus eſt, ac denique an. 1705. ad Eccleſiae patriae Miniſterium reuocatus. Acceſſit ei anno 1709. dignitas ſuperintendentalis.

a) Pruſſus Natione parentibus ſurreptus, Cracouiamque ad ſtudia miſſus, Szepes-Várallyi poſtremo Curionem egit. Religioni R. Catholicae anno 1683. in templo Caſſouienſi principe nuntium miſit: miſſus mox a Tökölio in Collegium ad profitendam Oratoriam. Inter ſpecimina eruditionis eius ſunt: *Oratio Euchariſtica poſt ſolutam Obſidionem Eperieſienſem* dicta Caſſouiae 1684. Item funebris in funere Danielis Gutth Notarii Eperieſ. Capta per Schultzium Vrbe, propter mutatam religionem puniendus fuerat, ſed obſeruato periculo, in Saxoniam profugit, ibique Lipſiae Miniſter Eccleſiae factus eſt.

Digitized by Google

Agrienſe, Strigonienſe, Comaromienſe, Gyöngyöſienſe, omnia haec Ieſuitarum olim, directioni tradita; Nitrienſe, et Priuidienſe Piariſtarum, in quibus tamen pleriſque teſte Andrea Felker S. I. in re litteraria Hungariae pag. 15. ſeqq. vltra latinitatis praecepta, non aſſurexerunt docentes: Poſonienſe *a*), Modrenſe, Banouitzenſe *b*), Solnenſe, Trenchini-

a) Anonimus quidam in Deſcriptione Vrbis Poſonienſis MS. haec de eo adnotauit: circa annum 1667. illuſtre et ſplendidum Gymnaſium, ad ipſum Templum (SS. Trinitatis quod denique S. Saluatoris nomen accepit) ex pari munificentia peregrinantium et aduentantium erectum eſt, quatuor contignationum, in quo octo ſeparatae claſſes numerantur. In ſuperioribus curſus Theologicus et Philoſophicus ita docebatur, vt Iuuentus ſuperioris Hungariae et Tranſiluaniae, quin et Germani ex aliis Prouinciis, vt et in ciuitate nati, ita erudirentur: vt in Academiis gradum Magiſterii aſſumere, quin et munera publica, tam eccleſiaſtica, quam ſcholaſtica in patria eis imponi poterint. In hoc Gymnaſio habebatur etiam Theatrum ſcenicum, quod quia ſepties immutari et conuerti potuerit, non exiguum attulit Gymnaſio honorem et famam. Gaudebant etiam Poſonienſes inſigni Compoſiore actuum ſcenicorum, M. Ioanne Rechlin, qui quodam tempore, in honorem Imperatoris Leopoldi, inſignem Ludum Comicum produxit, et admirationem ſibi peperit. Hoc tamen inſigne aedificium anno 1672. die 18. Iulii, ianua, plusquam centum ictibus effractum, hanc triſtiſſimam, vti ſuperius iam monitum eſt, ſortem, omnia per Hungariam Gymnaſia Euangelica ſubierunt, Iuuentute Euangelice per totum decennium vix non ſilueſcente.

b) Initio iam ſeculi ſuperioris floruiſſe, prius docuimus: exordio praeſentis Mecadnas eius Stephanus Illyeshàzi Palatinus, inſtaurandum, et amplius prouehendum ſuſceperat, ſed morte praeuentus, Coniugi ſuae Catharinae Pàlffi ab Erdöd perficiendum, vltima voluntate commiſit. Poſſideo Heroinae huius Tabulas Fundationis die 1ma Sept. 1609. ſcriptas, in quibus poſtquam expoſuiſſet, Maritum ſuum Stephanum Illyeshàzi opus hoc conſtituere propoſuiſſe, nihilominus morte praeuentum,

enſe, Bicſenſe *a*), Illauienſe, Galgotzenſe *b*), Semptauienſe, Priuidenſe, Moſſonienſe, Roſembergenſe, Leutſchouienſe, Keſmarkienſe, Bartphenſe, Caſſouienſe, Neoſolienſe, Brezno - Bànyenſe, Cremni-

ſibi ex Teſtemento commiſiſſe, conſtituit, docentibus tribus honeſto conducendis ſtipendio, alumnis alendis, et veſtiendis, annuae pecuniae 461. fl. tritici merretas 360. et id genus ad victum pertinentium demenſum ampliſſimum. Animum quo perpetuitatem ſcholae ſuae fundatores complexi ſunt, docent tabularum ſequentia verba: earum vero, quodſi quiſpiam legatorum et ſucceſſorum Domini et mariti olim noſtri praelibati, haeredumque et poſteritatem eorumdem, haec praemiſſa, in quibuscunque punctis, et clauſulis violare praeſumſerit, aut periniuriam et negligentiam violari permiſerit, vindictam diuinam non effugiat, et praeterea. --- --- Quae Gymnaſio Threnchinienſi, Roſembergenſi Heroina munifica praeſtitit, conſulto praeterimus. Floruit Gymnaſium hoc ſub Caſparo et Gabriele Illiesházi viris ſemper vocatis celeberrimis, et operibus ſcriptis clariſſimis, inſigniter. Primus Rector a Stephano vocatus, Vitteberga, fuit Elias Vrſinus, Art. Lib. Magiſter:

a) Inſigne hoc gentis Thurozianae in bonas litteras monumentum, anno 1627. die 24. Nouemb. eſt peſſumdatum. Aedificium ipſum in ſtabula vaccarum eſſe conuerſum, anno 1651. ſpectator fuit Ioannes Burius, vti in Hiſt. MS. Hung. Eccl. teſtatur.

b) Alexius Turzo ſuperiori ſeculo id poſuit. Docuere hoc ſeculo multi viri clariſſimi, v. g. M. Zacharias Lang, M. Georgius Lycius, Ioannes Noſtitius, Hebreae et Graecae Linguae calentiſſimus, M. Ioannes Sinapius, qui edidit *Trigam Theſium de Animabus ſeparatis, quarum prima earum cognitionem, altera motum, et tertia appetitum declarat. Threnchinii typis Laurentii Beniamin ab Hage 1647. 4.* Poſſideo diſſertationes quamplurimas typis excuſas, de variis Theologicis, Philoſophicis, Hiſtoricis materiis (multa ſunt erudite concinnatae) quae in Gymnaſii huius ſeculi Diſputationibus

Digitized by Google

tzienſe, Schemnitzienſe, Carponenſe, Alnouienſe *a*), Sopronienſe, Czepregienſe, Cibinienſe *b*), Coronenſe, Biſztriczenſe, Scaesburgenſe, Magno-Varadienſe *c*),

publicis ventilabantur, v. g. Schemnitzii, Cremnitzii, Neoſolii, Trenchinii, Solnae, Caſſouiae, Brezno-Banyae, Moſſouiae, Magno-Varadini, Alnouiae. ---

a) Seu Iolſuenſe. Non incelebrem fuiſſe, ex viris clariſſimis, qui eam ornarunt, patet. Deliciae illae Georgii Turzonis Palatini, Elias Lány, aulicus Concionator, et Superintendens, ſub finem Seculi XVI. hic docuit. Daniel Sinapius, qui edidit *Sertum decerptum ex horti Theologici Areolis IV.* (ſunt Articuli IV. de Scriptura S. de Deo, de SS. Trinitate, et Perſona Chriſti) *quod porrigunt ad anni 1664. menſis Iulii diem in Palaeſtra Alnouienſi, Praeſes Rector, et Reſpondens Joann, Matthaeſius Arua Valicſen.* Caſſouiae, typis Suſannae Seuerini 4.

b) De eo Ioann. Tröſterus in libro: *Das alt und neu teutſche* Dacia, Noribergae anno 1666. pag. 383. ita ait: *Es hat die Stadt ein ſtattliches Gymnaſium academicum --- auch wird in gedachtem Gymnaſio neben denen Sprachen, und Diſciplinis inſtrumentalibus, die reine Theologia ſehr eifrig getrieben: denn alle Sonntage des ganzen Jahres zweene Gymnaſiſten in Beyſeyn des ganzen Auditorii ihre Predigten, und alle Freytage in Iudicio ſcholaſtico, ihre zwo Orationes declamiren müſſen; wodurch die Jugend im Predigen geübt, ſich auf öffentlicher Kanzel deſtoweniger entſetzet, wie gemeiniglich zu geſchehen pfleget.*

c) Inſigniter floruiſſe ſuperiori et praeſenti ſeculo Gymnaſium hoc, ex Catalogo Profeſſorum, quem Cl. Veſzprémi Cent. I. Part. I. pag. 56. dedit, inter quos multi celebres numerantur, patet ad annum 1660. quo magna pars iuuentutis in defenſione munimenti, glorioſam pro patria mortem oppetiit: reliquiae vero cum Georgio Mártonfalui Profeſſore, Debretzinum commigrarunt. Poſſideo *Diſſertationem de Scientia media*, qua ſub Praeſidio Andreae S. Tarpai ſcholae Rectoris publice ventilandam propoſuit, Ioan. Debretzini 30. Nou. 1656. Varadini impreſſam, per Abrahamum Kertéſz in 4.

Digitized by Google

Debretzinenſe, Sáros - Patakienſe *a*), Riuulinum, Claudiopolitana duo *b*), Albenſe, Enyedienſe *c*), Hiduigienſe *d*),

a) Auxit Lyceum hoc ampliſſime Georgius I. Rákotzi, attributis ei prouentibus locupletiſſimis. Methodus inducta fuit recentior per Ioannem Amos Comenium, virum celeberrimum, qui ſine hoc a Principe circa an. 1640. Patakinum euocatus fuerat. Et ſane floruit id ſub eo, Vidua Suſanna Lorándſſi, ac filiis Georgii II. et Sigismundo, vt nunquam poſtea.

b) Reformatorum nempe et vnitariorum: illud circa an. 1622. publica Principis auctoritate fundatum, quod ſub Gabriele Bethlen efflorescere coepit, ſub Georgio I. Rákotzi, maiora cepit incrementa, vno quandoque, mox duobus, tribusque inſtructum Profeſſoribus: iſtud ex ſuperiori ſeculo, quo ſub Ioanne Somero, Iacobo Palaeologo, Georgio Enyedino, et Valentino Radecio inprimis floruit, hucdum ſemet conſeruauit

c) Albae id iam ſeculo ſuperiori excitatum, a Gabriele Bethlen circa annum 1613. inprimis auctum, euocatis inſignibus Viris ex Germania, Ioh. Henrico Altſtedio, Marc. Phil. Ludov. Piſcatore, et Iohan. Henrico Bisterfeldio, adiectisque tribus collaboratoribus eleganter effloruit, inſignis fuit Principis huius erga Gymnaſium hoc Academicum liberalitas. Siquidem manum ſupremam aedificio, quod in arce Albenſi exſtrui curauerat, morte praeuentus, imponere non potuit: voluntate vltima operi conſumando 20000. fl. legauit: docentium et diſcentium ſuſtentationi annuos 2200. fl. atque pagos quinque, frumentum, vinum, pecora &c. pleno iure tranſcripſit. Iactatum fatis variis, hoc adhuc ſeculo Enyedinum ſub Michaele Apati translatum eſt; vbi hodienum ſubſiſtit. Vide haec et alia de Gymnaſiis Tranſiluaniae, ſaepius laudatum Cl. Benkö *in Tranſyluania, Tom. II, Capite XVIII. toto.*

d) Fundauerat id Franciſcus Miko, magnus in Tranſiluania vir, circa an. 1630. ſed veroſimiliter cum parente, qui an. 1635. deceſſit, elatum. Inter impreſſa, in obitum eius epicedia, ita laudauit Patronum:

Franciſcus Miko, Vir ſublimis et inclitus Heros
Hic ſitus eſt. Ipſum Dacia tota dolet. -- --

§. 14.

In deſcriptione *Bibliothecarum* huius aeui, ingratae ad ſuperius ſunt repetendae quaerelae. Etſi quidem perſuaderi non poſſim, viros eruditiſſimos, Magnates opulentiſſimos, typographiis, tam in exteris Prouinciis, quam in Patria diligentiſſime ſudantibus, non inſtructiſſimas parauiſſe bibliothecas; ſaltem Stephanus, et Caſparus Illyesházi, Georgius, et Emericus Thurzo, Petrus de Reua, Franciſcus et Paulus Nàdasdi, Epiſcopi Hungariae eruditi, vt de viris aliis doctis taceam, vltra veroſimilitudinem certum eſt: at vero, fruſtra eas apud Hiſtoricos quaeras obſeruatas. Aie, quas poteramus colligere earum lacinias exponamus. Illuſtriſſima fuit omnium poſt Coronenſem, cuius ad Seculum ſuperius facta eſt mentio, quaeue infeliciſſimo incendio anno 1689. ex integro deleta eſt, *Albenſis*, ſeu *Alba - Iulienſis* tota Europa ſua aetate celebratiſſima. Eam Gabriel Bethlen, Princeps Tranſiluaniae erexerat, libris, ex Oriente, Europaque tota, inprimis Budenſi Coruiniana, Codicibus MSS. rariſſimis, ampliſſime locupletatam. Theſaurus tamen hic incomparabilis, Alba a Turcis et Tartaris anno 1658. exuſta, foede periit, vti haec percenſet Ioannes Bethlen in Hiſtoria Tranſiluaniae, pag. 237. Sequuntur hanc *Leutſchouienſis*, *Eperienſis*, Vrbanae, quarum poſterioris mentionem facit Cel. Pomarius in *Tragica Reformatione Eperieſ.*, ad diem 12. Martii, *Scepuſienſis* Capituli per milites Boeskaianos anno 1604. direpta, *Debretzinenſis* Collegii, ſub initium ſeculi ſequentis exuſta, *Tyrnauienſis* Collegii S. I. altera, altera Archi - Epiſcopalis, a Cardinali Pàzmany inſtrui coepta, de qua Franciſ-

Ingenti feruore Deum, ſtudioque colebat,
Et iuſſit fieri moenia, Templa, Scholas, -- --

ctus Kàzy, in Hiſtoria Vniverſitatis Tyrnauienſ. pag. 271. ita ait: Adiecit domum ſapientiae, non e latere coctili, ſed libris, Bibliothecam ſcilicet Archiepiſcopalem, e qua, magnae rei ſapientiae Candidati, velut de publica Annona viuant, et hoc ſucco plurimi efloreſcant. Atque vel vna hac libraria, ingentem lucem attulit, litteris tam ſurgentibus, altius ea euectura, ſi quod auebat, Budenſi illa Matthiae Coruini toto orbe celebri Bibliotheca augere licuiſſet: ſed enim his magnae gloriae molitionibus, auaritia Turcarum obſtitit, qui oblata a Pázmàno, triginta nummuum florenorum millia repudiarunt. Non incelebris fuit quoque *Thurzoniana*, de qua non amplius dicere habeo, quam dixit Encomiaſtes Staniſlai Turzo Regni Hungariae Palatini *in Laudatione funebri* M. Elias Vrſinus, V. D. M. Neocomenſis, in Scepuſio die XII. Ian. anni 1626. Caſſouiae, per Danielem Schulz, eodem excuſa, vbi pag. 40. haec habet: Atque hoc ſacrum opus, vt ſine impedimento promoueri poſſet, Eccleſiisque ad docendum idonei, orthodoxique praeficerentur Miniſtri, et domi ſcholas fundare bonas, pietatis et humanitatis officinas certis, commodisque ſedibus collocare, Magiſtros illis praeficere, ſtipendia his conſtituere, neceſſarium et Regno vtiliſſimum iudicauit: ex illorum numero eſt Galgocenſe Gymnaſium, vbi iuuentus eruditur copioſa, et multos inſuper alumnos, in Academias Germaniae celebriores expediuit, non ſine magnis ſumtibus, et *inſtructiſſimam magno pretio comparauit, et conquiſiuit Bibliothecam.* „ Meminit porro laudatus ſuperius Tröſterus l. c. pag. 383. *Cibinienſis*, quam a Cl. Alberto Huttero inſtauratam, bibliothecis Oltardi, et Richelii inſigniter auctam eſſe docet. Ex hac elegante et locuplete variarum diſciplinarum libraria, ex antiquo inſtituto, omnibus ſtudentibus dato Chirographo, libri pro vſibus priua-

Digitized by Google

tis communicentur: quam bonae frugis conſtitutionem non parum ſibi etiam profuiſſe, cum laude Auctor memorat. *Georgii* etiam *Szeleptſényi* Archiepiſcopi Strigonienſis bibliothecam Carolus Péterffi innuit, quam in *Conciliorum Hungar. Partis II.* Praefatione vocat ampliſſimam. Paulo vberiorem nobis conſeruauit memoriam *Cſak - Tornyenſis* immortalis Heroae Nicolai Zrinii Cel. Iacobus Tollius in epiſtola VI. Itineraria, Amſtelodami 1700. in 4. Non piget latiniſſimam itinerationis eius eruditiſſimi viri, ab eo anno 1660. priore vice per Hungariam ſuſceptae, ea etiam parte, qua non ſolum ſpectat rem litterariam, verum etiam bellicae, et priſcae Hungarorum elegantiae ac occupationis dare deſcriptionem. Ita vero ille pag. 240. ſeqq. „ Vbi Cſak-Tornyam appropinquare coepimus (fuit is in comitatu Comitis Pöttingii, affinis Zrinii) obuii fuere admiſſis equis ſpeculatores complures, qui Comitem Sérenyum, de appropinquationis noſtrae momentis, certiorem facerent. Itaque cum mille circiter paſſus abeſſemus, occurrit affini ſuo Comiti Pöttingio, equo vectus, omni circum familia itidem in equis proſequente: mox dimiſſo equo inter mutuos amplexus in currum aſcendens, pro digeſtas militum ſtationes in palatium deducit. Erat id valde ſplendidum, et amplum, egregieque contra Turcarum vim munitum, circumdatum, ferme ex omni parte palude, quae cuniculos arceret. Vnum latus tantum, quod pagum proſpectat, ſolido ſolo nititur, eo firmiori opere praecinctum. Mirabamur in tanta circumiectarum nationum barbarie cultiſſimas aedes, lectam familiam, ditiſſimam ſuppellectilem, et ſummum vbique nitorem. Suſpenſae erant in porticibus exuuiae Turcarum, Arcus, Pharetrae, Mallei, Clypei, aliaque id genus arma: quorum tamen ſplendorem fulgor Acinacum Damaſcenorum ſuperabat. Erant in iis,

quorum capula auro, argentoque erant ornata: quorundam vaginae inſertis gemmis illuſtres oculorum aciem perſtringebant: videre licebat in atriis ſuſpenſa Vexilla, quae ex Turcis capta, multoque ſanguine foedata, non incruentam, neque imbellem victoriam denotabant. Monſtrabantur ibidem tabulae, in quibus res fortiter a Comite geſtae, depictae erant. Vnius memini, in qua reſpiciens caput Turcae praecidit, qui praehenſo a tergo ſagulo, elata dextra mortem minabatur. Fuerat hoc primum iuueni militiae rudimentum: ex vno diſce caetera. — Tertio quartoue, ex quo veneramus die, deducti ſumus in Bibliothecam, quam inſignem ex omni librorum copia refertam habebat: inde in Armamentarium, quod, vltra quam credi poteſt, aeneis Tormentis, Bombardis, Haſtis, Acinacibus, aliisque armorum generibus inſtruxerat. Acceſſit huic humanitati ampliſſimum auctuarium. Cimeliotheca aperta, in qua praeter alia haud ſpernanda, antiquorum Numiſmatum copia. Erat in iis Alexander M. ex auro, et aere, erant Otthones argentei, Vitellius, Peſcennius Niger, Horatius, Ouidius, (quos tamen duorum horum non eſſe genuinos, eruditi norunt,) multique alii, quorum nummi rariores ex aere. Erant effigies Regum, Principum, clarorumque Virorum, minuta et orbiculari forma, torno, vt ſuſpicor elaboratae. Monſtrabantur mihi prae caeteris, effigies Martini Lutheri, et vxoris eius Catharinae perquam elegantes. Inde digreſſi in hortos Comitis pereximus, quorum nitorem, elegantiamque verbis exprimere non poſſum, aſſequeris tu fortaſſis cogitatione, dum veteres Alcinoi hortos, tibi ob oculos proponis. „ — Quam vellem reliqua etiam, ſi per limitum rationes fieri poſſet, expromere: adeo digna ſunt, quae cum voluptate ab amantibus priſcarum conſuetudinum lectoribus legantur. Non abs re fuerit repetere memoriam inſignis ea aetate Numophilacii, quod liberaliſſimis congeſſit impenſis, Liberae, et

Regiae Ciuitatis Poſonienſis a Secretis *Ioannes Berius*, de quo laudatus Tollius, Epiſt. V. pag. 143. in hunc modum habet : Luſtraui ibidem (Poſonii) ſed raptim inſignem veterum Numiſmatum congeriem a Berio, viro, qui dum vixit, Vrbi a Secretis fuit, ſumma cura collectam. In his animaduerſi mihi multi Graeci, Gothicique hactenus non viſi. Inter Gothicos, quidam duplici vultu inſignes, quibus inſcriptum: *Biateg* item *Vnno*. Hos, vt et alios multos, maritum Petronella Vrbe accepiſſe, vidua afferebat. Inter Graecos erant Syrorum aliquot Reges notabili venuſtate. In Latinis vero *Pertinax*, *Didius Iulianus*, *Peſcennius*, *Gordianus Affer*, *Iulia Titi*, *Plotinus*, *Pupienus*, *Balbinus*, *Diodumenianus*, *Macrinus*, aliique rariores conſpiciebantur. Aeſtimabatur tota collectio, in qua vndequinquaginta aurei, ſed vulgares, duobus Germanorum, ſiue rhenanorum, florenorum millibus. — Quam cuperem, plures tam curioſos Hungariae peregrinantes, qui cum Hungari oſcitantes fuerint, ſimilia patriae decora, certe non infrequentia, omnibus in partibus Regni conſignaſſent. Sed quid querimus oſcitantiam? ſane tabulae, quae ex naufragio ſuperſunt, contrarium condocent. Belli tyrannis, non populi barbaries, maximam nos partem cimeliis hiſce priuauit. Neque praetereundum *Muſaeum rerum naturalium Chriſtiani Auguſtini ab Hortis*, Medici Aulae caeſareae cel. quod cum magnam partem iam inſtruxiſſe, et per editionem cum orbe erudito communicare voluiſſe, docet Imperator Ferdinandus III. in litteris ad Principem Ràkotzi anno 1641. vid. Cl. Veſzprèmii *Biographiam Medicorum Hungariae, Cent. I. pag. 9.*

§. 15.

Sed proſequamur porro *Typographias*, quarum ſatis amplus fuit in Hungaria numerus. En praecipuas: Bartphenſis Ciuica, Caſſouienſis Schulcziana, et Fiſcheriana Keſmarkienſis, Leutſchouienſis Breuerorum, Patakienſis Rakotziana, Trenchinienſis, ab Hagii, et Vocalii, Puchouienſis Lutheoliana, Solnenſis Dadaniana, Galgoczenſis, Tyrnavienſis academica, Poſonienſis Grindleri, Samarienſis Andreae Vechelii, Cſepregienſis Emerici Farkas, vel forte Nàdasdiana, Pápenſis, Sáruarienſis, Sopronienſis, Debretzinenſis vrbana, Magno - Varadienſis Michaelis Kerteſz - ſzenzi, Coronenſis Honteriana, dein Hermaniana, Cibinienſis, Claudiopolitana Mathiae Rauii, Albenſis Gabrielis Bethlen Principis opus, in qua Typos etiam Valachicos extitiſſe, atque libros vſibus nationis huius excuſos eſſe, docent eruditi, Keresdenſis Comitum Bethlen *a)*. Bibliopolia ſeculo hoc nondum eruderare potui; ſi ea excipias, quae typographi ex mercibus ſuarum officinarum, qualia fuere: *Tyrnauienſe*, *Leutſchuienſe*, *Caſſouienſe*, *Magno - Varadienſe*, *Debretzinenſe*, *Claudiopolitanum* — inſtituerunt.

§. 16.

Claudamus agmen aeui huius obſeruationibus quibusdam miſcellis, ad rempublicam litterariam pertinentibus. Quam ſeculi prioris laudem chartae

a) Non ſcribimus hic annales typographiarum in Hungaria; quare tanto breuioribus eſſe nobis licuit, quod certis nuntiis intelligamus, virum, natalibus et litteris clarum, Carolum Feiéruari opus tale moliri.

Digitized by Google

primum confectae Coronae tribuimus, praeſenti hoc vindicat ſibi Leutſchouia. De eo auctor Chronici Scepuſienſis, ſeu Leutſchouienſis in Annalectis Scepuſienſibus, Cl. Vagneri Part. III. pag. 22. ita habet: *Anno 1613. primus in Scepuſio, imo in hoc Hungariae Regno officinam chartaceam, ſiue Papyrificinam exſtruxit Dominus Samuel Spillenberg, Medicinae Doctor Leutſchouienſis, in pago Leutſchouienſi Teplicska*, quae quidem hucdum exiſtere dicitur. Eam hoc, et ſequenti ſeculo, frequentiſſimae aliae ſecutae ſunt, in quibus quarumcunque exterarum Regionum, praeter hollandicam, ſuppar conficitur papyrus. Aeſculapii ſectatores nouis auxerunt ſcholam ſuam hoc ſeculo inuentis. Paullus Spillenbergerus, Medicus Poſonienſis, decantiſſimi illius *Pulueris Pannonici*, vti ſupra monui, auctor eſt. Chriſtianus Auguſtinus ab Hortis, Medicus Keſmarkienſis celleberrimus, anno 1640. *Oleum*, ſeu *Balſamum Polichreſtum*, cui Hungarici, vel Carpathici nomen adhaeſit, primus ex ligno curuo Carpathico deſtillauit, eiusque praeparandi modum, virtutes, et vſum, ciues ſuos docuit: quae omnia manus eius ſignata, ex tabulario Officinae pharmaceuticae Keſmarkienſis, vbi hodiedum adſeruatur, Ioannes Milleter protraxit, et in ſua Diſſertatione inaugurali de Cſömör edita, cum eruditis communicauit. Alterum eſt *Oleum*, ſeu *Balſamus Hungaricus*, ex arbore carpatica Libano, Germanis Limbaum deſtillari ſolitus, qui auctorem, virum erudititiſſimum Georgium Buchholtz, Rectorem Gymnaſii Keſmarkienſis, anno 1664. agnoſcit. Vide Cel. Veſzpremium in Biographia Medicorum Hungariae, in ſuis articulis, qui Cent. II, Parte I. pag. 39. ſeqq. Libanum hanc, oleum ex eo deſtillatum, et vſum internum, et externum — fuſe deſcribit.

§. 17.

Seculi XVIII. initio, etſi quidem motus Rákotziani reipublicae litterariae turbauere circulos; nihilo tamen minus ſedata tempeſtate, pulchre rerum ſuarum ſatagebat, lacunas in variis ſcientiarum generibus explebat, in diesque maiora, et ſolidiora capiebat incrementa; vsque dum felici ſydere penitus fere ſe mutatam vidit, hodieque multo auguſtiorem, et perfectiorem ſe gratulatur. Sed progrediamur more noſtro.

§. 18.

Omne tulit punctum inter Auguſtos, Magna MARIA THERESIA, altrix litterarum munificentiſſima, quae omnium Fautorum numerum, in et ex ſe vna abundantiſſime expleuit. Non ſuffecit Principi optimae, integrum plane ſtudiorum Syſtema ex virorum eruditorum, vti ſectione dicetur vltima, conſilio, in melius vertere, ampliores eius terminos protendere, regia plane liberalitate, omnia haec accepta fulcire: Ipſa immortalis haec Regina demiſit ſe ad infima litterarum elementa, integras horas, audiendo, examinando purpuram ſuam Caeſareo-Regiam puluere ſcholaſtico miſceri, clementiſſime dignata eſt. Sed maiora haec ſunt, quam vt tenuis meus calamus, vel mediocriter delineare poſſit. Id ſolum fidenter affirmare auſim, omnes ſuos auguſtiſſimos anteceſſores, ipſum etiam Matthiam Coruinum, meritis in rem litterariam, in cariſſima SIBI Gente Hungarica, multis paraſangis ſuperauiſſe. — Neque iniurii fuerimus in tantam Maieſtatem, ſi ſecundo loco, merito ſuo adiunxerimus Franciſcum Barkoczi, et Carolum Eſterházi, Comites, Epiſcopos Agrienſes: quorum quanta ſint in litteras me-

liores merita, illi ſciunt, qui Opera eorum *Agriae* commodo reipubl. litterariae excitata, perſpecta habent. Sunt alii etiam, in tenuiori licet fortuna, at voluntate non poſteriores, aetate etiam priores Viri natalibus clari: Paulus Batta de Vatta, qui initio ſeculi huius in praedio ſuo *Kálnó* Comitatus Neograd., inclita gens Iánoki, in *Ráhó*, Comitatus Kis Honth., Franciſcus Bulyouſzky *Loſſonczini*, Georgius Ottlik in *Ozor* Com. Trencſin. — ſcholas Caſtellanas nobili iuuenti conſtituerunt *a)*. Iure ſuo vendicant ſibi hic etiam locum Eccleſiae Euangelicae, Poſonienſis, Sopronienſis, Modrenſis, Eperienſis, Leutſchouienſis, Kesmarkienſis, Schemnicienſis, Neoſolienſis, Cibinienſis, Coronenſis, quorum, ſi grati eſſe velimus, fatendum eſt, patrocinio, ſcientias inter Euangelicos, inter tot, tantasque viciſſitudines, conſeruatos hucdum eſſe, et auctos

a) Superiori iam ſeculo, illuſtres, literarumque amantes ſcholas tales conſtituere occeperunt. In diuexatione etenim illa decennali, de qua ſuperius iam dictum, cum Gymnaſia Euangelica omnia publica, vna cum Eccleſiis diſſipata fuiſſent, iuuentusque ex defectu inſtitutionis ſilueſceret, atque publicum reipublicae commodum ingens damnum caperet; generoſae, patriaeque amantes animae, tanta ſtrage motae, propriis impenſis, quantum poterant, malo ibant obuiam, et in domibus ac arcibus propriis, ſcholas, conductis docentibus iuuentuti, praecipue nobili aperiebant. Nec luſerunt omnino operam. Multos poſſemus enarrare viros doctiſſimos, qui ex eis prodierunt: niſi ſcopus prohiberet. Talis fuit Cel. patriae Polyhiſtor, Matthias Belius, qui in ſchola Battaiana Kalnouienſi prima iecit litterarum fundamenta, vti ipſe teſtatur in aureo opere *Notitiae Hungariae Nouae Hiſtorico-Geographicae*. Tom. IV. Viennae 1742. fol. p. 16. 103. Rahouienſem, docentibus eam, Caſparo Iánoki, Volfgango, et Sigismundo filiis, ac Ladislao nepote, illuſtrarunt Ioannes Bànòczi Braxatoris, ſcriptis, praecipue poeticis clarus, Laurentius Bahil, Elias et Samuel Bubenka &c.

ctos in patria *a)*. Inter R. Catholicos et Reformatos conciues, ſuperioris maximam partem ſeculi Euergetis, quorum liberalitate hucdum fouentur, debent litterae conſeruationem.

§. 19.

Eruditi aetatis huius, ex *Ordine Theologorum*, memoria digni ſunt ſequentes. ROMANO-CATHOLICI: Martinus Biro *b)*, Aron de Bisztra, Ioannes

a) Sunt etiam alii illuſtres gente noſtra viri, qui pro modulo virium, vltima in primis voluntate opitulari ſcientiis non neglexerunt, ad certaque loca, vel fines beneficia ſua ſtudentibus profutura adſtrinxerunt. Alexander Sirmienſis de Szulyô in Gymnaſio Poſonienſi pauperes adiutum ibat. Ioannes Ieſzenak, Conuictum nobilium ac ignobilium ibidem frequens fundauit vir: idem fecit ibidem Andreas Hertnann, Medicus, Samuel Bohus, Thomas Szirmai --- ſublimiores ſcientias in Vniuerſitatibus Germaniae excultioris ſuccurebant. Idem fecit in Vniuerſitate Vittebergenſi duodecim Hungaris Theologiae ſtudioſis M. Georgius Michaelis Caſſai, Staina Borſienſis Hung. Facultatis Philoſ. ibidem adiunctus, ac Bibliothecam non contemnendam vſibus eorum reliquit. Vt iam de Principibus, Regibus ac Rebuspubl. exteris, qui commodo Proteſtantium Hungarorum beneficia fundauere, in praeſens taceam.

b) Epiſcopus Veſzprémienſis patrio eloquio facundus, at impotens, ſcriptis multis homileticis et eriſticis notus. Praecipuum eſt hungaricum inſcriptum: *Micae et ſpicae Euangelico-Apoſtolicae*, Tomi II. Jaurini 1756. in fol. complectens S. ſermones totius anni dominicales. Alterum eſt: *Enchiridion, de fide, haereſiarchis, ac eorum aſſeclis in genere de apoſtatis, deque conſtitutionibus, atque decretis Imperatorum et Regum, contra diſſipatores Catholicae Eccleſiae, editis Diotrephi, ſeu Acatholicis in Hungaria commorantibus.* 1750. 4. Scriptum virulentum, epiſcopi munere indignum, ideoque iure ſummo ab Auguſta Aula confixum.

O

Digitized by Google

Raicsani, Franciſcus Hertzig *a)*, Gabriel Heueneſi, Alexander Máſai, Ioannes Prileſzky *b)*, Paullus Bertalanſi, Stephanus Zagrabienſis *c)*, Thomas Gal, Nicolaus Muſzka *d)*, Ioannes Guſztini *e)*, Antonius Szteinſits, Ioſephus Hermann, Didadcus

a) S. J. Presbyter ſcripſit inſtillaturus: prudentiam paſtoralem, *Manuale Parochi, ſeu methodum compendioſam munus Parochi apoſtolicum rite obeundi.* Tyrnauiae 1720. 8., alterum eſt, *Manuale controuerſiſticum, ſeu methodus compendioſe veritatem fidei catholicae contra errores oppoſitos neruoſe propugnandi*, ibidem 1721.

b) Vir ſane doctus. Eum agnoſcunt Auctorem multa opera. Talia ſunt: Tractatus Theologicus, *de Sacramentis in genere, et in ſpecie de Baptiſmo, Confirmatione, Euchariſtia: alter de Poenitentia, extrema Unctione, ordine, matrimonio:* tertius *de Deo Uno et Trino.* Porro *S. Cypriani.* -- *Acta S. Scripta omnia* in ſummam redacta, et proloquiis ac adnotationibus illuſtrata. Idem fecit in recenſendis, ſcriptis S. *Theophili Patriarchae Antioch. et M. Minucii Felicis, Actis et Scriptis S. Juſtini M. Cornelii Firmiliani, Pontii et Victorini Martyrum, S. Gregorii Thaumaturgi, Dionyſiique Alexandrini*, adnotationibus hiſtorico - theologicis locupletatis. Quae omnia, partim Tyrnauiae, partim Caſſouiae, forma octaua prodierunt.

c) A Patria ſic appellatus, Capucinus quam plurima ſcripſit homiletica, omnia lingua Croatica popularibus profutura. v. g. *Conciones pro totius anni Dominicis.* Zagrabiae 1715. 4. apud Venceslaum Heilwel. *Conciones panegyrico - morales, pro ſingulis anni Feſtis, tam communibus, quam particularibus.* Klagenfurti, 1718. apud Matthaeum Kleinmayr, in 4to.

d) Prodierunt, ab eo, Tractatus *de Sacramentis in genere.* 1765. et *de Sacramentis nouae Legis, Libri VIII.* eod. ambo Viennae in 4., qui propter. rerum delectum, ordinem perſpicuitatem, et latine ſcribendi elegantiam, magnum apud R. Cathol. lectores applauſum meruerunt.

e) Patria Aruenſis, poſtremo Epiſcopus Nitrienſis, vir ſane eruditus. Celebratiſſimum tota Hungaria opus ſcripſit ſpiſſo volumine, lingua Hungarica: *Manna ſalutis,* Agriae 1759. fol. in quo de Sacramento Coenae D. ex ſuis agit principiis.

Digitized by Google

Kelemen, Nicolaus Schmitth, Stanislaus Köſzegi, Stephanus Szabó, Benedictus Kóſa, Franciſcus Nagy, Samuel Vaida, Philippus ab Ochieuia, Emericus Pauits, Franciſcus Vilou, Antonius Bachich, Didacus Baptſanſzky, Ludouicus Cſapódi, Martinus Demeter, Paullus Baranyi, Ioannes Barna, Stephanus Böytös, Stephanus Boſſány, Ioannes Damiani *a)*, Sigiſmundus Cſúzi, Tobias Ferenczi, Pius Füſi, Ioſeph. Michael Szuorényi *b)*.

a) Quam mali fuerit feruor viri huius contra Chriſtianos, qui non ſecum idem ſentiunt, digeſtus, cape triſte documentum! *Iuſta Religionis coactio, ſeu Apodixis, quod Reges, Principes, Magiſtratus, et Dynaſtae R. Catholici; habita occaſione et opportunitate poſſint, ac debeant Acatholicos in ſuis ditionibus commorantes, cogere mediis etiam violentis et extremis, (quoties mitiora non poſſint) ad amplectendam veram et vnice ſaluificam Romano-Catholicam fidem*, Budae 1765. 8. Quid? ſi omnium Religionum Principes his imbuerentur principiis: nonne mundus, theatrum euaderet ſanguinis et laniena? Merito itaque a clementiſſima et chriſtianae caritatis, publiceque tranquillitatis amantiſſima Maria Theresia ſuppreſſus eſt foetus infauſtus. Stupendum eſt, Praeſules ipſos, abuti nominibus ſuis, in fronte ſimilium tenebris dignorum conaminum paſſos eſſe: vti eſt Timonis, ſcriptoris alias non inepti, qui tamen hic ſcrinia Bellarmini pate expilauit, inſcriptum: *Opuſculum Theologicum in quo quaeritur, an, et qualiter poſſit Princeps, Magiſtratus, Dominus Catholicus, in ditione ſua retinere Haereticos, vel contra poenis eos, aut exilio ad fidem Catholicam amplectendam cogere? Illuſtriſſ. et Reverendiſſ. DD. DD. Comitis Gabrielis Antonii Erdődi de Monyorokerék, Epiſcopi Agrienſis --- ſumptibus in lucem editum, atque excelſae Regiae --- in negotio Religionis articulari commiſſioni ab eodem oblatum. Tyrnauiae, Typis Academicis per Frider. Gall. 1721. 4.* Si tempore Neronis prodiiſſet opus, quisque videt, quos produxiſſet effectus, ſaltim Apoſtolorum principiis non conuenientes.

b) Edidit is opuſcula memoria digna ſequentia: *Cauſſa Religionis contra Libertinos defenſa*, Budae 1779. 8. Legentam eam,

Digitized by Google

deſiderium me inceſſit precari, placuiſſet Cl. auctori ex infinitis veritatis Religionis Chriſtianae Defenſoribus, quos certe diuerſa via incedentes, habemus optimos, recenter edere, aut et gallica, anglica, vel germanica lingua vſibus popularium vertere, quam immaturo hoc foetu rempublicam litterariam onerare. Quaecunque bona, libello inſunt, ex aliorum operibus exſcripta ſunt praeterea: ſoli errores, hiatus in argumentis, inducens erga aduerſarios oratio proprii. Cum fuſe haec exponere non poſſumus: commendamus metaphyſicis §. I. VI. examinandas, criticis et hiſtoricis pag. 247. de Apollonio Tyaneo; pag. 308. de Hieronymo de Praga. --- Secundum eſt, *Cauſſa Religionis contra Helv. et Aug. Confeſſionis Cultores*, Budae 1781. 8. Tertium, *officia hominis Catholici erga Deum, rebus domeſticis illuſtrata*, Budae 1783. Horum recenſionem prudens praeteruehor: ne odium duxiſſe calamum exiſtimetur. Praefationem poſtremo foetui, die 6. Januarii praemiſſam, et contra nos, propter *Vindicias Opuſculi Peſtienſis inſcripti: Fundata B. Tolerantialis Decreti ſequela, contra Examen anonymi Juriſperiti*, (ſub quo ipſe cl. Auctor latet) anno 1782. Peſtini editus, directam cogimur attingere. Vt non moneamus, ex legibus praefationis, importune libello morali praemiſſam eſſe polemiam: id fidenter aimus, fruſtra eum, obiectionem ignorantiae, interpretari conuitia: quam potius deterſiſſet, (nunc laudem viri eruditi in his etiam reportaturus) aut olim concines innocentes acerbo adgrediendo calamo, occaſionem obiiciendi non ſuppeditaſſet. Definitiones nugiuenduli, et Theologaſtri, in datis caſibus, lectorum eſto elicere. Titulum *leonis*, et quos ſibi reliquos honorum ac meritorum tribuit, libenter concedimus, *vnguemque eius* ſcriptorium, ſalua adhuc *pelle Proteſtantium*, ſaltim non phyſicum vltro ferimus. Dicteria reliqua cl. auctori relinquimus: atque cum *ſapientibus illis*, *euitandae pretioſi temporis iacturae cauſſa*, vtilioribus occupari, ex animo commendamus. Quae de ranarum ſilentio obſcure ſcribit, forte illuſtrabit Busbequius in Epp. Legationis Turcicae edit. Hanov. 1729. vbi pag. 12. ait, ſe obſeruaſſe in Hungaria ad Danubium, *menſe Decembri*, *coelo frigido*, *ranas coaxantes. Id faciunt ſulſure tepentes aquae, quae iis locis ſtagnant.*

Digitized by Google

Evangelici: Georg. Frider. Schnaderbach a), Ioan. Ferdin. Weisbeck, Daniel Krman b), Ioannes Sároſi, Martinus Váſonyi, Samuel Matthaeides,

a) V. D. Miniſter Modrenſis, poſt Poſonienſis, vltimo Berolinenſis ad D. Petri Praepoſitus, et Conſiliarius Conſiſtorialis, Eccleſiarum Inſpector, Theologus celeberrimus.

b) Mortuus eſt noſter, cuius vitae et librorum recenſionem fuſam et accuratam dedit P. Horányi in memoria Hung. Part. II. pag. 336. ſeqq. anno 1740. die 7. Septembr. in carceribus arcis Poſonienſis, in quos ex iudicio Commiſſionis Caeſareo-Regiae anno 1731. cauſſa cuiusdam Wenceslai Mlinarich Moraui, compactus erat. In Epitaphio, quod paucis, ante mortem diebus ſibi erexit, cecinit de ſe:

Natus in exilio, denatus in exilioque
Reſpondent primis vltima fata ſuis.
Sed fauſtum exilium, ex quo patria dulcis oditur.
Aeternaque datur pace, quiete frui.

Praeter complura alia opera, collatis cum cel. Matthia Belio operis edidit *Biblia Sacra veteris et noui Teſtamenti* idiomate Slauico, Halis, forma octaua maiori, typis Orphanotrophii, anno 1722. impreſſa. Carebat natio noſtra in Hungaria ad haec vsque tempora, editione propria. Quare vtebantur Bohemicis, quae locis diuerſis, vtpote Venetiis, Norimbergae, Kutenbergae, Palaeo-Pragae, Micro-Pragae ---- ſeculis XV. XVI. et XVII. prodierant, in primis autem correctiſſima illa ſex Tomis conſtante, ab anno 1579. ad an. 1593. ab Eccleſia Fratrum Boh. interpretibus viris octo, linguarum orientalium callentiſſimis, Nicolao Alberti, Luca Helicaeo, Ioanne Aenea, Ieſaia Coepolla, Georgio Vetter, Joanne Ephraim, Paulo Ieſſenio, et Ioanne Capitone, in arce Kralitz Morauiae procurata, et ſumtus ſubminiſtrante liberaliſſime Ioanne L. B. de Zerotin, ibidem edita. Nihilominus tamen fugientibus exemplaribus, magno etiam pretio vix emi poterant. Quare viri eruditi opera, Magnates vero Hungariae ſumptibus defectui huic, iam ſeculo ſuperiori mederi cupiebant. Catharina Sidonia Reuai, L. Baronis Matthiae Oſztroſith Coniux, an. 1682. impenſas obtulerat. Vniuerſitas Wittenbergenſis anno

Andreas Bodouinus, Samuel Antonius, Michael Acs, ſilius, Martinus Regis, Mathias Belius, Georgius Barány de Szenicze a), Georgius Hegyfaluſi, Ioſe-

1700. interceſſione ſua, apud Principes et Magiſtratus exteros Evang. idem praeſtare eſt anniſa. Hos tamen conatus motus bellici fere continui ſufflaminarunt. Tandem duumviri hi, Krman et Belius perfecerunt, ferente ſumtus Comite Sileſio, Henrico Erdmanno Henckel de Donnersmarck. Inſtituta eſt editio haec ad normam bibliorum anni 1613. Pragenſium a Samuele Adamo a Weleslavina in fol. impreſſorum, cum quibusdam,ad linguarum orientalium fontes correctionibus. Quo fine, iam anno 1714. Krman datis ex paroecia Mijavienſi die 16. Aug. ad eruditos Aug. Confeſſ. Theologos Hungariae litteris, ſimbolas eorum expetebat, et conſilium ſuum Eccleſiae aperiebat. Perfecit is opus hoc adeo feliciter: vt Verſionum occidentalium, quos quidem intelligo, nulla textum originalem tam adcurate exhauriat. Repetita eſt editio haec, annis 1745. et 1766. Halis vtraque, forma eadem.

a) Theologus hic piiſſimus et laborioſiſſimus, natus eſt parentibus nobilibus, ſed forte anguſta in pago quodam trans Danubiano Beled, anno 1682. Jaurini primum ſtudiorum fundamenta poſuit, anno 1705. ad cel. Bütnerum Poſonium tranſiuit, apud quem Graecam et Hebraeam linguas inſigniter excoluit. Vltimo poſt an. 1706. in Collegio Eperieſienſi ſtudia confirmauit, atque cum Nobilibus adoleſcentibus Rôht, et Zimmermann, Ienenſem Vniuerſitatem anno 1706. ſalutavit: anno 1708. Halam inuiſit, totusque a Breithaupto, Antonio, Frankio, Langio, Michaeliſio, annis duobus pependit. Redux in Patriam, in Gymnaſio Iaurinenſi an. 1711. factus Conrector, anno 1714. Magno - Vâſonyenſis Miniſter. Poſt diſceſſum an. 1718. vita eius magnam partem rara fuit peregrinatio. Eccleſiarum nempe in ampliſſimis deſertis trans Danubianis plantandarum, adeo cupidus fuit, vt ſimul ac vno loco in ordinem perduxit, ad alium tranſiuit. Anno ergo 1718. Gyönkenſem, ſequente Györkönyenſem, anno 1723. Szent-Lörinczenſem, (vt de aliis, quae cuius ope vitam in Tolnenſi Comitatu accepere taceamus) inſtituit. Eiectos illinc 1725. ad Dörgicenſes vocatus eſt, ſed iterum poſt triennium reſtitu-

Digitized by Google

phus Szeli, Andreas et Ioſephus Torkos *a)*, Stephanus Pilarik, Michael Agnetler, Ioannes Albrich, Georgius Ambroſius *b)*, Ioannes Mathias Marth, Sa-

tus, quod reliquum fuit vitae, ibi exegit, ac anno 1757. die 1. Iulii, diem ſupremum obiit. Quantum ad pietatis et cognitionis ſalutaris incrementum, decentem Miniſterii et eccleſiorum ordinem, legibus, exemplo, ore praeſtiterit: totus hucdum Tractus Tolnenſis, cuius ſeniorem diu agebat, gratus commemorat. Nos quantum ſcriptis profuerit, notabimus: Edidit Catecheſim Lutheri fuſiorem, Laubanae anno 1750. in 12. mai., Auguſtanam Confeſſionem, anno 1740. in 12. Jenae, (Sempronii) vtrumque hungarice. Nouum etiam Teſtamentum ex fontibus vertit hungarice, praemiſſis libro cuiuis intelligendo neceſſariis introductionibus, ac mappis geographicis, nec non adiectis notis exegeticis et moralibus: quod poſt mortem editum eſt Laubanae apud Nicolaum Schill, an. 1754. in 8. In augendo Graduali, ſeu libro hymnorum hung. et verſione Arndii de vero Chriſtianiſmo libri, multae eius partes fuere.

a) Prior edidit ſermonem funebrem ſub titulo: *A Zedrosſának ſiralmas eſete* in exequiis Stephani Török de Telekes, herois anno 1722. dictum, et Lipſiae expreſſum, Precationum et hymnorum librum, *Engeſztelö Áldozat* inſcriptum, Halis 1709. 8. Nouum Teſtamentum ex Graeco in Hungaricum transfuſum, Vittebergae 1736. 8. Praefationem praemiſit Joſephus filius.

b) Vitam viri magni, breuiter dedit P. Horányi, fuſiſſime vero Andreas Schmàl in Commentatione ſatis ſpiſſa *de Superintendentibus Euangelicis in Hungaria*, Ms. non minus compluri-mum, quorum hic habuimus mentionem v. g. Joannis Sároſſi, Matthaeideſii, Bodouinii, Regiſii, Pilarikii, Michaelideſii, Hruskouiczii, Krmannii, cet. Inter opera Ambroſii, in primis inſignis eſt *Nucleus Doctrinae Euangelicae* idiomate Slauico an. 1745. quarta forma, ſpiſſo volumine editus. Eſt ſyſtema theologicum, dogmatico - paracletico - morale. Methodo vtitur ſequenti: Articulum ſingulum in Theſes ordine naturali fluentes ſubdiuidit, eas immediate dictis Scripturae S., quae plerumque integra ſubiungit, firmat: atque ita officia chriſtiani, ex quouis articulo fluentes, a ſociati pariter in Theſes com-

Digitized by Google

muel Michalides *a)*, Samuel Theſſedik *b)*, Mathias Bahil, Elias Mohl, Elias Milecz, Samuel Hruskouicz, Frider. Vilhelm. Beer, Daniel et Ioannes

plures diſtributa, ac verbis Scr. S. illuſtrata deriuat. Opus vtiliſſimum.

a) Fuit is V. D. Miniſter Neoſolienſis, et ab an. 1732. diſtrictus Montani Superintendens. Transfudit ex germanico in Slavicum *Summarium Biblicum* a Theologis Würtenbergenſibus ſeculo ſuperiori ad mandatum Ducis Eberhardi III. conſcriptum, ac in omnes Eccleſias, quo diebus profeſtis in templis concioni praelegeretur, inductum. Id ipſum intendebat ſuperintendens noſter: ideoque anno 1730. in IV. Partes diuiſum vaſtis IV. voluminibus typis exſcribi curauit, ſumptus praecipue adminiſtrante celebri quondam JCto, Samuele Bohus de F. Pethö - Falua. Eſt opus hoc, Paraphraſis V. et N. Teſtamenti. Caput quoduis in partes aliquod, vbi neceſſum eſt, ſubdiuiſum, primum breuiter explicatur, atque ex materia pertractata vſus dogmatici, morales, paracletici deducuntur. Obtinuit opus in plerisque Hungariae Eccleſiis Evang. magno cum commodo populi vſum, cui primum in ducatu Würtembergico deſtinatum fuit. Scripſit Auctor noſter praeterea, *Hiſtoriam Superintendentum Hungariae* magna adcuratione elaboratam, atque vaſtum illud Concordantiarum Lankiſchianorum corpus, maiori ex parte in Slauicum transtulerat; quae tamen in MSS. hucdum haerent.

b) Vir hic, qui poſtremo in ampliſſima Eccleſia Csabenſi trans Cryſium miniſterio et vita defunctus eſt, eruditionem ſane inſignem demonſtrauit, Ienae dum ſtudiis operaretur, ididem libro inſcripto: *Commendatio Hiſtorico - Theologica de Scripturae S. atque Antiquitatis Eccleſiaſticae in Theologia Vſu et Auctoritate. Acceſſit ſcriptorum pro antiquitate Religionis Euangelicae Bibliotheca, Auctore Chriſtiano Aletophilo,* (eſt pſeudonymus) *P. P.* id eſt, Puchouia - Pannonius. *Ienae 1735.* 4. Continetur opus VI. Capitibus, quorum I. agit de Diſſenſu Religionum, eiusque cauſſis, II. de Scriptura S., eiusque in Theologia auctoritate, III. de Verbo Dei non ſcripto, ſeu traditione apoſtolica, IV. de Antiquitatis Eccle-

Digitized by Google

Sartorii *a)*, Mathias Markouicz, Ioannes Blaſius, Marcus Fronius, Elias Fiſcher, Samuel Liſſouiny, Ioan. Iacobus Adami, Ioannes Ribiny *b)*, Michael Inſtitoris Moſſoczi.

ſiaſticae vſu et auctoritate, ex mente Doctorum Eccl. Romanae, V. de Vſu et Auctoritate traditionis eccleſiaſticae, ex mente Doctorum Eccl. Lutheranae, VI. exhibet Vſum tractationis moralem: allocutionem ad Proteſtantes, et ad R. Catholicos. Viri huius cognitionem Theologiae, Hiſtoriae Eccleſiaſticae, patrologiae, antiquitatum ampliſſimam --- ſtili nitorem quaeuis docet pagina.

a) Daniel fuit patria Csetnekienſis, Rector primum Gymnaſii patrii mox Eperienſis, vltimo Paſtor Slauicus Neoſolienſis. Agnoſcunt eum Auctorem Poſtilla, in Textus Evang. et Epiſtolicos dominicales Slauica magnae laudis anno 1746. edita; Logica, Metaphyſica, Phyſica, in MSS. deliteſcentia. ---- Ioannes vero Iaurinenſis, V. D. Miniſter Csoienſis Hungaricus, edidit Lutheri Catecheſim vberius explicatam, cum non nullis aliis, Norimbergae anno 1735. 12. Abrahami Volff, et Friderici Rogalen fraternam admonitionem, anno 1736. 12. Jenae (Iaurini) editam, infantum libellum manualem, anno 1740. 12. Jenae (Sempronii), Arndii libros de vero Chriſtianiſmo, librum cantionum et precum Acſii omnia hungarice.

b) Viri huius doctiſſimi quaedam, quae P. Horányium Part. III. Memoriae Hung. p. 179. fugiebant, ſupplebimus. Vulgauit homiliam tempore inaugurationis noui Oratorii Poſonienſis germanici anno 1776. dictam: *Die wahre Zierde der Gott geheiligten Häuſer, in dem neuerbauten evangeliſchen Bethauſe vorgeſtellet.* 4. Porro, *Das weiſe Verhalten der Chriſten in Abſicht auf die Wiederkunft ihres Erlöſers am Tage der Himmelfahrt Jeſu, in einer Kanzelrede vorgetragen.* 8. Item *Die Freudigkeit frommer Chriſten auf den Tag des Gerichts.* 8. atque, *Der Tag des Gerichts, als eine göttliche Aufforderung zur Buſſe. Am Tage Petri und Pauli, in einer Bußpredigt vorgetragen.* 8. Vt reliqua taceamus, haerent in MSS. opera eius luce digniſſima Hiſtoriae Eccleſiaſticae Evang. Hung., Theologiae Dogmaticae Moralis, Homileticae, Logicae, Me-

Reformati: Stephanus Szigethi, Sigiſmundus Boroſnyai *a)*, Paullus Gyongyoſi *b)*, Ioannes Tſch Cſuzi, Stephanus Helmeczi *c)*, Georgius Kamaráſi,

thaphiſicae, Juris Naturae &c. Malum hoc premit multorum virorum eruditiſſimorum in Hungaria foetus vtiliſſimos, *v. g.* Gregorii Fabri, Frid. Vilh. Berii, Ioan. Szlászkii, Ios. Benczurii, Ioann. Carlouszkii --- --- in omnes fere ſcientias, Theologicas, Philoſophicas, Mathematicas, Hiſtoricas --- Commendationes doctiſſimas: Cauſſas ex praefatione noſtra facile augurabere.

a) S. Theologiae Doctor et in Collegio Engedienſi Theologiae Hermeneuticae, Homileticae, Hiſtoriae Eccl. ac Iuris Naturae ab anno 1738. Profeſſor. Studiis in Belgio vacans edidit Tractatum Hung. de hominis chriſtiani munere ſacerdotali, praecipuaque eius parte, de precibus. Amſtelodami 1736. 12. Septem porro Diſſertationes, variis locis excuſas, quarum quatuor ſunt, *de Prima Symboli Apoſtolici adornatione;* quinta de *illuſtribus Veterum Scriptorum de D. noſtro Ieſu Chriſto Teſtimoniis:* ſexta, *de Holocauſto Jephtae virgineo, ad Jud. XI.* Franequerae 1735. ſeptima eſt iuris canonici, *de Teſtamentis au pias cauſas,* Traiecti 1735. Engedini conſcripſit et Claudiopoli in 4., edidit anno 1745. octauam; de *Libris reformatae Eccleſiae ſimbolicis.*

b) Memorandus eſt vir hic in primis opere, quod contra Epiſcopum Agrienſem ſcripſit, et Baſileae an. 1722. 4. edidit, inſcriptum: *Altare Pacis, pro votis ironicis erectum, Arae Pilati Galilaeorum ſubſtituendum, ſuper tumulum Opuſculi theol. in quo quaeritur: An poſſit Princeps --- --- Catholicus in ditione ſua, retinere haereticos, vel contra, poenis eos, aut exilio ad Fidem Catholicam amplectendam cogere? Gabrielis Ant. Erdödi --- Epiſcopi Agrienſis --- ſumptibus. Tyrnauiae 1721. editi.* --- --- Poſt exilium, Francofurti ad Viadrum, vbi Profeſſoris Theologiae munus cum applauſu gerebat, multa ſcripſit, quae huc non pertinent.

c) Miniſter N. Köröſienſis et Eccleſiarum Cis Danubianarum Superintendens, contra Paullum Bernád edidit Traiecti an. 1743. forma octaua hungarice *Scutum Veritatis*, in quo de Sacra-

Digitized by Google

Ioſephus Nánáſi, Franciſcus Sós, Franciſcus Tatai *a)*, Franciſcus Cſepregi *b)*, Stephanus Dioſzegi, Ioannes Cſomos, Ioannes Gidófalui, Ioſephus Hermányi, Petrus Naduduári *c)*, Dauid Sárkány, Georgius Aranka Zagoni, Ioannes Dioſzegi, Gabriel Fülep, Michael Szatmári, Stephanus Szatmári, Ioſephus Bodoki *d)*.

Sociniani: Stephanus Derſi *e)*, Paullus Demién Koloſuári *f)*, Michael Szent-Abrahami, Stephanus Agh, Michael Almáſi.

mento Coenae D. contra R. Catholicos diſputat: porro Exegeſim Epiſtolae ad Coloſſenſes latine, quae in MS. delitefcit.

a) Debrecinenſis Paſtor et Superintendens, ex Gallico et Germanico idiomate complures transfudit libros in hungaricum: inter quos inſigne illud eſt, et vtiliſſimum: Philippi Dodridge de verae pietatis initio et incrementis, Debrecini an. 1761. in 8.

b) Profeſſor Claudiopolitanus, cuius vnam Diſſertationem Philologico-Theologicam meminiſſe iuuat, *de Authentica Selectiorum Chetibim, Franequerae* 1725. 4., quae locum etiam accepit in Ikenii theſauro novo Theologico-Philologico, Part. I. p. 68-84.

c) Celebratiſſimus aetate' ſua Orator hungaricus. Sermones itaque eius in articulos 84, Theologiae Sigismundus Szàtmari, ad preces Catharinae Comitis Bethlen, Coloſuarini anno 1741, 4. edidit.

d) Collegii Claudiopolitani Profeſſor, in hungaricum vertit cel. Iacobi L' Enfant, Introductionem in lectionem N. Teſtamenti, impreſſum Claudiopoli 1755. 8. atque Georg. Frid. Seileri Religionem infantum, ibidem 1755. 8.

e) Vltimo Tordenſis Miniſter, conſcripſit *Diacriſes Theologicas*, quibus doctrinam Vnitariorum ordine pertractat: aduerſariorum vero ſententias vult confutatas. Elaborauit praeter ea, *Theſaurum S. Scripturae*, aliaque in multorum ſcriniis latentia.

f) In Collegio Vnitariorum Claudiopoli variarum ſcientiarum Profeſſor, poſtea Superintendens. Tribuitur ei Catecheſis

Digitized by Google

GRAECI RITVS NON VNITI: Sebaſtianus Trapezuntius Cynimita a), Ignatius Phytianus, Anthimius Iberenſis, Dionyſius Nouakouich, Zacharias Orfelin b), Ioannes Raich c).

maior lingua latina et hungarica conſcripta, qua ipſi hucdum ab anno 1698. vtuntur.

a) Doctor, dum vixit, in Illuſtri Gymnaſio Buchoreſtenſi, quem agnoſcit Auctorem opus ſequens Buchoreſti impreſſum: *Heortologium, in quo, de quibusdam quaeſtionibus, quae praemittuntur, de ratione temporum, de cunctis ſolemnitatibus et earum argumentis, de S. Paſcha, de breuiſſimo Menologio, Auctore ſapientiſſimo in ſuprema Bucareſtenſi Academia Magiſtro, Sebaſto Trapezuntio Cynimita, vno primum excuſum ab Anthimio Hieromonacho, Typographo ex Iberia oriundo correctum, denique a ſtudioſiſſimo Hieromonacho Ignatio Phytiano in Monaſterio Sinagebae in Junio 1701.* Dedicatum eſt opus Illuſtriſſ. Celſiſſ. Principi et Moderatori totius Vngro: blachiae DD. Ioanni Conſtantino, Beſſarabae Vaiuodae. Vide Le Quien in *Oriente Chriſtiano*, Tom. I. Pariſiis 1740. fol. pag. 1247. 8. 9.

b) Vukouarino Comitatus Sirmienſis oriundus, praeter multa humaniora, in vſus iuuentutis Illyricae edita, ſcripſit *Orthodoxam Catholico-Apoſtolicae et Hieroſolymitanae Graeci ritus Eccleſiae Confeſſionem*, in 8. atque Tractatum *de Vnitate Eccleſiarum, omnia illyrice.*

c) Abbas Monaſterii Kouillenſis, natus Calouiczii 1726. Theologus Eccleſiae ſuae praecipuus. Opera eius ſunt ſequentia, omnia idiomate ſerbico conſcripta: *Corpus theologicum: Breuis SS. Oecumenicorum ab Eccleſia Orientali receptorum Conciliorum deſcriptio: Hiſtoria Populorum, in primis vero Slauorum, Seruorum et Croatarum*, quae tamen, num typis ſint excuſſa, me latet.

Digitized by Google

Ivrisconsvlti: Paullus Prileſzky *a)*, Paullus Khloſz *b)*, Paullus Okolitſáni, Michael Okolitſáni *c)*, Franciſcus Horváth Petritseuich, Ioannes Iony,

a) Ex praeclariſſimis Iurisconſultis patriis, ſub initium huius ſeculi. Scripſit *Opuſculum quaeſtionum cum ſubnexo circa eosdem diſcurſu, de pecorum abactione, hosque concomitantibus conſiderationibus*, quod lucem vidit anno 1737. 8. atque *Quadripartitum Iuris conſuetudinarii J. Regni Hungariae, in ſuos libellos redactum.* Sopronii 1743. 4. Parte prima de Perſonis, ſecunda de rebus, earumque adquirendo dominio, tertia de Actionibus; vltima denique de Iuribus et Iurisdictionibus Dominorum terreſtrium agit. Manuſcriptum praeterea Opus eius Iurisconſultis Hungar. magnopere laudatum proſtat inſcriptum: *Directio proceſſualis, circa cauſas in Comitatibus et coram Iudiciis illorum in Sede quoque Dominorum Terreſtrium ventilari ſolitas.*

b) Fuit Conſiſtorii Strigonienſis Notarius, ac Iuris Hungarici Practici Profeſſor in Academia Tyrnauienſi. Edidit vſibus tironum, *Praxim ſeu Formam Proceſſualem Fori Spiritualis, in Mariano Apoſtolico Hungariae Regno vſu receptam. Tyrnauiae, anno 1756. 4.*

c) Ambo hi fratres, famigeratiſſimi fuere in Hungaria ſub initium ſeculi, cauſſarum Patroni, qui ſcriptis etiam ab aliis iam recenſitis nomina, ad poſteritatem propagarunt. Id vnum hic innuo, Michaelem Auctorem haberi, operis illius celebris inſcripti: *Hiſtoria diplomatica de Statu Religionis Euangelicae in Hungaria, in tres Periodos diſtincta, quarum prima agit de eius ortu et miro ſub continuis perſecutionibus incremento; ſecunda de eius publica libertate et ſummo ſecuritatis ſolſtitio, quod pacificationibus, articulis et legibus Regni conſecuta eſt: Tertia de libertatis et ſecuritatis illius decremento, et tandem de eius aperto et duris perſecutionibus tentato exterminio, adductis pro fundamento authenticis Diplomatibus et Legibus Regni publicis, Decretis, Reſcriptisque, nec non Pacificationum inſtrumentis, Hiſtoriae ipſimet inſertis, item integris Comitiorum actis, quantum ad Religionis negotium attinet, libellis ſupplicibus et memo-

Ioannes Szegedi, Andreas et Stephanus Huſzti, Ioſephus, L. B. Inczédi, Ioannes L. B. Kemény, Michael Varó, Gabriel Pelargus, Mathias Bodó *a)*, Sebaſt. Ferdinandus Dobner *b)*, Michael Bencſik,

rialibus, Regibus Hungariae, eiusque Miniſtris exhibitis, Decretis deſuper emanatis, in Appendice, ſuo ordine et iuxta ſeriem temporis compilatis (Halberſtadii) *an. Domini 1710.* in fol. Traditione populari propagatum eſt id, ad noſtra vsque tempora. Quin id ipſum ſuſpicatur *Cl. Dan. Eberhard. Baring, in Claue diplomatica*, Hanouiae 1754. pag. 82. 83. Traditum eſt opus L. Baroni de Birendorff, ab hoc vero Domino de Holdenburg, Halberſtadii typis exſcribendum, fuit commendatum. Cur Auctor nomen ſubtinuerit, patet ex materia, quam ita ex actis elaborauit publicis; vt contra fidei dignitatem obmoueri nihil poſſit. Fruſtra itaque eſt Carolus Pëterffi, Ieſuita, qui in Concil. Hung. Tom. I. impotentiſſime opus vna cum Auctore immerito flagellat. Id vnum addo, tam rarum eſſe opus hoc in Hungaria, vt 5. et pluribus veneat nummis aureis. Id dolendum eſt, ex ignorantia linguae Hung. in nominandis locis, errores, quam plurimos et grauiſſimos commiſiſſe typothecam.

a) Celebris in Comitatu Gömör. Aduocatus, et Tabulae Iudiciaria Aſſeſſor. Eum agnoſcit auctorem *Iurisprudentia criminalis, ſecundum praxim et conſtitutiones Hungaricas, in Partes duas diuiſa, cuius prior Ius et Proceſſum criminalem, publica delicta, et malefactores, modumque contra eos procedendi in genere: Poſterior, crimina publica et priuata, eorumque poenam et modum puniendi in ſpecie exponit, Poſonii ex Typographia Ioan. Mich. Landerer, anno 1751. in fol.*

b) Vir hic laborioſus multa ſcripſit, quae in Typographia eius propria Sopronii, partim lucem viderunt, partim eam in MS. exſpectant. Illuc pertinet *Inſtitutiones Tripartiti Iuris Hung. priuati: Sciagraphia Dichotomica Decreti Tripartiti*, qua id ſub tabellis tironum vſui proponitur, annexo additamento de locis parallelis generalium Regni decretorum; opus Tripartitum explicantibus; atque ſupplentibus:

Digitized by Google

Steph. Poor, Gabriel Potſchecz, Ladisl. Repſzeli, Ferdin. Miller, Franciſ. Molnár, Andr. Szeredai, Wenceslaus Szokolóczi, Georg. Sigiſmundus Lakits *a*),

porro: *Die unvergleichliche Vortreflichkeit, unbeſchreibliche Hoheit, und Präeminentz des Groſsmächtigſten -- Ertz-Hauſes von Oeſterreich.* -- Nec non *Tractatus nomico-politicus de fundamento I. Regni Hung. in ſpecie illis, qui in Ciuitatibus reſident, eorumque iure, foro, priuilegiis, immunitatibus, praerogatiua, habilitate ad officia, et ratione Status, nec non intereſſe omnium trium potiorum ſtatuum, vt Nobiles in Ciuitatibus conſeruentur --- ex omni Iure, in ſpecie Hungarico, arcanis reuelationibus, praxi, actis Diaetalibus, Archiuis et priuilegiis adornatus, in directionem eorum, inter quos Nobiles viuunt. 1726. 4.* Parata ad typum fuere: ſupplementa Hungariae litteratae: Conamina linguae Hungaricae: Topologia Sempronienſis: de militia, veſtitu et moribus Hungarorum: Notabilia Hungariae: Hiſtoria, ſecundum aetatis Hungariae: Loci communes pro ſtudioſis cet. cet.

a) In praedio Polianicz Comitatus Caſtriferrei anno 1738. natus, liberalitate Comitis Sigismundi Batyàni ſtudia humaniora Köſzegini, Philoſophica Graecii et Viennae excoluit. His abſolutis totum ſe hic Iurisprudentiae dedidit, in qua Martinios, Bannizaios, Rieggeros, Bocriſios, in Hiſtoricis Gaſpariſios coluit praeceptores. Anno 1766. ſuprema Auguſtae voluntate, Iuri Eccleſiaſtico excolendo, ſub ſingulari cel. Rieggeri manuductione ſemet dicauit, ſine iam tum non obſcure inſinuato, diſciplinam hanc, in patria profitendi. Priusquam id fieret, abſoluto curſu academico, in Inſtituto Thereſiano Viennae Repetitor Iuris conſtitutus, anno mox 1769. Oeniponti Iuris Canonici Cathedram occupauit, non tamen diu ſuſtinuit. Sequente namque anno Tyrnauiam translatus, Ius Eccleſiaſticum docere iuſſus eſt. Acceſſit Bibliothecae Vniuerſitatis Praefecti officium, cum qua poſt ſexennium e tota Vniverſitate Budam commigrauit. Cum optime de ea mereri pergeret, morbus refractarius, otium, ab Auguſta litterari ante annos duos implorare eum coegit. Quo impetrato, ſaluo tamen in Facultate Iuridica Senioratus Iure, at viribus valentior factus, anno ſuperiori Cenſuram librorum procurandam

Georgius Ambroſi *a)*, Ladislaus Köuesdi *b)*. Medici: Ambroſius Lang, Paullus Kereſzteſſi, Carolus Rayger, Georgius Buzinkai, Stephanus Huſzti, Samuel Köleſéri *c)*, Stephanus Matyus, Ioan. Petrus

accepit. Quam vt Reipublicae litterariae commodo ampliſſimo, vir eruditiſſimus diutiſſime, viribus animi et corporis integer ſuſtineat, toto comprecamur animo. Opera eius ſunt: *Inſtitutiones Iuris Eccleſiaſtici. Tomi III.* Budae 1779-1781. 8. Complectitur primus praecognita Iuris Eccleſiaſtici vniverſa; ſecundus doctrinam de Eccleſia, huius ad rempubl. habitu, et de communibus eccleſiaſticarum perſonarum Iuribus, tertius doctrinam de iuribus Primatus Eccleſiae Romanae, Patriacharum, Metropolitarum, Epiſcoporum, eorumque Vicariis et Officialibus. Alterum eſt: *Praelectiones canonicae, de legitima Epiſcoporum inſtituendorum ac deſtituendorum ratione, attemperatae legibus atque vſibus Regnorum Germaniae, et Hungariae.* Viennae 1782. 8.

a) Ad ſupremum tribunal Peſtienſe, Excellentiſſimorum Comitum Antonii Károlyi, et Antonii Graſalkovich, cauſſarum controuerſarum Director, et Plenipotentiarius, ſcripſit *Ideam Vniuerſi Iuris hungarici* in compendio, quod propter inſignem ſui vtilitatem, manibus Tyronum, quam plurimorum teritur manibus, ideoque luce publica digniſſimum.

b) Ad Excel. Tabulam Regiam Peſtini Aduocatus, ad typum parato conſcripſit Tractatus inſcriptos: *Coronalitas legibus et facto illuſtrata: Supplementum Coronalitatis legibus et facto illuſtratae: Regnum Anti-Verböczianum, ſeu Rediuiua Hungaria: Conſuetudinarii Iuris Hungarici, de reciproca Cleri, et ſecularis praeſcriptione, quaeſtio ſingularis: Litis in Hungaria decurrentis et compendiandi, et ab Intereſſentiis, quam optime praecauendi modus.*

c) Non ſolum Medicinae, ſed Theologiae etiam Doctor, Szenderouia Comitatus Borſod. Oppido ortus. Poſt peregrinationem duplicem Batauam, in Tranſiluania fixit ſedem. I. Gubernii Tranſiluanici, et Praeſidiorum ibidem Regiorum Medicus, ac vniuerſae rei metallicae inſpector, poſtremo Secre-

Digitized by Google

trus Komáromi, Franciſcus Miskolczi, Samuel Koczi, Matthias Benczig, Ioannes Cſeh - Cſuzi, Daniel Fiſcher, Ioan. Adamus Genſel, Ioan. Sigismundus Kreiſch, Carolus Frider. Loew, Ioannes Milleter, Matthias Inſtitoris Moſſoczi, Carolus Otto Mollerus, Daniel Perliczius *a)*, Ioan. Iacobus Neu-

tarius Gubernialis, ac Conſiliarius eſt conſtitutus. Mortuus anno 1731. Vir fuit non medicae ſolum artis, ſed plerarumque aliarum peritiſſimus, quarum libris edidis ampliſſima dedit documenta. En quaedam! Diſſertatio de *Syſtemate mundi*, Lugduni Batav. 1681. 4. *De Sacrificiis*, Franequerae 1683. 4., in qua, expoſitis, de Origine rituum Hebraicorum in cultu S. vſurpatorum, tempore impoſitionis iugi praeceptorum, in placitis et iure Sacerdotii ante et poſt illud tempus, aliisque materiis paſſim inſertis, litteralis ſenſus ſacrificiorum, holocauſti, Mincha, Schelamim, pro peccato et reatu, ex ſcriptis Hebraeorum explanatur, tandemque myſticus ex S. Codice ſubiungitur. *De benedictione Gentium*, ad Gen. XXII. 18. Franeq. 1684. 4. *De ſcorbuto mediterraneo, Cibinii*, an. 1707. 12. *Scrutinium et cura Peſtis Dacicae*, *Cibinii 1709. 12. Auraria Romano - Dacica, Cibinii 1719. 8. Axiomata Iuris Naturae, de officiis iuſti, honeſti et decori, cum introductione paraenetica, Cibinii, 1723. Diſſertatio mathematico-phyſica de Lumine, Lugduni, 1681. 4.* Conſcripſerat etiam Tractatum *de Dacia Romana*, *Hunno - Dacia*, *ac Dacia Auguſta* hodierna, qui tamen nondum vidit lucem publicam. Cetera eius opera praeteruehimur.

a) Vir ſummis Hungariae viris conferendus, id, quod ex operibus eius cognoſcas. Docent id: Diſſertatio meteorologica *de Hyetoſcopio, Inſtrumento menſurandae pluuiae, Vittebergae*, anno 1727. 4. *De Droſoſcopio, inſtrumento menſurando rori apto*, ibid. eod. *Specimen Aſtronomiae Iouialis, ſiſtens formam coeli iouialis, eiusdemque colores* ibid. eod. 4. *Theoria caloris mathematica, noua methodo Medicinae applicata*, ibid. anno 1728. 4. In hoc opere Auctor multa contra Hambergeri Phyſicam, eiusque adhaeſiones, potiſſimum regulam adtulit, quam cum attractionis principiis minime cohaerere do-

Digitized by Google

cuit. *De naturarum diuerſarum indagine medica, ſub ſchemate ſiſtematis diuerſarum machinarum inter ſe connexarum, feliciter inſtituenda. Lugduni Batau. 1728. 4. Conſilium medicum de curanda Peſte,* Budae, 1740. vt et *Medicina Pauperum,* ibid. eod. vtrumque lingua Hung. impreſſum. *Sacra Themidos Hungaricae ex medicina illuſtrata, ſiue de ratione decidendi caſus forenſes, dubiis phyſicis et medicis obnoxios manuductio, Iuri Hungarico, iudiciisque prouincialibus, comitatenſibus et ciuitatenſibus, praecipue vero actionibus fiſcalibus accommodata.* Opus hoc typis Budenſibus exſcribi coeptum, anno 1750. in fol. compleuiſſet alph. 3., niſi temporum iniuria interruptum fuiſſet. Regiae Boruſſicae ſcientiarum ſocietati Berolinenſi exhibiti ſunt tractatus: *De Machinis nouis architectonicis: De Machina noua militari, expeditionibus bellicis accommodata: De Machina noua contuſoria, comminuendis metallorum mineris apta,* cet. Sequentia typos exſpectant; *Caſus et curationes medicae ſelectae, ex praxi 40. annorum et actorum proxeos Hungaricae Tomis XX. erutae, et excerptae.* Miſcellanea phyſico-medico-curioſa: *Thermographia Hungariae comparatiua: De aere, aquis et locis Neogradienſibus: de curis morborum ſimpatheticis: de thermis artificialibus vaporariis: de medicina vinorum: de rei medicae, pharmaceuticae, et chirurgicae, in Hungaria, in melius reformatione, conſilium.* Miſcellanea Phyſico-mathematica: *Hyetometria et Droſometria curioſa, cum appendice machinarum et aquaeductuum Hyetotechnicorum: Pyrometria phyſico-mechanica, cum appendice de machinis pyro-aero-ſtathmicis: Metheorologia medica, fundamentis recentioribus aſtronomicis ſuperſtructa.* Porro: *Introductio in praecognita eruditionis vniuerſae, tribus ſectionibus comprehenſa.* I.) *de linguis et earum cultura:* II.) *De Prudentia recte diſcendi et docendi:* III.) *De prudentia ſtudiorum realium recte inſtituenda,* cum appendice, *de inſtituenda ex omnibus bibliotheca compendioſa, Politico Hungaro conueniente.* Item: *Conſpectus iurisprudentiae Hungaricae, methodo mathematica elaboratae, et in duos tomos, theoreticum et practicum diuiſae, praemiſſis praecognitis iuris, ex Philoſophia rationali et morali.* Plura vide in Cl. Veſzprémii memoria Medicorum --- Cent. I. p. 134. ſeqq. Natus fuit Auctor noſter Elia Perlitzio, Eccleſiaſte Keſmarkienſi anno 1705. Iactis ſtudiorum, in patria fundamentis, academi-

Digitized by Google

hold, Adamus Raymannus, Andreas Hermann, Laurentius Stoker, Ioannes Wallaſzkai *a)*, Iuſtus Ionas Torkos, Ioſephus 'Zòltan, Andreas Aiṭai, Ioannes Albrich, Steph. Gabr. Vezza, Paullus, et Ioannes Bacsmegyei, Georgius Bereczk, Samuel Hambacher, filius, Martinus Borosnyai, Carol. Vilhelmus Sailer, Martinus Marikovſzky *b)*, Carol.

as nobiliores Germaniae, Belgii et Galliae adiit, iisque praecipue ſcientiis phyſicis, mathematicis, et medicis incubuit. Honore in medicina ſupremo Vltraiecti anno 1728. mactatus, in patriam redux, variis locis medicinam cum adplauſu fecit: praecipue in Comitatu Neogradienſi, cuius Phyſicum ordinarium multis annis egit. Poſtremo in praedio Apatſaluenſi ad Loſſonczinum, compluribus annis, domeſticis litans muſis, ante paucos annos vitam cum morte commutauit.

a) Aeſculapius hicce Hungariae, pauca quidem ſcripſit, tanto plus arte ſua ſaluti popularium profuit. Natus erat in Villa Acſa, Comitatus Peſth. anno 1709. Poſt Patriae ſcholas, Halis inprimis eſt enutritus, ac medicinae Doctoris ibid, anno 1734. nec non Acad. Nat. Cur. ſocii an. 1736. titulo auctus, Viennae, poſtea Poſonii, vltimo Peſtini praxim medicando ſumma, quae poteſt eſſe, celebritate exercuit. Apoplexia die 15. Septemb. anno 1767. extinctus, facultates, quae facile 100 mille florenos accreuerant, vnacum inſtructiſſima Bibliotheca Fiſco Regio reliquit. Alchimiae fuit ſtudioſſimus. Opuſculum, quantum ſcio, edidit *de morbis peregrinantium, Halae 1734. 4.*

b) Fatis iactatus variis plerumque aduerſis vitae, quam Roſnaviae anno 1738. acceperat, Peſtinii anno 1772. finem impoſuit. Nobis praecipue duorum operum cauſſa eſt memorandus. Alterum eſt, *Ephemerides Syrmienſes, ſeu, Obſeruationes phyſico-medicae, conſtitutionum anniuerſariam I. Comitatus Syrmienſis, vicinarumque partium ad latitudinem loci 45. 30. longitudinem vero 41. 37. accommodatae, atque ab ineunte vere anni 1763. methodo Hippocratico-Sidenhamiana practica, huicque ſuperſtructa, theoretica demonſtrativa concinnatae, Vindobonae anno 1767. 8.* Continuatio pro anno 1766.

Antonius Voita, Stephanus Veſzprémi *a*), Samuel Gloſius, *b*), Dauid Gömöri, Petrus Madács, Io-

ibid eod. prodiit. Opuſculum vtiliſſimum! quod utinam plures exemplum, ſequerentur. Alterum opus, ex gallico cel. Tiſſotii, *Avis au peuple ſur ſa ſanté* in Hungaricum transfudit Magno Karolyni, anno 1777. 8. impreſſum, multum iam multis profuit.

a) Medici huius eruditiſſimi, etſi quidem fuſiſſimam et adcuratam recenſionem una cum ſyllabo operum dedit P. Horányi in *Memoria Hungarorum* --- Part. III. pag. 559. ſeqq. non tamen potuimus committere, quin faceremus meritorum eius heic mentionem adderemusque, qui ibi deſunt tractatus ſequentes: 1) *Fallacia exiſtentiae auri vegetabilis Hungarici, nouo exemplo demonſtrata*, publicata in Ephemeridibus litterariis Vienn. Anzeigen inſcriptis, Part. X. pag. 78. ſeqq. an. 1773. atque 2) *de Medicis Hungariae, qui Matthiae Coruini Regis aetatem ornarunt.* Ibid. Part. XII. pag. 89. an. 1774.

b) Celeberrimus nunc Medicus in Vrbe Peſthienſi, ac Comitatus eiusdem Phyſicus Ord. natus patre viro Rev. Ioanne Gloſio V. D. M. Sziraghienſi. Excultis in Gymnaſio praecipue Poſonienſi humanioribus ſtudiis, Viennae Medicinam, qua late patet percoluit, in eaque honores ſupremos ſuſcepit. Mox Poſonii, in Comitatu Neogradienſi, iam Peſthini, ſummo cum adplauſu praxim exercet. Opera eruditionem auctoris medicam docent inſignem; diſſertatio ſiſtens *Diagnoſin morborum ſyſtematis Biliferi et Uropoetici.* Sunt vero ii, hepatis, veſicae felleae, morbi ſyſtematis biliferi, ſplenis, renum, veſicae et vitia mictionis: atque MStum, quod ſub manibus eſt, inſcriptum: *Medicus Pannonius, ſeu Otia Medica Pannoniae* ſequentibus abſoluenda capitibus: 1). De initiis medicinae in Hungaria. 2). De medicina Hungarorum indigena. 3.) De morbis eorum tuto et iucunde curandis. 4.) De morborum Hungariae popularium remediis inquilinis. 5). De Medicorum Hungarorum dignitate. 6). De erroribus Hungarorum circa Medicos. 7). De erroribus eorum in Medicina et diaeta. 8). De victu Hungarorum domeſtico, et potu eorum conſueto. 9). De praeſtantia aqua-

Digitized by Google

ſeph. Iacobus Plenk *a)*, Venceslaus Trnka *b)*, Michael Schoretits, Iacob. Ioſephus Vinterle, Gabriel Zagonyi, Ioſephus Cſapo.

Philosophi, et Mathematici: Comes Ioſephus Teleki *c)*, Matthias Baczoni, Stephanus Bo-

rum mineralium in Hungaria, de cauſſis diutini earum neglectus, et quae? quando? Spadanis, aut Selterianis, eadem indicatione, ſalutari conſilio ſubſtitui poſſint? 10). Remedia domeſtica probatae fidei. 11). De neceſſariis omni aetati generalibus ad conſeruationem valetudinis regulis. 12). De recto fumi et pulueris Nicotianae vſu, et formidando abuſu.

a) Chirurgiae, Anatomiae, et artis obſtetriciae Profeſſor in Vniverſitate Budenſi publ. Ord. hucdum celeberrimus. Illuſtravit is patriam noſtram operibus quam plurimis vtiliſſimis, Viennae plerisque, annis diuerſis ſuperioribus editis. En titulos quarundam in compendio: *Primae Lineae Anatomiae: Compendium Inſtitutionum Chirurgicarum: Pharmatia chirurgica: Pharmacologia chirurgica: Nouum ſiſtema tumorum: Doctrina de morbis oculorum: Doctrina de morbis cutaneis: --- dentium: Elementa artis obſtetriciae: --- Medicinae forenſis: Doctrina de morbis venereis: Noua methodus argentum viuum aegrotis lue venerea affectis exhibendi: Bromatologia, ſeu Doctrina de eſculentis et potulentis, &c.*

b). S. R. Imperii Eques de Krzouitz, Med. Doctor, in eadem Vniuerſitate Budenſi Anatomiae Profeſſor P. O. Edidit *Commentarium de Diabete: Vindobonae apud Aug. Bernardi 1778. 8. Hiſtoriam Cophoſeos et Barycoiae ibid. eod. atque Hiſtoriam febris hecticae omnis aeui, obſeruata medica continentem*, Viennae 1783. 8. mai.

c) Illuſtriſſimus hic Auctor, qui ab Auguſto, anno ſuperiore, Supremi Comitis Comitatus Vgotsenſis axiomate auctus eſt, inſignem eruditionem teſtatus eſt, edito, idiomate gallico, opuſculo: *Eſſai ſur la foibleſſe de eſprits fort.* Amſtelodami 1761. 8. capitibus XI. abſoluto. In quibus diſputat de incredulitate et ſuperſtitione in genere, impoſſibile

Digitized by Google

doki, Samuel Köleſéri, Paullus Kray *a)*, Samuel Mikouiny, Ioann. Andreas Szegner *b)*, Michael Szatmári, Stephanus Töke Váſárhelyi, Ioannes Matolai, Nicolaus Póda, Daniel Szentkereſzti, Ionas

non eſſe, vt Religio Chriſtiana falſa eſſe demonſtretur, poſſibilitateque miraculorum ac myſteria S. Trinitatis. Oſtendit denique poſſibilitatem abſolutam et moralem myſterii Redemtionis, neceſſitatem reuelationis, veritatemque Reſurrectionis Seruatoris: ac conſenſum rationis cum reuelatione. Docet vltimo damnum ex principiis incredulorum, ac commoda contra, ex religione fluentia. Haec etenim reddit ſectatores ſuos felices, ac nunquam quodpiam eis conciliat detrimentum: longeque perfectiorem indicat ad virtutem viam, quam ſyſtema incredulorum, qui potius neceſſario timore debent percelli et deſtitui generoſo animo in aduerſis, cum contra principia chriſtiana imitatoribus eorum fiduciam et conſtantiam inſpirent.

a) S. C. R. Maieſtatis Mathematicus Caſtrenſis, in deſcribenda terra Scepuſiana multum Cel. Belio profuit, teſte eodem in praefatione *Prodromi Hungariae antiquae et nouae*, §. XI. Nempe Mappam Comitatus eiusdem chorographicam, quam Noltenii quaeſitoris Caeſarei iuſſu, diligentiſſime fecerat, lubens cum eo communicauerat, eidem Prodromo inſertam.

b) Ornamentum hoc non Hungariae ſolum, ſed totius reipubl. litterariae, natum eſt Poſonii anno 1704. die 4. Octobr. patre ſenatorii ordinis viro. Abſolutis in Gymnaſiis patriae Poſonii, Iaurini, Debrecini ſtudiis humanoribus, totum ſe Mathematicis et Medicis Ienae, quo anno 1725. delatus fuit, quinquennio addixit. Anno 1730. edito ſpecimine de *Natura et Principiis Medicinae*, ſupremos in ea honores capeſſiuit, reduxque in patriam, Debrecini praxim exercere coepit, ſed vix anno euoluto Ienam rediit, ibique Cathedram mathematicam occupauit. Gottingam poſtea medicinae et Chimiae partes docturus euocatus, vsque dum Halae Magd. anno 1755. Matheſeos et Phyſices docendae prouincia ei delata fuiſſet, titulis compluribus honorificentiſſimis, meritorum eius Indicibus, tam a variis ſocietatibus eruditis, quam

Digitized by Google

Hodor Szentpèteri, Iacobus, et Georgius Bucholtzii, Ioannes Herczegh, Georgius Marothi, Samuel Pataki, Antonius Reuiczky, Antonius Vánoſſi, Alexander Berényi *a)*, Maximilianus Hell *b)*, Sa-

Rege ſuo, in his, Cancellarii Vniuerſitatis Hallenſis auctus, ante paucos annos mortuus eſt. Opera eius, ad medicinam, partes matheſeos et chimiam tam multa ſunt, vt vel titulos charta haec capere non poſſit. Praecipuum eſt, *Curſus Mathematici*, partes VI. Quarum prima continet *Elementa Arithmeticae, Geometriae et Calculi geometrici*, ſecunda: *Elementa analyſeos finitorum*, tertia et quarta: *Elementa analyſeos infinitorum*, quinta et ſexta: *Elementa Calculi integralis*. Editio auctior et emendatior prodiit Halae anno 1767 - 68. 8. Plura vide in Boerneri *Viris Medicorum noſtri temporis*, Tom. I. ex eoque deſumentem P. Horányium *Memoriae Hung.* Part. III. pag. 249. ſeq.

a) Fuit in Gymnaſio Agrienſi Philoſ. Profeſſor, atque edidit *Philoſophiam rationalem ſeu Logicam, in vſum Diſcipulorum adornatam, Agriae, typis Car. Ioſephi Bauer, Epiſcopalis typographi, 1762.* 8. Atque *Metaphyſicam* ibid. eod. in Partes V. Ontologiam, Coſmologiam, Theologiam naturalem, Pſychologiam, ac Zoologiam diuiſam. Sequitur P. Auctor plerumque Philoſophos recentiores, miſſis ſpinoſis illis ſcholaſticorum tricis, opere hoc egregie defunctus eſt.

b) Lumen hoc aſtronomiae ortum cepit Schemnitii vrbe montana an. 1723. in ſodalitate Ieſuitarum enutritus, variis officiis ſcholaſticis admotus fuit, quae cum laude ſuſtinuit. Siquidem in Aſtronomiam, naturali quodam ferebatur inſtinctu, huic ſe maximopere dedidit, in qua quantum praeſtiterit, cum alia, tum iter Lapponicum anno 1768. ſuſceptum abunde condocent. Sublata ſocietate, Viennae, Aulici Aſtronomi partes obiens, ſedem fixit. Vide opera eius, ac inprimis itineris Norvegici hiſtoriam, quam Cel. itinerator promiſit publici iuris facere, recenſitam fuſius apud P. Horányium l. c. Part. II. pag. 81 - 90.

Digitized by Google

tnuel Székely, Volfgangus de Kempelen *a)*, Michael Klauſz, Matthias Piller, Ioannes Kouáts, Georgius Király Szatmári, Alexius Cörner., Andreas Iaſzlinſzky, Ioannes Iuancſics, Michael Klein *b)*, Carolus Koppi, Paullus Mako *c)*, Antonius Radics, Franc. Xav. Roy, Nicolaus Roſli, Bernhardus Sartori, Iacobus Werniſchek, Ignatius Born, Carolus Ios. Ign. Laiſztner, Ludouicus et Ioſephus Mit-

a) Celeberrimus hic Mathematicus quantum valeat in mechanica inprimis, machinae illae artificioſiſſimae ludentes, quos iam in Germania, Anglia et Gallia oſtentare relationes publicae ſignificant, documenta ſunt. Vide: *Karl Gottlieb von Windiſch, Briefe über den Schachſpieler des Herrn von Kempelen, nebſt drey Kupferſtichen. Baſel, 1783. 8. mai.*

b) Superiori anno vita functus, olim V. D. Miniſter Poſonienſium, et Societatum Ienenſis Germanicae, ac Berolinenſis naturae curioſorum ſocius, edidit Poſonii in 8. anno 1778. ad hiſtoriam naturalem patriae ſpectans opus inſcriptum: *Sammlung merkwürdigſter Naturſeltenheiten des Königreichs Ungern.* Diuiſit id in duas Auctor partes. Priori extraordinarias raritates Hungariae, ſecundum tria, vt vocantur, regna naturae, nempe minerale, vegetabile et animale; poſteriori ordinarias, eadem ordine exponit. Sex haec conſtat ſectionibus. En titulos: ordinariae raritates naturae, in aliis regionibus non reperibiles: tales, quae alibi itidem reperiuntur: quae in aliis prouinciis plane non ſunt rarae: rara talia, quae, qua pretium internum, omnia aliorum regnorum, ſuperant: rariora naturae, quae Comitatus Hung. alii prae aliis praehabent: rariora, quae orbe humana facta ſunt. Liber iucundiſſimus et vtiliſſimus.

c) In Iazygia anno 1724. natus nunc in Vniuerſitate Budenſi, Facultatis Philoſ. Director. Opera viri eruditiſſimi, methodo adcurata, perſpicatia et nitore dicendi conſpicua, ſunt haec: *Compendiaria Matheſeos inſtitutio*, 1766. 8. cum fig. *Metaphyſica* in 8. eod. *Phyſica* eod. in 8. *Logica* 1769. 8. *Calculi differentialis et integralis Inſtitutio*, an. 1768. 4. *De Arithmeticis et Geometricis aequationum reſolutionibus, libri, duo, cum fig. 1770. 4.*

Digitized by Google

terbacher, Ioannes Arcz, Franciſcus Vragouits, Ladislaus Székelyi, Samuel Szilagyi, Ioannes Fridualszky, Ladislaus Cſernák, Samuel Dombi, Ioſephus Pap *a)*, Franciſcus Handerla *b)*, Samuel Enyedi, Paullus Adami, Ioannes Apoſtolouics, Samuel Theſledik, Ignat. Dominicus Martinouics *c)*, Ioſephus Nemecz *d)*.

a) Philoſophiae et Matheſeos Profeſſor in Gymnaſio Maros-Váſárhely. Reformato, quinquies iam a ſocietate erudita Harlemenſi, proemium tulit coronatarum reſponſionum ad Problemata propoſita. Vltimum fuit ex Philoſophia theologica ſequens: Quae ſunt principia et characteres analogiae, et quomodo opporteat Philoſophum, in inveſtigandis phyſicis ac moralibus veritatibus applicare eosdem.

b) In Vniuerſitate Budenſi, Logicae, Metaphyſicae, Philoſophiae moralis, ac Hiſtoriae philoſophicae Profeſſor ord. die 20. Februarii, anno hoc, rebus humanis exemptus. Superiore anno edidit Budae *Inſtitutiones logicas*, *ac Hiſtoriam criticam litterariam Philoſophiae* in 8.

c) Patria Peſtienſis, qui ſtudia ſua theologica et philoſophica Budae excoluit. Ad ſoluendam a Lugdunenſi Academia an. 1782. propoſitam quaeſtionem: Quomodo et quibus argumentis explicari poteſt, mala huius mundi, bonitati diuinae non contradicere? Conſcripſit diſſertationem, de naturali conſentione bonitatis diuinae, cum malis creatis, atque proemium 250. florenorum holl. tulit.

d) Eſt in praeſens Camerae phyſicae in Vniuerſitate Budenſi, adiunctus, mechanicae in primis gnariſſimus. Inter complura inuenta eius mechanica, ſunt ſpecies molae frumentariae manualis, quae, prae aliis quibusuis, non ingalibus ſolum, ſed aquaticis etiam, multum commodi praeſtat. Spatio trium horarum, quatuor viri, plus, quam duas metretas Poſon. i. e. 160. pondo molere poſſunt: itaque vno minuto, lapis molaris 420. pondo grauis, 108 - 120. vicibus circumagitur. Ad perfectionem fornacum domeſticarum, medium etiam quoddam inuenit. --- Quae vtinam, oeconomiae, et vſui dome-

Digitized by Google

Historici et antiqvarii : Ioannes Nicolaus Maurocordatus *a)*, Demetrius Cantemirus *b)*, Ioannes Comnenus *c)*, Franciſcus L. Baro Mikola, Ioannes Rezik, Stephanus Moro, Iacobus Zabelerus, Chriſtophorus Parſchitius, Alexander Szörényi, Samuel Matthaeides, Andreas Guntſch, Gabriel Ko-

ſtico valde profutura, cum deſcriptione machinarum, obſervationibusque neceſſariis, auctor cl. luci exponeret publice!

a) Princeps Valachiae anno 1730. defunctus, multarum linguarum, teſte Fabricio in Dedicat. Tomi XI. Bibliothecae graecae peritiſſimus, docet, Le Quien in Oriente Chriſtiano, Tom. I. pag. 1250. ſcripſiſſe *de his, quae conueniunt, ſeu de officiis, accurante D. Daniele Metropolita*, Bucharefti an. 1719. graece, qui poſtea latine etiam editus, recenſetur in *actis erudit. Lipſ.* anno 1720. pag. 385. et anno 1722. pag. 331. quo loco etiam patris eius Alexandri Maurocordati, qui imperatoris turcici bis fuit ad Imp. Rom. Legatus, ſcripta commemorantur.

b) Princeps Moldauiae an. 1723. mortuus. Scripſit quam plurima. Inter haec *Hiſtoriam de ortu et defectione Imperii turcici* latine, cuius verſio germanica prodiit Hamburgi an. 1775. in 4. *Religionem Mahometanam*, lingua Ruſſica, iuſſu Petri Imp. euulgatam, Petroburgi anno 1722. *Mundum et animam*, graece et moldauice in Moldauia impreſſum, in dialogos partitum, et praecipua Ethicae capita continentem: *Antiquam et nouam Hiſtoriam Daciae*, idomate moldauico concionatam MS.: *Praeſentem conditionem Moldauiae*, latino ſermone, cum mappa prouinciae huius: *Librum Turcicarum cantionum ad modos muſicos redactarum: Introductionem ad muſicam turcicam* moldauice. --- Vide plura, vti et fata eius aduerſa et ſecunda fuſe deſcripta a P. Horányi l. c. Part. II. pag. 277. ſeqq.

c) Dedit is *Deſcriptionem Proſignatarii S. Montis Atho*, dedicatam Metropolitae Vngroblachiae DD. Theodoſio anno 1701. Confer Le Quien, l. c. pag. 1247.

Digitized by Google

linouics, Paullus Ember *a)*, Martinus Szentiuányi *b)*, Ladislaus Szörényi, Michael Bombardi,

a) Abſolutis ſtudiis ſcholaſticis et academicis, Szatmarini, Loſſoncini, Debrecini H. C. Miniſter, praeter theologica, quae hic iam recenſere non vacat, memorandus *Hiſtoria Eccleſiae reformata in Hungaria et Tranſiluania --- Traiecti ad Rhenum*, an. 1728. 4. Adolphus Lampe, celebris Theologus, ad euitandum auctori odium, nomen eſt mutuatus operi. Eccleſiae chriſtianae a primis eius initiis, veſtigia in Pannonia Parte priore, ſecundum ſecula inquirit, atque publice receptam ad initia reformationis proſequitur: poſteriore vero, ſecundum ſeriem annorum, ad ſua vsque tempora fata in ſpecie Reformatae, non tamen penitus neglecta etiam Euangelicae ſecunda et aduerſa, propagationem diminutionem --- exponit. Non poteſt negari, magnos paſſim eosque ingratiſſimos ineſſe hiatus latinitatem, incomtam: at fidei dignitatem, P. Péterffi in Conciliis Hungariae Tom. I. ſtomachabundus, (ſi quaedam exceperis) fruſtra vellicat dicens: *Diues monopolium contumeliarum, quibus Eccleſiam Romanam et Clerum adſicit. --- Excuſſi hominis pilum omnem: nihil ſinceri teſtimonii in eo reperii*, (qua fronte id dicere bonus pater potuit, cum fere vbique laudauerit) *paraſitus auctorum, ad agendos remos pridem damnatorum.* Quam acute, et humaniter dictum!

b) Ieſuita iam ſeculo ſuperiori celebris, anno 1633. natus, anno vero 1705. Tyrnauiae tumulo illatus. Eriſtica contra Proteſtantes circiter viginti ſcripſit ſchediasmata. Maximam nominis celebritatem conſecutus eſt opere: *Curioſa et ſelectiora, variarum ſcientiarum Miſcellanea*, tribus voluminibus comprehenſa, in quibus, hiſtoriam naturalem, eccleſiaſticam, ciuilem, Chronologiam, Phyſicam, Aſtronomiam opticam, Geographiam, ad formam Diſſertationum --- pertractat. Adeſt ad manus Decadis pars prima, Tyrnauiae typis academicis per Ioannem Adamum Friedl. anno 1681 4. impreſſa. Separatim edita ſunt, quae Hungariam concernunt, inſcripta: *Diſſertatio Paralipomenonica rerum memorabilium Hungariae, ex parte prima Decadis III. Curioſorum et ſelectio-*

Digitized by Google

Samuel Timon *a)*, Ladislaus Thuróczi, Nicolaus Benger, Matthias Belius *b)*, Stephan. Paulius Mun-

rum variarum ſcientiarum Miſcellaneorum. Tyrnauiae, anno 1699.

a) Ex fide digniſſimis et moderatiſſimis Hiſtoricis Hungariae. Conſcripſit complura huc ſpectantia. Talia ſunt: *Synopſis Chronologica Regnorum Hungariae, Dalmatiae, Croatiae,* particulis ſucceſſiue XI. editis, quam rurſus recognitam et auctam, vno volumine complexus eſt, ſub titulo: *Epitome Rerum Hungaricarum,* Caſſouiae, 1736. fol. *Imago antiquae Hungariae repreſentans, terras, aduentus, et res geſtas gentis Hunnicae,* Caſſouiae 1733. *Imago nouae Hungariae, repreſentans Regna, Prouincias et Comitatus ditionis Hungaricae.* Caſſouiae, 1734. 8. *Tibiſci Vngariae fluuii Notio, Vagique ex parte.* Caſſouiae eod. Eam nunc Cl. Carolus Wagner auctiorem et emendatiorem edere molitur. *Purpura Pannonica, ſiue vitae et res geſtae S. R. E. Cardinalium, qui aut in ditionibus S. Coronae Hungariae nati, aut Regibus ſanguine coniuncti, aut Epiſcopatibus Hungaricis potiti fuerunt.* Caſſouiae, 1755. auctior vero ibid. 1745. Annales R. Hung. poſt Nicol. Iſtuánffium ab an. 1598. vsque ad an. 1662. MS., quibus Kázy in Hiſtoria ſua R. Hungariae vſus eſt.

b) Vix ſpicilegium nobis commentandi, de eruditiſſimo Belio relictum eſt: poſtquam tot tantique domeſtici et exteri, variis operibus, hiſtoriam celeberrimi huius Polyhiſtoris, et lucubrationum eius eruditiſſimarum expromſerint. Vide loco omnium, Clariſſimum noſtrum Horányium in *Memoria Hungarorum et Prouincialium, ſcriptis editis notorum,* Part I. pag. 167 - 271. fuſiſſime diſſertantem, atque eruditos Lipſienſes in *actis ſuis* an. 1724. menſe Martio pag. 99. ſeqq. atque annis ſuccedentibus, vti opera prodierunt, et recenſebantur. Quam plurima illa ſunt, ſcholaſtica, theologica, hiſtorica, geographica, philologica, propria, et ex linguis aliis translata, latine, hungarice, germanice, bohemice, ſcripta. Princeps eſt eorum *Hungariae antiquae et nouae Prodromus, cum ſpecimine* (Comitatus Scepuſienſis) *quomodo in ſingulis operis partibus elaborandis verſari conſti-*

Digitized by Google

káCſi, Ioannes Filſtich, Carolus Pèterſſi, Franciſcus Kázy, Nicolaus Muſzka, Franciſcus Borg. Kéri, Andreas Spangár, Franciſcus Oroſz, Gabriel Szerdahelyi, Ioannes Tomka Száſzky, Michael Rotarides, Godofredus Schwarcz, Balthaſar Adamus Kercſelich, Nicolaus Schmitth, Franc. Adamus Kollár, Ioannes Pelcz, Samuel Kazai, Stephanus Váli, Andreas Schmál, Ladislaus Moſa, Stephanus Dobai, Stephanus Kaprinai, Petrus Bod, Georgius

tuerit Auctor Mathias Belius, Pannonius, Norinbergae, ſumptu Conradi Monath, anno 1723. fol. atque *Notitia Hungariae nouae hiſtorico-geographica, diuiſa in partes IV. quarum prima Hungariam Cis Danubianam, altera Trans Danubianam, tertia Cis Tibiſcanum, quarta Trans Tibiſcanam, vniverſim XLVIII. Comitatibus exprimit, Tomi IV. Viennae Auſtriae, anno 1735-1742. fol. cum mappis geogr. Opus vti in commune vtiliſſimum, ita ſplendidiſſimum.* Tomis his IV. neque integram partem cis Danubianam abſoluit, licet reliqua etiam omnia typis parata habuiſſe teſtatur in Praefatione ad Tomum IV. his verbis: *De noſtro quidem labore, ita ſentias, velim, eo vniuerſum, quae Dei eſt gratia, opus deductum eſſe, vt quod eius eſt reſiduum, ſtatim ab hoc momento, typis tradi poſſet, excutique: ſi et tempora amiciora eſſent muſis, et homines aequi ac iuſti obſeruantiores. Sciunt id ſummi quique, atque eruditiſſimi viri, quibus viſae ſunt lucubrationes noſtrae, --- non emaculatae modo, et in tria volumina diſpertitae: ſed adprobatae etiam ab his, quibus cenſendi laboris prouinciam, D. Caeſar, magno lucubrationum noſtrarum commodo, demandauerat*: nihilominus fata illa aduerſa, quae deplorat, opus illud aureum, bellum cum tineis et blattis lucdum gerere coegerunt. MScripta haec, cum reliqua etiam ſupellectil hungarica, numerato aere, Eminentiſſimus Cardinalis, Archiepiſcopus Strigonienſis, Comes Ioſephus de Battyàn, ante pluſculos annos, ſine iuris ea publici faciendi, redemit a vidua. Quid tamen intentionem vtiliſſimam remoretur, non habemus dicere.

Digitized by Google

Pray *a)*, Georg. Ieremias Haner, Carolus Palma, Ioannes Seueriny, Ioſephus Benczur, Antonius Ganóczi *b)*, Stephanus Katona, Alexius Horányi,

a) Conſcripſit vir hic laborioſiſſimus, qui nunc Bibliothecae Budenſis Praefecti primarii fungitur munere, praeter complura alia minutiora, *Annales veteres Hunnorum, Auarum, et Hungarorum*, atque *Annales Regum Hungariae*, vaſtis V. Tomis in folio, Viennae typis variorum, ab anno 1761 - 1770. editos, quibus fata et res geſtas eorum, ab ipſis Hunnorum in Aſia originibus, ad aetatem vsque Ferdinandi I. Regis deduxit. Diſputatur de pretio eorum, inter eruditos, hiatus amplos notantibus aliis, alios ſuperfluas perrorationes carpentibus, aliis plane fidei dignitatem vellicantibus. Nolim in alterutram partem eſſe fuſior. Id ſufficiat dixiſſe, vltra ius peti, in vaſtiſſima hac rerum geſtarum mole perfectionem, quam nemo vnquam hiſtoricorum eſt aſſecutus. Conciſius dici potuiſſe multa, nemo negauerit: bona vero fide egiſſe, documenta ad quamuis fere periocham laudata affatim condocent. An tamen fontes hi, vbique ſint ſinceri, eſt, quod dubitemus. Sane noluiſſem ex legendariis dici, v. g. Tomo I. pag. 25. *Pauonem aſſatum, menſae ſuperimpoſitum, redditum vitae priſtinae deuolaſſe* --- Quod quam male cohaereat, ipſe Cl. Auctor perſpicere videtur; ideoque limitationibus et explicationibus emollire intendit. Vtut ſit, ſcriptorum plerumque coaeuorum periochae integrae, ac diplomata nunquam ante hac viſa, opus faciunt praeſtantiſſimum.

b) Eſt is Canonicus Eccleſiae M. Varadienſis et Praepoſitus. Edidit *Epiſcopos Varadienſes, Viennae, anno 1776.* vaſtis duobus tomis in 4., vtilitatis non condemnenda opus, fatemur ex vero: multum tamen ſubtrahunt pretio eius, allotria, tautologiae, et ex hiſtoria ciuili eo plane non pertinentia, quae ſi reſciſſa fuiſſent; facile altera ſui parte tenuius prodiiſſet. Adde, exſcriptiones ex auctoribus aliis, nulla facta eorum mentione, contradictiones mutuae, laudes heroum ſuorum, (quaſi non aequae fuiſſent homines) perpetuae, num cum perſona boni hiſtorici conſiſtere poſſint, breuitatis cauſſa aliis conſulto iudicanda relinquimus. Ne videamur Cl. Auctori iniuriam intuliſſe, exemplis aliquot fidem dictis faciemus, v. g. Tomi I. ab anno 1448. ad annum 1456. ſemel mentionem Io-

Digitized by Google

annis Vitézii Epiſcopi Varad. facit: aliis ad ſcopum nihil ſpectantibus ſuſe intorſis. Loco cit. ab an. 1244. ad an. 1254. vix bis Epiſcopi Vincentii mentio iniicitur obiter, vbi nempe in diplomatibus, de aliis ſermo eſt. Quam aliena pro ſuis venditauerit, ne plura producam, ſufficit producere biographiam Georgii Bôrſony, part. II. pag. 318 - 342, quam totidem verbis, ex Nocolai Schmitthii, *Epiſcopis Agrienſibus* Tom. III. pag 291. ſeqq. vbi de eodem Epiſcopo agit, paucis ex auctoribus, ab iſto laudatis, interſertis, aut aliunde, nihil ad rem ſpectantibus, turpiter exſcripſit. Exemplum contradictionis vide part. II. pag. 175. 176 --- Abuſum Aſtrologiae et crimen Rebellionis, a Ioanne Vitézio, audiamus part. I. pag. 398. ſeqq. quomodo amoliatur: „ Aſtrologiae ad inſaniam deditum fuiſſe, accuſant cenſores, ſed perperam. Id non negauerim, ſi Aſtrologiae operam nauauit Vitézius: ſcelus ſane incurrit, et illud infula indigniſſimum, ſi tamen omnis illa doctrina, intra flagitium conſiſtit. At vero, ſi qua de aſtris ſcientia caſta fuerit et immunis naeui, non eſt, cur illius alumnis dies dicatur. Quis ignorat, ſtellas et ſidera alia --- habere occultam in terram agendi vim: dein varia eſſe, ſitu, collocationeque: amore item alia, ad inuicem quopiam, alia quaſi odio. Iam autem e diuerſo horum motu, nunc amico, inimico modo, mutationes temporum futuros, imo et animorum non neceſſitate, innata tamen leuitate impulſorum praedicere, quod tandem facinus erit? --- Atque hanc ego Aſtrologiam in amoribus Ioanni Vitézio fuiſſe, vel inde mihi in animum induxerim: quod aduerſa illa, quae ferreo veluti, atque inexegrabili fato mortalia vrgeri putabat, momenta et ſaniorem in mentem pugnat, nec deinceps vacat ſacrilegio. Quos ego quidem maculas, vt et homini eruditiſſimo et grauiſſimo antiſtiti iniuriam, niſi egregie impudens ſim, haud vnquam adduci me patiar. Neque Maieſtatis iuſte poſtulatur Vitézius, quod videlicet aduerſum Matthiam partes Caſimiri fouerit. Ita enim vero ſe res habet. Atque iam regnum fere omne a Coruino abierat: gerrebat quoque populus exhauſtus atque exinanitus tributo tot annorum, nec medela malo ſuccurrebat. Igitur e re communi factorum ſe arbitrabatur, quod egit, non enſem extulit, non inſidias ſtruxit. " Lectori iam de his lubens iudicium committo. Floſculum, Part. II. pag. 195. integrum, ex Péterffi

Ioſephus Koller *a)*, Ioan. Bapt. Molnár *b)*, Stephanus

Conciliis, Tom. II. pag. 194. nulla eius fata mentione ſurripuit.

a) Eccleſiae Quinque Eccleſiarum Cathedralis Eccleſiae Canonicus, vir eruditiſſimus, edit *Hiſtoriam Epiſcopatus Quinque Eccleſiarum*: cuius iam prodierunt Tom. II. Prior complectitur res geſtas ab anno 1000 - 1219. poſterior ad an. 1346. ambo Poſonii apud Landererum anno 1782. in 4. excuſi. Sequentes operis inſignis, non ſine deſiderio exſpectamus.

b) In Vniuerſitate Budenſi ſtudiorum humaniorum Director, vulgauit complura opera, Theologica partim, partim Hiſtorica. Ex his ſunt, *de priſcorum memorabilibus aediſiciis libri IX.*, Tyrnauiae 1760. forma quarta, lingua hungarica editum. Eodem, *Hiſtoria eccleſiaſtica* Tomi III. 4. anno 1769. - 1771. ab initiis Religionis Chriſtianae, ad annum 1600. producta. Peculiarem attentionem meretur: *Magyar Könyv - ház, ira Molnár Janos, I. Szakosz. Poſonyban, Landerer: Mihály Betüivel és Költzégével, 1783.* Id eſt, *Bibliotheca hungarica, Auctore Ioanne Molnár. Sectio I.* Quod felix, fauſtumque reipubl. litt. Hung. eueniat primus in ſuo genere liber. Cl. Auctor ipſe ſcopum et materiam libri, in fronte et praefatione exponit. Exemplo Photii, qui Miriobiblion conſcripſit, recenſet opera, quaecunque digna videntur, non obſervato, nationum, ſcientiarum, aut aetatis diſcrimine, adiecto breuiter iudicio. Compendia nempe, materiarum, preſſo pede inſtituit, quaſcunque iucundas ſcitu et vtiles obſeruat. Sunt vero eae, euentus populorum, domeſtici et extranei, conſuetudines, inuenta, phoenomena naturae. --- In prima hac ſectione recenſuit libros XXXIII. Charlevoix Hiſtoire de l' Isle Eſpagnole, ou de S. Dominique: Elliſii ex Anglico verſum, Reiſe nach Hudſons Meerbuſen --- quibus 18. circiter itinerationes ſuccedunt: Stephani Szalagyi, de ſtatu Eccleſiae Pannonicae, Quinque Eccleſiis anno 1777. In Romanorum iter per Panoniae ripam a Turuno, in Gallias Commentarius, Budae 1780. Photii Miriobiblion; Ioſephi Benkö, Nomenclatura Botanica. --- Operis progreſſum ex animo

nus Szalagi, Stephanus Schönviſner *a)*, Carolus Theophilus Windiſch, Michael Maria Milliſchich, Carolus Wagner, Benedictus Cetto, Daniel Cornides, Andreas Ionas Czirbeſz, Martinus Klanicza *b)*,

precamur. Id vnum monemus, libri titulum non convenire operi, ſi materiam pertractandam, pro obiecto habeat: ſed forte idiomatis, habita eſt ratio.

a) Cuſtos Bibliothecae Budenſis et Profeſſor Rei numariae, antiquitatum peritiſſimus, edidit *de Ruderibus Laconici, Caldariique Romani, et nonnullis aliis monumentis in Solo Budenſi partim hoc primum anno 1778. repertis, partim nondum vulgatis librum.* Budae 1778. ac *in Romanorum iter per Pannoniae Ripam a Taurum in Gallias --- Commentarium geographicum, Partes II.* Budae: 1780.

b) Martinopolitano-Turocenus, V. D. Miniſter in Com. Peſtienſi, Maglodienſis. Opuſculum elegantiſſimum et notitiae hiſtorico litterariae index editit inſcriptum: *Chriſtiana ſeculi XVI.* per Hungariam *in Religione Tolerantia, ſeu Exercitatio hiſtorica de Regum ex Auguſta domo Auſtriaca, benigniſſima erga Euangelicos in Hungaria, ante confirmatum Lege Regni, Religionis eorum publicum exercitium, voluntate,* Peſthini 1783. Ne videamur in recenſendo opuſculo partium ſtudioſi: materiam ſaltim dabimus. Paragraphus 1. continet argumentum in genere, 2) benigniſſimam Regum Hungariae erga Confeſſores Euangelii voluntatem, cum in genere, tum in ſpecie quorundam clementiam exponit, 3) Confeſſiones fidei Euangelicorum, auctoritate Regia inueſtigatos, Reges acceptauiſſe, 4) illorum exercitium ratum habuiſſe, 5) Euangelicos Baronum Regni dignitate alios, 6) alios maioribus et minoribus Regni dignitatibus frequenter donaſſe, 7) Indigenatum Euangelicis exteris, in Comitiis contuliſſe, 8) Quosdam ex Ven. Clero Euangelica ſacra amplexos, non vi reduxiſſe, quin potius nonnullos gratia cumulaſſe, 9) militibus, praeſertim praeſidiariis concionatores habendos conceſſiſſe, 10) in conceſſione vſus S. Calicis et Sacerdotum matrimonii multum laboraſſe, 11) templa per regnum antiqua retinere, et noua aedificanda nunquam impediuiſſe, 12) ſcholas publicas ſtru-

Digitized by Google

Georg. Benkö, Samuel Libertiny *a)*, Godofredus Kéler *b)*, Ioſephus Sulzer.

Oratores, Poetae, et Philologi: Comes Stephanus Kohári, Paullus de Ráda, Ioſephus L. B. Fetráſch, Comes Ioannes Lázár *c)*, Carolus

endas et ordinandas permiſiſſe, 13) Typographias liberas conceſſiſſe, 14) ſynodos et Congregationes ſacras, quoties neceſſum viſum eſt, libere convocatos toleraſſe, 15) viſitationes Eccleſiarum et interdum Miniſtrorum ordinationes indulſiſſe, immo illas feri demandaſſe 16) Euangelicorum Miniſtrorum bona et iura Parochialia, honores, tituloſque confirmaſſe, ex Hiſtoria Hungariae Eccl. actis publicis, iure patrio, diplomatibus Regum -- -- fuſe et erudite edocet. Vltima §. epilogum continet.

a) Dum vixit, Fiſci Celſiſſ. Principis Eſterhazi, ad Tribunal Peſtienſe Aduocatus, ſub finem anni ſuperioris viuis ereptus; poeta et hiſtoricus praeclarus. Prelo iam traditurus erat *Notitiam Comitum de Zolio*, niſi morte praeuentus, opus aeternis forte tenebris relinquere coactus fuiſſet.

b) Poſonio oriundus, Hiſtoriae, qua late patet, Hungariae callentiſſimus, in qua diplomatum et id genus materialium, vltra 50. congeſſit Volumina. Agnoſcunt eum auctorem complures particulae, in his Atlas Hungariae fuſiſſime concinnatus, libello periodico, Vngriſches Magazin inſcripto, inſertae. Plura molitur vir doctiſſimus, cui nos ſanitatem, ad perficienda propoſita intemeratam comprecamur ex animo.

c) Vti ſplendidiſſimis muneribus in Tranſiluania defunctus, ita in variis ſcientiis verſatiſſimus, poeta tam latinus, quam hungaricus feliciſſimus; vt ideo, alii Maronem, alii Ianum Dacicum dicant eundem. Vide laudes eius apud P. Benkö in *Tranſilvania Tom. II. pag. 487.* Foetus eius ſunt: *Verſus mnemonici ſummaria et titulos operis Iuris Decreti tripartiti exhibentes*, Cibinii, 1744. 4. *Opera poetica varii argumenti.* Claudiopoli 1765. 8. Hymni ex Gallico in hungaricum transfuſi, Claudiopoli, 1760. 8. *Florinda*, Cibini, 1766. 8. quo me-

Digitized by Google

L. B. Reuiczky a), Comes Carolus Zichi, Ioannes Tſetſi pater, et filius, Georgius Bohus, Elias Mlinarouich, Stephanus Bergler b), Paullus Iacobaei,

trice, res raras et praecipuas quorundam regnorum' deſcribit. Politica, Metaphyſica et Ethica Chriſtiani Wolffii ex latino in Hungaricum verſa in MStis exiſtunt; vt de aliis vulgatis iam taceamus. Anno 1772. 26. Nouemb. officiis et vita defunctus.

a) Natus anno 1736. in praedio paterno Revitzae, inſignis polyglotos. Loquitur enim eadem perfectione Hungaricam, Germanicam, Slauicam, Gallicam, Italicam, Anglicam, Turcicam, Graecam, Hebraeam, et Perſicam intelligit adcurate. Delectabatur aetate iuuenili imprimis peregrinationibus, quam plurimas ſuſcepit. Conſtantinopoli, vbi diutius verſabatur, Arabis cuiusdam Opus MS. *de re militari Turcarum* nactus, in Gallicum transfudit idioma, et Viennae 1767. 8. edi curauit. Non minus Hasyphi cuiusdam Perſae Poetae odas in latinum translatos vulgauit. Exantlata, ſumma cum Auguſtorum adprobatione Varſouiae legatione, eandem nunc Berolini ſuſtinet. Vide de viro hoc magno, Relationes nouorum Erlangenſes anni 1769. diei 23. Maii, ac ad Num. 60. plagulam extra ſeriem.

b) Excellens iſte ſeculi huius ſed cynicae etiam vitae philologus, natus eſt Coronae, circa annum 1680. Poſitis ſtudiorum in patria fundamentis, Lipſiae amplius excoluit, vbi cognita eius in literatura in primis graeca perfectione, celebris bibliopola Thomas Fritſch, denique Wettſtenius Amſtelodami in edendis variis auctoribus Graecis, cel. Ioan. Albertus Fabricius in Bibliotheca graeca, et Sexto Empirico, Hamburgi vſi ſunt. Enocatus in Valachiam a Nicolao Mauro, cordato Principe, vbi filios eius docebat, nouellas Europaeas in graecum, eius vero contra opera graeca in latinum vertebat. Mortuus eſt non tamen vt turcicus recutitus, quem admodum Cl. Geſner in Praelect. Iſag in Erud. vniuerſam §. 524. falſe ait. Bucharesti magna cum pompa elatus. De tempore mortis nihil certi dici poteſt. Vide breuiter et iucunde deſcriptam vitam eius a Cl. Seivert in Vngriſchen Magazin Tomi II. parte

Digitized by Google

Paullus Strecsko, Samuel Hruſkouicz *a*), Franciſcus Szentpáli, Antonius Baitai, Ioſephus Mihich, Daniel Hainoczi *b*), Ioann. Chriſtophorus Deccard, Conſtantinus Halapi, Andreas Iambrechich, Marcus Koritſányi, Gregorius Tapolcſányi, Gregorius Fabri, Stephanus Loſſontzi, Ludouicus Nagy de F.

IV. pag. 504. ſeqq. Opera eius ſunt: *Julii Pollucis Onomaſticon anno 1706. Homeri opera, quae extant omnia graece, et latine.* Amſtelodami, 1707. *Aliphronis epiſtolae graecae*, cum verſione latina, et notis, Lipſiae, 1715. *Joſephi Geneſii*, Hiſtorici ſub Imperatore Conſtantini Porphyrogeniti *Hiſtoriam* a Leone Iconoclaſta ad Baſilium Macedonium, itidem cum eiusdem verſione latina et notis. Venetiis, anno 1733. in fol. edidit.

a) Fuit is V. D. Miniſter Neoſolienſis, et *Diſtrictus Montani* Superintendens, Carponae ſub finem ſeculi ſuperioris natus, mortuus Neoſolii anno 1748. Quod Germanis ſeculo hoc Gellertus, hoc 'Slauis noſtris eſt in Hungaria Hruskouizius, Vir a natura ad pangendos verſus factus, verique nominis poeta. Talentum ſuum maximopere exercuit, in Gloria Dei, et ſalute ſociorum fidei promouenda, per hymnos, quorum inſignem copiam, ex Germanico partim transfudit, partim compoſuit ex proprio, omnes Cytharae Tranoſcii Lubenae an. 1745. excuſae illatas. Auxit editionem hanc, aliorum etiam auctorum hymnis, Danielis Kruman, Ioannis Gloſii, Eliae Mlinarouich, Ioannis Blaſii, I. Godorf. Ertelii, Matthiae Auguſtini, Paulli Seuerini, cet. maximam partem elegantiſſimis adeo: vtcum editio prima ſeculi ſuperioris, non vltra 400. odas complecteretur: hoc praeſenti, vltima millenarium adaequet. Nihil nunc dicam de opuſculis poeticis Slauicis. --- Eliae Mlinarouich, Ioannis Glogii poetae ſuauiſſimi, Ioannis Blaſii, Paulli Iacobaei --- Adami Thadaei Blagoeuich illyricis. --- Vide de Hruskouiczio plura in Andreae Schmalii *Commentatione de Superintendentibus Hungariae Euangelicis*, MS.

b) Rector Gymnaſii Sopronienſis, aetatis ſuae Cicero dictus. Et ſane docent id opera eius. Diſputauit *de Phariſaeis et ſcribis in Cathedra Moſis ſedentibus audiendis.* Vittebergae,

Büki, Ioannes Papanek, Michael Aitai, Georgius Vereſtói *a*), Samuel Gázur, Antonius Zehentner, Norbertus Conradi, Ioſephus Erdélyi, Georgius

1718. 4. *Laudauit oratione funebri Stephanum Török de Telekes anno 1723.* Lipſiae edita. Scripſit porro *laudationem funebrem Sereniſſ. Principi Sabaudiae Eugenio* anno 1736. quae Viennae 1737. in 4. prodiit. Item Georg. *Sigismundo Liezeitio M. D. Georgio Kramero, Carolo VI. Imperatori* cet. variis locis impreſſos. *Epiſtolam* porro *gratulatoriam, metris concluſam* ad Ioannem Tóth Sipkou cs, dum anno 1742. Superintendens diſtrictus trans Danubiani creatus fuiſſet. En fragmen eius:

Annos, quot olim ſub Babylonia
Gens ex Abramo nata, tyrannide,
Euphratis ad ripas gemebat
Exilio miſere grauata:
Tot noſtra, ſacro iam ſine Praeſule,
Trans flumen Iſtrum, Mater, ad incitos
Conuerſa ferme luxit annos
Triſtia fata ſuae orbitatis.
Seruaſſet iſtam ni Deus ipſemet,
Cymbam, profundis obruta fluctibus,
Dudum periſſet, tam diurnis
Tam rabidis agitata ventis ---
Dilecte coelo, care fidelibus
Cunctis, Ioannes Tôth bone Sipkouics,
Jam nunc tuae creduntur iſtae
Reliquiae fidei regundae. --- ---

a) Inſignem poetam fuiſſe hungaricum, docet Cl. Benkö, in *Tranſiluania* Tom. II. p. 178. Prodierunt opuſcula eius inſcripta: *Temetéſi és Lakadalmi Alkalmatoſſágokra irt Magyar Verſek.* Claudiopoli 1772. 8. Adaequat, ſi non ſuperat hunc Cl. Beniamin Szönyi V. D. M. Hód - Mezö Váſárhelyienſis, cuius *Széntek - Hegedüje, Imadſágok Imodſága*, nemo ſine voluptate legit. Non eſt neceſſum Hungaros plures, quorum plurimi ſunt (nam fatendum eſt, natura ferri in hoc ſtudium) recenſere.

Digitized by Google

Sztrecsko *a)*, Daniel Filtſch, Ioannes Sainouits, Carol. Theophilus Windiſch, Ioannes, et Elias Chraſtina.

Adiungendae ſunt porro ex merito, Mulieres eruditae: Catharina Sidonia Petröczi, Comitis Laurentii Pekri Coniux *b)*, Catharina Comes Bethlen *c)*, Polixena L. Baroniſſa Daniel *d)*, Eſthera Radai nup-

a) Gymnaſii Euang. Poſonienſis nunc Rector, Praeceptor olim noſter pie colendus. Praeſtantiſſimis poetis germanicis (ut de latinis nihil dicam) non in Hungaria ſolum, ſed Germania etiam accenſeri oportere, virum hunc doctiſſimum, opera docent abunde. Qui ea, in primis in obitum Imp. Franciſci I. threnodiam, et Mariae Thereſiae Auguſtae ex variolis reſtitutionem Euchariſticon, Orationque Poſonienſis inaugurationem legit: mecum ſentiet. Dolendum eſt, opuſcula eius, occaſionibus variis profuſa, vno volumine nondum prodiiſſe. Praecipuam quoque laudem merentur L. Baro. de Petráſch, Daniel Filſch, Superintendens nunc Euang. in Tranſiluania, Carolus Theophilus Windiſch. ---

b) Hungarico idiomate edidit: *Feſſa ſub graui crucis pondere corda, reficientia boni odoris XII. Ilia, quae ex Ioannis Arndii ſcripto collegit, et in Cibinienſi mariti cauſſa captivitate, in memoriam eius ac conſolationem adflictorum vulgauit*, Claudiopoli, anno 1705. 12. *Bonum odorem expirans verum cor, quod ad excitandos languentes animos ex Ioan. Arndii opere hungarice reddidit.* Leutſchoniae, 1708. 8. atque Ioan. Friderici Mayeri opus quoddam polemicum, contra R. Catholicos, quod iam recenſere non intereſt.

c) Comitis Ladislai Haller, poſt Comitis Ioſephi Teleki elocata, litteris, in primis botanicae dediſſima. Proficiſcuntur ab ea ſcripta hungarice: *Clypeus, quo aduerſus tentationum ſagittas igneas, ſe ipſum tueri poteſt Chriſtianus.* Cibinii, 1751. 8. ac *Biographia propria* in 8. Viuere deſiit an. 1750.

d) Baronis Stephani Veſſelényi coniux, variarum linguarum, in his latinae et graecae gnariſſima. Vertit in hungaricum Benedicti Picteti opus, ſub titulo: *Ethicae Chriſtianae nu-*

Digitized by Google

ta Comiti Ladislao Telcki, Anna L. B.Veſſelényi a), Anna Maria Iánoki, Liberi Baronis Caroli ab Hellenbach vxor b).

§. 20.

Fauente hoc litteris ſeculo, quinque Academias ſinu ſuo fouebat Hungaria. Praecipua omnium *Tyrnauienſis*, de qua iam ſuperius fuit nobis mentio. Franciſcus Kázy, in *Hiſtoria* eius, ad annum 1735. nempe ſecularem faciem eius, tanquam in tabula ita pag. 135. ſeqq. depingit: „ Haec Academia complectitur perſonas diſcentibus excluſis, vicenas, Magnificum videlicet Rectorem, Cancellarium, Iudicem, eius Conſiliarios, Aduocatum, Decanos, Magiſtrosque, quatuor Facultatibus comprehenſos. Summa rerum penes Rectorem eſt, qui e grauioribus Societatis Ieſu viris, a Praepoſito Generali deligitur, praeeſtque Vniuerſitati ſimul ac Societatis Collegio, neque ab inita praefectura, laboribus docendi alios diſtinetur. Cancellarius proximus a Rectore eſt, eique inter cetera incumbit, vt rite, atque ex ordine diſciplinae omnes a Magiſtris tradantur, et ſcholaſticae exercitationes inſtituantur, intendere. Iudici auctoritas, iurisque dicandi poteſtas ab Rege confertur. Legi ſolet e Proceribus, Nobilibusque lautioribus. Iuris cum primis peritus ſit oportet:

cleus, Claudiopoli, 1752. 8. Non minus parentis ſui Stephani L. B. Daniel librum, inſcriptum: *Paterna monita*, qui continet in ſe Theologiam practicam.

a) Ludouico Bethlen Comiti in matrimonium data. Virgo adhuc, Ioannis Stapferi V. D. M. Diesbachenſis ex Germanico, in Hungaricum vertit *Manuductionem ad Religionem Chriſtianam*. Claudiopoli, anno 1774.

b) Erudita haec heroina vnigenitae filiae ſuae cauſſa ſcripſit Germanico *Admonitionem ad vnicam filiam ſuam* Lipſiae

ab eo enim cum Conſiliariis pleraeque doctis, graviores lites componuntur, deque vita ac morte pronuntiatur: quippe Academicis aliis, quam Academicus, dum litteris dant operam, non eſt magiſtratus, neque per quemquam, niſi per hunc iudicem, dicentibus cauſam, declaratur ius, et ſupplicia decernuntur.

Collegia Magiſtrorum ſingulares diſciplinas explicantium, appellamus facultates: quas inter principes eſt Theologorum, ab hac altera Iurisconſultorum, ſuccedit Philoſophorum et Artes profitentium. Singulis ſuus praeeſt Decanus: in prima illa cenſentur Profeſſores Theologiae ſpeculatiuae, iique duo, totidem, quid in vita humana fas, nefasque ſit explicantes, quibus nomen eſt a diſciplina, quam tractant, Theologiae moralis, aut practicae Profeſſorum. Adde Interpretem ſacrarum litterarum, et alium, qui controuerſas de religione quaeſtiones excutit. Atque hi ſex facultatem iſtam conſtituunt, ac Decano eo plerumque gaudent, qui citius theologiam ſpeculatiuam profiteri, binos illos inter exorſus eſt. Altera Iurisperitorum deſtinatos, explicando Iuri Pontificio, ac Imperatorio communi, ſingulos, Patria geminos, theoriae alterum, alterum praxi comprehendit. Is, qui Ius pontificium explanat, alternis annis facultatis huius Decanum agit, Logicam, Phyſicam, Matheſim, Metaphyſicam, et Ethicam, ſinguli ex mente Ariſtotelis interpretantur, atque adeo quini Philoſophiae Doctores tertiam efficiunt, quibus Decanus plerumque e facultate Theologorum datur. Cum Mecaenas alendis Medicae

1760. impreſſum forma quarta, in qua, ſex vi ſequiori diſciplinae maxime neceſſariae v. g. Theologia, Geographia, Hiſtoria --- conciſe explicantur.

Digitized by Google

Magiſtris hodieque deſideretur, vnicus, qui Canonicorum et ſocietatis Ieſu collegio, ad curandos aegros operam locat, inter Philoſophos connumeratur. Sacram linguam vnus, vnus item Eloquentiae, vnus Poeticae praeceptiones explanat. In ternas trium Grammatices claſſium expoſitio diuiditur. Litterarum elementa duo interdum docent, interdum vnus. Ab infima Grammatices Claſſe, ad Rhetoricam vſque, graece praeterea litterae adiunguntur. Atque ex his artium eualeſcit facultas, cui, qui praeeſt, Decanus linguarum appelatur. „ Huc vſque Kázius: Ex hac deſcriptione, me etiam tacente, lectori erudito patebit, quanti hiatus, lacunae, et defectus ſcientiarum, vt de Aeſculapii ſectatoribus nihil dicam, ſemet hicce prodant; quos, per recentius ſtudiorum ſyſtema expletos eſſe abundantiſſime, laetabundi commemoramus. Neque vero negligendum, Auguſtam Mariam Theresiam, anno iam 1771. pro fauore ſuo erga omnigenas ſcientias, defectibus his benigne ſuccurriſſe, Tyrnauiamque, Facultatem Medicam induxiſſe, mox anno 1777. die 20. Auguſti, vna cum Vniuerſitate integra Budam commigratura. De Budenſi Academia veteri, *Caſſouienſi*, et *Claudiopolitana* nihil amplius, quod dicam, habeo. Adeo moribus, conſuetudinibus, et docentibus cum Tyrnauienſi conſentiebant; vt hac cognita, reliquas ex aſſe perſpectas habeas. *Iaurini* circa medium ſeculi huius ſchola maior, Academiae axioma accepit, philoſophicis, theologiae ſcholaſticae, et moralis diſciplinis inſtructa, quae tamen vix iam mentionem meretur.

Cupiebat Auguſta Maria Theresia, Proteſtantes, etiam ſuos fideles ſubditos in Hungaria, gratia eadem Caeſareo-Regia beare: quo, inſtructi Vniuerſitate litterarum domi, non apud exteros, magno impenſarum, et vitae diſcrimine mercari eas cogerentur. Benigniſſimo itaque mandato, anno 1764

die 24. Aug. Poſonii dato, et die 24. Septembris per Excelſum Gubernium Tranſiluanicum, cum Conſiſtoriis Helueticae, et Auguſianae Confeſſioni ibidem addictis communicato, imperabat: *vt pro iuuentute Acatholica Hungarica aeque, ac Tranſiluanica noua in Tranſiluaniae Principatu Vniuerſitas erigeretur.* Nihilominus tamen Illuſtriſſimi condam D. D. Comites, Ioannes Lázár de Gyalakuta, et Ladislaus Teleki de Szék, Conſiliarii Guberniales, Actuales Intimi, et Eccleſiarum in Tranſiluania Reformatorum Curatores ſupremi; nec non Illuſtriſſimi D. D. Michael de Roſenfeld, Gubernialis Conſiliarius Actualis intimus, ac Petrus Binder de Sachſenſeld, Auguſtanae Confeſſionis Conſiſtoriales, reliquarum vtriusque Confeſſionis Conſortium nomine, per quam humillime deprecati ſunt, porrecto Excelſo Gubernio Regio, ſupplici libello, ad Auguſtam promouendo, quo nec fundum Academiae condendae, et Profeſſoribus alendis ſuppetere, nec rem pluribus obſtaculis carere monſtrabant. Auditis his igitur benigne, voto frui ſupplicantes clementer admiſit Auguſta.

§. 21.

Quod Gymnaſia illuſtriora attinet, illorum iam breuiter dabimus notitiam. Atque offert ſe nobis primum *Eperieſienſe*, de quo ſeculo ſuperiori fuſius diſſeruimus. Euerſo anno 1688. eodem, octodecim continuis annis inane iacuit et ſqualidum. Franciſco Rákoczi in ſuperiori Hungaria rerum potiente, per ipſos R. Catholicos anno 1705. eſt Euangelicis ſponte reſtitutum. Inſpectores itaque omni cura, in omnes partes euigilant, quod concredito ſibi Lyceo vtilitati et augmento eſſe poſſet, conſtituunt. Quare fautores primum circumſpiciunt, qui liberalitate litteras promotum irent. Libello ergo ſupplici per Hunga-

riam miſſo, munificentiam eorum exacuunt: non minus viros probos, et eruditos circumſpiciunt, qui exemplo maiorum, expectationi in educanda iuuentute ſcholaſtica ſatisfacerent. Vocatur itaque Moderator ſupremus Ioannes Rezikius *a*), qui olim iam

a) Natus eſt is J. Comitatus Nitrienſis pago Körös, ſeu Kruſoucze Slauis dicto, patre Reu. Nicolao Hajniczeno et Ven, Contuberni Nagy - Tapoltsenſis Seniore. Poſtquam adoleuiſſet, Eperieſini Pomarium, Zabanium et Ladiuerum, duces ſectatus eſt tanto cum emolumento; vt anno 1669. ſub Pomario, articulum VII. Auguſtanae Confeſſionis *de Eccleſia* in ſolenni examine anniuerſario ad diſputandum propoſitum, cum prolixa nominis ſui commendatione defenderit. Ad exteros delatus, iam anno 1674. Thorunii, numero docentium adſcriptus fuit, et anno 1682. Profeſſor meruit ſalutari. Apud Caſſouienſes anno 1671. ſcholae clauſas, nutritii earum anno 1684. reſerare decreuerunt, et directionem omnem Rezikio commendarunt. Dubius diu haeſit, num portus Thorunenſis deferendus, ac more in hungaria turbidum ingrediendum: vicit tandem patriae amor, ac oblatam ſibi prouinciam ſuſcipere coegit. Sed vix Caſſouiam delatus eſt, ſe non parum errauiſſe cognouit, et recordatione praeteritorum dolorem auxit. Praeterquam enim, quod rem ſcholaſticam negligenter curari aduertebat, etiam a Michaele Fiſchero, Camerae Caſſouienſis Praeſide colluſiónis cum Tökölio accuſatus, in cuſtodiam traditus eſt. Nihilominus cognita innocentia, paucos poſt dies libertati reſtitutus, in Collegio Eperieſſienſi (vti ſupra dictum eſt) ſtationem Profeſſoris eloquentiae, Poeſeos et Hiſtoriarum occupauit. Quia vero munus hoc, erepto noſtris Collegio diutornum eſſe non potuit, ad Thorunenſes rediit, ac in Gymnaſio, anno 1690. Profeſſor Philoſophiae ord.' eſt conſtitutus. Tandem reſtituto an. 1705. ſub tumultibus Rákoczianis, Collegio Eperieſſienſi, huc iterum reuocatus, eique maxima omnium adprobatione, ad an. 1709. quo peſte eſt extinctus, praefuit. Scripſit vir hic in omni ſcientiarum genere verſatiſſimus, quam plurima, quarum fragmenta, Eperieſſini, Kesmarkini et alibi vidiſſe ſe teſtatur Cl. Rotarides, quae tamen lucem publicam non vi-

in Lyceo hoc magno cum fructu varias docuerat diſciplinas, atque die 21. eiusdem anni 1705. in Collegium inductus eſt. Eum Thorunio euocatum, Keſmarkienſes iam ſuum fecerunt: pro ſtudio tamen erga bonum publicum neglectus, quos in eum transferendum fecerant, ſumtibus cedunt. Adiungunt mox alias: pulchra dabant diligentiae, et progreſſuum documenta; ſed ecce mors Rezikii inopina paulisper ſiſtit, lues vero peſtifera anno 1709. penitus euertit conatus vtiliſſimos, Profeſſoribus, et pube ſcolaſtica diſſipatis. Euocatus remittente malo, qui locum et munus occuparet Rezikii, Samuel Mathaeides, Alſó Kubinio Aruenſis, ex Vniuerſitate Griphiſualdenſi, vbi ſtudiis operabatur, ac an. 1710. menſe Nouembri vrbem ingreſſus, collegium reperiit inane. Mox per M. Ioannem Schwarz, Superattendentem praeſentibus Inſpectoribus, Michaele Róth, Vice Comite Sároſienſe, Ioanne Kleſch, Martino Háſz, etc. ſolenniter introductus. Inuitauit paullo poſt diſperſas Collegii reliquias edito programmate, et ſcholas aperuit frequentes, examenque publicum anno ſequenti 1711. in Septembri ſumma cum approbatione produxit. Certe, vti ex ſchemate conſtat, in philoſophicis, theologicis, oratoricis, geographicis, linguis orientalibus, exegeticis, homileticis, atque Iure Eccefiaſtico, ampliſſima docentes, et diſcentes edidere ſpecimina. Sed vltima haec fuit ſolennitas. Anni etenim huius die 30. Septembris, ex Mandato

derunt. Praecipua ſunt: *Gymnaſiologia Hungariae*, cuius ſupra iam habuimus mentionem. *Miſcellanea politica, eccleſiaſtica ac litteraria continens; Panegyricus Joanni III. Regi Poloniae*, Thorunii dictus: *et Theatrum Eperieſſienſe*, in quo Antonius Caraffa (infauſtum Hungaris nomen) an. 1687. lanienam horrendam quam plurimorum illuſtrium patriae ciuium diebus V. et XXII. Martii, atque IX. Maii, ſub praetextu rebellionis inſtruxerat.

Digitized by Google

Imperatricis Eleonorae Magdalenae Viennae 25. Iunii dato, praeſentibus Comite Ioanne Pálffi, Alexandro Károlyi, et Stephano Bornemiſza, Vice Comite Sároſienſi Commiſſariis Collegium vna cum templis et omnibus Iuribus reddi debuit, exercitio religionis et ſcholis in ſuburbium, vbi hodienum ſunt ſubmotis *a)*. Reliqua Gymnaſia illuſtriora ſunt: Agrienſe *b)*, Gyöngyöſienſe, Peſthienſe, Temeſuarienſe, Colotſenſe, Szegedienſe, Quinque Eccleſienſe, Zagrabienſe, Eſzekienſe, Petrouaradienſe, Poſzegienſe, Fluminenſe, Veſzprémienſe, Köſzegienſe, Trencſinienſe, Priuidienſe, Nitrienſe, Strigonienſe, Vazienſe, Vnguárienſe, Carolino - Albenſe, Cſik-Somlyoienſe, Kantenſe, Medienſe, Batóſfaluenſe, Poſonienſe, Sopronienſe, Iaurinenſe, Modrenſe, Neoſolienſe, Schemnicienſe, Leutſchouienſe, Keſmarkienſe, Dobſchenſe, Cſetnekienſe, Gömörien-

a) Variis fatis fuit, ſucceſſu etiam temporis obnoxium, Gymnaſium hocce, quibusdam euerſionem eius procurare intendentibus. At, Auguſta Maria Theresia, dato anno 1750. die 30. Iunii benigno mandato, quo, praeter ſcholas inferiores philoſophica etiam et theologica tradi conceduntur, ſecuritati eius et perennitati cauit gratioſiſſime.

b) Eſt hoc omnium in Hungaria facile princeps. Vt nihil dicam de ſplendore aedificii externo, quo ſupra plurimas Europae Vniuerſitates ſuperbit. Inſtructum eſt diſciplinis Theologicis, Philoſophicis, Mathematicis, Iuris patrii, maximo cum bonarum litterarum prouentu, ſpecula aſtronomica, inſtructiſſimis toto orbe facile aequiparanda. --- In Gymnaſiis aliis R. Catholicis, plerisque Theologia, et Philoſophia docentur, praeter litteras humaniores. Memoria dignum eſt, in eis Patres Scholarum piarum primos in primis Peſtini circa an. 1750. reiecta Philoſophia ſcholaſtica, eclecticam, methodo et ex principiis Leibniczio - Volffianis, ſectari incepiſſe.

Digitized by Google

ſe, Ratkouienſe, Oſgyanenſe *a*), Cibinienſe, Coronenſe, Biſtricenſe, Schaesburgenſe, Debrecinenſe *b*), Patakienſe, Loſſonczienſe, Rima - Szomba-

a) Florebat hoc ad inuidiam vsque, confluente iuuentute frequentiſſima annis quam plurimis tanto magis, quod linguae hungaricae in expertibus campus fuerit eam imbibendi opportunus: at anno 1755. iuſſu Regio ad ſcholas grammaticas fuit reſtrictum: quod factum prius iam, temporibus diuerſis, Scheminicienſe, Neoſolienſe, Jaurinenſe, quorum hic non eſt nobis mentio, manſerat. Solent vero in Gymnaſiis his Euangelicis, praeter ſtudia grammatica, Theologia, Philoſophia Theoretica et practica, linguae orientales, hiſtoriae variae partes, vniuerſalis, Statuum Europaeorum --- Oratoria cet. proponi.

b) Multum id debet vni profeſſorum ſuorum Georgio Maróthi, viro eruditiſſimo, cui is circa anno 1740. ſingulari ſua doctrina, nouam plane formam induxit. Ipſe enim primus in eo, veterem Romanae eloquentiae maieſtatem, graecam linguam, Geographiam, Geometriam, Antiquitates romanas cet. docuit: libros, vſibus ſcholarum, complures, in his Phaedrum, P. Syrum, Minutium et Eutropium, Arithmeticas vero inſtitutiones hungarica lingua edidit. Ex hoc tempore pleraeque ſcientiae, diuinae et humanae, ſeueriores et humaniores, a quatuor Profeſſoribus, et compluribus Praeceptoribus (vti etiam Patakini, Máros Váſárhelyini, Enyedini, a tribus, quatuorue, claſſes ſuperiores, inferiores vero a pluribus docentibus, quos Togatos vocant) docentur. Quare mirari ſubit anonymum, qui in Cel. Schlözeri ſcripto menſtruo: *Staats-Anzeigen* part. II. pag. 132. contra omnem veritatis ſpeciem ſcribere audet: *Der Reformirten ihre Schulen ſind die ſchlechteſten in Ungern, und vielleicht in der ganzen proteſtantiſchen Chriſtenheit.* Sane ignorantiam ipſe ſuam bonus prodiit. Nolim quidem multos negare naeuos, in his, tandem illam et fuſam docendi methodum; at vbi illae ſunt, quae nullo premuntur defectu? Neque eſt, cur Saxonicas, inprimis paganas, ſine diſcrimine, tantopere imitandas proponat. Si paucas vrbanas excipias, adcuratiori, quam hungaricae, indigent reformatione.

Digitized by Google

tienſe, Köröſienſe, Ketskemetienſe, Máros - Váſárhelyenſe, Enyedienſe, Vduarhelyienſia, Claudiopolitanum, Tordenſe, Buchoreſtenſe in Valachia.

§. 22.

Ad inſtituta litteraria pertinent etiam *Societates eruditae*, prouehendis litteris, et libris, ad varias diſciplinarum partes pertinentibus, ſcribendis inſtitutae. Fuere ſeculo hoc tres conflatae. Prima Poſonii anno 1761. ſcientiis variis, in primis litteris elegantioribus excolendis dicata, quae ſane egregiis ſtatutis, et proemiis ſtabilita fuit. At praeiudicia quorundam, poſtquam octo et decem menſibus ſteterat, conatus praeclaros ſuffocarunt. Socios eius fuiſſe memini, Honor. Vilhelmum Kaſztenholtz, et Ioſeph. Sgolanits, Medicos cel. Carolum Theoph. Windiſch, Senatorem nunc Poſonienſem, virum amoeni ingenii, Ioann. Michaelem Kern, Subrectorem Gymnaſii Poſonienſis, etc. Secunda conſtitutio fuit an. 1771. fine in primis eo: vt quae naturalem, geographicum ac topographicum Hungariae ſpectant habitum, explicarent, et nummis, inſcriptionibus, diplomatibus, et id genus MSS. etc. hiſtoriam patriam augerent, illuſtrarent. Sodalitatem regebat Daniel Trſztyánsky, vir doctiſſimus, nunc ad Excelſ. Cameram Regiam Budenſem Conſiliarius ſpectabilis. Inter ſodales numerabantur, Stephanus Veſzpremi, Medicus Debrecinenſis eruditus, Carolus Theophilus Windiſch, Ioannes Seiuert, Andreas Ionas Czirbeſz, V. D. Miniſter Iglouienſis in Scepuſio, collectionis in primis nummariae, et notitiae eiusdem ditiſſimus, Michael et Samuel Klein pater, et filius, Chriſtianus ab Hortis, Viri clariſſimi. — Edebant illi foetus ſuos Viennae inſcriptos: *Kaiſerlich*

Digitized by Google

Königliche priuilegirte Anzeigen, quorum aliquot annorum ſpatio, multae prodierunt vtiliſſimae, ſane particulae. Sed Trſztyánskyo locum et munus mutante, (fuit is tum ad Auguſtam Aulam Agens) inſtitutum anno 1776. ex integro euanuit. Tertia, bono omine hucdum perdurat, Poſonii a laudatiſſimo nobis Windiſchio inſtituta. Anno 1780. die 21. Decembris vulgauit programma, quo propoſitum ſuum annuntiauit, atque viros eruditos ad ſocietatem augendam ſaltem partem laborum inuitauit. Scopum eius ex titulo operis, idiomate germanico ſcripto diſcas. Eſt vero is ſequens: *Vngriſches Magazin, oder Beyträge zur Vngriſchen Geſchichte, Geographie, Naturwiſſenſchaft, und der dahin einſchlagenden Litteratur.* Prodiere iam Tomuli tres, particulis quatuor ſinguli comprehenſi, oppido elegantes, et vtiles, Poſonii, ſumtibus Antonii Loewe, bibliopolae, forma octaua maiori vulgati, Feliciter! Membra ſocia ſunt, qui mihi conſtant, praeter Windiſchium, Daniel Cornides, Artium L. L. Magiſter, Ioannes Seiuert V. D. Miniſter in Tranſiluania Hamersdorfſii ad Cibinium, Doctor Medicinae Sopron. Conrád, Chriſtianus ab Hortis, Doctor Medicinae Poſonii, Zachar. Theophilus Huſzti, Godofredus Kéler, Conr. Dominicus Bartſch. —

§. 23.

Quo maius penetrat in omnes eruditionis partes in Hungaria lumen: tanto amplior librorum, ſeu domi editorum, ſeu ex exoticis regionibus comparatorum ſeges. Ideo, *Bibliothecarum* inſtructiſſimarum videas, non apud ſummos ſaltim, ſed imos quoque nonnunquam ſupra fortunarum etiam rationes, copiam. Quod ſane tanto magis mirandum, quo difficilior fuit hucdum, librorum inducendi, quorundam

dam cauſſa, qui quicquid haereticum, vel e longinquo olebat, ſaltim commodi forte proprii cauſſa videbatur, ante legem latam configebant, atque alios aere emungebant, ratio. Sed gratia ſit Regum Optimo, qui caſſes has ſufferre dignatus eſt, et quemuis cognoſcere, ac iudicare, quantum diſtent aera lupinis conceſſit. Iure ſuo principe collocamus loco Vniuerſitatis Regiae *Budenſem*, quae ex variis Societatis extinctae toto Regno compilata librariis, ampliſſimum conſtituit librorum numerum. Quaenam vero claſſis eorum ſit potiſſima, ex ſtudiis Ieſuitarum veteranis facile condiſcas. Augetur tamen operibus ad omnes ſcientias pertinentibus ex fundo, quem vocant ſcholaſtico, magna pecuniae vi, his vſibus dicata, in dies egregie. Excipiat hanc *Tyrnauienſis*, Archi-Epiſcopalis, a Georgio Lipai, et Georgio Szeleptſenyi, atque ſequentibus Praeſulibus, eleganter aucta: *Quinque-Eccleſienſis*, quae maximam et praecipuam ſui partem debet Georgio Klimo, eruditiſſimo ſuo Praeſuli: *Montis Pannonii* Abbatiae Benedictinorum, *Debrecinenſis* Collegii reformati, *Sáros Patakienſis* eiusdem inſtituti, *Poſonienſis* a), et *Sopronienſis*, vtraque Eccleſiae

a) Inter alios rariores libros, continet ea codicem MS. graecum IV. Euangeliſtarum, quem Cel. Bengelius in *Apparatu Critico ad Nouum Teſtamentum* edit. ſecundae Tubingae, 1736 pag. 9. ita deſcribit: Codex eſt membranaceus, et continet IV. Euangeliſtas, fuitque quondam Bibliothecae Budenſis portio. Sub calcem autem haec extat notula:

ἀυτη ἡ βιβλος ἐγράφη μὲν ὅτε δὴ καὶ ἐγράφη. ἐξωνήθη δὲ παρὰ μιχαὴλ ἱερέως τοῦ πεπαγωμένου, ἐν ἔτει, ϛχϟά. ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ ἐυσεβεστάτου πορφυρογεννήτου κυρίου ἀλεξίου τοῦ κομνηνοῦ κατὰ μῆνα ἄυγουστον, διδασκομένου ἀυτοῦ τὰ ἱερὰ γράμματα παρὰ ἀντωνίου ἐυτελοῦς μοναχοῦ καὶ ἱερέως τοῦ τζίρου, καὶ κατὰ Θεὸν πατρὸς ἀυτοῦ.

Euangelicae, *Cibinienſis*, libraria Cel. Schmeiczelii inſigniter aucta, *Enyedienſis a*) *Máros Váſárhelyienſis*, *Vduarhelyienſis* illa Euangelici, hae Reformatorum Gymnaſiorum in Tranſiluania inſtructiſſimae. Inter priuatos Virorum illuſtrium, et eruditorum eminent, Celſiſſimi Principis Eſterházi, *Eſterházae* collocata, Comitis olim Ioſephi Eſterházi *Cſeklésienſis*, quae ex *Munkácſianae* Rákocziorum tenuibus initiis increuit, Ioann. Nicolai Maurocordati, Principis Valachiae *Buchareſtenſis*, inſignibus aucta incrementis, per Praefectum eius, ſub initium ſeculi huius, Stephanum Berglerum, inſignem philologum, iam per Poſſeſſorem Eccleſiae Patriarchali Conſtantinopolitanae transſcripta; Stephàni Paulli Munkátſi, viri ſenatorii ordinis eruditiſſimi *Tyrnauienſis b*), Andreae condam Cze-

Itaque veniit liber anno Chriſti 1183. neſcio an iam tum aliqua vetuſtatis ſpecie commendabilis. Emtus autem fuit in vſum Alexii II. Comneni (*qui tamen eo ipſo anno, cum quindecim annos haberet, interfectus eſt*) et ornamenta adoleſcente illo poſſeſſore non indigna, aurum literis initialibus et picturis haud parce illitum, foliaque ſerica caerulea Euſebianis Canonibus et quatuor Euangeliſtis interiecta, hodienum retinet, praeter marginem ampliſſimum, quem ante ligaturam iteratam habuiſſe noſcitur. Byzantini ergo nomen ſibi vendicat.

a) Cum latinis, ad omnes diſciplinas pertinentibus, aliisque linguarum Europae inſtructiſſima; tum etiam hungaricis. Nempe Comes Catharina Bethlen, femina ſupra ſexum ſuum doctiſſima, nullis pepercit ſumtibus, libros idiomate hoc exaratos omnis generis, qui in patria haberi poterant, poſito quouis pretio, indefeſſo collegit ſtudio: quorum iam dum ingens eſſet numerus, paucis ante mortem annis, in publicam Collegii huius, ipſamet intulit Bibliothecam.

b) Inſigni liberaria hac multum vſus in lucubrationibus ſuis Cel. Belius. Libenter adſcribam, quae is in *Prodromi Hungariae antiquae et nouae* praefatione, §. 12. in laudem eius et

manka *de Tarno*, Nobilis Thurocienſis, ditiſſima rariorum de rebus hungaricis ſcriptorum, et antiquiſſimorum MSStorum. Sed fortuito incendio, damno irreparabili conſumta eſt; *Samuelis Kölöſéri*, Medici celebratiſſimi ſelectiſſima, iam diſſipata; Paulli Feſtetics Comitis *Keſthelyienſis*, vna cum ditiſſimo numophilacio, cui Hungaria par nondum vidit; L. Baronis Gedeonis Rádai *Péczelienſis*, auctoribus in primis claſſicis, ad hiſtoriam Eccl. ſpectantibus, nec non Patribus, ac editionum varietate inſtructiſſima, cum theſauro numiſmatico; L. B. Adami Patatich, Archi-Epiſcopi *Colotſenſis*; Comitis Michaelis Viczai,

poſſeſſoris eruditi cecinit. Ita vero is: Fuit is (Munkátſi) melioribus litteris haud vulgariter --- imbutus, graece, latine doctus, antiquitatis ſcrutator eximius, certe polyhiſtor haud vulgaris, ac librorum ad vitium vsque amans, quos grandi ſumtu, ac pene reditus ſuos exuperante, atque in his optimas optimorum auctorum editiones, pleraſque transmarinos coaceruauerat, vt publicae potius, quam priuatae Bibliothecae modum eximius iſta apparatus aemulari iam videretur. --- Ab hac eius indole, in viros eruditos ex aequo propenſa, facile erat impetrare, vt rationes propoſiti mei, ſuos exiſtimaret. Tametſi enim et Religione a me diffidebat, et vitae, quam ſectabatur inſtituto, animum tamen ita mihi addixit, vt non dubitarit, integris ſubinde plauſtris, libros ad me mittere, quo luculentiora faceret commentaria mea, quin imo difficillimas materias, quarum mentio in ſermone familiari non nunquam iniecta fuit, ſibi ad elaborandum vltro delegit, in quos demum ita incubuit, vt ſi potuiſſet coepta conſumare, nae ille me grandi labore exonerauiſſet. Ac tanto acceptior haec induſtria mihi fuit, quod ſciebam, doctrina eius, quam multo vſu perſpectam habui, niti me poſſe. At enim vero, ſicuti fluxae ſunt, atque inſtabiles res humanae, optimus Munkatsius noſter, morbo adtritus diuturniore, nuper naturae debitum reddidit: qua re factum eſt, vt non librorum modo vſura, quos liberaliter communicabat, ſed lucubrationibus etiam eius carere iam debeam.

Hederuarienſis; Samuelis Brukenthal, L. B. et Gubernatoris Tranſiluaniae, ibidem incomparabilis; Comitis Ioſephi Teleki, *Máros - Váſárhelyini* locata ſelecta, vna cum ſuppellectili libraria M. Danielis Cornides V. C. Collectionem ad Hiſtoriam Hungariae vniuerſam ſpectantium, Diplomatum ex integra fere Europa, in primis Vaticana Bibliotheca congeſtorum, ac ſcriptorum vetuſtiſſimorum, et recentiſſimorum ſine pari. Illuſtriſſimus Comes Teleki, *Muſaeum*, etiam *Naturalium* ibidem inſtruxit, mammalibus, auibus, amphibiis, et piſcibus frequentiſſimum, nunquam ante hac in Tranſiluania viſum. Iure quoque hic ſibi vindicat locum bibliotheca Ill. Comitis, Samuelis Teleki, in praedio *Sáromb erke*, Comitatus Tordenſis conſtituta, quae omnes, numerata quotannis inſigni pecuniae ſumma, nouas, easque inſignes accipiunt in dies acceſſiones. Nec eſt praetereunda poſtremo, Celebris dum viueret Rectoris Gymnaſii *Poſonienſis* Rectoris *Ioannis Tomka Száſzky*, operibus tam MSStis, quam vulgatis, ad rem hungaricam ſpectantibus excellens, quae iam iure emtionis, ad Georgium Adonyi, Iuriſconſultum celebrem tranſiit. Dignum etiam laude theſaurum veterum numiſmatum, diu, magno et ſumtu ſtudio a Ioanne Chriſtophoro Khebritſchio, erudito, ex nobilitate Liptouienſi, viro in prouinciae eiusdem pago *Hoſzúrét* collectum, ſed a latronibus, male habito hero, cum magna pecuniarum vi, anno 1719. direptum, muſa vetat mori; vt et Georgii Bucholtz, Gymnaſii *Nagy - Palugyenſis*, mox *Keſmarkienſis* clariſſimi, hiſtoriae naturalis amantiſſimi, ſcientiſſimi, anno 1737. mortui, *Muſaeum numiſmatibus* omnis generis, *petrificatorum*, *mineralium*, et aliarum curioſitatum naturalium, quae in montibus et fluminibus Hungariae paſſim abſconditae reperiuntur, quod haeres

eius Paullus Bucholtz, extraneis partim, partim Caſparo Kubiny, viro nobili, pecunia diuendidit.

§. 24.

Ex legibus inſtituti noſtri, non ſunt negligendae etiam *Typographiae*, quarum pleraeque, pro aetatis elegantia, ſunt nitidiſſimae, vtpote: *Poſonienſes* Royeri olim, nunc Landereriana, Paczkoiana, ac hoc anno inſtructae, Weberiana, et Loewiana; *Szakolczenſis*, *Leutſchonienſis* haeredum Brewerianorum, circa annum 1734. igne peſſumdata, cui haud pridem ſucceſſit Podhoranſzkyana; *Bartphenſis* vrbana, *Caſſonienſis* Ieſuitarum, cui illa initio ſeculi fuit illata, his vero ſucceſſis, iure emtionis, vtraque ceſſit Landerero; *Eperienſis*, *Magno-Karolyienſis*, I. Comitum Karolyi familiae; *Debrecinenſis* vrbana, *Temeſuarienſis*, *Zagrabienſis*, *Calotſenſis*, *Budenſes*, Vniuerſitatis Regiae et Landereriana; *Peſtienſes* Eitzenbergeriana et Landereriana, *Sopronienſis*, *Iaurinenſes*, *Claudiopolitanae*, Vniuerſitatis altera, altera Gymnaſii reformati; *Cſik-Somlóienſis* PP. Franciſcanorum, *Nagy-Enyedienſis*, *Cibinienſes* duae, excelſi Gubernii Tranſiluanici, et Samuelis Schardii *Coronenſis* haeredum Seulerianorum; *Baláſfaluenſis*, valachicis etiam typis inſtructa, Stephani Páldii, *Buchareſtenſis a)* in Valachia, et *Tergouiſtenſis* in Moldauia, ex qua prodiit anno 1710. typis graecis, *Euthimii Zigadeni Panophia*, *expenſis Atha-*

a) Alexander Helladius Graecus, in Tractatu anno 1714. Noribergae, vti Le Quien exiſtimat editio: *De Statu praeſenti Eccleſiae Graecae*, Cap. II. agit de hac typographia, librisque illic impreſſis: atque dicit, ſupremum officinae huius praefectum, Cenſorem et Correctorem fuiſſe Anthimium Iberenſem, Ordinis S. Baſilii aſcetam, qui poſt, anno 1710. Metropolita Buchareſtenſis factus eſt.

Digitized by Google

naſii Metropolitae Driſrae. Vide Le Quien in Oriente Chriſtiano, Tom. I. pag. 1249. Pariſiis, an. 1740.

§. 25.

Inter *Bibliopolas* praecipue referendi ſunt *Weigand et Köpf*, ſocii, qui anno 1765. *Peſtini et Budae* mercatum librorum inſtituerunt, iam eundem *Caſſouiam* etiam pronudentes, atque *Thomas de Trattnern*, cel. typographus et bibliopola Viennenſis, ius id ibidem anno praeſenti conſecutus; *Poſonii*, *Antonius Loewe* auctoritate Regia anno 1771. ſedem figens, ac paullo poſt eadem, quosuis libros Proteſtantium venundandi, praeter polemicos libertate auctus, nec non *Michael Benedict*, et *Dollii*, fratres *ibidem*. Huc ſpectat bibliopolium *Vniuerſitatis Regiae Budenſis*, atque typographorum, operum, quae ex officinis eorum prodeunt, vtpote olim Societatis Ieſuitarum *Tyrnauiae*, Michaelis Landerer, *Poſonii*, *Peſthini et Caſſouiae*, Auguſtini Paczko ibidem, Martini Hochmeiſter, *Cibinii*, aliis iam, frequenti numero hos imitantibus, quorum omnium impenſis, quam plurimi vtiliſſimi libri prodeunt, ac pro virili, rempublicam Hungariae litterariam illuſtrare ſatagunt.

§. 26.

Ad memorabilia ſeculi huius litteraria pertinent *Relationes Nouorum hebdomadariae*, quas exterarum nationum exemplo *a)*, ciues etiam noſtri edere oc-

a) Nouellas politicas hebdomadarias, ſcribendi primus cepit conſilium Theophraſtus Renaudatus Gallus anno 1631. Lutetiae, easque publicandi et diuendendi privilegium accepit a Cardinali Richelieu. Litterarias vero Nouellas primi quidam publicarunt anno 1682. Hamburgi, ſub titulo: *Noua Littera-*

Digitized by Google

ceperunt. Primae *idiomate latino*, ſcriptae fuere *Poſonienſes*, auctoribus Ieſuitis, anno 1721. inchoatae, quae tamen vix annis duobus continuabantur. *Germanicas* ſuſcepit Carolus Theophilus Windiſch, ſoepius nobis laudatus, ibidem circa annum 1765., typis Landererianis, quas continuauit Mathias Korabinſzky, iam Daniel Tállyai. Succeſſerunt *Hungaricae*, auctore, viro doctiſſimo, Mathia Ráth, quae in officina Paczkoiana anno 1780. initium coeperunt. Idem Tállyai, hocce anno 1783. die 29. Martii edito programmate, initio futuri menſis Iulii edenda *Slauica* etiam Poſonii annunciauit. *Peſtini* itidem ab anno 1781. Ioan. Godofredus Zentner vulgat ephemerides inſcriptas: *Peſter Intelligentzblatt in Frag- und Anzeigen.* Anno 1773. anonymus quidam Poſonio annuntiauerat publice, ſcribere ſe conſtituiſſe: *Hungariſche vermiſchte Nachrichten von Staats- und gelehrten Neuigkeiten.* In programmate edito, rationes inſtituti fuſe expoſuerat, nempe Hungariam ſenſu latiore ſe prae oculis habiturum fuiſſe, omnium in ea librorum editorum, exceptis theologicis, recenſiones, euentus memoria dignos, naturales, ciuiles, eccleſiaſticos, mutationes, promo-

ria Germaniae, aliorumque Europae Regnorum. Imitatus eſt hos Ioan. Gottlieb Krausz, qui anno 1715. Nouellas litterarias conſcribere, ac ſingulis hebdomatibus Lipſiae puplicare coepit. Quam vtile inſtitutum! hoc enim modo, quicquid in toto orbe litterario geritur, ad nos perfertur, ſimulque inde exiſtimari poteſt, quae ſingulis litterarum generibus, per ſingulos annos, fiant acceſſiones, itemque, quae ſtudia acrius, remiſſiusque excolantur, et id genus plura. Optandum omnino eſt, vt coepta haec tela, per omnes, qui ad finem vsque mundi ſequentur annos, pari induſtria pertexatur. Ita precor cum Heumannum in Conſp. Reipubl. Litter. Cap. II. §. 16. tantoque magis miror, Hungariam hacce hucdum carere commodo.

Google

tiones, in omnibus, qua late patent, ſtatibus, inventa erudita, antiquitates patriae omnigenas, numiſmata cet. enarraturum fuiſſe. Sed propoſitum vtiliſſimum, (cauſſae nos latent), euentu caruit. Ibidem etiam anni praeteriti initio, ſub excelſi conſilii locumtenentialis Regii protectione, eruditi quidam ibi ſocietatem coierunt fine ſcribendarum *Ephemeridum Oeconomicarum.* Promittunt illi, ſingula hebdomade philyram, quae varios ad prouehendam in patria agriculturam continebit articulos, hungarico, bohemico et germanico idiomate excudendam. Quod hi ſcriptis, in opere ac experimentis Intendit *Samuel Theſſedik*, V. D. Miniſter oppidi Szarvas in I. Comitatu Békéſienſi, vir laborioſiſſimus promouere. Inſtruxit is *ſcholam et hortum oeconomicum ruſticum* ante annos quatuor, gramine variae ſpeciei exotico, et id genus aliis, ad oeconomiam ruſticam ſpectantibus obiectis luxuriantem. Docet diſcipulos, quos habet frequentes, non theoretice ſolum primas lineas hiſtoriae naturalis, matheſeos partes huc pertinentes, et rei ruſticae alias: ſed in horto hoc ſuo, practicae mox veritates propoſitas, non ſine ex tanti pubis ruſticae vtilitate, inſtillat et illuſtrat. Nos certe lineas lectionum eius, et ſchema examinis, cuiusdam eiusdem non ſine voluptate legimus. Quare inſtituto in commune vtiliſſimo perpetuitatem ac imitatores quam plurimos ſincere comprecamur. Quo commoda haec ad alios etiam deriuaret: conſcripſit opus vnius alphabeti mox prelo ſubiiciendum, inſcriptum: *Der Vngriſche Landmann, wie er iſt, und wie er ſeyn könnte: oder zufällige Gedanken über einige Vrſachen, warum dem Nahrungsſtande des Landmannes, in dem von Natur ſo geſegneten Vngariſchen Vaterlande, noch nicht hat können abgeholfen werden? nebſt einigen unmaßgeblichen Vorſchlägen zur Förderung der ſo nützlichen*

Digitized by Google

Klaſſe von Menſchen, erläutert durch den Plan eines regulirten Dorfes, in welchem die angegebenen Vorſchläge vereinigt angewendet werden: mit einem Kupfer. Opus recenſionem non ſuſtinet; debet enim legi integrum. Id ſolum moneo, Cl. auctorem in primis cauſſas illas locales paupertatis ruſticorum, quas ipſe ſpectauit, enarrare: inter media, quibus eis ſuccurri poſſet, Ordinem adcuratum pagenſem proponere; non ſolum phyſicum eorum ſtatum, ſed moralem inprimis ſpectare. Quo vero tanto clarius vtilitatem ex nouo ſuo tentamine fluentem prae oculos ponat: paralelliſmum ducit inter veterem, et ſuam recentiorem oeconomiam adminiſtrandi rationem. — Inter inventa ſeculi huius medica numerat P. Veſzprémi in *Biographia Medicorum Hung.* Cent. I. pag. 48. et Cent. II. Part. I. pag. 218. Danielis Fiſcheri, Medici Scepuſienſis: 1.) Puluerem Bezoardicum Keſmarkienſem, 2.) Spiritum Nitri Bezoardicum Fiſcherianum, 3.) Eſſentiam Carpathicam, 4.) Eſſentiam Ligni Carpathici contra vertiginem, 5.) Elixir antiuenereum Fiſcheri, vt de compoſitis nihil dicamus, quae ibi vide ſis, et in Indice Annalium Phyſico - Medicorum Vratislavienſium vniuerſali, pag. 313. ſeqq. Neque praetereunda eſt *ars inſerendi variolas*, quam fruſtra Angli a ſe primum exercitam in Europa gloriantur. Certe, antequam Vortley Montague anno 1721. experimentum in filio ſuo feciſſet: pridem iam celeberrimus Medicus Sároſienſis, Ioan. Adamus Raymannus artem hanc, opera Graecorum et Armenorum, cum quibus perpetua eſt nobis conuerſatio et commercium, doctus exercuit. Id, quod indubia ciuium Eperieſienſium hodiedum ſuperſtitum teſtimonio euincitur.

Digitized by Google

SECTIO POSTERIOR

TRADENS

CONSPECTVM

REIPVBLICAE LITTERARIAE

A B

INSTAVRATIONE LITTERARVM,

ID EST

AB ANNO M. DCC. LXXVI. AD ANNVM M. DCC. LXXXIII.

§ 1.

Euerſio ſocietatis Ieſuitarum dedit occaſionem, feliciſſima vero tota Europa, ſcientiarum incrementa cauſſam mouentem, magnae in Republica Hungariae litteraria, in melius conuerſioni. Cum etenim a ſodalitate hac pleraeque ſcholarum cathedrae fuerint olim poſſeſſae; neque vero vno, vt aiunt ictu, ea proſtrata, iisdem amplius regi potuerint inſtitutis: de aliis erat proſpiciendum docentibus. Acceſſit, obſeruatos fuiſſe non plane multos in ſtudiis defectus, et ea tractandi methodo naeuos: his, vt ſingulis fere-

Digitized by Google

tur medela, immo aliae etiam nationes, quod intueantur, et ſequantur, habeant; ipſa Auguſtiſſima Maria Theresia, mater re vera patriae ſolertiſſima, vna cum ſanctiore ſenatu, manum rei admouit benignam. Re deliberata vocatur ſocius operis futurus, vir rei ſcholaſticae peritiſſimus, qui iam in Sileſia, in palaeſtra eadem vires prius exercuerat, Reuerendiſſimus de Felbiger, Abbas Saganenſis. Conſtituitur Vindobonae commiſſio (vt vocant) ſcholaſtica, ex compluribus viris eruditis, obiectique pertractandi peritis conflata, qui Prouinciarum in Germania, Auſtriacarum ſcholas reformarent. Ex horum conſultationibus, tanquam fontibus deriuatum eſt, accedente ſuprema terrae Principis auctoritate, auctoribus illuſtriſſimo Domino Ioſepho Vrményi ad excelſam Cancellariam Hungarico - Aulicam Referendario, ac ſpectabili Domino Daniele Trſztyánſzky, ac typis publicis vulgatum Opus Hungariae vſibus, ſub titulo: *Ratio Educationis, totiusque Rei litterariae per Regnum Hungariae, et Prouincias eidem adnexas. Tomus I. Vindobonae, typis Ioannis Thomae Nob. de Trattnern, Sac. Caeſ. Reg. Maieſtatis typographi et bibliopolae, M.DCC.LXXVII. in 8uo. maiori.* Hunc nos ſectione praeſenti accuratione, quanta fieri poteſt, ſumma percenſebimus, quibusdam aliis Regnotenus a ſummo Tribunali publici iuris factis, interſertis, certi ex eo, ſine hoc conſcripto, faciem reipublicae in Hungaria litterariae hodiernam, tanquam in tabula, perſpectum iri clariſſime.

§. 2.

Conſtat liber, praeter Prooemium, tribus vniuerſim partibus. In Prooemio, praeſuppoſita

veritate, de neceſſitate educationis bonae pubis, tanquam baſeos ciuilis ſocietatis, et iure Regum Hungariae circa eam maieſtatico, ad hunc vnicum tendere finem, praeſens inſtitutum aſſerunt auctores: *vt teneri adoleſcentum animi, virtutis amore, ſenſim capiantur, vt inſitae a bona natura facultates perpoliantur; vt vis intelligendi pedetentim accuatur, vt voluntas ad honeſti leges fingatur, vt iis artibus erudiatur, quae in poſterum vſui cuique, atque emolumento eſſe poſſint; denique vt aequabilis quaedam ſtudiorum, ac totius educationis forma, Regno toto obſeruetur, praeſentisque inſtituti fructus, ad omnes ex aequo pertineat.* Hoc vt certius attingi poſſit: conſiderandi ſunt illi, quorum commodo inſtitutio haec ſuſcipitur, quoad *Nationes*, qui Hungari, Germani, Slaui, Croatae, Rutheni, Illyrii, Valachi, multum linguis diſſidentes; quoad *Religionem*, R. Catholici, Auguſtanae, et Helueticae Confeſſioni addicti, Graeci Ritus Catholicis vniti, et non vniti, omnes, vti multorum millium, ita magna dogmatum et rituum inter eos diſſimilitudine; quoad *Occupationes*, homines nempe agreſtes, oppidani, vrbium prouincialium, et L. L. Regiorum, atque etiam Montanarum ciues, variis dediti negotiis, artibus, et commerciis, varii reipublicae, aut aerariae adminiſtri, praefecti militiae, nobiles vario muniorum genere diſtenti, atque denique Clerus omnis cum familiis religioſis. Vti varietas haec diuerſa ciuium, diuerſam et multiplicem ſtudiorum, in ſcholis tractandorum requirit rationem; ita eam in condito ſcholarum inſtituto, ante oculos in primis fuiſſe; vt nempe quaeuis natio vernaculis ſit inſtructa. Scholis, quibus praeſint moderatores, et linguae natiuae peritiſſimi, et aliarum, quarum vſus eſt in regno frequentior, vt eas, dum res poſtulauerit, docere

Digitized by Google

poſſint : vt inſtitutum hoc litterarium omnibus, vt vt diſſimiles religiones ſectantibus ciuibus ſit accommodatum, et beneficii fructus ad omnes ciuium claſſes, nullo religionum diſcrimine habito, ex aequo pertineat.

§. 3.

Ex conſideratione hac diuerſarum Incolarum generum, ſtudiorumque cuiusuis conditioni, et quotidianis vitae vſibus neceſſariorum et vtilium, quinque *ſcholarum Claſſes* oriuntur. Infima, *vernacula*, ſeu *nationalis*, in quibus formanda eſt iis artibus pubes, quae in primis pertinent ad praeſtanda officia hominis, ſubditi ac probi Chriſtiani; deinde iis, quae faciunt ad varia vitae genera, adoleſcentibus huiusmodi propoſita, qui ſcilicet adulta aetate futuri ſunt, vel ruricolae, vel opifices, vel patresfamilias, vel denique quaeuis alia humanae ſocietatis membra; denique vt illi, quibus natura maiores ingenii facultates largita eſt, apta ſublimioribus diſciplinis ponant fundamenta. Altera ſcholarum ſpecies eſt *Grammatica*, vbi adoleſcentes, praeter ſuperiora, vltra proſequi volunt ſtudia, atque poſt expletos paucos in ſcholis latinis annos, miſſis litteris, ad alia inſtituta transeunt, ad opificium, mercaturam, oeconomiam ruri et domi tractandam, ad camerae aliorumque priuatorum obſequia, ad oppidorum, vrbiumque minora munia, ad ſtatum militarem, ad tractandam rem metallurgicam, ad cathedras in ſcholis vernaculis, aut ſeueriores olim diſciplinas condiſcendas. Sequuntur *Gymnaſia*, in quibus, emenſo ſcholarum grammaticorum curriculo, ſtudia humanitatis proſequuntur adoleſcentes, neque vltra progredi, quibuscunqne ex cauſis capientes, alii clero ſe aſſociant, alii ad magiſteria lu-

dorum vernaculorum, aut grammaticarum animum adiiciunt, alii ad paternos fores redeunt, vt domeſticam rem curent, alii apud Optimates a ſecretis libellis, ceterum futuri ſe collocant; ceterum *Academiae* quarto conſtituuntur illis commodo, qui praeter ſtudia humanitatis, Philoſophiae, Theologiae, ac Iurisprudentiae, procul abeſſe iuſſis rerum parum vtilium tractatione, et enodandis friuolis argutiis, ſe dedere, atque ita demum, demiſſis ſcholis, partem aliquam reipublicae capeſſere cupiunt. Qui demum decurſo academico ſtudio, ad vlteriorem etiamnum eruditionem tanquam ad ſtudiorum ſuorum complementum adſpirauerint, iis adeunda erit, quinto: Regia VNIVERSITAS, quae eſt quaſi emporium quoddam omnium artium ingenuarum, et ſcientiarum, vbi licebit audire viros celeberrimos, delectum diſciplinarum, cuiusuis ingenio, vel rationibus accommodatorum facere, enucleatius cuncta rimari, verbo omnimodo doctrinarum genere, quam cumulatiſſime erudiri.

§. 4.

Oſtendunt auctores poſtremo, quomodo forma reipublicae huius litterariae ſemel conſtabilita, in tempus perpetuum ſuo in vigore conſeruari poſſit. 1). Si viris rem litterariam, ſiue in ſcholis vernaculis aut grammaticis, ſiue in gymnaſiis aut academiis, ſiue denique in Vniuerſitate adminiſtrantibus, ea decernantur ſtipendia, vel honorariae remunerationes, qua et vitae commode agendae ſufficiant, et muniis ipſis proportione reſpondeant; ſi magiſtrorum officiis ea, quam ſane merentur, concilietur exiſtimatio; ſi prouideatur, vt doctores muneribus ſuis delectentur, et ad aemulationis ſtudium incitentur; vt nimirum officia ſua peculiari cum cura prae-

Digitized by Google

ſtare conſueſcant. 2). Cum humanae mentis ea ſit conditio, vt niſi officii ſui identidem admoneatur, facile de contentione remittat, ac velut elangueſcat, ad acuendam magiſtrorum induſtriam, vehementer faciet, ſi in quibusuis ludorum litterariorum generibus Praefecti ac Praeſides conſtituantur, quibus addantur Directores quidam ſuperiores, a politicis Regni Tribunalibus pendentes, quarum partes praecipue ſint, ordinem praeſcriptam exacte, iuxta ſtatuta peculiaria, hunc in finem concincta tueri. 3). Denique, ſi adhibita ſobria parſimonia, ſumtus tanto negotio pares adminiſtrentur, et ne expenſae vltra vires fundi aſſignati adſurgant, prouideatur.

§ 5.

His ſic in genere delineatis, accedunt auctores ad rem ipſam, atque quicquid de tota compage Reipublicae Litteraria Hungariae dici poteſt, in *tres Partes* reduxerunt. *Prima* complectitur adminiſtrationem eius politico-oeconomicam; *ſecunda*, ſtudiorum ac ſcientiarum genera, apto ordine digeſta, et per varios ſcholarum claſſes diſtributa; *tertia*, Politiam, ſeu modum diſciplinae in ſcholarum gubernatione obſeruandam.

§. 6.

In parte prima agitur initio de auctoritate Tribunalium politicorum in rebus litterariis. Principem in his occupat locum in *Hungaria*, Excelſum Conſilium Regium Locumtenentiale, in Regnis vero *Croatiae*, *Slauoniae*. *et Dalmatiae* Conſilium horum Regnorum. A duobus his Tribunalibus pendet integra Reſpublica litteraria. Eſt vtrobique peculiaris *Commiſſio Studiorum* e Conſiliariis horum Tribuna-

lium conflata, in illa praeſidente Directore ſupremo Vniuerſitatis Regiae, et ſtudiorum per Hungariam, in hoc vero eo, quem Rex benigne renuntiauerit. Commiſſis iſta ſtudiorum ſemel quot hebdomadis, aut ſiquidem res ita tulerint, etiam crebrius conuentum celebrat, ad celerius explicanda negotia, tam litteraria, quam pecuniaria, atque cuncta ſpeciatim diſcuſſa, ipſi conſilio refert, ſiue dein illa arbitrio Regio ſubmittenda ſint, ſiue cum ſcholarum Praeſidibus absque mora communicanda. Mandata Regia ad rem ſtudiorum obtinentia, directe transmittuntur ad Conſilium Regium Locumtenentiale, vnde pro negotiorum varietate communicantur, aut cum Senatu Regio Vniuerſitatis, aut Prouincialibus ſtudiorum Directoribus, quorum eſt dare operam, vt ad eos, quorum intereſt, perueniant. Quare vniuerſe Conſilii Regii Locumtenentialis eſt prouidere, vt hoc ipſum inſtitutum litterarium, aut ſtudiorum ſyſtema adprobatum, executioni vbique mandetur, atque deinceps accurate obſeruetur. Eiusdem eſt, omnia, quae e bono litterarum iure videbantur, ad Regiam Maieſtatem referre, ad vacantes cathedras, viros ſelectiſſimos proponere, aerarii litterarii adminiſtrationi ſolerter, ac fideliter inuigilare, neque vnquam, citra Cônſenſum Regium admittere; vt ſumtus fiant extraordinarii, ſiue in conſtituendo, augendoue magiſtrorum ſtipendio, ſiue in proponendis proemiis, ſiue in extruendis aedificiis, aliisve generis eiusdem occaſionibus; denique quouis exeunte menſe, aduerſaria (Protocollum) in quae negotia ad rem litterariam ſpectantia, in commiſſione referenda ſunt, Maieſtati Regiae pro ſtatu notitiae ſubmittere.

§. 7.

Digitized by Google

§. 7.

Secundum inter Magiſtratus vindicat ſibi locum *Regiae Vniuerſitatis, et ſtudiorum per Hungariae Regnum Director ſupremus a)*, cuius partes ſunt, vnice ſupremam ſtudiorum omnium curam habere, ac Vniuerſitatis quidem, quouis triennio, cetera vero Lycea, quoties viſum fuerit, aut res poſtulauerit, charactere Regii Commiſſarii luſtrare, ſollciteque inueſtigare, quaenam ſit praeſens Vniuerſitatis, aut aliorum Lyceorum conſtitutio, quonam modo adminiſtrentur negotia, ſiue ad Senatum Regium, ſiue ad Magiſtratum Academicum pertinentia: an praeſcripta ſtudiorum norma ſancte vigeat, an diſciplina inter iuuentutem recte ſeſe habeat, an item aduerſaria (ſeu Protocolla) tam ſenatus ipſius, quam magiſtratus academici diligenter curentur, an hiſtoria Vniuerſitatis continuetur, an ipſae ſcholarum aedes, Muſaea, Bibliothecae, et Typographiae debito in ſtatu ſint. Dat praeterea operam, vt iuſtis occuratur querelis, defectus emendentur, publico Vniuerſitatis, aut Lycei emolumento, ſcientiarum incremento, atque ornamento proſpiciatur: denique totum inſpectionis ſuae decurſum, ſuaque hoc ſuper re ſenſa, ope Conſilii Regii Locumtenentialis, Regiae Maieſtati integra fide exponit. Succedunt huic, *Regii Prouinciales ſtudiorum Directores:* nempe integra, qua rem litterariam, Hungaria octo eſt diſtincta Prouinciis (ſeu Diſtrictibus). Sunt hi: Budenſis, Poſonienſis, Neoſolienſis, Iaurinenſis, Quin-

a) Eſt is omnium primus, qui ſplendidiſſimum hoc munus gerit, Excellentiſſimus ac Illuſtriſſimus Dominus, Comes *Georgius Fekete* de Galantha, S. C. Regiaeque Apoſtolicae Maieſtatis Conſiliarius Actualis Intimus, Iudex Curiae Regiae, Excelſi Conſilii Regii Locumtenentialis et Tabulae Septemuiralis Praeſes, cet.

que Eccleſienſis, Caſſouienſs, Vnguarienſis, Magno-Varadienſis; pro Croatia, Slauonia, et Dalmatia, Zagrabienſis. Singulis hiſce Diſtrictibus, praepoſitus eſt *Director Regius a)*. Sunt horum plane eaedem partes officii in Prouincia, exceptis Lyceis ab Epiſcopis, et aliis Praeſulibus erectis, qui eorum Inſpectores inſtituti, iuribus ſuis fruuntur, quae ſupremi Directoris, per Regnum integrum. In ſcholas nempe omnes in ſua Prouincia poſitas, vigilem curam intendere, et dare operam, vt iis moderandis aptiſſimi quique praeficiantur, vt inter locorum Praefectos, et Magiſtros, mutua ſit animorum concordia, et ſtudiorum conſenſio, vt propoſita rei litterariae norma ſedulo obſeruetur, vt introductus rerum agendarum ordo ſancte teneatur, vt oeconomiae ſobriae ratio vbique habeatur. Quare Lycea Prouinciae ſuae minimum biennio quouis, aut etiam crebrius, ſi res poſtulauerint, per ſeſe luſtrare, de iisque ad commemorata ſuperius Dicaſteria accurate referre opportet. Sequuntur *Regii Vernacularum* (ſeu Nationalium per pagos, oppida, et vrbes Diſtrictus ſparſarum): *ſcholarum Inſpectores*. Pertinet ad hos videre, vt inter Paedagogos, et

a) Sunt primi, Diſtrictibus ſeu Prouinciis, ſequentes dati Directores Regii. Budenſi, Antonius Vörös, Vice Locumtenens Regius; Poſonienſi, Comes Franciſcus Balaſſa de Gyarmath, ad Excel. Conſilium Locumtenentiale Regium Conſiliarius, cet.; Neoſolienſi, Comes Franciſcus Berthold, Epiſcopus Neoſolienſis; Iaurinenſi, et Quinque-Eccleſienſi, Comes Chriſtophorus Niczky de eadem, iam Theſaurarius Regni; Caſſouienſi, Gabriel Pechi de Pech-Vjfalu, Conſiliarius, et Tabulae Septemuiralis Aſſeſſor; Vnguarienſi, et Magno-Varadienſi, Comes Antonius Károlyi de Nagy-Károly, Dapiferorum Regalium Magiſter, Generalis Campi Mareſchal Locumtenens, cet.; Zagrabienſi, Nicolaus Skerletz, ad Excel. Conſilium Regium Conſiliarius.

Digitized by Google

ſcholarum Praefectum conſenſio animorum foueatur; vt recepta ſtudiorum methodus diligenter ſeruetur, vt ſeuera a pueris diſciplina exigatur, vt ne magiſtris deſint adminicula vitae, commode ſuſtendandae neceſſaria; vtque ea, tempore congruo, ſubminiſtrentur. Quem in finem, ſaltim quouis triennio, ſcholas omnes vernaculas, ſua in Prouincia conſtitutas, ſemel viſitat, querelis medetur, lites componit, et ſi quid maioris momenti incidit, quod per ſe expedire non poteſt, ad Directorem Regium Prouincialem refert, a quo etiam Decreta Regia, aut Dicaſteriorum mandata recipit.

§. 8.

Videamus iam gubernationem politicam, in quam ipſa Corpora litteraria influunt. Atque offert ſe primum, ipſa *Vniuerſitas Regia*, quae in toto Regno, terrisque haereditariis Coronae Hungaricae vnica eſt, eaque Budae, in ipſo Prouinciarum centro magnificentiſſime collocata, fundo ampliſſimo inſtructa, et a viris, omni doctrinarum genere excultis, optime comparata. In ea, *Summus* eſt *Regius Senatus* e Praeſide, quatuor Directoribus Facultatum, et litterarum humaniorum, ac artium liberalium Directore, auctoritate Regia conſtitutis, vno item Auctuario conflatus. Is quot hebdomadis, minimum ſemel conſidet, Decreta Regia in eo promulgat, deque eorum effectione deliberat; (quae definiuntur, auctuarius in ordinem redigit) vt magiſtri munere ſuo diligenter fungantur, curat, contumaces. vti etiam ſtudioſos exorbitantes, cum praeſcitu, et conſenſu Regio punit, quae ad incrementum ſtudiorum toto Regno, et perfectionem, ac ſplendorem Vniuerſitatis faciunt, aſſidue cogitat, ſemeſtres examinum ſucceſſus, a Facultatum Directoribus relatos, res item

Digitized by Google

omnes, quae in Vniuerſitate occurrunt, ſeu in executione inſtituti litterarii, ſeu in morum diſciplina, ſeu in rei pecuniariae adminiſtratione, quouis semeſtri, ad Conſilium Locumtenentiale Regium perſcribit; vt Hiſtoria Vniuerſitatis, a primis initiis, opera cuiuspiam ex Hiſtoriae Doctoribus, aut Bibliothecae Praefectis concinnetur, (obſeruandum id eſt etiam de Academiis, Gymnaſiis, et ſcholis grammaticis), atque accurate continuetur, et quae iam elucubrata ſunt, cuiusuis ſemeſtris initio, publico in ſenatu, vt legantur, curat. Eius eſt etiam librorum, aut rerum quarumuis ad ſtudiorum, et ſcholarum materias pertinentium, vbicunque per Regnum typis edendorum cenſura, etc. Subordinatus eſt Senatui, *Magiſtratus Vniuerſitatis*, quem conſtituunt Rector eiusdem Magnificus (munus annuum), Cancellarius, (honor perpetuus auctoritate Regia conferendus) quatuor Facultatum Decani, et Seniores, ac Artium LL. Prodirector. Eius iurisdictio verſatur in rebus litigioſis, ex aequo et iuſto dirimendis, in tuenda morum atque recti ordinis diſciplina, in examinandis atque puniendis academicorum delictis, in rebus ad ipſam Vniuerſitatis politiam pertinentibus, immo etiam in criminibus. Sed neque *Facultatibus* deeſt ius Congreſſus cogendi, Praeſide, eiusdem Directore (quae quidem dignitas, nunquam niſi praeſtantibus, atque meritis confertur, gaudentque omnibus honoris titulis, quibus ceteri per Regnum Conſiliarii Regii) in commune eam concernens conſultaturi. Quae reliqua de Decanis, Doctoribus, et Profeſſoribus poſſent moneri, in vulgus nota ſunt. Curiones, ſeu Exhortatores duo ſunt, qui rem diuinam faciunt, mores ſedulo obſeruant, deuios ad frugem reuocant, contumaces Decanis, et Praeſidibus denuntiant. Pedelli, ſeu publici Miniſtri eſt, curam aedium academicarum habere, ſuppellectilem fidei ſuae commiſ-

ſam cuſtodire, de aedificii vitio Senatum tempeſtiue monere, hieme calefacere, conuentus Magiſtratus Academici indicere, reos citare, condemnatos carcere includere, etc. Poſt Vniuerſitatem, tanquam filiae eius offerunt ſe conſiderandae *Academiae Regiae*, in quibus adoleſcentes, qui in Vniuerſitate ſcientiis ſeſe excolere cupiunt, veluti praeparentur, primaque eruditionis ponant fundamenta: deinde, vt illi etiam, qui variis de cauſſis ab acceſſu Vniuerſitatis prohibentur, diſciplinis ſibi in poſterum ex vſu futuris, imbui poſſint. Ideo ita eae diſtribuendae per Regnum fuerant; vt Regiae beneficentiae fructus ad omnes partes facile perueniat. Quare, cum Regnum omne, in quatuor veluti plagas ſit diuiſum: Academiae quoque opportuniſſime ſunt collocatae. Pro *Diſtrictu Transdanubiano*, *Iaurini*: Pro *Diſtrictu Transtibiſcano*, *Magno Varadini*: Pro *Diſtrictu Cisdanubiano Tyrnauiae*, ac pro *Diſtrictu Cistibiſcano Caſſouiae*: pro Regnis denique Croatiae, Slauoniae, et Dalmatiae, *Zagrabiae*. Nihilo fere differunt ab Vniuerſitate, in adminiſtratione politica. Habet ſuum quaeuis Directorem domeſticum, Magiſtratum ex Profeſſoribus lectum, Congreſſus commodo diſciplinarum cogendos, ſua Aduerſaria, Exhortatorem, Pedellum, etc. Obſeruandum porro eſt in ſingulis Academiarum Facultatibus, vti etiam in reliquis Gymnaſiis, et ſcholis grammaticis, eſſe Profeſſorem extra ordinem, qui ordinariorum iuſta ex cauſſa impeditorum, vices obeat. Poſt Academias ſequuntur *Gymnaſia*, quorum alia *Archi-Gymnaſiorum* ſortita ſunt axioma ideo, quod aliis exemplo ad imitandum ſunt propoſita. Haec, habita Diſtrictuum ratione, collocata ſunt iis locis, in quibus Regiae habentur Academiae, vtpote Budae, Tyrnauiae, Iaurini, Caſſouiae, Magno Varadini, Zagrabiae: reliqua vero in primariis, ceterorum Diſtrictuum vrbibus, Poſo-

Digitized by Google

nii, Neoſolii, Vnguarini, et Quinque Eccleſiis. Alia Gymnaſia recenſere amplius non vacat. Iidem in his, nec non in *ſcholis grammaticis*, atque *vernaculis primariis*, vbique ordines in politia, quos ad Academias retulimus; quare non indigent explicatione peculiari. Neceſſe eſt poſtremo, ſcholarum *vernacularum*, ſeu nationalium explicare indolem. Sunt earum *primariae* aliae, vulgo *Normales*, ideo inſtitutae: vt Magiſtri ſcholis vernaculis per totum Regnum praeponendi, ad inducendam, ac perpetuo retinendam, vbiuis eandem docendi normam tanquam in ſeminario formentur. Itaque in eis, non modo pueri plenius, ac vberius, quam in ceteris, ſed ipſi etiam Paedagogi erudiuntur, et in muneris executione exercentur, neque prius ad docendi officium vbicunque in Regno admittuntur, quam ſeuero examine, dexteritatem ſuam adprobauerint, Numerus eorum eſt pro ratione Diſtrictuum, et Inſpectorum Vernaculorum, nouenarius. Reliquae vrbanae, oppidanae, et paganae, non alio, quam numero docentium differunt. In eis Curionibus domeſticis, morum et religionis inſtitutio, in his inſpectio etiam eſt concredita.

§. 9.

Non erit abs re, quae *de ſcholis eorum, qui alienam a R. Catholica Religionem profitentur*, ſtatuta ſunt, integra adiicere, „ Scholae horum (aiunt auctores) locis quam plurimis ſunt collocatae, in quibus, cum ciues ſuccreſcentes educentur, ad Regiam pertinet prouidentiam, recta earumdem adminiſtratio; quae quidem poſſeſſionem eorum iurium, quae in rebus ſuae Religionis, leges, atque Regiae conceſſiones iisdem contulerunt, turbare nullo modo intendit. Verum Reipublicae beatitas, ex aequa-

bili tractandorum ſtudiorum forma, plurimum pendens exigit ſane, vt in variis eorum ſcholis, eadem tractentur doctrinae capita, eadem ſeruetur norma, idem adminiſtrationis tenor, eadem morum diſciplina, quae toti Regno, et adnexis Prouinciis vniuerſe praeſcripta eſt. Quae quidem, vt in perpetuum ſedulo obſeruentur, ſcholarum huiusmodi Praefecti et Curatores, Regio Diſtrictus ſui ſtudiorum Directori ſubiiciantur, ſemeſtres informationes diligenter ſubmittant, ſcholarum luſtrationes libenter admittant, certi, auctoritatem Directoris huius nunquam intra litterarum, et diſciplinae cancellos eſſe egreſſuram. Rectores, atque Magiſtros renunciandi poteſtas veteri loco manebit: Regio tamen ſtudiorum Directori renuntiatio eiusmodi ſemper erit, ſignificanda: vt ſcilicet conſtet, muneribus hisce idoneos viros eſſe admotos. Porro Rectorum officia eadem prorſus erunt, quae Praeſidum, atque Directorum in reliquis Regni Gymnaſiis, vel Academiis. Ceterum iuuentuti, quamcunque confeſſionem ſectanti, integrum erit operam dare litteris, in ipſa Vniuerſitate patria, ſiue in Academiis Regiis, ſiue in quibusuis aliis Lyceis, ac Gymnaſiis: ne vero cauſſa Religionis, vllum cuique exhibeatur negotium, ſeueriſſime praecipitur Moderatoribus, et Praeceptoribus omnibus, vt diſcipulos nullo diſcrimine tractent, ad mutuam caritatem et concordiam, tanquam eiusdem Regis ſubditos, Regnique ciues excitent, in pacis autem, atque harmoniae perturbatores, grauiter animaduertant. Libros inſtitutionum litterariarum oportebit cenſura Vniuerſitatis Regiae eſſe probatos, (iis, quae' ad Religionem pertinent, prorſus intactis), atque in typographeo eiusdem, niſi priuilegium quodpiam Regium aduerſetur, excuſos: cauendum autem erit generatim omnibus, ne religionis ſuae defenſioni, acerbitatem ſermonis, atque

calumniam miſceant; tantum enim abeſt, vt partes diſſentientes, hoc pacto ſe ſe mutuo de errore conuicant, vt potius ad odium, et contemptum inflammentur. „

§. 10.

Hactenus de Politica, iam de Oeconomica Inſtituti Litterarii in Hungaria ratione agendum. Erogationes omnes, in hoc negotio occurentes, ad ſequentia capita reuocantur: 1.) Vt publica Scholarum aedificia curentur, ac ſarta, tectaque conſeruentur *a)*. 2.) Vt Magiſtris rem litterariam adminiſtrantibus congrua ſtipendia praebeantur *b)*. 3.) Vt viris de republica litteraria praeclare meritis, remu-

a) Lyceorum a Praeſulibus fundatorum ac Profeſſorum in eis docentium; nec non Gymnaſiorum Proteſtantium cura, iisdem incumbit vltro etiam. Id intelligendum etiam de Ordinibus Religioſis, cum quodam tamen temperamento, nota ſequenti obſeruando.

b) Sane non ſunt ea ieiuna, quod ex Tabella Regnotenus ab Excelſo Conſilio Locumtenentiali Regio, die 12. Auguſti an. 1767. publicata patet. En exemplum in academia Regia. Praeſes Academiae 800. fl., Exhortator academicus 500. fl. In Facultate Theologica, Senior Profeſſor, qui et Decanus 700. fl., ſecundus 600. fl., tertius et quartus ſinguli 500. fl., Extraordinarius 300. fl. In Facultate Iuridica, Senior Profeſſor 700. fl., ſecundus 600. fl., reliqui duo ſinguli 500. fl. In Facultate Philoſophica, Senior Profeſſor 700. fl., ſecundus 600. fl., reliqui duo ſinguli 500. fl., extraordinarius 300. fl., Pedellus 200. fl.

In Gymnaſio Regio. Director Gymnaſii 600. fl., Senior Profeſſor 600. fl., alter 500. fl., Senior Profeſſor grammaticalium claſſium 500. fl., ſecundus 400. fl., tertius 350. fl., Correpetitor et Magiſter extraordinarius 200. fl., Exhortator et Catecheta Gymnaſii 400. fl., Famulus Gymnaſii 150. fl. In Schola vernacula Normali, Director 300. fl., Profeſſor

nerationes honorariae aſſignantur. 4.) Vt emeritis, et in palaeſtra ſtudiorum defeſſis, ſubſidia vitae honeſte ſuſtentandae ſuppeditentur. Aurea ſunt huc ſpectantia verba in hunc modum: Quoniam ſtipendia annua, Doctoribus conſtituta, conuenit eſſe mediocria, ne ſcilicet deſint induſtriae, vltro porrigendae, ac remunerationum honorariarum conſequendarum incitamenta facile adparet, adhibita etiam parſimonia, fieri non poſſe, vt Doctores ea ſibi ſubſidia aeraria comparent, quae totius vitae, atque ſenectutis neceſſitatibus ſufficiant: quare magnopere prouidendum eſt, ne viri tot exhauriendis taediis litterariis vitam impendentes, egeſtatem in tempus poſterum proſpicientes elangueſcant, ac triſti illa cogitatione ab officio euocentur. Non mediocri certe animi ingrati vitio notaretur respublica, ſi ciues tam praeclare de ſe meritos, poſtquam laboribus fracti, nihil ſibi porro mereri poſſunt, cum inopia miſere colluctari pateretur. Idem eſto de reliquis eorundem viduis, et pupillis iudicium. Vnde — ipſe quidem emeritus Doctor, proportione laborum exhauſtorum, vel integro officii ſui ſtipendio, vel certe bona eiusdem parte fruetur: deinde etiam relictis mortuorum viduis, ac pupillis pars eiusdem ſtipendii praeſenti reſpondens, neceſſitati attribuetur. „ 5.) Vt Magiſtrorum ſuccreſcentium Seminarium quoddam conſtabiliatur. 6.) Denique, vt Directores, *Praeſides*, Inſpectores, atque Praefecti litterarii ſumtibus, officio ſuo neceſſariis, inſtruantur. *Fundus totius Rei Litterariae in Hunga-*

Praeparandorum 500. fl. In Gymnaſio Ordinis Religioſi, qui alias iam ex fundationibus piis, media vitae habet, maiori remuneratio Directoris, quinque Profeſſorum. nec non Exhortatoris, adeoque ſeptem indiuiduorum a 200. fl. facit 1400. fl. Atque eadem obſeruatur, in ſcholis eorum minoribus proportio.

ria, vnde tot tamque diuerſae expenſae promuntur, ſunt Bona ſuppreſſae Societatis immobilia, ſane non mediocria, atque ſummae pecuniariae in foenore poſitae *a)*. Geritur eius a Dicaſteriis Politicis, tam ſcrupuloſa circumſpectione adminiſtratio: vt de perpetuitate eius, et multifariis oneribus ferendis ſufficientia, nullum ſit dubium. Neque erit difficile, ex nouis, iisque variis fontibus, notabili idem in futurum augere acceſſione.

§. 11.

His ita rite enarratis, accedimus ad partem ſecundam, argumenta ſtudiorum (id quod imprimis, ad ſcopum noſtrum pertinet), in variis Hungariae ſcholis, ſecundum recens hos Syſtema doceri ſolitorum, complectentem. Occurrunt inter has primae, *Vernaculae*, ſeu Nationales, quae latiſſime ſe porrigunt, et ad maximam ciuium partem pertinent. In eas inducendis, et rite partiendis ſtudiorum argumentis, iuuentutis litteris excolendae neceſſitas, et varietas prae occulis haberi debuit. Nimirum: I. ſpectata nationum, linguarum, et Religionum varietate, Regni incolae ſunt valde diſſimiles. Sunt loca quidem, vbi vnica viget lingua, et vnica inter iuuentutem Religio; ſed ſunt etiam, vbi vnica eſt in vſu lingua, et duae diſſimiles Religiones; porro, vbi duae linguae, et vnica Religio, atque denique, vbi (quod quidem rariſſimum) complures linguae, ac Religiones diſcrepantes, inter diſcipulos obtinent. Li-

a) In 6. Mandato eodem anno 1767. publicato aperte dicitur, dicatos eſſe ex fundo hoc, praeter prouentus Vniuerſitati Regiae peculiariter collatos, ad praeſtandas, quascunque erogationes ſyſtematis huius litterarii, viginti mille florenos rhenenſes annuos.

bri itaque Scholarum vernacularum vſibus deſtinati, ita concinnati ſunt, vt iis etiam Proteſtantes in ſcholis ſuis, aut cui demum cunque Religioni addicti ſint, libere ac ſine vllo ſcrupulo vti poſſint. Vbi vero illi ſcholis propriis carent, vt ſecure liberos ſuos in ſcholas vernaculas R. Catholicas mittere poſſint: Praeſidibus eorum grauiter inculcatur, vt iuuenes etiam alienae Religionis, omni cum humanitate et comitate tractent, atque a quibusuis circa dogmata controuerſiis in perpetuum abſtineant. Ideo etiam Catechiſmus iuuentuti Catholicae deſtinatus, non modo ſeparato libello comprehenditur; ſed ipſi quoque libelli doctrinam religionis continentes, alia forma, quam ceteri libri, ſcholis vernaculis deſtinati excuduntur. Non minus ſine hoc, cura Religionis loci Curionibus plene committitur, qui vbiuis locorum, Catechetarum munus obire, ac iuuentutem virtute, et pietate informare debent. Quem in finem, diebus Dominicis et feſtis, ac vna inſuper quot hebdomadis die Sacrum curionem, pro ſuo ſtudio, et officii praeſtandi ardore, iuuentuti vtriusque ſexus, iisdem vel diſtinctis horis, natiuo ſermone rudimenta Religionis, et ſemina pietatis ingenerare opportet, ſuisque temporibus Euangeliorum, et Epiſtolarum explanationem adiungere: quod in omnibus ſcholis vernaculis vniuerſe obſeruandum eſt; cui inſtitutioni, feſtis ac dominicis diebus etiam parentes, matres quidem certe interſint, tum vt ea, quae a Catecheta propoſita ſunt, domi cum liberis recolere, tum vt fortaſſe in pueritia neglecta, ipſi quoque hac ratione condiſcere poſſint. Curionibus tamen ſeuere interdictum eſt, ne proles alienarum Religionum eodem cogant, aut quoquomodo inpellant. 2.) Conſiderandum venit, latini ſermonis notitiam iis, qui Hungariam eique iunctas Prouincias incolunt, vehementer eſſe neceſſariam, ideo in lu-

dis his, nonnulli adoleſcentes ad ſtudium hoc praeparari debent. 3.) Germanicae linguae vſus inſigniter eſt vtilis. Quare cognitio eius omnibus promiſcue diſcipulis (ſucceſſu temporis) inprimenda eſt. 4.) Cum Magiſtri ſcholarum diuerſarum et invicem ſibi ſubordinatarum, diſſimili forma, vt vt illa optima ſcribendi vtantur, fieri non poteſt, quin ex hac ſcribendi diſſimilitudine, in adoleſcentes, ad altiora ſtudia tranſeuntes, confuſio quaedam ac perturbatio redundet. Vt igitur elegans non minus, quam vniuerſalis ſcribendi forma tam in ſcholas vernaculas, quam etiam cetera Gymnaſia, eodem tempore inducatur, atque per omne Regnum propagetur, et ita ante commemorata conſectaria noxia praepediantur; lectiſſima ſcripturae exemplaria, pro latina, germanica, et pro ceterarum nationum in Regno vigentium, linguis eſt eformata, aeri inciſa, excuſa, atque per vernaculas ſcholas diſtributa.

§. 12.

Videnda ſunt iam itaque, quae in ſcholis his argumenta pertractantur. *Omnes* erudiri debent 1.) in noſcendis litteris, ſyllabis connectendis, legendisque libris tam typo excuſſis, quam manuſcriptis, 2.) in arte recte, nitideque ſcribendi, 3.) imprimis Arithmeticae ſpeciebus, applicando eas ad oeconomiam ruſticam, 4.) in inſtitutionibus, quibus ruſticani homines, ad honeſtatis, reique domeſticae attentam curam informentur: *aliqui* ſolum, in principiis latinitatis, et quidem potiſſimum illi, quibus vel ad latinas ſcholas aliquando gradus faciendus erit, vel qui ſingulari praediti ingenio, reliquos inter excellunt, 5.) in condiſcenda lingua Germanica, vbi vſus eius vulgaris non eſt. In ſcholis vrbanis, praeter ſuperiora, *omnes*, numeros tractare ita vt

Digitized by Google

calculos Arithmeticos ad quoſuis caſus, qui in commercio, ac negotiationibus, maiorisque momenti manufactis, maximis etiam in ciuitatibus occurrunt, applicare nouerint: domeſticae oeconomiae elementa pernoſſe: vernaculam linguam, item germanicam, vbi ea natiua non eſt, excolere: varia themata ſcripto concinnare, ac denique, quae ad virtutem, probitatem ac ciuilem agendi rationem pertinent. *Quosdam* vero, quibus ex vſu futurum eſt, praeter linguam latinam exercere opportet in principiis Geometriae, Phyſicae, et ducendis figurarum lineamentis, aliisque artibus, quae iis neceſſaria eſſe videntur. Monendum porro eſt, quomodo educentur in ſcholis vernaculis *Normalibus* Magiſtri, aliis praeficiendi. Excoluntur hi non modo in diſciplinis, quas pueris tradituri ſunt: ſed etiam modum ipſum condiſcunt, et crebra exercitatione, ſibi familiarem reddunt pueros docendi, et quae ipſi didicerunt, iisdem communicandi. Ad haec erudiuntur etiam in arte nitide ſcribendi, et varia figurarum ac aedium lineamenta ducendi, nec non in Geometriae et Phyſicae elementis, in Muſica item, cum primis autem in pulſando organo.

§. 13.

Sed prouehamur ad *ſcholas grammaticas*, ſeu latinas. Non eſt, cur neceſſitatem harum in Regno multis diſputemus. Eſt lingua haec vehiculum omnis Romanae eruditionis, et vt taceam, R. Catholicam Eccleſiam, cultum diuinum, ac ſacras functiones pleraſque, latine peragere: omnes leges ac iura patriae, latine ſunt conſcripta, Regiae Conſtitutiones, mandata ac reſponſa, ad varia dicaſteria transmiſſa, eodem ſermone concipiuntur: omnia negotia a Regni Tribunalibus et Senatibus, rebusque

aliis ad ius dicendum potiſſimum pertinentibus, eadem pertractantur: atque illius adminiculo tot diſſimiles in Regno nationes facilius ſeſe mutuo intelligere, et commercium inter ſe exercere queunt. Ideo linguae huius vſus quodammodo iam natiuus et domeſticus eſt redditus. Non itaque mirum, ſi ſcholarum latinarum, in quibus prima purae latinitatis fundamenta ponuntur, in hac inſtauratione litterarum, pecculiaris habeatur ratio. Aie videamus itaque, qui ordines, mores et argumenta ſint earundem.

§. 14.

Si neceſſitas variorum ordinum et ſtatuum, quorum vſibus ſcholae hae ſunt inſtitutae, attendantur, (nempe alii ex eis illico ad aliquod vitae genus, deſertis ſtudiis ſe conuertunt, alii coepto ſtudiorum tramiti inſiſtere volunt) ad duplicem poſſunt reuocari claſſem; nimirum alia ſunt neceſſaria, alia duntaxat vtilia. Ad priora pertinent, princeps et primarium 1,) Doctrinae Chriſtianae explanatio, morumque inſtitutio. 2.) Nitida correctaque ſcribendi ratio. 3.) Arithmetica, ſeu calculos ſubducendi norma. 4.) Lingua latina, cui poſtremo curriculi anno adiungitur: *a)* Ars recte, ordinateque cogitandi, *b)* Stili exercitatio, vt ſcilicet varia argumenta, latino non minus, quam vernaculo ſermone concinnare norint marte proprio. 5.) Hiſtoria denique naturalis. Vniuerſe autem omnibus vtilis eſt cognitio. 1.) Hiſtoriae V. et N. Teſtamenti. 2.) Hiſtoriae Hungariae. 3.) Geographiae domeſticae. Quibusdam vero duntaxat diſcipulis admodum proficuum eſt, ſi nonnullam accipiant inſtitutionem, partim 1.) in lingua graeca, partim 2.) in Geometria, 3.) his autem, quibus confecto Grammaticae

Digitized by Google

ſtudio, valedicere conſtitutum eſt, valde vtile fuerit, ſi nonnullis Iuris Naturae et Patrii principiis ita imbuantur: vt in frequentioribus vitae quotidianae euentis, conſilio ſibi adeſſe, ac negotia e placitis Iuris Hungarici definire nouerint, vti ſunt: Pacta, Conuenta, Stipulationes, Teſtamenta, cet. Condiſcendis vero his ſcientiis tres Doctores addicti, trienniique tempus eſt conſtitutum, quo elapſo curſus Grammaticae, cuius claſſis ſuprema ſeu Syntaxis vltimus eſt terminus, terminatur ita, vt diſcipuli, qui ſufficiens ſolertiae ſuae et contentionis ſpecimen dediſſent, legitimis inſtructi teſtimoniis dimittantur, aut ad Gymnaſia humanioribus litteris deſtinata traducantur. Enim vero, ad pernoſcendam penitius tractationis omnium horum ſtudiorum oeconomiam, opportet paullulum explicatius, de ſingulis agere.

§. 15.

Principatum tenet inter ſtudia in ſcholis Grammaticis tradi ſolita, *Theologia catechetica*, auctior illa, quam in vernaculis, quae captui puerorum accommodata, ter pro numero annorum gradatim excolitur, itaque comparata: vt adoleſcentes ſenſim induant mores, homine chriſtiano, proboque ciue dignos. Tempus ſtudio huic dicatum eſt, Dies Dominici et feſti, quo ita tenera iam aetas, ad rite celebrandos dies hos, pietatisque exercitationem conſueſiat, et malis, aetas haec incerta, quibus ipſa ſibi relicta plerumque expoſita eſt, eripiatur: non minus diebus quoque Mercurii et Sabbathi, ſub finem ſcholae peculiaris habetur rei huius cura. Ceterum opportet facere catechetam initium a breui cohortatione, qua iuuentus, ad praebendas ſolertius aures incitatur: denique dictionem, breui orationem propoſitis veritatibus idonea concludere; vt ea, quae

dicta ſunt, puerorum animis altius defigantur. Vt *Orto - et Calligraphiam*, tam latinae, quam vernaculae et germanicae linguae, in vernacula ſchola comparatam, omnibus numeris abſolutam adipiſci poſſint, primo anno quot hebdomadis binae dantur horae exercitio ſcripturae, corrigendisque accurate erroribus: cum anno ſecundo, domi ſcribendi exercitia initium capiant, ſcripturaeque hebdomade quauis, ſemel in ſcholis recognoſcantur. Ortographiae autem cum primo et ſecundo, tum praeſertim tertio anno, dum breuium argumentorum lucubrationes inchoantur, omni cura habetur ratio. *Arithmeticae* primo anno quatuor ſpecies, cum numeris fractis: altero, regula aurea, proportiones, progreſſiones, operationesque hinc pendentes, quorum in vita communi, vſus eſt ampliſſimus: atque demum tertio ea omnia, quae prioribus didicerunt, ad multiplices caſus in vita humana, pro varietate ſtatuum, fortunarum et conditionum occurentes applicare diſcant, docentur ex libello, cui inſerta eſt 1.) Deſcriptio omnis generis monetarum, quae ſeu in Caeſareis Regiis Prouinciis, ſeu in exteris ditionibus illis praecipue, quibuscum commercium nobis intercedit, curſum habent. 2.) Explicatio omnium ponderum, quae tum apud nos, tum in illis ditionibus in vſu ſunt poſitae; denique 3.) ſyllabus et proportiones menſurarum, quae apud varias nationes vigent.

§. 16.

Inſtitutio *Linguae Latinae* anno primo circumſcribitur ſequentibus tribus capitibus: 1.) Vt iuuentus copiam, quantam maximam poteſt vocum latinarum, memoriae imprimat: cui aſſequendo primitiua vocabula condiſcunt, repetuntque frequentius,

tius, Magiſter eadem, a quopiam lecta voce elata, vbi perperam enunciata fuerint, corrigit, et quorum neque in lingua natiua ſenſum norunt, explanat, etc. E primitiuis hisce vocabulis contexuntur argumenta breuicula, analytice e norma regularum explicanda, ac in ſermonem vernaculum traducenda; domi ab vnoquoque in chartam coniicienda, in ſcholis relegenda, corrigenda, ac denique a pueris nitide deſcribenda. 2). Vt regulas linguae penitus intelligat. Quare incumbit pueris, varietates partium orationis, tam ratione ſui, quam comparate ad inuicem, adminiculo regularum generalium, et particularium condiſcere; id quod vt facilius conſequantur, ſi in ſcholis elata voce omnia leguntur, et earum praecipue, pro exercitio memoriae aſſignantur, adiuncta vbique Magiſtri explanatione. 3). Vt facilem ſcribendi, legendique modum conſequantur.

§. 17.

Anno ſecundo, praecipuum locum obtinent ſupra memorata bina capita, vt videlicet verborum copia adquiratur, et regulae menti imprimantur. Adquiritur illa, et augetur, dum praeter primitiua vocabula etiam eorum deriuatiua, et compoſita memoriae imprimuntur, eadem plane, quo anno ſuperiore methodo, cum Magiſter pronuntiationem obſeruat, obſcuras vocum notiones in lingua vernacula declarat, modum, quo deriuata, aut compoſita enata oſtendit, et vocabula ſub eadem littera in libro collocata repetendo, non retento vocum ordine, examinat ita, vt pueros de compoſitis ad ſimplicia, de deriuatis ad primitiua redire cogat, Exercitia proponuntur ea, quibus praeter primitiua, deriuatiua etiam, et compoſita vocabula apte inne-

Digitized by Google

xa coniunguntur: quae denique ſcholarum tempore ad leges Grammaticae analytice exiguntur, et traductione in linguam maternam conuertuntur, ipſae hae traductiones domi a diſcipulis in ſcriptum referuntur, publice a Magiſtro releguntur, corriguntur, a pueris vero, ſine eodem continentis libelli ſubſidio, rurſus latinitate donanda. Sapienter vero ſuadetur, vt (quod in diſcendis exoticis linguis proficuum experimur), docentes rerum imprimis earum ſignificationes, et nomina proponant, quorum vſus eſt quotidianus, exercitia ordine ceteroquin primitiuorum concinnata, obſoletorum loco, amoenas hiſtoriolas, narratiunculas de rebus patriae, de Eccleſia, de eruditis, de natura euentus, quorum memoriam celebramus, Regum domeſticorum ſapienter dicta, facta, ciuium facinora, aliasque res memorabiles continentes. Requiritur non minus anno hoc, vt adoleſcentes penitiorem regularum cognitionem conſequantur. Quem in finem epitome regularum, iuxta inſtitutionis capita proponenda, explicandique partium ſingularum vſus, et commoda: inſuper declarandae in quauis parte occurrentes regulae, cum ſuis exceptionibus, oſtendenda inter legendum vocum adplicatio, praecipue in analyſi exercitiorum, ſemper recurrendo ad regulas; vt hac repetitionum frequentatione, iuuenes non tam vocum ſyllabum memoriae imprimant, quam earundem vim, ac notionem ſibi propriam reddere allaborent. Atque ſic allaborandum erit, vt ſi non prius, ſaltim altero ſemeſtri communis lex ſit, in commercio quotidiano, latina vti lingua, Magiſtro inopiae eorum ſuccurrente, errores emendante omni cum patientia, et comitate.

Digitized by Google

§. 18.

Poſteaquam tyrones ampla verborum ſuppellectili, per biennium inſtructi, plenamque regularum cognitionem ſunt conſecuti: anno tertio, in eo cura verſatur, vt adoleſcentes 1.) collectam verborum copiam memoria retineant crebra repetitione: huic etiam fini in chartam coniectae puerorum cogitationes, ab iis elaboratae, reuidentur, idque in cuiusuis praeſentia: exercitationes, quae anno ſuperiore in linguam natiuam transfuderunt, procul libellis, in quibus eas notatas habent, denuo in latinam traducantur, ex quibus Magiſter vnum aliquod in manus ſumens, partes ſingulas voce elata legat, et ſi error occurrat, iubeat aliquot pueros, e ſuis ipſorum traductionibus, eundem paragraphum clare legere, vt animaduertat, an alii quoque in eundem errorem impegerint, et ſic demum, e grammaticae legibus caſtiget. 2.) Grammaticam penitus comprehendant. Quare ſtatim anni principio tota eiusdem ſtructura, vna cum omnibus diſtributionibus, partitionibus, regulis, et exceptionibus proponitur diligenter, explicatur, adductisque exemplis, vſus omnium illuſtratur, ac pueri pertentantur, vtrum libelli ſui vim, atque ſtructuram plene comprehendant. 3.) Propoſitam ſermonis facultatem, cuius fundamenta iam poſita ſunt, plene conſequantur. Iam ſupra commemoratum eſt, adoleſcentes oportere altero ſecundi anni ſemeſtri, ſermone latino vti inter ſeſe, ſenſim aſueſcere: hoc tertio, maiore longe cura excitantur, immo etiam coguntur. Hunc in finem 1.) Inſtitutiones omnes latina lingua hoc anno proponuntur: 2.) ad auctores latinitatis probatae legendos adſtringuntur. Non hic diſputabimus quaeſtionem, quinam ii, in manus iuuentutis tradendi ſint. Si ſcopus inſtituti conſideretur,

nempe non eorum duntaxat habendam eſſe rationem, qui in hiſce ludis ad humanitatem, ſtudiaque vlteriora praeparantur, ſed eorum cumprimis, qui emenſo Grammaticae curriculo, litteris valedicunt, vtque hi expedite latine loqui, epiſtolas, narrationes, relationes, pluraque huiusmodi in vſu vitae quotidiano occurrentia, apte concinnare norint: palam eſt Ciceronis Epiſtolas, Cornelium Nepotem, aliosque receptos auctores ſolos, fini huic minime ſufficere. Namque non eſt hic propoſitum formare viros eruditos, ſed patriae vtiles, atque proficuos ciues: guſtus duntaxat verae eruditionis eſt ingenerandus, viaeque a longinquo indicandae eodem perueniendi, ſi cui nobiliores igniculos natura inſeuit: praecipua puerorum ſtudia apprime conſentire debent cum vitae futurae vſibus, et eruditione. Hos in fines, electae ſunt Chreſtomatiae ex variis auctoribus, diſcipulis propinandae, opuſculum compendiarium, quo illud Magiſter anno tertio percurrere totum poſſit.

a). Selecti aliquot Actus e Plauti, ac Terentii Comoediis, et Minutii Felicis Dialogis.

b). Meliores quaedam Ciceronis, Senecae, Plinii, et Paulli Manutii Epiſtolae.

c). Breuiores iuuentuti blandientes ſermones, qui in hiſtoricis veteribus paſſim occurrunt.

d). Exempla conſtitutioni Regni, ac iuuentuti apta, deſumta ex iisdem auctoribus, et Valerio M.

e). Compendia locorum ex hiſtoria naturali Plinii ſenioris, vſibus iuuenum accommodata.

f). Compendium cum animaduerſionibus in oeconomiam ruſticam ditionum ad Regnum Hungariae ſpectantium, conflatum e Scriptoribus de re ruſtica, videlicet e Portio, Catone, Terentio Varrone, Columella, Tauro Aemiliano.

g). Loco ſelecta ex operibus Virgilii, Horatii, Phaedri, Ouidii.

h). Prouerbia denique, et ſententiae, quae doctrinam puampiam moralem continent. In his interpretandis ita Magiſtrum verſari opportet: vt non modo voces, et ſententias duntaxat, explicet; ſed in ipſas auctorum cogitationes penetret, earundemque connexiones, ac ordinem in plena luce collocet, atque ita condocefaciat adoleſcentes, ſuas cogitationes hiſce exemplaribus conformare, nec non exemplis explanatis, mores eos conformare, praeceptionesque in vſus vitae futuros adſuefaciat.

3). In recte inſtituendis cogitationibus, contexendisque rationationibus erudiuntur. Eam adoleſcentes iam ingrediuntur aetatem, in qua mens et iudicium ſe explicare incipit, et facile comprehendant, quid ſit notio, iudicium, theorema, ratiocinatio, quid nomine definitionis, et experientiae veniat, et quonam pacto, ex his deduci ſoleant colollaria, quid ſcientia, fides, opinio, praeiudicium, error? quibus modis eruenda veritas, diiudicanda ſcripta, quis libros cum fructu legendi, quis alios conuincendi, vel refellendi modus? etc.

Digitized by Google

4). Ad elaboranda minora argumenta, ſeu vernacula, ſeu latina lingua ducuntur. Sumitur initium a Periodologia. Poſtquam in ea facultatem adepti ſunt, ſuppeditatur materia elaborationi ſelectae epiſtolae, ac narratiunculae hodiernis Regni vſibus accommodatae, quin mutuo inter ſeſe commercio, etc. quae Magiſtrum placide opportet reuidere, ſeduloque inuigilare, ne relictis iis, quae in vſu quotitidiano poſita ſunt iuuentus ad ineptias, resque nugatorias dilabatur. Vnum porro eſt hic notandum. Extra dubium eſt, linguam latinam in Hungaria apud multos, a vetere illa latinitate plurimum deflexiſſe, habereque non vocabula modo, rerumque nomina, ſed etiam ſententias, loquendique formas prouinciales, quas fruſtra requiras in probatis ſcriptoribus, quaeque non niſi longo vſu addiſcuntur, et tamen ad negotiorum, Iuriumque Hungaricorum curſum, hodie ſunt abſolute neceſſariae: quare adoleſcentes e ſcholis egreſſos, et ad negotia publica translatos, horum minime opportet eſſe ignaros. Ideo Docentium eſt, vocabula haec prouincialia, technica, et forenſia, quae quidem cum barbariſmis ope omni vitandis confundi haud debent, adoleſcentibus proponere, et quo modo melioribus ſuppleri poſſint, ſolerti cura exponere.

§. 19.

Eſt inter Studia Scholarum Grammaticarum, etiam *Hiſtoria naturalis*, ad huius euolutionem dum accedunt auctores, grauiter monent, neceſſe eſſe, vt in ſcientia hac, quae ſpectata rerum copia, et praeſtantia cuiuis pene Statui proficua

eſt, iam a teneris inſtituantur adoleſcentes, idque eo magis, quo certius eſt, opes naturae in Regno Hungariae large, effuſeque ſparſas, plerumque manere ſepultas ea ſolum de cauſſa, quod ignorentur: nulla ergo cura debet videri ſuperuacua in ſtudio tam vtili, tamque neceſſario promouendo. Quicquid nimirum tellus, aqua, aer, et telluris viſcera ſinu ſuo recondunt, materia huius ſcientiae eſt: res, quae nos circumſtant, quae oculis quotidie obuerſantur, et quibus carere haud poſſumus, in Hiſtoria hac Naturali percenſentur, et in claſſes ſuas diſtribuuntur: vtrum ergo aequum eſt, ſuccreſcentes ciues hoc tanto emolumento fraudare? An non iam in primo ſtudiorum limine, rerum pulcherrimarum cognitione ſunt initiandi, quae non voluptatem modo ſuauiſſimam, diſcendique inuitamenta in ſe continent, ſed etiam, vt dictum eſt, quaſi fons quidam, ex quo in omnia hominum genera, et ordines ampliſſimae profluunt vtilitates?

§. 20.

Tota haec diſciplina in tres claſſes, vulgo regna naturae, diſpeſcitur, atque hoc ordine etiam in ſcholis his proponitur. Primo anno iubetur explicari regnum animantium, ſecundum ſuas claſſes, genera, ſpecies, proprietates, emolumenta, vel detrimenta, et quidem 1.) Quadrupedia domeſtica, et fera. 2.) Altilia domeſtica, et aues. 3.) Piſces. 4.) Amphibia. 5.) Inſecta. 6.) Vermes deſcribi. Cum primis autem opportet rationem haberi eorum animalium indigenorum, quorum in regno vſus, et vtilitas in re ruſtica, ceteriſque oeconomiae, atque commercii partibus, latius porrigitur. Denique 7.) Regnum hoc cum homine, tanquam

animantium ceterorum principe, finem accipit. Anno ſecundo, percurritur regnum vegetabilium: vel maxime vero earum plantarum natura, et vſus explicatur, quarum cognitio in oeconomia, aliisque vitae humanae commodis, eſt perquam neceſſaria; vti ſunt, varia frumentorum, leguminum, olerum, pabulorum genera, tabacca item, canabis, lini, rapae, etc: cum primis autem vitis, atque arbores tam frugiferae, quam ſilueſtres, in quibus attendendum eſt ad plantas indigenas. Annum tertium, regnum minerale ſibi vindicat: vbi agitur, 1.) de variis Salium ſpeciebus. 2.) De reſinis, et lythantracibus. 3.) De variis terrae ſpeciebus. 4.) De lapidum claſſibus. 5.) De gemmis primae notae, et de ignobilioribus. 6.) De ſemimetallis. 7.) De metallis, eorumque matricibus. 8.) De foſſilibus ad nullam harum claſſium pertinentibus: vbi quemadmodum in ceteris Hiſtoriae Naturalis partibus, principem ſemper locum obtinere debent domeſtica.

§. 10.

Pertinet ad Scholas has *Hiſtoria* quoque *Biblica* Vet. et N. Teſtamenti, de qua non eſt, cur agamus fuſius: porro *Hiſtoria Hungariae.* Praemiſſa neceſſitate eiusdem Hiſtoria Vniuerſali in puerili hac inſtitutione, atque vtilitate, docent auctores methodum eam docendi. Praemiſſa generali Hiſtoriae notione, ac introductione, initium ducitur a Sancto Stephano Rege. Et quidem

1.) Complecti opportet Statum Regni, ad religionem, politiam, vires internas, earundemque fontes, et impedimenta, mores item gentis,

ſcientias, Prouinciae limites, atque negotia cum adſcitis populis, ab ipſis Regni Hungariae incunabulis.

2.) Hiſtoriam Regis nempe a). Totam progeniem, videlicet parentes, auos, attauos, conſanguineos, coniugem, liberos. b). Spectare eandem oportet velut caput familiae, c). vt patrem populi: proinde d). paucis perſequendae leges, et conſtitutiones ab eodem latae, vna cum conſpectariis inde emergentibus, e). legationes, foedera, comitia, bella geſta, f). breuis, denique ac ſincera Regis cuiuis imago, ac vitae, morumque modus.

3.) Breuem commemorationem virorum illuſtrium, qui ſub Regis cuiusuis gubernaculo eminebant, fide in Regem, religionem, et patriam, quiue ob facultatem conſiliorum, ſcientias, promotam oeconomiam, etc. reliquis antelati ſunt, ſeu deinde indigenae fuerint, ſeu aduenae. Denique

4.) Regis cuiusuis gubernatio concluditur compendiaria enarratione ſtatus Regni ab obitu Regis, comparate ad religionem, politiam, vires internas, populos adiacentes, mores gentis, ſcientias, artes etc. ſimulque gradus fit ad initia ſucceſſoris. Atque haec ſequentibus annis continuanda, ad feliciſſimum hodiernum Hungariae regimen.

§. 22.

Succedit Hiſtoriae, *Geographia Hungariae.* Nimirum praemiſſa generali quapiam mundi notione,

Digitized by Google

opportet primum vniuerſalem Mappam Hungariae aſſumere, cum debito ad quatuor mundi plagas poſita proponenda, Regni, et Prouinciarum huc pertinentium ſitu declarare: deinde Mappam particularem, qua Regnum in ſuos quatuor Circulos, et in Comitatus coloribus diſtinctos tributum contineatur; ex ea diſtributionem Diſtrictuum, Comitatuum nomina, in Circulo quoquis comprehenſorum, accurate percenſere, atque denique initium ſpecialis explanationis ſumere ab eo Comitatu, in quo Lyceum ſuum ſitum eſt, exquirere vrbem, in qua Magiſter cum diſcipulis habitat, et quae in eadem memoratu digna occurrunt, explanare; dein ad loca digniora verſus ſeptentrionem, orientem, meridiem, atque occidentem poſita, hisque pertractatis, ad Comitatus vicinos tranſire. Vt vero optati e Geographiae ſtudio fructus referantur; neceſſum eſt perluſtrare diligenter omnia in ſingulo Comitatu, quae aliquam merentur attentionem. Huius autem ſunt generis.

1.) Lacus, Fluuii, Montes. In Lacubus ſpectari debet amplitudo, piſces item quos fert, quae adiacentibus locis damna aut commoda afferat; Fluuiorum curſus, fontes, plaga, verſus quam decurrunt, ſtratum item, an arenoſum, lapidoſum, argilloſum, auri, aliarumue rerum peculiarium ferax ſit. In Montibus, an in rupes aut petram abeant, quasue lapidum ſpecies ſinu foueant: an metallorum, aliarumque mineralium venis abundent: vtrum agriculturae, an rei pecuariae, aut vineis deſeruiant, quae arborum et ferarum genera progignant?

2.) Vrbes, an Regia, Libera, an etiam montana, quanto includatur ambitu, et qua ſit frequentia

populi, quo ſitu, quae commoditates inde emergentes, qui ciues, quae praecipua eorum negotia, mores et linguae, quae antiquitas vrbis? verbo, quicquid memoria aut viſu dignum in ea occurrit: Arces an Regiae vel priuatorum, quibus olim ſubiectae fatis', quis hodie poſſeſſor, quae partes oeconomiae ibi maxime vigeant, an agricultura, res pecuaria, cultura vini etc. Oppida, in cuius hodie ditione, cuius nationis incolae, qui eorum mores, conſuetudines, negotia?

3.) Praefecturae (ſeu Proceſſus) in quas diſtributus eſt annotandi, loca cuiusuis digniora, Vrbes Regiae, Arces, Collegia Eccleſiaſtica, Caſtella et Bona maiora.

4.) Indoles Comitatus comparate ad naturae opes, triaque eiusdem Regna: et generatim quidem, an terrae tractus, cui Comitatus inſidet, planitie gaudent, an redundet montibus, an fertilis, an ſterilis ſit? Speciatim vero *a.)* quaenam illic agriculturae ratio, quae frumenti genera, quaeve frequentius coli ſoleant, quae cultura vini, arborum, cannabis, lini, tabaccae et lupuli? *b.)* Quonam in ſtatu res pecuaria ſit, comparate cumprimis ad equos, boues et oues, altilia, feras et aues? *c.)* Quis rei pecuariae vſus, quae piſcium genera, an piſculenta flumina, an piſcinarum habeatur cultura?

5.) Induſtria incolarum circa res procreandas: an eae vſui domeſtico deſeruiant, an vero in alios

Digitized by Google

Comitatus, aut fortaſſis etiam in exteras Prouincias exportentur?

§. 23.

Haec autem tractatio Geopraphiae Hungariae, Croatiae, Slauoniae, Dalmatiae, Banatus Temeſſienſis, Tranſiluaniae, Galliciae et Lodomeriae, praeſcribitur primo biennio abſoluenda: tertio ſuccedunt Prouinciae Caeſarea Regiae haereditariae, Archiducatus Auſtriae, Styria, Carinthia, Carniolia, Tyrolis, Regnum Bohemiae, Marchionatus Morauiae, Sileſia, Principatus Oſuicenſis et Zatorienſis, Belgium Auſtriacum, Prouinciae Italicae, cum adnexis, Sileſia Boruſſica, Polonia, Turcia, Status Venetus, vicinae Italiae Prouinciae, Heluetia, Rom. Imperium, praeſertim Bauaria et Saxonia, atque adiacentes Belgio populi. Claudunt vero totum ſtudium hoc, generales Geographiae mathematicae notiones, vſusque globi terreſtris multiplex, ac res praecipue memorabiles ad tellurem vniuerſe attinentes, adiecta breui Geographiae, Hiſtoria Litteraria.

§. 24.

De reliquis ſtudiorum argumentis, quae in Scholis Grammaticis duntaxat horis, non omnium, ſed quorundam vſibus pertractari ſolent, vtpote de *linguae Graecae*, *Geometriae*, *Iuris Naturae Patrii* elementis, quotidianis vitae vſibus accommodatis, non eſt cur vberius agamus. Superiora haec fuſius percenſere viſum eſt: quod reuera ſtudia haec, in Scholis Grammaticis doceri ſolita, fundamentum ſint altiorum, nempe Archi - et Gymnaſiorum: neque aliud intereſt inter illas et haec diſcrimen; quam quod ſtudia ea altiore quodam hic gradu, maiore-

que perfectione procurentur, paucis ſolummodo adiectis. Quare ſequentibus, breuioribus eſſe licebit. Priusquam tamen Scholas Grammaticas penitus deſeramus: officia et numerum Docentium earum adnectimus. Sunt vero ſequentes: 1.) Praefectus Scholarum. 2.) Catecheta. 3.) Tres Grammaticarum Claſſium Magiſtri. 4.) Famulus.

§. 25.

Conſideremus iam Archi - Gymnaſia et Gymnaſia Regia, eorumque inſtituta enarremus. Intelligitur autem eorum nomine eiusmodi ſtudiorum inſtitutum, vbi non ſolum praebetur iuuentuti occaſio, ſcientias in Scholis Grammaticis proponendas addiſcendi, verum etiam opera adhibetur; vt in humanitate, quae more recepto, Poeſim atque Rhetoricam complectitur, aliisque praeuiis ac ſubſidiariis diſciplinis duorum annorum curriculo inſtituatur. Studia hic vtramque faciunt paginam;

1.) Doctrina Catechetica, non tamen amplius methodo Catechetica tractanda: verum Euangelia et Epiſtolas, e loco ſuperiori legunt, et argumenta ad doctrinam morum, iuuentuti conuenientium ex eis proponunt docentes.

2.) Orto - et Calligraphia omnimode polienda, adiecta etiam Tachigraphia.

3.) Arithmetica et Elementa Matheſeos atque Mechanicae, horis aeſtiuis ad praxim deducenda, cum generalibus notionibus ſcripturae (vt vocant) duplicis (ſeu Doppiae), quae in rite ordinanda re familiari, et domeſtica oeconomia verſatur.

4.) Linguae Latinae inſtitutio. In quem finem neceſſarium eſt manuducere tirones: *a)* ad legendos auctores cum fructu, tropis, figuris, linguae amoenitatibus, loquendi proprietatibus, acuminum item, tranſitionum et elocutionum modis oſtenſis. Vt vero rectius intelligantur auctores, pleniorque linguae notitia, ac late patens vtilitas: explanari opportet: *α.)* Romanas Antiquitates, *β.)* Mythologiam. *b)* Ad recte et ordinate cogitandum: quare Logica eiusque imprimis illa capita, quae ſeruiunt ad auctorum, et quorumuis ſcriptorum cumprimis intellectionem, ad examinandas ſententias in iisdem contentas, ad conuincendum, refellendum, impugnandum proponi, praeſcripta ſunt. *c.)* Ad componendum, ſeu culturam ſtili. Ideo praeter docendam Periodologiam, exercitia ſtili in tres tribuuntur claſſes. *α.)* Extemporanea v. g. traductiones e latina in patriam linguam, aut contra, oratiunculae et narrationes de rebus in vſu communi ſaepe occurrentibus, codicilli, epiſtolae, reſponſa cet. *β.)* Exercitia Hebdomadaria, v. g. breviores ſermones in publicis congreſſibus, epiſtolae, allocutiones, et id genus alia in poſterum vſui futura: vbi locum cumprimis habet nunquam ſatis commendanda auctorum probatorum imitatio. *γ.)* Exercitia menſtrua, quae in excerpendis ſelectis auctorum locis, peculiaribusque quibusdam elocutionibus conſiſtunt. Additur his *d.)* Notitia vocabulorum quorundam, ſententiarum, modorumque latine loquendi in Hungaria receptorum, finis, quem ſupra iam declarauimus cauſſa.

5.) Phyſicae Elementa et Hiſtoria Naturalis, vlterius quam in Grammatica excolenda. Inter ſtu-

dia vniuerſe vtilia, quae in Gymnaſiis tractantur plenius, quam in Scholis Grammaticis, eſt.

6.) Hiſtoria tam Biblica quam Hungariae, anno illico primo, indicatis praecipuis auctoribus, et Hiſtoriae domeſticae fontibus. Altero anno ſequitur Hiſtoria Ditionum Caeſareo - Regiarum, atque additur breuis introductio in Annales Imperatorum, a Rudolpho I. et concluditur compendio Hiſtoriae Eccleſiaſticae, cumprimis Hungaricae, et eruditorum vtriusque reipublicae.

7.) Geographia cum adnexa notione vniuerſalis Geographiae, et ſtructurae atque vſus globi terreſtris: nec non quatuor orbis partium, Regnorum et Prouinciarum Europae,

8.) Ius Naturae, et Conſuetudines quaedam domeſticae. Ad ſtudia extraordinaria quibusdam duntaxat vtilia aut neceſſaria, ſucciſiuis horis proponenda pertinent.

9.) Lingua Graeca, iuuentute, in ea ex Chreſtomathia, ad ſublimiorum ſcientiarum inſtitutiones excipiendas praeparanda,

10.) Phyſica Experimentalis.

11.) Collegium Nouorum publicorum, cuius pro fundamento poni promittuntur Ephemerides publicae res maxime memorabiles, tam ciuiles, quam litterarias complectentes, apud Vniuerſitatem Regiam concinnandae.

12. Poetica. Subnectitur his omnibus Praeſcriptum de Declamationibus Gymnaſtarum ſaepe habendis:

quo ita in iuuentute metum a natura inſitum, aut vitio educationis, quodam modo ingeneratum ſuflamminent, atque in publicis conuentibus depoſito eo, ad concionem dicere aſueſcant; non minus de linguis domeſticis; vbi eae non ſunt vernaculae, diligenter excolendis.

§. 26.

Subiungimus munerum in Gymnaſio tali Regio tabellam:

1.) Director, ſimulque Bibliothecarius.

2.) Exhortator et Catecheta Gymnaſii.

3.) Prodirector, idem, qui Senior Profeſſor Aeſteticarum claſſium.

4.) Profeſſor Eloquentiae, nec non Hiſtoriae et Geographiae.

5.) Amoenioris Litteraturae et linguae Graecae Profeſſor.

6.) Tres Grammaticarum claſſium Profeſſores.

7.) Profeſſor Extraordinarius, ſupplendo officio Profeſſorum infirmorum, aut alias impeditorum adiunctus, qui vna extra ordinem, ſcientiam quampiam diſcere volentibus adeſſe poteſt.

8.) Hiſtoricus Gymnaſii, idem, qui Profeſſor Eloquentiae.

9.) Famulus Gymnaſii.

§. 27.

Digitized by Google

§. 27.

Academiae Regiae, ſunt poſt Gymnaſia palaeſtrae litterariae ſupperiores, per quas intelligimus inſtituta illa, in quibus iuuentus, ad artes liberales ac diſciplinas plenius, cumulatiusque ediſcendas, atque ad accipiendam vberiorem in Vniuerſitate culturam, habilis efficitur. Totus Curſus Studiorum Academicus in tres diſpeſcitur partes, quarum prima Theologiae, ſecunda Philoſophiae, et quae huic adnexae ſunt artes, tertia Inſtitutioni Iuris Patrii et Politiae impenditur. Triplici huic Litteraturae generi Exercitationes, quae ſub ipſum aditum Academiarum initium ſumunt, et vsque ad finem perdurant, coniunguntur; totique excolendae quadriennium deſtinatur. Ad Exercitationes has pertinent: *a.)* Exhortationes Sacrae, quas Curiones inſtituunt, et in quibus, ex Euangeliis ac Epiſtolis dierum feſtorum ac Dominicorum (vti in Gymnaſiis) totam, qua late patet morum doctrinam complectuntur, atque themata auditoribus accommodata depromunt. *b.)* Exercitium linguarum, tam latinae, quam vernacularum. Quo fine commendantur Societates, in quas coirent eruditi: vt in eis, quanta fieri poteſt perfectione maxima excolerentur, et in publicum lucubrationes eorum, typorum beneficio emitterentur. *c.)* Exercitium Delineationis ſeu Ichnographiae. *d.)* Diſputationes publicae, quarum hic praeſcribitur materia ex quacunque tandem ſcientia deprompta; cumprimis vero Hungariam proxime ſpectante deſumtam eſſe opportet, vtpote Hiſtoria tam ciuili, quam Eccleſiaſtica, rei militaris, commerciorum, liberalium diſciplinarum, oeconomiae ruſticae, omnisque rei agrariae et pecuariae, biographia, leges tam ciuiles, quam Eccleſiaſticae, politia, notitia commerciorum, et rei aerariae, Hi-

Digitized by Google

ſtoriae Naturalis, cet. Delectus harum materiarum, non Profeſſoribus, ſed Senatui Regiae Vniuerſitatis competit. Praeſcribitur modus harum diſputationum, linguarum vero vſus omnium, tam latinae, quam vernacularum, quibus ſenſa ſua diſputaturi expromant, liberrimus relinquitur: promittuntur tam docentibus, quam diſcentibus praemia: oſtenduntur emolumenta, quae ex huiusmodi diſputationibus redeunt, tam ad iuuentutem, quam ad litterarum progreſſiones. Monendum porro eſt, concedi, immo commendari viris eruditis omnibus, tam peregrinis, quam in Regno commorantibus: vt Problema tale, a Senatu Vniuerſitatis diuulgatum, enodandum ſuſcipiant, ſubſignatoque nomine, aut certe appoſita eiusmodi nota, qua rebus ita ferentibus, absque negotio auctor agnoſcatur, huic Commentationem transmittant, certi, conſecuturos illos, quorum lucubrationes communem retulerint adprobationem, ab eo, ex praefixo praemiorum aerario remunerationem, Problematum momentis, indeque redundanti emolumento admenſam. Diſſertationes vero tales, aut aliae etiam eruditae lucubrationes, quotannis colligentur, ac in vnum collectae volumen, in Typographia Vniuerſitatis venundabuntur,

§. 28.

Age, videamus iam ſtudia in Academia Regia tractari ſolita. Ad facultatem Theologicam pertinentia ſunt: Theologia Dogmatica, Moralis, Paſtoralis, Patrologia, Exegeſis Scripturae Sacrae, Orientales Linguae, Hiſtoria Eccleſiaſtica, ac Litteraria Theologiae, nec non Eloquentia ſacra. *a)* Ad cur-

a) Non plures obſeruauimus hucdum Facultates Theologicas in Academiis, quam Iaurini, et Zagrabiae.

Digitized by Google

ſum Philoſophicum priori biennio abſoluendum pertinentia, ſunt alia cum Gymnaſiis Academiae communia, alia huic propria. Inter illa eſt: 1.) Logica, 2.) Phyſica tam Theoretica, quam Experimentalis. 3.) Hiſtoria Naturalis. 4.) Matheſis, eiusque partes, quae tanquam ſubſidia oeconomiae ruſticae habentur, vti eſt Geodeſia, Hydrotechnia, Ciuilis Architectura, et id genus alia. 5.) Hiſtoria domeſtica, quae hic adcuratis debet illuſtrari commentariis, deſumtis ex Hungariae Diplomatica, Genealogia, Heraldica, Numiſmatica, Sphragiſtica, etc. 6.) Hiſtoria Religionis, cumprimis Eccleſiae Hungaricae, ac hominum Litteratorum. 7). Hiſtoria Imperatorum. 8.) Hiſtoria Ditionum haereditariarum, confiniumque Prouinciarum. 9.) Collegium Nouorum publicorum, pragmatice enarrandorum. Docentur haec omnia in Academiis, illo cum diſcrimine, quod maiori hic cum accuratione, ſoliditateque, et fuſius diducta, quam id in Gymnaſiis fieri potuit. Propria Academiis docentur ſtudia: 1.) Hiſtoria Philoſophiae. 2.) Metaphyſica, Ontologiae, Pſychologiae, et Theologiae Naturalis, complectens elementa. 3.) Philoſophia Practica. 4.) Oeconomia ruſtica, cum adiuncta appendice de oeconomia vrbana, et commercio.

Ad Extraordinaria in curſu hoc Philoſophico pertractanda ſtudia referuntur: 1.) Lingua Graeca. 2.) Eloquentia ſoluta, et ligata. 3.) Hiſtoria Vniuerſalis. 4.) Heraldica, Ordinum Equeſtrium Notitia, aliaque vtilia rei Hiſtoricae ſubſidia. Linguarum quidem exterarum Magiſtris, nulla eſt inſtituta ex aerario Litterario prouiſio: nullum eſt tamen dubium, multos ſe ad Academias Regias ſponte collaturos, ſuppeditaturosque amplam diſcendi amantibus facultatem.

Digitized by Google

§. 29.

Ad Curſum Iuridicum, altero biennio abſoluendum pertinent: 1.) Ius Publicum Hungariae, et quae eo pertinent, vtpote Statuta, Religionem, pacis item, bellique negotia concernentia, atque Iura comparate ad alia Regna, et Prouincias, quibus opportet praemitti Ius Naturae, Ius Publicum, Vniuerſale, ac Gentium. 2). Ius Patrium, tam ciuile, quam criminale. et receptae Conſuetudines, cum praeuia Hiſtoria Iuris, in qua oſtendantur fontes, occaſiones, viciſſitudines legum, etc. 3.) Politica; Commercium, et Res aeraria: pro maiori harum Scientiarum intelligentia, tanquam ſubſidium quoddam praeuium praemiſſa artificiorum, opificiorum, manufacturarum, et fabricarum cognitione, 4.) Hiſtoria Prouinciarum Europaearum, Hiſtoria Vniuerſalis, et Collegium Nouorum publicorum.

Extraordinariae per decurſum Iuridicum Inſtitutiones ſunt: Introductio in emendatiorem calculos ſubducendi methodum, Iuſtiniani Inſtitutiones, Res Diplomatica, et forte olim etiam Numiſmatica Hungariae, Ars colendi Siluas, et feras, cet.

§. 13.

Tabella munerum, et Docentium in Academia ſequens eſt:

1.) Praeſes Academiae.

2.) Exhortator Academicus. Denique:

1.) In facultate Theologica: a.) Prodecanus, idem qui Senior Profeſſor. b.) Profeſſor

Theologiae Dogmaticae, et Patrologiae. c.) Profeſſor Theologiae Moralis, et Paſtoralis, nec non Eloquentiae Sacrae. d.) Profeſſor Hiſtoriae Eccleſiaſticae, et Litterariae. e.) Profeſſor Scripturae ſacrae, et Linguarum Orientalium. f.) Profeſſor Extraordinarius, qui ordinariorum impeditorum partes obit: et quampiam diſciplinam Theologicam, horis extraordinariis tradit.

2.) In facultate Iuridica: a.) Prodecanus, idem qui Profeſſor Senior. b.) Profeſſor Iuris Canonici. c.) Profeſſor Iuris Naturae, Gentium, et Iuris publici Vniuerſalis. d.) Profeſſor Inſtitutionum Iuris Ciuilis, et Iuris Patrii Theoretici. e.) Profeſſor Politicae, qui ſtudia quoque Cameralia docet, ac Oeconomica. f.) Profeſſor Extraordinarius, cuius officia ex ſuperioribus intelliguntur.

3.) In facultate Philoſophica: a.) Prodecanus, idem, qui Profeſſor Senior. b.) Profeſſor Phyſices Theoreticae, et Experimentalis, nec non Mechanicae. c.) Profeſſor Logices, Metaphyſices, et Philoſophiae Moralis, nec non Hiſtoriae. d.) Profeſſor Matheſeos Elementaris, Geometriae Practicae, Architecturae, et Hydrotechniae. e.) Profeſſor Philoſophiae Litterariae. f.) Profeſſor Hiſtoriae Vniuerſalis, ac Litterariae, qui vna Bibliothecarius, ac horis extraordinariis, volentibus Rem Numariam, Heraldicam, Diplomaticam, nec non Bibliographiam tradit. g.) Profeſſor Extraordinarius. Actuarius Conſeſſus Academici idem eſt. qui Profeſ-

Digitized by Google

ſor Iuris iunior: Profeſſor vero Hiſtoriarum, Hiſtoriam etiam ſcribit Academiae.

§. 31.

Sub finem non eſt negligenda Bibliothecarum Academicarum, et Muſeorum memoria. Vnamquamque Academiam his eſſe inſtructam opportet. Circa inſtructionem Bibliothecae, pro ſcopo nempe praefixo; in palaeſtra tali ſequentia inſtituuntur, nunc initio Librorum genera: 1.) Pro doctrina morali Chriſtiana. Pro Notitia Patriae Geographica, Hiſtorica; Iurium, et quicquid ad Hungariam, vel ad terras haereditarias pertinet. 3.) Pro Iure Naturae, et gentium. 4.) Pro Philoſophia. 5.) Pro Matheſi. 6.) Pro Phyſica. 7.) Pro Hiſtoria Naturali. 8.) Pro Oeconomia ruſtica. 9.) Pro lingua Latina. 10.) Pro lingua Germanica. 11.) Pro Hungarica, ceteriſque domeſticis linguis. 12.) Pro lingua Graeca. 13.) Pro Hiſtoria Imperatorum. 14.) Pro Notitia haereditariarum, Confinium, et aliarum Prouinciarum Europaearum. 15.) Pro Geographia generatim. Muſaea continent: 1.) Mineralia, Plantas, et Animalia pro Hiſtoria Naturali. 2.) Machinas, et modulos pro Mehanica, et Phyſica.

§. 32.

Vltima, et ſuprema in Syſtemate hoc litterario tanquam arx Scientiarum omnium, eſt Vniversitas Regia Bvdensis. Quemadmodum e re viſum eſt, vt in erigendis primariis Gymnaſiis, ceteris minoribus Litterarum ludis, exemplar quoddam imposterum proponeretur, ita ſane prouidendum erat, ne Regiae per Hungariam Academiae, ſuo item Exemplari, in quod perpetuo intueri debeant, de-

ſtituantur. Hunc in finem conſtituta eſt Regia Facultatum, omnium Vniuerſitas, in ipſo quodam modo Regni totius centro, in auguſta Arce Regia Budenſi collocata: vt eſſet quoddam, quaſi Seminarium Academiarum, vnde non exempla modo tractandarum optimarum artium, ſed etiam Doctores ipſi pro Cathedris, vel vacantibus, vel deinceps erigendis promouerentur. Inaugurata eſt ea ſummis cum ſolennitatibus, inter mille gaudia, Anno 1780. die 25. Iunii, coronationi Auguſtae Mariae Thereſiae, ſacro, voluntatis Regiae adminiſtro, Excellentiſſimo Comite Carolo Pálfi ab Erdöd, Procancellario Hungarico. Conuocati tota ſunt Hungaria Incliti Status, et Ordines, quo in partem gaudii, ad inſigne hoc Patriae felicitatis augmentum venirent. Sed non ſumus futuri, in deſcribendis hiſce ſolennitatibus longiores. Ad ipſam potius Vniuerſitatis huius Regiae explicationem redimus, per quam intelligimus (id quod ipſo nomine ſatis indicatur), corpus quoddam ex omni Lyceorum genere coagmentatum. Complectitur proinde, praeter ſcholam vernaculam (ſeu *Natinalem*) primariam, quae toto Diſtrictu Budenſi eſt ibidem conſtabilita: 1.) Scholas Grammaticas. 2.) Archi Gymnaſium. 3.) Academiam. Inſtitutio vero eiusdem huc potiſſimum collineat: vt iuuentus Hungara, comparatis opportunis Litterarum ſubſidiis, ſolidaque et multiplici eruditione, non adminiſtrandae ſolum ſacrae, et profanae reipublicae, ſed etiam excolendis ſcientiis, ac optimis artibus, in patria propagandis, vniuerſe idonea efficiatur. Quare neceſſe omnino fuit proſpicere, vt Regia haec Vniuerſitas, tam Doctorum numero, quam diſciplinarum varietate, ceteris omnibus Litterarum domiciliis longe antecelleret. Hinc praeter Doctores, et Facultates ſupra in Academiis commemoratas, complectitur inſuper:

1.) In facultate Theologica, Profeſſores duos Theologiae Dogmaticae, Profeſſorem vnum Theologiae Moralis, Profeſſorem vnum Hermeneuticae Vet. Teſtamenti, et Linguae Sacrae, Profeſſorem vnum Hermeneuticae N. Teſtamenti, et Linguae Graecae, Profeſſorem Inſtitutionum Dogmaticae, Patrologiae; et Hiſtoriae Litterariae Theologicae, Profeſſorem Theologiae Paſtoralis, et Eloquentiae Sacrae, Profeſſorem Eccleſiaſticae Hiſtoriae, Profeſſorem Rei Liturgicae, atque Profeſſorem Extraordinarium.

2.) In Facultate Iuridica; Doctorem Inſtitutionum Iuris Ciuilis, et Pandectarum, atque Doctorem Iuris Eccleſiaſtici, et Canonici.

3.) In Facultate Medica; Profeſſorem Pathologiae, et Praxeos, ſecundum Phyſiologiae, et Materiae Medicae, tertium Chemiae, et Botanices, quartum Anatomiae, quintum itidem Anatomiae, Chirurgiae, et Artis Obſtetriciae, atque denique ſextum Extraordinarium, qui vna Praxim Medicam Chirurgis deſtinatam; profitetur.

4.) In Facultate Philoſophica, Doctorem Rei Diplomaticae; Doctorem Heraldicae et Sphragiſticae, Doctorem Rei Numariae, Praefectum Rei Aſtronomicae ac eiusdem ſocium, Doctorem Hiſtoriae Naturalis, Doctorem Oeconomiae ruſticae; Doctorem Phyſicae Experimentalis et Mechanicae; Doctorem Matheſeos ſublimioris, Doctorem Architecturae, Geodeſiae et Hydrotechniae, Doctorem Aeſtheticae, atque Doctorem eorum, qui humanitatis ſtudia recolunt. Quamuis autem elementa plerarumqne harum diſciplinarum, tradantur etiam a conſuetis Doctoribus

Digitized by Google

Academicis: tamen in Vniuerſitate peculiares iis aſſignati ſunt Magiſtri, qui eas horis extraordinariis, ſeu a conſuetis conſtitutionibus diuerſis, plenius ac enucleatius explanant, in eorum gratiam, qui vlteriores in iis progreſſiones facere, ac perfectius erudiri deſiderant. At nihil impedit, quo minus binae etiam huiusmodi diſciplinae, vni Doctori explanandae, pro re nata adtribuantur.

§. 33.

Neque negligenda ſunt inſtituta reliqua, quae ad Rempublican. Litterariam, in Vniuerſitate Budenſi prouehendam comperiuntur. Talia ſunt:

1.) Specula Aſtronomica, in medio Palatio Vniuerſitatis opere magnifico exſtructa, quae deuinctam ſibi habet Tyrnauienſem, Litterarii Commercii cauſſa. Praefectus eiusdem, adiunctusque ſocius non modo Siderum curſus diligenter obſeruant, atque ad Aſtrorum contemplationem, diſciplinae huius amatores admittunt: verum etiam annuam Ephemeridum elucubrationem, ſolerter proſequuntur. Ad haec

2.) Pro maiore artium optimarum cultura et adminiculo, totiusque Reipublicae Litterariae ornamento, terna ſunt conſtabilita *Muſaea*, tanquam totidem Vniuerſitatis armamentaria, vectigabilibus neceſſario inſtructa. Prima eſt *Camera Rerum Naturalium* ampliſſima, in qua ſelectiſſima quaecquae, e triplici naturae Regno corraſa, atque ordine digeſta pulcherrimo continentur, ac e Montanis Vrbibus etiam deinceps ſuppeditabuntur. Eius praefectura concredita eſt Doctori Hiſtoriae

Digitized by Google

Naturalis: huius enim inſtitutionibus adparatus iſte cumprimis deſeruit. Secunda eſt *Camera Phyſica*, probe ornata omni ea ſuppellectile, quae in pertractanda Phyſica Experimentali eſt neceſſaria: vnde et cura eiusdem, Doctori diſciplinae huius eſt commiſſa. Tertia denique eſt *Camera Mechanica*, vbi exemplaria, ſeu moduli machinarum omnium, ſeu ſimplicium, ſeu compoſitarum praeſto ſunt, earum cumprimis; quarum vſus eſt pervulgatus in Mechanica, Hydraulica, ceteris vitae humanae ſubſidiariis artibus. Muſaei adminiſtratio eſt penes Doctorem Mechanicae. Camerae cuiuis adtributus eſt mediaſtinus, qui rerum ordinem, nitoremque curet, atque Praefecto operam famularem praeſtet. Accedit *Hortus Botanicus*, Doctori Botanicae concreditus: alter item *Hortus Oeconomicus*, vſui Doctorum Oeconomico ac Naturalis Hiſtoriae deſtinatus.

3.) Bibliotheca Vniuerſitatis. De eius neceſſitate ſupra iam eſt iniecta mentio: quae ſicubi, hic certe luculentiſſima eſt, vbi auditores ſcientiis, artibusque omnis generis non tingi leuiter, ſed pleniſſime erudiri debent; quod quidem ſine aſſidua optimorum librorum lectione nequaquam conſequentur. Quare ingens rei librariae ſuppellex illata eſt in Budenſe Palatium, Bibliothecae publicae deſtinatum: conſtituti Praefecti, Cuſtodes, Scribae ac Famuli. Illud quoque prouiſum, vt legere atque commentari cupientes in opportunis penes Bibliothecam ipſam conclauibus poſſint. Adeſt praeterea

4.) Numophylacium admodum copioſum, Latinis, Graecis, ac Hungaricis monetis belle inſtructum: neque deinceps deerunt vel ſumtus, vel induſtria

Digitized by Google

ad theſaurum hunc locupletiorem efficiendum, quicquid in terris haereditariis Nummorum nouorum impoſterum fuerit excuſum, iſthuc ſine mora transmittetur. Denique

5.) Et illud ſedulo curatur, vt monumenta antiquitatis, per Pannoniam paſſim occurrentia ſenſim colligantur, atque Muſaeum in Palatio Vniuerſitatis inſtruitur, vſui et emolumento futurum, non domeſticis modo diſciplinarum auditoribus, ſed etiam exteris, viſendi ſtudio huc delatis.

§. 34.

Tandem pro vberiori Rei Litterariae incremento, adiecta eſt Vniuerſitati etiam

6.) Typographia, ac conſtitutus eius Praefectus, a quo adminiſtratores omnes dependent, ipſe vero ſupremo Vniuerſitatis Senatui ſubeſt, atque ad hunc negotia Typographica occurrentia, rationesque omnes pecuniarias refert. Porro haec Typographi, priuilegium, vt vocant, *excluſiuum* habet, excudendi libros omnes litterariis inſtitutionibus deſtinatos, per totam Hungariam et Provincias eidem adnexas: emolumenta vero ac lucra inde reduntant a, deſtinata vnice ſunt, primum quidem ipſius Typographicae rei procurationi; deinde vero Bibliothecae Regiae Vniuerſitatis, aliarumque Academicarum Bibliothecarum, ſiquidem facultates ſuppetierint, atque remunerationibus auctorum, qui lucubrationes iudicio Senatus Regii probatas, in publicum exmiſerint. Adiunctum eſt etiam Commercium Librarium: vt nimirum Libri in Typographeo Vniuerſitatis excuſi, tanto facilius perferantur ad nationes ex-

Digitized by Google

teras, vendanturque, aut aliis Bibliothecae opportunis, vel culturae ſcientiarum accommodatis permutentur.

§. 35.

Atque haec de Vniuerſitate impraeſentiarum, et Inſtituto Litterario in Hungaria dixiſſe ſufficiat. Minutiora, ſeu circa Vniuerſitatem, ſeu circa Gymnaſia et Scholas inferiores tradidiſſe, non fuit noſtri inſtituti. Ideo de partitione et connexione ſtudiorum inter Docentes, de diurnis Lectionum diſtributionibus, de libris in eis manuductoriis, de methodo et id genus docendi ſingularibus, maximam partem penitus tacuimus: quod cui volupe ſcire fuerit, opus laudatum euoluere opportebit. Id vero negligere non debemus, libellos, qui pro cuiuscunque ſcientiae manuductione ſeruiunt, eosdem in omnibus Scholis aequalibus, Gymnaſiis atque Academiis futuros: vt ita in Regno toto aequabilis docendi et diſcendi methodus conſeruetur.

§. 36.

Pars tertia operis, ex quo ſuperiora excerpſimus, non ſpectat proxime ad inſtitutum noſtrum: itaque quae ſuperſunt, carptim ſolum, et titulotenus enarrabimus. Sectio Prima agit de Scholarum Politia comparate ad earundem Moderatores ac Magiſtros. Docetur in ea, quae ſpectari debent in Studiorum Praefectis (quod eſt in Scholis ſupremum munus) in deligendis Doctoribus pro Vniuerſitate, Academiis, et Archi-Gymnaſiis: et quo modo delectus hic inſtituendus: declarantur officia Magiſtrorum horum et Praefectorum erga Sudiorum Praeſides, erga Collegas, circa agendi modum cum di-

ſcipulis. Praeſcribitur annus eorum probationi in officio Docentis, antequam ad munus hoc inducantur, et iuribus actu fruantur: et ſi minus ſufficientes, id temporis obſeruati fuerint, remoueantur. Non minus habetur ratio honorum Praefectis et Magiſtris Artium conuenientium, praemiorum item bene meritis, et poenarum exerrantibus debitarum.

§. 37.

Sub finem ſuppeditatur erecti Collegii ſuccreſcentium Doctorum notitia. Vt nempe exſtaret corpus ſelectorum iuuenum, ad tradendas deinceps diſciplinas deſtinatorum, ſtipendia annua ex aerario Vniuerſitatis Regiae conſtituta ſunt pro iis, qui Scientias Theologicas, Iuridicas, Medicas, et Philoſophicas, ſtudia item humanitatis, cura peculiari recolunt, atque capeſſendis impoſterum Magiſteriis ſeſe in Vniuerſitate praeparant. Ius Repetentes huiusmodi deſignandi totum eſt penes Regium Vniuerſitatis Senatum, conſultis Facultatum ſuffragiis. Ad Collegii huius communionem veniunt iuuenes illi, qui tanquam idonei candidati, ad varia diſciplinarum genera recolenda renuntiantur, talesque Regio Vniuerſitatis Senatui, a Magiſtratibus Academiarum, in quibus curſum ſeu Philoſophicum, ſeu Iuridicum abſoluerunt; ſed etiam a Gymnaſiis, vbi humanioribus litteris operam nauauerunt, proponuntur. Patet autem aditus omnibus, nullo ſtatus aut ordinis diſcrimine, quicunque ad Scholarum munia in poſterum ſuſcipienda animum adiiciunt, ac ad perpollienda ſua ſtudia ſubſidiis egent.

Quicunque autem Candidatum, eiusmodi repraeſentant, debent diligenter inueſtigare: 1.) An ad

Digitized by Google

litterarum ſtudia, natiua quadam feratur propenſione, an ad illud genus, ad quod ſe idoneum profitetur, congruis dotibus, peculiarique praeditus ſit ingenio? An ſubſidiariis illis notionibus iam imbutus ſit, quas ad repetitionem adferre debet? 2.) An facultates ad ſcholarum adminiſtrationem, ac ad iuuentutis gubernationem neceſſariae, vti ſunt, integritas religionis, patientia, comitas, ſobrietas, induſtria, etc. in eodem adpareant: an non potius omnia contraria ſe ſe prodant? Eſto vero, omnibus his abunde ſit inſtructus, beneficio ſtipendiario re ipſa gaudere non poterit, priusquam etiam apud Facultatem Vniuerſitatis ad hoc ipſum deſignatam, rurſus rite examinatus, ea dederit ſpecimina, quibus ſe dignum hocce beneficio abunde probauerit. Fruuntur hoc ſtipendio illi, qui ſtudia humanitatis recolunt biennio: triennio autem, qui repetendis diſciplinis Philoſophicis dant operam: pro ceteris, qui Theologicas, Iuridicas, et Medicas Scientias tractant, nondum ſunt definiti limites. Quod vero ipſam educandi, atque excolendo, rationem attinet, Regius Senatus omni ſtudio, et conſilio inuigilat, vt delecto huic corpori expoliendo praeſtantiſſimi Facultatum Doctores praeficiantur, qui non modo litterarios iuuenum profectus, ſua opera adiuuent, ſed etiam in mores, vitaeque honeſtatem oculos intentos habeant. Horum emenſo repetitionum curriculo praecipua cura habetur, ad omnia habilitati eorum conuenientia munia promouendorum: ex his expedientur ad itinera erudita, ſumptibus e publico ſtudiorum aerario impendendis ſuſcipienda, cet.

§. 38.

Sectio ſecunda tradit Politiam Scholarum comparate ad Studioſam Iuuentutem. Potiſſimum vero

hic habetur ratio Politiae Scholarum Grammaticarum et Gymnaſiorum, cum Scholarum Vernacularum diſciplina, propter nationum, et Regionum varietatem, aliaque peculiaria adiuncta, nondum potuerit certis, atque fixis legibus plene definiri; Vniuerſitatis vero diſciplina, quae erit exemplar Academiarum, deinceps adornabitur. Finis itaque totius huius diſciplinae eſt: vt ſit Iuuentus 1.) corpore vegeto, atque robuſto. 2.) Animo ſcientiis, et multiplici eruditione perpollito. 3.) Moribus probis, tractabilibus, et ad omnem vitae honeſtatem compoſitis. Vt haec tria obtineri poſſint, fuſe iam praeſcribuntur regulae, de politica diſpoſitione, comparate ad valetudinem ſtudioſae Iuuentutis. Itaque agitur de periculis, quae ei imminere ſolent auertendis, de ludis ei indulgendis, quorum etiam genera, loca, tempora, ordinesque, atque leges definiuntur. Porro agitur de Politica diſpoſitione, comparate ad culturam ingenii, ſtudioſae Iuuentuti adhibendam. Huc ſpectat cautio, in tironibus e ſcholis vernaculis ad Grammaticas, ex his ad Claſſes ſuperiores admittendis obſeruanda; diſtributio horarum, quibus ordinariae inſtitutiones habentur, accurataque temporis praefixi obſeruatio; perpetuum aemulationis ſtudium, et media, quae ad eam excitandam, atque fouendam conducunt, vti ſunt, tentamina ſolennia, extraordinaria, a Directoribus Regiis Prouincialibus decernenda, proemia, et poenae ſtudioſae iuuentuti adhibendae, in iisque obſeruandis varii gradus; remotio impedimentorum, quae eam a ſtudiis auocare ſolent, vt ſunt immoderatae feriarum conceſſiones. Hic illae definiuntur.

Digitized by Google

§. 39.

Elegans ſane, et ad ſeram poſteritatem propagandum inſtitutum eſt, quod extra ordinem, Dies 13. Maii, natalis ſcilicet M. Mariae Thereſiae feſtus ſit futurus toti in Hungaria Inſtituto Litterario. Die hac cunctis in Lyceis ritu auguſtiori, ſolennis peragitur in templis gratiarum actio, votaque, pro ſalute, et incolumitate totius auguſtae Domus nuncupantur, ac debitae Supremo Numini ad ſempiternam inſtaurationis litterariae memoriam grates perſoluuntur, idque quotannis die eadem recurrente, ritu eodem iterabitur. Feſtus item Lyceis omnibus eſt dies 13. Martii, natalis Imperatoris Auguſtiſſimi, ac futuris quoque temporibus, natalis regnantis Regis Apoſtolici, atque votis pro Auguſtae familiae incolumitate concipiendis conſecrabitur.

§. 40.

Tertio, et poſtremo praeſcribitur Politia ſcholarum, comparate ad mores ſtudioſae Iuuentutis formandos. Condiſcere opportet Iuuenes, opera imprimis Catechetarum, et Exhortatorum, quorum id potiſſimum eſt oſſicii, quales ſe praeſtare debeant: 1.) erga ſe ipſos, 2.) erga alios ſibi aequales, 3.) erga ſe maiores, et inferiores, 4.) erga vniuerſam, cuius membra ſunt, ſocietatem, 5.) erga Principem, 6.) denique erga Deum. Etſi grauiſſimae vbique, et omnifariam vtiles ſint veritates, quas ſi obſeruare Iuuentus perrexerit, nae accipiemus in eis ciues, quales Deus vult, Rex praecipit, patria expectat: tamen non poſſum temperare, quin inter oſſicia erga ſocietatem obſeruanda, ſequentia exſcribam: „ Linguam moderari, promiſſis ſtare, pronam et beneuolam inter ſe voluntatem gerere conſueſcant,

et

et mox ſub initium praecaueatur quam diligentiſſime, ne infelix ſpiritus ſtudii, partium, peſtis viſcera reipublicae non raro contaminans, quemcunque demum titulum, nomenque mentiatur, in Lycea irrepat, et ſeu diſcipulos, ſeu Magiſtros inquinet. Cum enim omnes eiusdem Regis ſubditi, eiusdemque reipublicae membra ſint, nec nationum, nec religionum diſſimilitudine diuidi, aut diſcindi debent: ſed potius emolumento patriae, et Summi Numinis honori procurando, ad concordiam, et fraternam conſenſionem omnes conſpirent. „ Felix patria, a ciuibus ita imbutis habitata!

§. 41.

Sectio tertia complectitur Politiam Scholarum comparate ad Parentes ſtudioſorum adoleſcentum, eorumque ſecuritatem, relate ad Litterariam inſtitutionem liberorum, et valetudinem, eorum mores, ac Proteſtantium religionem, atque hoſpitiorum commoda.

§. 42.

Sunt nihilominus tamen quaedam momenti non minimi, dedita opera in Tomo hoc priore rationis Educationis, quem recenſuimus praetermiſſa: quae cum nimium ſint diffuſa, alteri totius huius Operis Parti, quae tamen nondum prodiit reſeruata. Sunt autem praecipua: 1.) Adumbratio Tabellarum, in quibus ſignatur, morum, totiusque progreſſus Litterarii huius Inſtituti ratio, pro variis Lyceis, et Diſtrictibus ſtudiorum. 2.) Leges, et regulae ſpeciales Lyceorum, eae praecipue, quae ad exigendam diſciplinam pertinent. 3.) Varia ſtatuta peculiaria, pro Studiorum Directoribus, Magiſtris, Exhortato-

Digitized by Google

ribus, Catechetis, Extraordinariis Praeceptoribus, Correpetentibus, quorum quidem omnium ſumma, in hoc inſtituto continetur: denique diſciplina ſcholarum altiorum, ceteraque complectens minutatim omnia, quae ad operis abſolutionem, plenamque reipublicae Litterariae ſtabilitatem, ac educationis gentilitiae formam pertinent. Sed haec fuſius percenſere, non eſt noſtri propoſiti.

§. 43.

Iisdem moribus, et inſtitutis inſtaurata eſt Res Litteraria in Magno quoque Principatu Tranſiluaniae, praeter Vniuerſitatem. Ciues itaque eiates Budenſem adire opportet. *Scholam Vernaculam Normalem* habent Cibinii; *Gymnaſium Albae - Carolinae*, de quibus, cum nihil peculiaris, quod in Hungaricis dictum non fuiſſet, adferri poſſit, tacemus conſulto. *Academiae* itaque *Claudiopolitanae* ſolum expromemus rationes. Eſt ea in Facultates quatuor diſpertita, vtpote

1.) Theologicam ex Profeſſore vno Theologiae Dogmatico - Practicae, et Scripturae Sacrae; ſecundo Theologiae Dogmatico — Speculatiuae, et S. Linguae; tertio Theologiae Moralis, atque quarto Hiſtoriae Eccleſiaſticae conſtantem.

2.) Iuridicam, quae continetur tribus Profeſſoribus Iuris, nempe Canonici, et Criminalis, Iuris Patrii, atque Iuris Naturae, et Inſtitutionum Imperialium.

3.) Philoſophicam, quae continet Profeſſores, 1.) Phyſicae, 2.) Logicae, Metaphyſicae, et Ethicae. 3.) Matheſeos, atque 4.) Studii Politici.

4.) Facultatem artium. Pertinent ad hanc Profeſſores ſeptem, vtpote: Rhetoricae, Poeſeos, Syntaxeos, Grammaticae, Principiorum, Maioris Paruae, et Claſſium Elementarium, atque Chirurgiae, et Artis Obſtetriciae. Leguntur Docentes omnes, nullo habito ad Statum, et ordinem reſpectu: ſola eruditio, et habilitas venit in cenſum. Aedes ad Academiam ſpectantes, vtpote Collegium, Seminarium, Domus Conuictus, et Templum Academicum, extinctis Ieſuitis, ceſſit ex indulto Caeſareo - Regio P. P. Clericis Scholarum piarum, anno 1776, die 15. Octbr. in poſſeſſionem inductis. Habet Academia haec, totaque Res Litteraria ſuum etiam Directorem Regium, cuius eaedem ſunt, quae aliorum in Hungaria officii partes *a)*.

§. 44.

Quod omnibus Inſtitutis humanis initio euenire ſolet: id Syſtemati etiam huic nouo Studiorum accidit. Quantumcunque perfecte elaboratum videbatur: tamen ſucceſſu temporis, ex vſu diuturniore, Viri harum rerum periti, tam in diſciplinis ipſis, quam methodo eas proponendi, libellis Claſſicis — in Scholis imprimis Vernaculis, defectus, hyatus, et naeuos alios inuenire ſibi viſi ſunt. Euangelici pariter Hungariae, porrectis humillimis libellis ſupplicibus, iam annis 1777, et 1780, apud Auguſtiſſimam Mariam Thereſiam complura in Nouo hoc Syſtemate notabant. Querelae eorum du-

a) Eſt is primus, Excellentiſſimus, ac Illuſtriſſ. D. Dionyſius Bánffi, L. Baro de Loſſontz, Status Conſiliarius Intimus, per M. Principatum Tranſiluaniae Agazonum Regalium Magiſter.

Digitized by Google

plex imprimis ſpectabant obiectum. Alterum eſt, vniforme ipſum Syſtema Studiorum, quod in Scholas etiam eorum introduci iubebatur, vi cuius eadem tractarentur doctrinae (profanae) capita, eadem ſeruaretur norma, idem adminiſtrationis tenor, eadem morum diſciplina. Id, quod, quo minus fieri poſſit, ſalua religione ſua, ac politia ſcholaſtica hucdum vſu roborata, rationibus compluribus oſtendunt. Praecipuae ſunt: omnes fere ſcientias, praeter Matheſim, habere influxum in Religionem; quod ſi itaque Libellis manuductoriis, principiis R. Catholicorum conuenienter concinnatis, in Logica, Metaphyſica, Iure Naturae, et Gentium, Hiſtoria cumprimis Eccleſiaſtica cet; vti cogerentur, patere, quantam ſtragem Religio eorum proxime eſſet expertura. Defectus item diſciplinarum quarundem in recenti *Studiorum ratione* neglectorum, v.g. Hermeneuticae Sacrae, Criticae, Philologiae, Scholas eorum priuaturos, quibus cum vſu ampliſſimo, Iuuentus hucdum exculta eſt: Politiam denique internam Scholarum Proteſtantium, qua docentes, et diſcentes modum eorum ſubſiſtendi, longo annorum vſu confirmatum, claſſificationem Scientiarum, methodum docendi, atque morum diſciplinam, ad nouum hoc Syſtema accommodanda, perturbationem, et conuulſionem rerum Proteſtantium certo poſt ſe tracturas. Altera pars grauaminum pertinet ad Directionem Scholarum, quae Tribunali Regno Politico ſupremo partim, partim Directoribus Scholarum, omnibus omnino R. Catholicis commiſſa eſt. Circa quod humillime remonſtrant, fieri id contra antiquiſſima Iura ſua, vi Legum Regni ſtabilita, cum ſcholae conſtituant, partem Religionis exercitii, atque contra Iura Patronatus Proteſtantium, quibus (quippe Scholis ab eis fundatis, et hucdum conſeruatis) Directio competit. Neque eſſe ina-

nem timorem, Directores ipſos R: Catholicos, ſub praetextu Studiorum profanorum, Religioni ipſi moleſtos facile eſſe futuros, vt alia iam praetereamus. Stabat tamen Auguſtae ſententia, a Syſtemate inducto, nullatenus recedere. Quare poſt mortem Eiusdem, easdem preces ſuas, initio illico feliciſſimi praeſentis Regiminis; Auguſtiſſimo Imperatori, et Regi ſuo clementiſſimo propoſuere. Viſis itaque tam Euangelicorum petitis, quam ipſarum Scholarum naeuis, iubet clementer Auguſtus in *Commiſſione* (vt vocant) *Scholaſtica*, *a)* ſingula haec examinari; et quomodo querelae hae tolli poſſint, expendi. Inſtitutae ergo anni 1782. initio Poſonii conſultationes. Quia tamen obiecta earum, tam anguſto temporis ſpatio, aliisque ex rationibus pro dignitate rei trutinari non poterant: Proteſtantes annuum obſeruationibus ſuis concinnandis expetierunt, et obtinuerunt interuallum. Euoluto eo, tanto iam impraeſens diligentius inſiſtunt Conſeſſores perficiendo operi vtiliſſimo: quorum laborum, quam ſit futurus felix, et fauſtus euentus, tempus docebit.

§. 45.

Atque haec eſt compendiaria quaedam Educationis in Hungaria Litterariae impraeſens adumbra-

a) Membra eius ſunt: Illuſtriſſimus D. Nicolaus Skerlecz, Excelſi Conſilii Regii Locumtenentialis Conſiliarius, et per Croatiam, Slauoniam, Dalmatiam, Studiorum Director, atque in Commiſſione hac Praeſes, D. D. Praepoſitus de Felbiger, Canonici Mandics, Erdélyi, et Schober, atque e Scholis Piis Kiegler: ex parte Proteſtantium, Illuſtriſſ. L. Baro Gabriel Pronay, D. D. Ioſephus Bentzur, Ludouicus Domokos, et Stephanus Hatuáni.

Digitized by Google

tio , cui Deus pro infinita ſua bonitate, in gloriae ſuae augmentum , patriae vtilitatem , et Reipublicae Litterariae promotionem, benedicere velit. Feliciter !

Digitized by Google

INDEX

NOMINVM ET RERVM

MEMORABILIORVM.

A.

pag.
Academiae Regiae recentiores. 277
— — — earum ſtudia. . . . . . . 305 ſeq.
— — — Claudiopolitanae facies. 322
Agria, ibi Gymnaſium. 208. 253
Alba Regalis, ibi Scholae. 89
Albaiuliacenſis bibliotheca. 200
— — — gymnaſium. 199
Aluinczi Petrus. 150
Ars inſerendi variolas. 265
Aqua Reginae Hungariae. 71
Auguſtinus Olomncenſis ſeu Kóeſembrodt. 91. 108
— — — eius bibliotheca. 139
Archigymnaſia recentiora. 277
— — — eorum ſtudia. . . . . . . 301. ſeq.
Apaczai Ioannes. 161
Attila ſtudioſus linguae hung. propagandae. . 45

Digitized by Google

B.

pag

Balaſſa L. Baro Valentinus. 130
Balbus Hieronymus. 125
Banouiczenſe gymnaſium. 135. 196
Bárány Georgius. 214
Bartphenſe gymnaſium. 89. 134
Bathorea Griſeldis. 131
Bayerus Ioannes. . . . - 162
Beatrix Aragonia. 75
Bekény Benedictus. 126
Belius Matthias. 4. 214. 236
Bergler Stephanus. 243
Bethlen Catharina. 246
Bethlen Ioannes, Volfgangus, et Nicolaus. 163. 164
Bibliopolae Seculi XV. 103. 104
— — — Seculi XVI. 142
— — — Seculi XVII. 205
— — — Seculi XVIII. 262
Bibliothecae Seculi XI. 59
— — — Seculi XV. Budenſes. . . . 94. ſeqq.
— — — eiusdem ſplendor et diuitiae. 95. ſeq.
— — — eiusdem occaſus. 135
— — — Strigonienſis. 99
— — — Varadienſis. 100
— — — Iani Pannonii. 101
— — — Seculi XVI. . . . . 136. ſeqq.
— — — Seculi XVII. . . . . . . 200. ſeqq.
— — — Seculi XVIII. . . . . . . 256. ſeqq.
— — — academicae indoles. 310
Bibliothecarii Regii ſub Matthia Coruino. . . 98
Bibliorum verſio Hungarica. . 85. *b*) 171. *d*) 145. *a*)
. . . . 151. *b*) 166. *b*).
— — — verſio Slauica. 213. 214
Bicſa gymnaſium ibidem. 197

Digitized by Google

	pag.
Biró Martinus.	209
Bonanus Procopius.	157
Boroſnyai Sigismundus.	218
Bodó Matthias.	222
Bocatius Ioannes.	167
Brutus Michael.	124
Buda Studium generale ſub Sigismundo. . . .	70
— — — — — ſub Matthia Coruino. .	85
— — — — — ſeculo XVI.	131
— — — — — ſeculo XVII.	171
— — — — — ſeculo XVIII. . .	247 ſeq.
Buchareſti gymnaſium.	255
— — bibliotheca.	258
— — typographia.	261

C.

	pag.
Cantemirus Demetrius.	234
Caſſouiae Scholae.	89
— — Vniuerſitas.	171. 249
Cſak-Tornya bibliotheca ibid.	202
Colomanus librifer.	60
Chartuitius Epiſcopus.	55
Chilenius Petrus.	61
Chronicon Budenſe, eiusque deſcriptio. .	101. ſeq.
Claudiopolitana Vniuerſitas. . . .	132. 172. 249
Colloquium Cſepregienſe.	115
Coxus Leonhardus.	125
Coronenſis bibliotheca.	139
— — typographia.	141
— — gymnaſium.	136. 198. 254

D.

	pag.
Dauid Caſſai Sigiſmundus	128
Daniel Polixena L. B.	246

Digitized by Google

	pag.
Deuai Matthias.	116
Debrecini gymnaſium. . . . . 136. 199.	254
— — bibliotheca.	257
Directores Scholarum Regii.	274
Dobner Sebaſt. Ferdinand.	222

E.

	pag.
Eckius Valentinus.	126
Emericus Sanctus.	55
Enyedinus Georgius.	118
Eperieſſini gymnaſium illuſtre. . . . . . . 173.	250
Eruditi Seculi XI. . . . . 54.	55
— — Seculi XII. et XIII. . . . . . . 60. 61.	63
— — Seculi XIV.	64
— — Seculi XV. . . . . 75.	ſeqq.
— — Seculi XVI. . . . . 108.	ſeqq.
— — Seculi XVII. . . . . 144.	ſeqq.
— — Seculi XVIII. . . . . 209.	ſeqq.
Eſterházi Thomas.	146

F.

	pag.
Fautores litterarum Seculo XI.	54
— — — — Seculo XII.	60
— — — — Seculo XIV.	63
— — — — Seculo XV.	75
— — — — Seculo XVI. . . 106. 107.	108
— — — — Seculo XVII. . . . . 143.	144
— — — — Seculo XVIII.	207
Forgács Franciſcus.	144
Franck Caſpar.	130
Frangepan Catharina.	131
Frangepani Franciſci bibliotheca.	140
Froelichius Dauid.	160

G.

	pag.
Gabelmannus Nicolaus.	130
Gloſius Samuel.	228
Guſztiny Ioannes.	210
Gymnaſia prius in Hungaria, quam Germania fundata.	134
Gymnaſia recentiora, eorumque indoles.	301. 306

H.

	pag.
Helmeczi Stephanus.	218
Hell Maximilianus.	231
Hellenbach Ioan. Godofr.	153
Herbae ſaxifragae virtus.	59
Hiſtorici Seculi XI.	55
— — Seculi XII. XIII.	61. 62
— — Seculi XIV.	64
— — Seculi XV.	79
— — Seculi XVI.	123
— — Seculi XVII.	163
— — Seculi XVIII.	234
Horányi Alexius.	23
Hortus botanicus, et oeconomicus Budenſis.	314
Horváth Stanſics Gregor.	107
Hhrabſzky Ioannes.	168
Hungaros domeſticas habuiſſe litteras probatur.	38. ſeq.
— — ſcripſiſſe libros iisdem.	45. ſeq.
— — quando et quomodo abolitae.	51
— — reliquiae earum.	47
Hunni poeſeos amantes.	46
Hunnicus liber putatitius in bibliotheca M. Ducis Hetruriae.	49

* 3

pag.
Hruskovicz Samuel. 244
Hungaria relate ad litteras in VII. Prouincias diuiſa. 273

I.

pag.
Ianus Pannonius. 75
— — eius bibliotheca. 101
Iaurini academia. 249
Illicinus Petrus. 110
Illyésházi Comes Caſpar. 158
Inchofer Melchior. 165
Iſtvánfius Nicolaus. 163
Inuenta Seculi XI. 59
— — Seculi XII. . . . . 63. d)
— — Seculi XIV. 71
— — Seculi XVIII. 265
Iurisconſulti Seculi XV. 77
— — — Seculi XVI. 118
— — — Seculi XVII. . . . . . . 152. ſeqq.
— — — Seculi XVIII. . . . . . . 221. ſeqq.
Iuris Iuſtinianei in Hungaria vſus. 76
— — — — exilium. 77

K.

pag.
Káldi Georgius. 145
Kapuſi Samuel. 162
Kazy Franciſcus. 8
Kempelen Volfgangus. 232
Kitonics Ioannes. 152
Klingſor Tranſiluanus poeta. 62
Keza Simon. 62
Koller Ioſephus. 240
Komiati Benedictus. 111

Digitized by Google

pag.
Kölcſéri Samuel. 224
Krman Daniel. 213
Kucſera Ioannes. 161

L.

pag.
Ladiuer Elias. . . . . 150. c)
Lakics Georg. Sigism. 223
Lány Elias. 150
Lány Daniel et Zacharias. 147
Lázár Comes Ioannes. 242
Legendi modus Hungaris antiquis, a dextra verſus ſiniſtram. 43
Leutſchouiae Scholae. 89. 135
— — — bibliotheca. 139
Liber primus in Hungaria impreſſus. 101
Litteratura Hunno-Scythica, ſcripſerunt de ea auctores. 1. 4
Litteris clades illata ad Mohács. 105
Ludouicus M. Rex. 63
Luſus gallorum pugnantium Budae ſolitus. . 24. c)

M.

pag.
Magiſtratus Vniuerſitatis Budenſis. 276
Mako Paulus. 232
Maurocordatus Ioan. Nicol. 234
Maros-Váſárhelyini Bibliotheca et Muſaeum. 260
Matthias Coruinus. 75
Maurus Epiſcopus Quinque Eccl. . . . . 54. b)
Melius Petrus. 117
Medici Seculi XII. et XIII. 61. 62
— — Seculi XIV. 64

pag.

Medici Seculi XV . . . . 77. ſeq.
— — Seculi XVI. 122
— — Seculi XVII. 157
— — Seculi XVIII. . . . . 224. ſeq.
Michalides Samuel. 216
Molnár Albertus. 131
— — Ioannes Bapt. 240
Montis Pannonii ſchola. 59
— — — — bibliotheca. 257
Mulieres eruditae Seculo XVI. 122
— — — — Seculo XVII. 157
— — — — Seculo XVIII. . . . . 224. ſeq.
Muſaeum rerum naturalium Chriſtiani ab Hortis. 204
Muſaeorum academicorum indoles. . . . 310
Muſaea Budenſia rerum naturalium, phyſicum, mechanicum. 313
Muſici Matthiae et Vladislai Regum. . . 81

N.

pag.

Nádasdi Comes Thomas. 106
— — — — Franciſcus. 165
Nemecz Ioſephus. 233
Neerenſe ſeu Straſenſe gymnaſium. 136
Nouellarum hebdomadalium initia. 262
Numophilacium Seculi XVII. 203
— — — Seculi XVIII. 259. 314
Nouum Teſtamentum hungarice editum a Gabriele Peſti 109. a Ioanne Sylveſtro 112. ſeq. a Thoma Félegyházi 117. a Georgio Bárány 214. a Andrea Torkos. 215

O.

	pag.
Odarum ſacrarum SlauicarumAuctores.	168. *b*) et 244. *a*)
Okolicsáni Paullus et Michael. . . .	221
Olahus Nicolaus.	108. 123
Oleum, ſeu balſamus polichreſtus. . .	206
Oleum, ſeu balſamus hungaricus. . .	ibid.
Oratores Seculi XV.	79
— — Seculi XVI.	124
— — Seculi XVII.	166
— — Seculi XVIII.	242.

P.

	pag.
Pancratius Michael. . . .	154. 178. 180. *a*)
Pap Ioſephus.	233
Papyri chartaceae vſus initia. . . .	73
— — quando confici coeperit in Hung. .	206
— — in Tranſiluania.	143
Pázmány Petrus.	144
Petróczi Catharina Sidonia. . . .	246
Peſti Simon.	166
Philoſophi Seculi XV.	79. 80
— — Seculi XVI.	123
— — Seculi XVII.	158
— — Seculi XVIII.	229
Pictores Seculi XV.	81. *b*)
Piſo Iacobus.	126
Plenck Iacobus.	229
Poetae Seculi XV.	79. 80
— — Seculi XVI. . . .	124. ſeq.
— — Seculi XVII. . . .	166. ſeq.
— — Seculi XVIII.	242

pag.

Poſonienſis Vniuerſitas. 82
— — — ſcholae. 89
— — — Societas erudita. . . 255. 256
— — — bibliotheca. 257
— — — typographiae. 261
Pomarius Samuel. 178
Pray Georgius. 28. 238
Prileſzki Ioannes. 210
— — Paullus. 221
Proteſtantium querelae circa rem ſcholaſticam recentiſſimam. . . . 323
Puluis Pannonicus. 206
— — nephriticus. . . . . . 157. c)

Q.

pag.

Quadripartiti Operis Iuris Hung. hiſtoria. 120 ſeqq.
Quinque eccleſiae. Studium generale. 65. 87. 131
— — eius alumni 300. clade Mohács. hauſti. 132
— — ſchola. 89
— — bibliotheca. 257

R.

pag.

Ratio Educationis ſcholaſticae recentiſſima. 266
— — — — eiusdem defectus. . . 324
— — — — correctionis tentamina. . 325
Reipubl. litterariae recentiſſ. facies. . . 266
— — eiusdem adminiſtratio politica. 271. ſeq
— — — — oeconomica. . . . 280
— — eiusdem feſtus dies annuus. . . 320
— — politia relate ad iuuentutem. . 319. 320
Radaſchinus Michael. . . . 115

Digitized by Google

	pag.
Reigerus Vilhelmus et Carolus. . .	157
Reua Petrus L. Baro.	163
Reuiczky Carolus L. Baro. . . .	243
Rezik Ioannes.	251. a)
Regiomontanus Ioannes.	79
Ribiny Ioannes.	217
Rotarides Michael.	16
Rudimenta linguae Hunnorum. . . .	1

S.

	pag.
Sagredus Gerardus Seculi XI. Scriptor. .	54
Sáros-Patakini gymnaſium. . . .	199. 254
— — typographia et bibliotheca. . .	257
Scholae Seculi XI.	58
— — Seculi XII.	59
— — Seculi XIV.	71
— — Seculi XV.	88
— — Seculi XVI. . . .	134. ſeq.
— — Seculi XVII.	173. 195
— — Seculi XVIII.	250
Scriptores hiſtoriae litterariae Hung. . .	1. ſeqq.
Schola et hortus oeconomico-ruſticus. . .	264
Scholarum recentiorum ſpecies. . . .	269.
— — — — vernacularum indoles.	278. 282
— — grammaticarum facies. . .	285. 286. ſeq.
— — Normales.	278
Scultetus Seuerinus.	115
Schödelius Martinus.	153
Senatus Vniuerſitatis Budenſis iura. . .	275
Seminarium Doctorum ſuccreſcentium. .	317
Siculorum mos ſcribendi.	39
Sigiſmundus Rex polyglottos. . . .	63

Digitized by Google

pag.

Specula aſtronomica Budenſis. . . . 313
— — Agrienſis. . . . . 253. a)
Societates eruditae Seculi XV. . . . 90. 92
— — Seculi XVIII. . . . 255
Spangár Andreas. 12
Szegedinus Gregorius. 109
— — Kis Stephanus. . . . 117
Szegner Andreas. 230
Szentiuányi Martinus. 235
Stephanus S. Rex. 54. 55
Syluester Ioannes. 112
Stöckelius Leonhardus. 114
Statuum Regni cura ſcholarum. . . . 133
Strigonienſis Schola. 88
— — bibliotheca. 98. 138
Syntagma Iuris imperialis et Hungarici. . 119
Szomosközi Stephanus. 165
Symbolicus character Hungaris vſitatus. . 36. a)

T.

pag.

Taurunus Stephanus. 128
Teleki Ioſephus Comes. 229
Theologi Seculi XV. 75
— — Seculi XVI. R. Catholici. . . 108
— — — — Euangelici. . . . 110
— — — — Reformati. . . . 116
— — — — Sociniani. . . . 118
— — Seculi XVII. R. Catholici. . . 144
— — — — Euangelici. . . . 146. 147
— — — — Reformati. . . . 150
— — — — Sociniani. . . . 152

Digitized by Google

pag.

Theologi Seculi XVIII. R. Catholici. . . 209
— — — — Evangelici. . . . 213
— — — — Reformati. . . . 218
— — — — Sociniani. . . . 219
— — — — Graeci Ritus. . . . 220
Theſſedik Samuel, pater et filius. . . 216. 233
Tinódi Sebaſtianus. 129
Timon Samuel. 236
Typographiae Seculi XV. 101
— — — Seculi XVI. . . . 141. ſeq.
— — — Seculi XVII. . . . 205
— — — Seculi XVIII. . . . 261
— — — Budenſis. 315
Tranouſzky Georgius. 68
Tripartitum Opus Iuris Hung. . . 118

V.

pag.

Vniuerſitates Seculi XIV. 65. 70
— — — Seculi XV. . . . 82. 85. 87
— — — Seculi XVI. 131
— — — Seculi XVII. 171
— — — Seculi XVIII. . . 247. ſeqq.
Vniuerſitatis recentiſſimae indoles. . 310. ſeq.
Vniuerſitas pro Proteſtantibus fundanda in Hungaria Seculo XVII. . . 173
— — in Tranſiluania Seculo XVIII. . 249
— — ſucceſſu caruit. 250
Vaczienſis ſchola. 89
Vagnerus Valentinus. 111
Varadienſes ſcholae. 71
— — — bibliotheca. . . . 100. 138
Vegelin Ioſua. 147
Verböczius Stephanus. . . . 106. 118

Digitized by Google

pag.

Veſzprémi Stephanus. 25. 228
Vitézius Ioannes. 75

Z.

pag.

Zabanyus Iſacus. . . . . . . 180. b)
Zagrabienſe gymnaſium. 135
Zambar Matthias. 145
Zriny Nicolaus Comes. 159
Zuittinger Dauid. 3

ERRORES

Qui longe ab Officina typographica remoto auctore, praeter interpunctiones, irrepſerunt grauiores, hi ſunt:

Pagina 3. praefationis linea 8. loco *nomini*: legendum: nemini. pag. 8. praef. linea 3. loco *editorum*; leg. eruditorum. pag. 8. praef. lin. 4. loco *eruditorum*: editorum. p. 16. praef. lin. 8. loco *eccleſiaſticam*, lege eclecticam pag. eadem, lin. 15. loco *phiſicam*: lege phyſicam. p. 24. lin. 26. poſt verba: *non poteſt*, addatur: non. p. 41. lin. 10. loco *deſiderent*: lege, deficerent. p. ead. l. 12. loco *Origentales*, lege Orientales. p. 43. lin. 16. *cum*: cum. p. ead. l. 20. *quae*: quod. p. 45. lin. 5. *hiſtoricarum*: hiſtoriarum. p. 53. l. 19. *hos*: nos. p. 54. lin. 14. poſt *Budenſis* ante a.) ponatur: Gerardus Sagredus Epiſcopus Cſanadienſis. p. 60. lin. 9. loco *coeuo*: coaeuo. p. ead. lin. 17. loco *ab horenda*: abhorrenda. p. 67. l. 6. poſt *docendi licentiam*, addatur: vt alios erudire valeant, ac doctoratus, ſeu magiſterii honorem petierint. p. ead. lin. 7. loco *magiſtratos*, magiſtros. ead. lin. 8. *magiſtratum*: magiſtrum. p. 72. lin. 1. *laquentis*: languentis. p. 84. lin. 22. *Chriſtianos*: Xyſtus. pag. 117. lin. 17. *Béleſini*: Békeſini. p. 120. l. 39. *tenorum*: tenorem. p. 121. l. 28. *elegantes*: eleganter. ead. l. 37. *poſeſſio variorum*: poſſeſſoriorum. p. 134. l. 24. *accademia*: academia. p. 148. l. 14. *apogriphi*: apocryphi. 149. l. 28. *Kirſcherianae*: Kircherianae. p. 153. l. 8. *acce plura*: acceptura. 156. l. 15. *Iudiaem*: Indicem. ead. l. 26. *Epitome*: Epitomen. 158. l. 14. 1780: 1708. ead. l. 20. *religionari*: religionali. 161. l. 14. *doctis*: dictis. 163. l. 18. *metaphiſica*: metaphyſica. 166. l. 28. *logotheca*: logotheta. 167. l. 17. *Hungaricos*: Hungaridos. ead. l. 31. *Blaſiano*: Beniczkiano. 169. lin. 3. *Beczeli*: Péczeli. 168. l. 23. *Pileſius*: Sileſius. 171. lin. 3. *aucta*: nacta. 172. l. 22. *erectis*: eiectis. ead. l. 26. *anonimus*: anonymus. ead. l. 35. *adiectas*: adlectas. p. 173. l. 11. *Curman*: Krman. p. 174. l. 22. *impenſis*: impenſas. ead. l. 23. *auens*: auctas. ead. 32. *exigerent*: erigere. 175. l. 3. *Sereniſſimos*: Sereniſſimi. ead. l. 8. poſt *docetur*: addatur, ex. ead. l. 28. *nonnullos*: nonnullorum. p. 176. l. 5. *humillime*: humillimae. ead. lin. 8. *ramuſculis*: rumuſculis. ead. lin. 23. 1661: 1667. pag. 177. lin. 2. *ſectionum*: lectionum, ead. lin. 9. *conſignationibus*: contignationibus. p. 181. lin. 1. *vocandi*: vocanti. p. 182. lin. 18. *Schola*: Scholae. ead. lin. 23. *Patanini*: Patakini. p. 183. lin. 1. *Politices*: Poetices. ead. lin. 36. 1761: 1671. p. 184. lin. 35. *Luce*: Lucae. p. 187. lin. 4. *Symbolicis*: Symbolici. ead. lin. 13. σονδεω : συν θεω. p. 191. l. 19. *metaphiſicae*: metaphyſicae. p. 193. lin. 26. *tragediam*: tragoediam. ead. lin. 31. *decennariis*: decennalis. p. 194. l. 26. *carebro*: crebro. ead. 36. *Domum*: pomum. p. 196. lin. 29. *Euangelice*: Euangelica. ead. lin. 32. *Mecadnas*: Mecaenas. p. 197. lin. 2. *Moſonienſe*: Moſſouienſe. ead. 35. *Gymnaſii*: Gymnaſiis. p. 204. lin. 22. *querimus*: querimur. p. 206. lin. 22. *manus*: mann. p. 207. lin. 17. *accepta*: occepta. p. 208. lin. 17. *conſeruatos*, *auctos*: conſeruatas, auctas. ead. lin. 34. *docentibus*: ſoventibus. p. 209. *Vir*: deleatur. ead. 16. *excultioris*: exculturis. p. 211. lin. 10. *mali*: male. ead. lin. 21. *publiceque*: publicaeque. ead. l. 25.

Digitized by Google

ERRORES.

pate: pute. ead. lin. 38. *legentam:* legenti. p. 212. lin. 4. *et:* ex.
ead. lin. 8. *inducens:* indecens. ead. lin. 20. *editus*: editas. p.
213. lin. 16. *oditur:* aditur. p. 214. lin. 16. *quos:* quas. ead. l. 31.
rara: mera. ead. l. 36. *cuius:* eius. ead. lin. 37. *eiectos:* eie-
ctus. p. 215. lin. 27. *complurimum:* complurium. ead. l. 36. *Solati:*
ſolatia. pag. 216. l. 16. *aliquod:* aliquot. ead. lin. 29. *Commenda-
tio:* Commentatio. p. 218. l. 4. *metaphiſicae:* metaphyſicae. ead.
lin. 9. *commendationes:* commentationes. p. 220. lin. 31. *Servorum:*
Serborum. p. 223. lin. 18. *aetatis*: aetates. ead. lin. 35. *literari:*
litterarium. p. 224. lin. 22. *manibus:* deleatur. ead. lin. 25. *para-
to:* paratos. p. 230. l. 5. *eſſe:* ſit. ead. lin. 6. *myſteria:* myſterio.
p. 233. l. 11. *theologica:* theoretica. p. 235. l. 14. *Euangelicae:*
Euangelica. p. 237. l. 23. *executique:* excudique. p. 238. l. 13.
perrorationes: perorationes. ead. l. 30. *condemnanda:* contem-
nendae. ead. l. 36. *aequae:* aeque. p. 239. l. 2. *intorſis:* intruſis.
ead. l. 28. *inexegrabili:* inexorabili. ead l. 30. *quos:* quas. ead.
l. 31. *iniuriam:* inuram. ead. l. 35. *gerrebat*: gemebat. ead. l. 38.
factorum: facturum. p. 240. l. 4. *Eccleſiae* deleatur. p. 241. l. 28.
inueſtigatos: inueſtigatas. p. 242. l. 8. *conuocatos:* conuocatas. ead.
l. 10. *feri:* fieri. p. 244. l. 29. *hoc:* hac. ead. l. 31. *Glogii:* Glo-
ſii. ead. l. 18. *incitos:* incitas. p. 246. l. 29. *elocata:* coniux. 247.
l. 22. *dicandi:* dicendi. p. 248. l. 10. *principes:* princeps. ead. l.
24. *patria:* patrio. p. 249. l. 9. *graece:* graecae. ead. l. 10. *eva-
leſcit:* coaleſcit. p. 251. l. 16. *Scholae:* ſcholas. ead. l. 19. *more:*
mare. ead. l. 30. *dutornm*: diuturnum. p. 252. l. 5. *neglectus:* ne-
glectis. ead. l. 7. *alias*: alios. p. 254. l. 6. *in* deleatur. ead. l. 33.
prodiit: prodidit. ead. l. 34. *tandem*: tardam. p. 255. l. 18. *conſti-
tutio*: conſtituta. p. 259. l. 19. *transmarinos*: transmarinas. ead.
l. 20. *iſta*: iſte. ead. l. 21. *ſuos*: ſuas. ead. l. 26. *quos:* quas. p.
261. l. 12. *ſucceſſis*: ſublatis. p, 262. l. 6. *promudentes:* protru-
dentes. p. 263. l. 26. *heptomatibus*: hebdomadibus. *puplicare*: pu-
blicare. ead. l. 34. *Heumannum*: Heumanno. ead. l. 35. *hacce*:
hocce. p. 264. l. 7. *ibi*: in. ead. l. 22. *practicae*: practice. p. 266.
l. 18. *multos:* nullos. p. 268, l. 24. *Regiorum*: Regiarum. p. 269.
l. 6. *diuerſarum*: diuerſorum. ead. l. 32. *capientes*: cupientes. p.
270. l. 2. *fores*: lares. ead. lin. 4. *ceterum*: deleatur. p. 271. l. 8.
quarum: quorum. ead. l. 9. *praeſcritam*: praeſcriptum. ead. l. 20.
varios: varias. p. 272. l. 4. *Commiſſis*: Commiſſio. ead. l. 11. *obti-
nentia*: pertinentia. p. 281. l. 1. *aſſignantur*: aſſignentur. p. 287.
l. 32. *orationem:* oratione. p. 293. l. 7. *Loco*: Loca. ead. l. 22.
rationationibus: ratiocinationibus. ead. l. 28. *colollaria*: corolla-
ria. p. 297. l. 9. *conſpectariis*; conſectariis. p. 298. l. 3. *poſita*:
poſitu. ead. l. 29: *mineralium*: minerarum. p. 299. l. 19. *gaudent*:
gaudet. p. 305. l. 2. *ſupperiores*: ſuperiores. ead. l. 8. *receptae*:
receptas. p. 316. l. 29. *ſudiorum*: ſtudiorum. p. 318. l. 21. *excolen-
do*: excolendi. 322. l. 5. poſt *quae*: addatur: ad 5. *leguntur*: le-
guntur, eadem linea pag. 323. linea 24. *hyatus*: hiatus.

HAG 2014117